

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VII

1 SEPTEMBRIE 1940

Nr. 9

NICHIFOR CRAINIC	O nouă misiune	483
ION PILLAT	Sonete	488
T. ARGHEZI	Transcrieri în abecedar	492
N. DAVIDESCU	Boresele din Peștera	496
M. CELARIANU	Versuri	526
JEAN MOREAS	Două cărți de stanțe (traducere de Al. Ciorănescu)	530
GH. BRĂESCU	Margot (sfârșit)	542
G. DEMETRU PAN	Versuri	553
DRAGOȘ PROTOPOPESCU	George Bernard Shaw	558
AL. DIMA	Afinități electivă: Titu Maiorescu și Goethe	589

TEXTE ȘI DOCUMENTE

M. EMINESCU	Înfăia cronică dramatică și infăia polemică la „Timpul” (cu o notă introductivă de PERPESSICIUS)	614

COMENTARIILE CRITICE

N. I. HERESCU	Vasile Alecsandri, poet al priveliștei și al legendelor românești	625
PERPESSICIUS	Jurnal de lector (Sainte-Beuve în românește)	631
G. CĂLINESCU	Prin publicații vechi sau uitate	642
ȘERBAN CIOCULESCU	O nouă istorie a literaturii noastre vechi	650
POMPILIU CONSTANTINESCU	O carte de știință românească	662

CRONICI

UN CASTEL DE ODIHNĂ de *Emanoil Bucuța*; MEDICINA SOCIALĂ de *Dr. I. Cludian*
LUMEA LITERARĂ ITALIANĂ de *Dragoș Vrânceanu*; C. RĂDULESCU-MOTRU ȘI PROBLEMA
DESTINULUI de *Ion Franzetti*

REVISTA REVISTELOR

NOTE

August — V. Alecsandri — Monarhia Socială — Cântec pentru Regele Nostru — În Țara Dacilor — Corespondența lui G. Sion — Starea Românilor din America — Crucile de piatră din Tievani — Amintirile d-lui P. Nemoianu — Premiile Academiei Italiene — Charles Upson Clark — O traducere din Montaigne — O tipăritură de artă — Viața copiilor vagabonzi — Psihologia fanteziei creatoare — Tema ultimului volum de poezii la d-lui Ion Pillat

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef:
CAMIL PETRESCU

Redactor:
RADU CIOCULESCU

R E D A C Ț I A
B U C U R E Ș T I I I I
39, BULEVARDUL LASCĂR CATARGI, 39
T E L E F O N 2-40-70

A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
20, S T R A D A L I P S C A N I, 20
T E L E F O N 4-92-57

ABONAMENTUL ANUAL LEI 360
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POSTAL Nr. 1210
ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POSTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE SECRETARIATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VII, Nr. 9, SEPTEMBRIE 1940

BUCUREȘTI
FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1940

O NOUĂ MISIUNE

Voinți mai tari decât voința noastră și puteri mai crunte decât eroismul nostru fac să ne sângereze în suflete drama românismului. Vestită cu glasul tunetului de către cei cari au știut să se impună atotputernici, epoca noastră ar fi să fie a statului etnic, adică a statului în care granițele politice se confundă cu granițele sângelui. Nu s'ar putea o mai sfântă dreptate la temelia păcii dintre neamuri decât acest principiu, care stă cu adevărat în natura vieții însăși. Dar România noastră e silită, mai mult ca oricând, să nu beneficieze de el. Dreptatea s'a urcat în cer, strămbătatea s'a cohorât asupra pământului strămoșesc.

Nimeni dintre noi, poate, nu e lovit, și totuși nu există durere mai adâncă decât aceea de a ne simți cu toții loviți. Căci atâta vreme cât patria nu e mai puțină aici și mai multă dincolo, fiindcă ea trăește întreagă în orice ins, rana ei dintr'o parte gălgâie la fel în inima tuturor.

Durerea națională nu e dată însă ca să ne sdrobească, ci ca să ne îndârjească. Milioane de frați, ca milioane de nervi, ne-au fost smulși din trupul țării cu pământ cu tot. Statul nostru a rămas cu marginea ruptă, ca o carne vie. Nu e vremea totuși nici să ne plângem, nici să bocim. E vremea să ne încordăm : *Să stăpânim durerea...* Cuvântul acesta e al unui poet român și revine într'o minte românească, fiindcă ceea ce este azi a fost pe vremea lui, și cum a trecut atunci va trece și mâine. Nici o durere națională nu e veșnică, dacă știm s'o stăpânim. În istoria lui, plină de noaptea veacurilor și de lumina anilor,

Românul nu s'a pierdut cu firea. Și nu se va pierde nici acum, dacă a rămas acelaș om, care vine din veac și merge în veac.

Aici se deschide pentru artă, pentru literatură în deosebi, noua și marea misiune.

Două decenii de huzur au trecut ca un vis. Au fost deceniile biruinții, pe care n'am știut s'o respectăm. Orice biruință națională e o floare cu lujerul în lumină, dar cu rădăcina în cimitirul jertfelor. Arta noastră a uitat repede sacrul cimitir al jertfelor, ca să se îmbete numai de parfumul florii. Arta noastră n'a îngenunchiat la morminte, ci a sburdât pe deasupra lor, urmărind fluturii bizari ai estetismului individualist, dacă nu deadreptul huhurezii monosilabici ai obscurității singuraticice. Două decenii ea a luat în deșert numele patriei, cu iluzia că se ridică, liberă și trufașe, în aburii destrămați ai umanității. Am înfierat fără odihnă această desrădăcinare și această dezertare. A fost o vreme — și încă n'am eșit cu totul din ea — când teoria estetică batjocorea geniul etnic și punea lauri pe fruntea de un deget a intrușilor fără țară și fără credință. Spiritul acesta centrifugal, dușmănos față de patrie și de averile ei duhovnicești, și-a trăit veacul și va să dispară ca un strigoii.

Epoca în care intrăm e plină de durerea dramei românești, pentru care biruința națională licăre în fund abia ca o amintire, sau în zarea ochilor ca o nădejde. Viața, dacă suntem vrednici s'o mai trăim, ar trebui încleștată în disciplina trudei creatoare. Ca niște cărămizi în ziduri începute, existența fiecăruia va fi o bucată rânduită sever în clădirea politică, ce trebuie să se ridice din nou în schelăria rămasă ideală, pe urma a ceea ce a fost până ieri marea realitate și orgoliul neamului nostru. Dacă într'adevăr principiul erei contemporane e ca statul să fie una cu spațiul etnic, nimeni ca noi nu e mai îndreptățit, nimeni ca noi nu e mai obligat să lupte pentru încarnarea politică a principiului acestuia, fără care pacea între popoare nu se poate sălășlui. Dar chiar dacă acest principiu n'ar fi o lozincă a vremii noastre, el ar isbucni ca o poruncă din adâncă restriște românească, el ni s'ar impune, el ne-ar teroriza prin strigătul milioanelor de frați, rămași pe dinafară.

Dacă ușurătatea cu care am luat în deșert marea biruință a

sfârșit prin izolarea unora de alții, prin învrăjbirea tuturor, prin transformarea în infern a vieții noastre publice, imperiul acestei lozinci morale ne va contopi din nou în solidaritatea idealului etnic. El este și trebuie să fie rațiunea supremă a statului și a insului în stat, precum cetatea ce trebuie cucerită e ținta unică a războinicilor.

Nu se mai pot vedea, într'o asemenea înclăștare unanimă a voinței și energiei românești, o artă și o literatură vagabondând în văzduhul abstract ca fumul acru desprins din coșul căminului. Spiritul centrifugal al scrisului dezertor din disciplina patriei va trebui nimicit și, în locul lui, reîntronate arta și literatura în superbe demnități de slujnice ale țării, ale statului, ale neamului.

Două condiții noi au intervenit, prielnice dezvoltării unor asemenea plăsmuiri. Una e negativă : purificarea culturii românești de elementele venetice ; cealaltă e pozitivă : concepția unică și totalitară a vieții de stat.

Eliminarea din domeniul culturii a elementelor venetice e de o însemnătate într'adevăr epocală. Dacă editorul strein de cărți românești, exercita o cenzură eliminatorie asupra celor mai autohtone producții ; dacă librarul strein ascundea vederii aceste producții, după ce ele isbuteau cu greu să fie tipărite ; dacă reclama bine organizată a presei pseudo-naționale ignora sau bagateliza valorile noastre spirituale, impunând în schimb elucubrațiile consângenilor ei ; dacă spiritul lor dizolvant înjosea nivelul moral al scrisului și al imaginii sfărâmând sentimentul solidarității artistului cu neamul său, — în viitor nimic din acești factori ai rătăcirii nu va mai sta în calea dezvoltării sănătoase a literaturii și artei noastre. Fenomenul acestei purificări trebuie socotit ca o evacuare desăvârșită a organismului nostru spiritual de toxinele unei ideologii și a unor metode corupătoare.

În locul lor, concepția unică și totalitară a vieții de stat, fundamentată în naționalismul biruitor, constituie un climat prielnic, ca nici unul altul, fuziunii sufletești a insului plăsmuitor cu idealul statului românesc. Viața publică se va desfășura în regimul autoritar, în care, precum se știe, individualul se rân-

duește ca o moleculă în unitatea colectivă. S'ar putea obiecta că autoritarismul politic ațâță mai totdeauna conflicte între el și conștiința liberă a plămuitorului, — fiindcă nimic nu e mai liber în obârșia lui intimă și în aspirațiile lui ideale ca actul creator. Atingând această problemă într'un luminos discurs, în legătură cu moralitatea artei, însuși Suveranul recunoaște acest sentiment profund al libertății artistului. Problema însă are și altă față. Regimul autoritar s'a născut ca o concluzie mântuitoare a excesului de libertate. Cine recunoaște acest exces sub toate aspectele lui devastatoare aderă fără preget la regimul chemat să-i pună capăt. E vorba, prin urmare, de o convingere și de o aderență a insului superior, care e artistul, la autoritarismul politic. În acest caz, un conflict cum ar fi cel pomenit mai sus nu-și mai găsește locul, de vreme ce aderența la regim pe temeiul convingerii dă naștere unui raport cu totul nou între autoritate și ins, un raport ce poartă tocmai pecetea libertății individuale.

Concepția unică și totalitară a vieții de stat are nevoie mai ales de această convingere și de această aderență a spiritelor de elită, în care se întrupează o licărire măcar din geniul etnic. Departe de a veni în contradicție cu arta și literatura națională, această concepție creează atmosfera cea mai fecundă acelei categorii de artiști și scriitori cari sunt reprezentativi pentru neamul întreg. Nimeni n'a înfierat mai violent libertatea desmărginită a vechiului regim politic, ca Eminescu, doctrinarul profetic al naționalismului autoritar. În stadiul dramatic în care a fost adusă tocmai de excesele aceluia regim, România are azi nevoie nu de anarhia visătorilor egocentrice sau excentrice, și nici de haosul ideologiilor libertare și disolvante, ci de personalitățile creatoare reprezentative, în opera cărora gândurile și inimile tuturor să se simtă laolaltă, ca semințele în discul rotund al florii-soarelui. Arta și literatura reprezentative se încadrează firește în regimul autoritar, a cărui esență e disciplina morală a solidarității și a subordonării tuturor scopului suprem al statului. Cine nu se încadrează astfel nu interesează sau, în cazul cel mai rău, se izolează voit ori silit. E prea dureroasă experiența deșănțării la care a fost supus spi-

ritul românesc, pentru ca toleranța rătăcirilor să mai găsească justificare.

Durerea unui neam întreg umple ziua de azi și ziua care vine. Purificată de paraziți și de mistificatori, energia românească trebuie înmănunchiată și încordată către înfrângerea acestei dureri. O misiune nouă pune această țară pe umerii artiștilor și ai scriitorilor, — cu mâini de mamă care așteaptă lumina marei credinți dela fiii ei cei mai buni și mai nobili.

NICHIFOR CRAINIC

SONETE

CINA

Deschide poarta. Intră. Şezi la masă,
Acoperită e cu in curat.
Ia caşul alb şi proaspăt strecurat
Şi frânge pita cea dospită 'n casă.

Livezile de pruni sub frunza deasă
Goldane rourate ţi-au păstrat.
Din via mea bea vin întunecat,
Din faguri gustă miere luminoasă.

Când seara dă de ramuri să se prindă
Şi luna-şi lasă razele pieziş,
Ţi-oi dărui priveliştea din tindă.

Sunt dealuri argintate ca icoane
Şi văi de ulmi sfinţiţi în luminiş,
Din care ştiu, străine, că ţi-e foame.

PORT BRETON

Căsuțele cetăților bretone,
Cu spate-adus și șoapte guturale,
Inghesuite'n șiruri monotone,
Se'nchină'n umbra'naltei catedrale.

Bat clopote blajine în surdină.
În zori de zi e împânzită marea.
Prin neguri zăbrelite de lumină
Simțind prelung cum se golește zarea,

Nevestele pescarilor ce pleacă
Nu se bocesc, nu flutură batiste,
Tăcutele, când sufletul le seacă.

Și în amurg purtându-și pruncul, triste,
Mai stau pe țărmul mărilor bretone
Ca pe vitralii ștersele Madone.

CENTAURUL

Vuiră stânci căzând în rostogol
Și pietre scăpărară sub copită,
Când răsări, cu umbra lui lungită
De-amurg, Centaurul pe vârful gol.

Cu bust de zeu și trup vânjos de vită,
Se înălța trufaș și trist : simbol
Credințelor uitate, aspru sol
Gonind sălbatic inima-i rănită.

I se-arcuise fruntea, grea de gând,
Ca bolta cerului purtând tăria
Și cu tăceri solemne munți umplând.

Privirea lui de stea păstra vecia —
Doar nechezat de iepe'n văi vibrând
Cu surd ecou îi turbura stihia.

HELLAS

Măslini străvechi, munți numai stânci, și colo
Culcată : marea ca un cer mai clar.
Orice atingi e rugă ori e dar
Și pini în vânt sunt lyra lui Apollo.

Sau de preferi coloanele acele
Dormind la umbra crângului sfințit,
Bucolica talangă'n asfințit
Și micii pășunând prin asfodele.

Vrei sorcofagul alb în foc de maci
Sau stele'n drum a dansatoarei moarte
Și vântul viu în marmură încins ?

Dar mie dă-mi, deplin să mă împaci,
In rama ei de-argint fluid, departe,
O insulă de-azur pe valul stins.

ION PILLAT

TRANSCRIERI ÎN ABECEDAR

JEAN DE LA FONTAINE

BROASCA ȚESTOASĂ ȘI IEPURELE

Pentru scurtare, 'n povestirea mea
Broaștei țestoase o să-i zicem Ea,
Și iepurele El se va chema.
Incolu, tâlcul ei cu cel din cărți e cam la fel.

Ea puse rămășag cu El :
— „Vrei să te iei la 'ntrecere cu mine ?
„M'aș prinde că te bat, vecine“,
Ii spuse Ea. Răspunde El ! „Broască țestoasă,
„Ce, nu ești sănătoasă ?
„Cu mine tocmai tu te pui ?“
Dar Ea răspunde la 'nfruntarea lui :
— „Cu toate astea țin prinsoare“.

El se 'nvoi jignit, și fiecare
Lăsă zălog la o răchită verde
Câștigul ce-l va pierde cine pierde.
Pe noi nu ne privește cum s'au înțeles
Și ce judecător a fost ales.

Iute cum e și sprinten, El
Din patru fugi ar fi ajuns la țel,
Dar îi e scârbă de-a porni cu Ea odată.

N'are nevoie de-o izbândă dezgustată.
Miroase iarba, roade, treapta lui îi cere
Să 'nceapă cu întârziere.
Ea-și vede liniștit de drumul prin nucet
Și se grăbește 'ncet, încet.
Disprețuind prinsoarea, El se joacă.
Dar când a mai rămas de străbătut o leacă,
Iată că și el pleacă.
Pornește ca săgeata.

La ce folos ! prinsoarea lor e gata.
Căci fără ca povestea mea să mintă
Ea și-ajunsese cea dintâi la țintă.

Țestoasa zise : „Ce-ar fi, frățioare,
De-ai mai căra și-o casă tu 'n spinare ?”

ȘTEJARUL ȘI GHINDA

Un grădinar, mirat din cale-afară
Că pepenele crește 'n vrej ca pe o sfoară,
Zicea că Dumnezeu, fără 'ndoială,
S'a înșelat la socoteală
Când zămislise lumea și pe om.
— „În locul lui eu l-aș fi pus în pom.
„Colea 'n copaci frumos ce i-ar mai sta :
„Copacul mare, poama tot așa !
„Nu s'a gândit Cel Vecinic ca măcar
„Să 'ntrebe 'n treacăt și un grădinar.
„De ne 'nțeles, o ghindă cât un degetar
„Să se răsfețe tocmai în ștejar,
„Și pepenii, săracii, aninați de-o vână,
„De-a-bușile să se târască prin țărână.
„E o scăpare mare din vedere
„Și-mi pare rău că n'am nici o putere“ —
Iși zise grădinarul înțelept,
Mâhnit că e și om deștept.
Că 'ntr'adevăr, nu-i mai da gândul pace
Văzând că ce nu trebuie se face.

Atunci se 'ntinde subt ștejari și doarme dus.
O ghindă s'a desprins de sus
Și l-a lovit în nas, ca dracul.

Nemuțumitul înțelese bobârnacul.
Frecându-și locul nimerit în vis
— „Bine că n'a fost penene !“ și-a zis.

VULPEA ȘI STRUGURII

Pribeagă și lihnită de foame, dă de-o vie
Cu niște struguri rumeni, frumoși, de razachie.
Ciorchinii-s plini și vulpea, de sine înțeleș,
Ar fi mâncat cu poftă și nici n'ar fi ales.
Dar, la 'ndemâna labei, o 'mpiedică s'ajungă
Până la ei, zăbreaua ulucilor prea lungă
Și ghimpii 'n care gardul e prins și împletit.
Ciorchinele-i aproape de bot. S'a tot sucit,
S'a ridicat, se 'nțeapă și-i lasă gura apă.
— „Ce struguri verzi și acri!“ oftează. „Nu-s de teapă
„Și-s prea cruzi. Mie, gustul ce-mi place-i de stafidă.
„Nu-mi strepezesc eu dinții cu-această aguridă.“

T. ARGHEZI

BORESELE DIN PEȘTERA

I

Boreasa Maria ieși aproape împleticindu-se din casă și fără să știe nici ce vrea, nici de ce ieșise, se așază pe o buturugă de sub stejarul uriaș din față și rămase așa ; ședea cu capul aplecat, cu mâinile împreunate și cu o broboadă cenușie pe frunte și pe umeri, ca sub o salcie plângătoare, cu aerul depărtat al unui om care se caută pe sine însuși zadarnic. Deschise apoi ochii și se uită jur împrejur fără să vadă totuși, din vârful piscului ascuțit pe care își avea casa, nimic din strălucirea de aur care inundă dintr'odată în fața ei creștetul uriaș al Bucegilor, odată cu ieșirea neașteptată a soarelui din ceață, și nici torențele de lumină viorie care umplură în același timp văile dimprejur. Sufletul ei era ocupat să se agațe de un fapt concret, așa cum un om luat de o apă mare caută zadarnic elementul solid de care să se sprijine, și, în durerea ei, dusă mereu la voia întâmplării, nu-l găsea sau nu avea încă curajul să-l găsească. Se uita fără voie spre biserică, dar atâta tot. Dela ea și până acolo este aproape un ceas de drum și apoi nici nu va găsi pe nimeni. Popa stă cu locuința tocmai în partea opusă a satului și nici acasă nu poate fi. Pe muchea din față deopotrivă nimeni nu se putea afla și nici pe celelalte piscuri dimprejur. Era vremea fânului și toți locuitorii erau la cosit. Atunci avu pentru prima dată viziunea ciudățeniei acestui sat de munte ale cărui case, așezate fiecare pe câte un pisc singuratec și despărțite între ele prin văi adânci și foarte cotite, putea să

ia un om o zi întreagă de umblet călare prin cărării de tot felul pentru a le putea colinda în parte. Și un simțământ de sfâșietoare singurătate și de stâncoasă durere pătrunse în sufletul ei dintr'odată. Lucrul acesta o deșteptă ca o picătură de ploaie căzută pe neașteptate pe frunte și o făcu să tresară. Iși aduse aminte că ieșise din casă de îndată ce fata închisese ochii, și tresărind, se ridică cu oarecare grabă de jos pentru a se întoarce înăuntru. Priveliștea neclintită a acelei din urmă fete a ei, întinsă pe patul de moarte, și frumusețea ei de domniță albă, sveltă și blondă de până mai ieri, iar acum stană înmărmurită, cu fața în sus, cu ochii albaștri încă deschiși și parcă vorbitori, o făcu să o podidească lacrimile. Plângea încet, cu lacrimi mari, care izvorau anevoe din muțenia împietrită a feței și îi picurau rar de-alungul obrazilor ca bolovanii care se desfac din înaltul unci stânci crăpate de fulger și cad apoi în prăpastia de din josul lor.

Tăranii aceștia de munte au însă un fel aparte de a fi, și adâncimea sentimentelor lor nu este decât foarte rare ori atât de copleșitoare încât să ducă până la deplină uitare de sine. Boreasa Maria își dete seama că își lăsase fata întocmai cum ea închisese ochii, și se gândi la primele îndatoriri față de mort. Se apropie de pat și îi așeză mai întâi mâinile cruce pe piept. Apropierea de mâinile reci ale moartei trecu prin corpul ei ca un cârcel. Vru să închidă pleoapele, dar pregetă. Privirea albastră a fetei era parcă vie și îi surâdea cu seninătatea întregii ei fețe, limpezi ca ceara topită. Rupse apoi dintr'o glastră din fereastră o floare de mușcată roșie și i-o așeză pe gură, cu coada între buze, și scoase dintr'un dulap două făclii mari de ceară, pe jumătate arse, pe care le așeză în două carafe de pământ, cu gura îngustă, drept sfeșnice, și în care punea de obicei flori și. așezându-le pe o masă la căpătâiul patului în care zăcea fata, cu o icoană între ele, le aprinse. Aprinse și candela și nemai având ce face rămase o clipă ca împietrită în mijlocul odăii. Se gândi apoi că tot trebuie să se ducă să dea de știre că i-a murit fata și să ceară boreselor vecine să o ajute și hotărî să pornească prin sat; de fapt simțea nevoia să fugă

din locul acesta. Era singură însă și socoti că e bine să încuie casa cu cheia. Incuie întâi odaia în care i se găsea fata, luă cheia și ieși. Pe prispă întâlni privirile întrebătoare și calde ale bătrânului ei câine ciobănesc, care o făcură să o podidească din nou plânsul.

„Nici tu, măi Lăbuș, nu o s'o mai vezi !“ exclamă ea luându-i capul în brațe.

Apoi se gândi că e bine să-l lase de pază, și îl vârî în sala care da din tindă în casă. Sala aceasta tăia casa în două, cu câte două odăi pe fiecare lature. Lăsă câinele înăuntru, încuie și ușa dela sală, și plecă în sat. Mergea abătută d-a-lungul unei poteci șerpuitoare printre arborii rari ai unei fânețe de coastă repede și avea în stânga ei urcușul înalt de pe care cobora și în dreapta fundul aproape perpendicular al văii către care cobora. După vre-o jumătate de ceas de mers începu să urce după cum o ducea cărarea spre casa aflată pe picul cel mai apropiat. Gândea că acolo va da poate peste boreasa vecină care nu va fi plecat la fân împreună cu alți oameni și femei, aflați, cu toții, mai departe, la clacă. De obicei femeile cele mai în vârstă nu se duc la clacă, deși această clacă nu este decât un schimb benevol de servicii reciproce între vecini sau între prieteni sau neamuri. Pela amiază intră în curte și dela poartă începu a striga lung :

— „Boreasă Mărgărită !

Un glas depărtat răspunse apăsător :

— „Viu numaidecât !

Și de după o clăie depărtată de fân nou cosit, apărură o femeie în vârstă, înaltă, voinică, și cu pasul plin de demnitate. Până să se apropie întrebă în treacăt :

— „Da ce vânt, boreasă Marie ?

— „Ia, mi-a murit Domnica.

Mărgărita nu mai zise atunci nimic, doar grăbi pasul. Maria făcu la fel și amândouă se întâlniră chiar în dreptul casei și se așezară, afară, pe o bancă lungă de stejar.

— „Și cum așa ? întrebă dintr'odată Mărgărita.

— „Ia, mai către amiază !

— „Și baciul ce-a spus ?

Maria își aminti la această întrebare pentru prima dată că Domnica era măritată și că, deci, ea mai avea și un ginere.

— „Da ce să zică, păcatele mele ! El e mai mult musafir pe acasă. E cu oile în munte și nici nu știe.

— „Trebue să-l chemi ; altfel e mare păcat.

— „Nu am avut când și nu am nici cu cine să-i trimt vorba acum. Deseară când s'or întoarce oamenii poate.

— „Acum mă duc eu să strig pe Florea al lui Albinaru. E colo de vale cu caprele soră-sei.

Se ridică de pe bancă și porni repede pe muchea dealului de unde, făcând mâinile pâlnie, începu a striga lung :

— „Măi Floreo ! măi !

Un glas clocotit ca un bucium răsună din fundul văii :

— „Eu sunt ! Cine mă chiamă ?

— „Ieși de acolo, diavole, și vino numaidecât încoace.

— „Iaca viu ! țipă iarăși copilul din depărtare.

După vreun sfert de oră începu să se zărească de-a-lungul unui dâmb mai ridicat depe coastă, silueta unui copil de vreo zece ani, care, cu o căciulă mai mare decât el și cu un toiag în mână, grăbea să urce coasta. Mărgărita duse iar mâinile la gură și strigă :

— „Amu stai locului și ascultă. Să te cobori întâi jos să iei caprele și să le duci la coșar să le închizi. Pe urmă te sui repede la muchea lui Topor, și de acolo ceri boresei să-ți dea calul ei ăla sur.

— „Păi o fi la munte calul ! țipă băiatul dela jumătatea drumului.

— „Nu e, blestematule. A venit mai adineauri cu brânză și mâine se duce cu el în vale la Zărnești. Să spui că eu te-am trimis. Apoi să pornești numaidecât la stână, la baciul Niculae, și să-i spui că i-a murit nevasta. Până mâine în zori să fiți înapoi, mă !

— „Ia amu.

— „Uite aici e și boreasa Maria. Să treci când te-i duce

pela mine pela odaie și să spui lui neică-tu Grigore să vină și el acasă.

Se întoarce apoi liniștită la Maria pe care o găsi plângând, pentru a porni împreună spre casă, la moartă.

— „Taci acum și dumneata, nu mai plânge.

— „Cum să nu plâng dacă numai pe ea o aveam ?

— „Dar ce să-i mai faci ? Așa a vrut Dumnezeu. Dar din ce i s'a tras ?

— „Nu știu.

— „Tot din nașterea aceea ?

— „Tot. De atunci sunt șase săptămâni și nu s'a mai pus în picioare, până a închis ochii.

— „Eu am spus că nu e a bună să se ducă la doctor.

— „Ii era rău de tot. A trebuit să taie copilul și să-l scoată bucăți, bucăți.

— „Și ce copil ! Eu zic că fusese făcută cu farmece. O pocitanie. Ii întrase genunchii în piept și crescuse așa, mort, la măică-sa în pânțele.

— „Așa i-a fost ei scris. De când cu treaba asta fel de fel de semne s'au făcut prin casă. Ba ușile se deschideau dela sine, ba găinile cântau cocoșește, grinzile și hornul trosneau fără rost, un pahar s'a spart singur în mâna fetei, și tencuiala depe tavan s'a crăpat.

— „Eu zic că nu ar fi fost rău să-i fi făcut și „pe întoarsă“, că i-o fi făcut cineva pe ursită.

— „I-am făcut cu apă adunată din stropi dela moară, dar tot degeaba.

Spunând acestea se apropiară de casă și Maria porni ceva mai înainte ca să deschidă. Incepea să însereze. Soarele aici scăpătă foarte devreme din pricina spinării înalte a Bucegilor și umbrele au un caracter fantastic. Pomii se întind astfel pe pământ de câte zece ori mai înalți decât sunt în realitate și frunzișul lor pare, departe, peste iarba minunat de verde și de fragedă, ca o tufă misterioasă care ascunde intrarea subterană a cine știe cărui adăpost de fantasmă. Aerul e uimitor de limpede și de uscat, iar culorile care se reflectă prin el au tonurile ex-

cesive ale unui act parcă de violență al naturii față de propria ei seninătate înaltă.

În dreptul ușii rămase o clipă cu cheia în broască fără să deschidă. Cineva răcăia cu violență ușa. Boreasa Mărgărita se apropie și rămase surprinsă.

— „Ce o fi oare ?

Maria atunci își închipui că trebuie să fie câinele.

— „Ia, blestematul de Lăbuș. Cine alt poate fi ?

Și învârti cheia în broască și deschise ușa. În clipa aceea câinele cu o violență și cu o repeziciune de trăznet sări pe de-a-supra femeilor, afară, peste gard apoi și porni ca gonit de toate spaimele prin fâneată de vale. Femeile, după o clipă de șovăială, care li se păru grozav de lungă, se urniră spre odaia unde se afla moarta. Maria deschise încet și de-odată apoi sări un pas înapoi. Fata ei sta sprijinită într'un cot și plângea cu o des-nădejde care îi devastase figura, îi încâlcise părul și îi crispase gura.

— „Mamă ! țipă ea când văzu pe Maria, și dumneata boreasă Mărgărită. Ascultați, ascultați repede, și dumneata, mamă, așa să faci precum ți-o spune eu. A venit adineaori la mine diavolul să-mi ia sufletul. Era lung cât brazii cei înalți și subțire ca o trestie, iar în vârful lui avea o căpățână cât o casă de mare, iar în căpățâna lui ardeau fel de fel de focuri. Ținea în mână un stejar smuls cu rădăcină cu tot din pământ și parcă se sprijinea de el. Nu pricep de cum a încăput în casă namila aceea și cum de a intrat. Lăbuș în sală chelălăia de te apuca groaza. Și când să întindă mâna spre mine ca să-mi ia sufletul, iată numai că vine Arhanghelul Mihail și-l dă la o parte de parcă nici nu ar fi fost, apoi mă ia de mână și-mi spune să mă duc să-mi arate iadul. Acolo era mai întâi o câmpie uscată, de parcă ar fi fost pârjolită de foc. Prin ea trecea apa Sâmbetei, care era neagră ca smoala și se vărsa de-a-dreptul în iad. Acolo fel de fel de suflete își primeau osânda. Unii ardeau în foc, alții erau mâncați de viermi, alții jucau pe măcăci, alții duceau în spate pe diavoli care îi mânau cu bice de flăcări. Nimeni nu afla nimic din ce este pe pământ. Peste tot apoi ardea un

foc năpraznic, iar lumină nu era mai deloc. În mijlocul iadului sta Scaraoțchi, cu mii și milioane de draci împrejurul lui care chinuiau pe cei păcătoși. Pe unii îi ardeau în cuptoare de foc, iar pe alții în cuptoare de ghiață. Mai încolo erau femei tinere la care sugeau șerpi de foc.

— „Le vezi pe astea ? întrebă Arhanghelul Mihail.

— „Da, spusei cu groază.

— „Sunt neveste tinere care și-au pierdut rodul pântecului lor, și au murit apoi fără copii. Acesta este chinul care te așteaptă.

Eu dusei mâinile la ochi și țipai cât putui de spaimă.

— „Dar, spuse iar Arhanghelul Mihail, dacă maică-ta va face timp de șapte ani câte șapte pomeni cu colivă din șapte oca de grâu, la șapte zile mari, în fiecare an, eu am să viu să te scot de aici și să te duc în rai. Mamă, țipă cu desnădejde fata, să nu mă lași acolo câtă-i lumea, ci să-mi faci pomenile cerute de sfântul, ca să ne vedem pe urmă în rai, săruta-ți-aș ochii. Pe urmă, mă luă iar de mână și mă aduse aici. Când mă așeză în pat, diavolul era tot aici și stingea lumânările dela căpătâiul meu. Arhanghelul iar îl goni, împungându-l cu sulita. Lăbuș, pe semne, l-a văzut când a ieșit, că lătra de ridica în sus casa.“

Căzu apoi istovită, ca o lespede, la locul ei, în pat, și nu mai mișcă. Maria se apropie de ea și vru să o ia în brațe. Mărgărita se apropie deopotrivă, dar își dete pe loc seama, după rigiditatea trupului și după răceala mâinilor, că murise.

— „A luat-o Dumnezeu ! murmură îngrijorată Mărgărita, acoperind fața fetei cu un tulpan și adăogând :

— „Barem să nu-și poată vedea păcatele ! Și nici lumânarea aprinsă nu avea când a închis ochii.

Atunci își deteră seama femeile că și lumânările dela cap erau stinse și tresărind amintindu-și de vorbele fetei care spusese că diavolul le stinsese. Maria le aprinse grăbită. Între timp începuse a se ivi câte o fată, apoi câte o nevestă, câte un om, care se întorsese mai degrabă dela lucru și se opriseră pela casa Marici, în drum, așa că atât în curte cât și în tindă sau în odaie începea să fie lume.

— „Tu, Constanțo, se adresă Mărgărita unei fete înalte și blonde, ce sta în pervazul ușii, sprijinită, dă o fugă până la biserică, de vale, că doar cumnată ți-a fost, și măsoară cu feștilă ușa împărătească dela altar, ca să-i facem făclie pe măsura ușii, și să o aprindă Duminicile când se leturghisește, căci a murit fără lumânare. De nu ai tu feștilă, treci pela soră-ta a mare, că are ea în pod, dar să nu dai prin valea neagră că e drumul ocolit. Ai picioare tinere și zdravene și poți trece cu ele prin Colții Caprei. Vezi să vii până mai spre seară, adăogă ea fetei care și pornese.

Casa se umplu atunci dintr'odată de lume care începuse să ajute la cele de cuviință. Unele fete deschiseră ușile și ferestrele, altele acoperiră cofele și altele porniră după apă curată la izvorul din coastă, pe care o puseră la încălzit într'un cazan mare, și în apă lăsară buruieni mirositoare. Patru fete apoi, care îi fuseseră prietene, o dezbrăcară cu grije, o întinseră într'o albie și cu o oală nouă turnară apă peste moartă și o frecară cu îngrijire cu săpun. Umplură apoi oala din nou cu apă și o puseră la picioarele moartei, ca și sufletul, care zboară încoace și încolo prin casă, să i se poată scălda. O îmbrăcară după aceea cu cămașa ei de mireasă, cusută în altițe, o încinseră cu catrințele care îi fuseseră de nuntă, puseră peste ele o fotă cu flori mari de fir de aur, un brâu minunat de mătase roșie cu fir, iar în cap îi potriviră o maramă înconjurată cu flori naturale roșii, și așa, o așezară pe o laviță, în mijlocul odăii, cu picioarele spre ușe.

Mamă-sa abia atunci păru că se deșteaptă și, văzând-o cât e de frumoasă, semănând întru totul cu ceea ce fusese ca mireasă, începu să plângă înfundat, cu lacrimi înșiruite în dungi tăcute pe obraz.

Lumea strânsă prin curte se grăbi să împodobească, în semn de doliu, un brad tânăr, cu flori, cu năframe, cu mere, și cu prune uscate și când începu a înnopta, unul câte unul se retraseră pela casele lor, lăsând în jurul casei o liniște cu atât mai profundă cu cât lumina lunii inunda cu strălucirea ei galbenă noaptea. Femeile care o îngrijiseră, și cu Maria, după ce rămaseseră singure în casă, începură să lapede de pe ele toate podoabele,

cerceii dela urechi, salbele dela gât, inelele din degete, se despletiră și lăsară părul să le cadă pe spate și cu fețele în marame albe de borangic se apropiară de moartă și o strigară cu toatele pe rând.

— „Domnică ! mila mea !

Apoi adăogară una după alta :

— „Cum te-ai îndurat

„Tu de ne-ai lăsat ?

„Dragă, te trezește

„Și cu noi vorbește

„Câteva cuvinte

„Să te ținem minte.“

Stătură apoi ca și cum ar fi așteptat un răspuns, dar nepri-mindu-l începură toate în cor, încet, suspinat, să spună :

— „Scumpa noastră fată,

„Ești tu supărată

„Pe noi de nu vrei

„Jalea să ne-o iei

„Cu o vorbă bună

„Spusă împreună ?“

Lăsară apoi o pauză după care începură iarăși toate lalolată mai încet, întâia oară, și apoi tot mai tare, ca un fel de rugă păgână :

„Noi ți-am mai cânta

„Însă inima

„Arsă-acum ne este

„Că-auzirăm veste

„Că-al tău suflet sus

„În spre cer s'a dus

„Și s'a despărțit

„De tot ce-a iubit.

„Noi ți-am face clopot

„Lacrimile ropot

„Dar ne e de-a dreptul

„Plin de ele pieptul

„Și ne e ca zgura

„Inima și gura.“

Apoi totul se schimbă dintr'o dată și corul căpătă o solemnitate nouă în clipa când glasul Mariei singur se ridică încet cu aerul unei grele suiri din adâncuri prăpăstioase spre lumină :

— „Bată-te pustia, moarte.
„Că veniși prea de departe
„Și mâncași frunza de fragi,
„Despărțiși pe cei mai dragi
„De-ai lor toți și-apoi de mine
„De cu cine mi-a fost bine.
„Vino, Doamne-al meu temut,
„Și vezi moartea ce-a făcut
„Că-a venit până în prag
„Și-a luat ce mi-a fost drag
„Și-a venit până'n fereastră
„De luat-o mila noastră.“

Apoi toate repetară în cor plânsetul Mariei, de mai multe ori, și de fiecare dată tot mai tare. Spre dimineață osteniră și ațipiră fiecare pe câte un scaun până ce lumina veni deabi-nelea. Ziua a trecut în îngrijirea celor de trebuință moartei și înmormântării de a doua zi. Maria se schimbă parcă într'o fi-ință nouă. Nu mai plângea, nu mai jelea, ci, împietrită într'o hotărîre de uimitoare dărzenie, alerga de colo până colo, ordona totul, dădea poruncile de cuviință și urmărea în cele mai mici amănunte executarea lor. Seara sosi și baciul care, după ce se închină și rosti un tatăl nostru, cinsti pe toți cei adunați cu vin și cu pâine, cu brânză grasă de burduf și primi în schimb răspunsurile îndătinate „Dumnezeu primească“ și „să fie de sufletul răposatei“, și făcu un foc mare în curte. Flăcâii și fetele se strânsură în jurul focului, apoi nevestele și bărbații. Niște flăcăi începură a cânta cântece de jale din fluier. Unul aduse un buciom ca să dea de știre că unul dintre Români i-a părăsit, iar alții se adunară pe la ferestre și pe la ușe cu fluere mari ca să cânte de jale. Imprejurul focului însuflețirea creștea. Doi flăcăi se legară spate în spate cu o curea, puseră un cojoc întors pe dos peste ei, luară o botă în care așezară o oală și unul

din ei o apucă în mâini, pentru a închipui astfel, o cămilă. Un al treilea se legă la cap cu o basma roșie, ca un turc, luă un băț ca să închipuiască cu el un paloș, se sui călare pe ceilalți doi, și intră astfel în odaia moartei, unde spuse că vine din Turcia, ca să-și vândă cămila. Baciul făcând pe negustorul scoase o pungă cu sticle în loc de galbeni și întrebă cât costă.

— O mie de galbeni ! răspuse turcul.

— Dar cămila știe oare să și joace ?

— De minune ! răspuse iar turcul.

— Să vedem atunci.

— Haide, cămilă, joacă.

Cămila începu să joace. Baciul se bucură atunci și oferi cinci sute de galbeni. Turcul o lăasă. Baciul nu mai dete însă decât o para. Turcul răspuse :

— Decât cu o para, mai bine oucid.

Și ridică paloșul cu care lovi cămila drept în oala care îi închipuia capul, iar cei doi flăcăi legați se trântiră jos în semn că au murit. Baciul atunci dete afară pe toți trei din casă și toată lumea se înveseli o vreme de jocul acesta „de-a cămila“. El fu subiectul de vorbă al întregii acestei nopți de priveghere. Dimineța se citiră stâlpii celor patru evanghelii și, înainte de a scoate moarta din casă, baciul singur o jeli :

— „Plânge, casă, plânge, masă,

„Că stăpâna cea alcasă

„Mi se duce și vă lasă,

„Uși, plângeți, ferești, plângeți,

„Și plângeți și voi, pereți,

„Că de astăzi rămâneți

„Și stăpână nu aveți“.

Intreaga ceremonie a înmormântării avu loc după cele mai minuțioase datini. Părea că Maria se căsnea să își amintească de tot ceea ce știa sau numai auzise chiar și de pe aiurea în această privință pentru a îndeplini totul în cea mai desăvârșită și mai rece chibzuială. Spaima că fiică-sa ar putea în clipa aceasta să păsească porțile iadului pentru chinurile pe care i le spusese, înlemnea în ea lacrimile de moment ale mamei și făcea

loc unui soi de misionarism sacru în care iubirea părintească era doar punctul de plecare către un scop pe care nimic nu îl mai putea clinti. Trimise astfel înaintea procesiunii pe o soră a sa mai mică să se arunce în groapă, așa cum auzise că se făcea prin părțile bănățene, ale românilor, cu o maramă în mâna dreaptă, să atingă cu ea pereții groapei de trei ori, ca și cum i-ar șterge, și să iasă afară, apoi, de pază până la sosirea alaiului. La groapă bocitoarele încetară, iar ducătorii luară trupul pe o năsălie, frumos împodobită cu flori, pe doi pari, și cu brăe lungi de cânepă, îi dădură drumul în groapă. Aruncă un pumn de bani de argint în groapă, ca să aibă cu ce-și plăti vămile pe la poduri, și se depărtă. Socotea că totul e de-acum gata, pentru un moment, și că poate plânge în voie. Se dete însă la o parte și căzu pe o lespede alăturată cu obrazii în palme. De acolo o ridicară ai ei când întreaga înmormântare fu săvârșită, și o duseră mai mult moartă acasă.

— „Șapte ani de-a-rândul, câte șapte pomeni, la șapte zile mari, cu câte o colivă de șapte oca de grâu ! murmură ea mereu. Legea asta trebue păzită cu sfințenie până la îndeplinirea ei, adăogă totdeodată cu îmbărbătare“.

Și târziu de tot, spre ziuă, adormi cu gândul acesta.

II

Boreasa Maria se gândi, de îndată ce se deșteptă, că întâia zi mare în împrejurarea de față, este a treia zi dela îngropare. De îndată însă trimise după o vecină săracă și se învoi cu ea să sloboadă apele moartei. Pe urmă începu preparativele de comândare. Alese șapte oca de grâu pentru colivă și, în ajun, aduse un berbec de soi. Era cu totul alb, cu cearcăne negre în jurul ochilor, cu lâna până la pământ, cu coada groasă, gras, de viță țurcană, din oile lui Căciulan, din muntele Păpușa, și făcu o groapă mare în mijlocul curții. Intoarse apoi vita către apus, stelele fiind răsărite, îi lipi ea însăși lumânări de ceară de coarne, îi spuse o rugăciune și dete apoi poruncă să-l taie așa încât sângele să se scurgă tot în groapa făcută înadins pentru aceasta. Puse de tăie apoi capul berbecului și de jupui

pielea de pe el, pentru preot, și dete ordin să alcagă pentru a doua zi carnea de gătit de cea de fript. Casa fusese toată împodobită cu frunze de brad și tot așa și stâlpii dela poartă. In curte au fost așezate mese lungi împodobite cu frunze și cu fel de fel de flori. Boreasa Maria urmărea cu ochii în patru ca fiecare ins să fie servit după pofta inimii sale cu de-ale mâncării și cu de-ale băuturii, de fetele chemate anume pentru lucrul acesta, din sat, ncamuri cele mai multe, sau prietene de ale răposatei, și dădea cu o limpezime uimitoare poruncile de nevoie. O fetișcană bătută și oacheșe trecu pe lângă ea cu un talger de friptură pe care îl puse înaintea unui baci între două vârste. Boreasa Maria, de îndată ce isprăvi de dus friptura, o chemă la ea :

— „Tu, Nuțo, cu slobozenia apelor, cum o duci ?“

— „Bine, boreasă Mario. Duc în fiecare zi cele două găleți cu apă la două case“.

— „Bagă de seamă să nu cumva să greșești socoteala ; câte două găleți pe zi vreme de patruzeci de zile. Să ții bine răbojul , eu am să cercetez“.

— „Vai de mine, boreasă ! Am martoră pe Lența lui Grigore Baciul. Cu ea mă duc de fiecare dată“.

— „Foarte bine. Acum cată-ți de treabă“.

Praznicul ținu până la asfințitul soarelui când lumea începu, unul câte unul, să ia drumul casei. Odată cu înserarea se lăsă și liniștea în curtea Mariei care rămase acum numai cu Mărgărita și cu o altă boreasă, tot văduvă și tot singură ca și ele, și ea, Valeria, venite să măie peste noapte aici. Era una din acele seri limpezi de munte în care luna nouă abia vizibilă sub forma unui arc vaporos de lumină lasă strălucirea stelelor nenumărate să cânte în roua câmpului și în liniștea de diamant a nopții. Boreasa Maria cu inima încărcată de îndoială se întoarse dintr odată spre cele două femei care ședeau alături pe bancă, în pridvor și se fereau parcă să-1 tulbure gândul, și le întrebă :

— „Oare să fi intrat chiar de acum în chinuri ?“

— „Păi poate că nu !“ răspunse fără convingere Mărgărita.

Valeria clătină din cap cu nedumcire și, aducându-și dintr'odată aminte de câinele boresei Maria, spuse :

— „Ce va fi avut oare, de-a murit, Lăbuș ?”

Boreasa Maria tresări. Aflase și ea că un baci din muntele vecin văzuse mort tocmai într'alt sat, pe-o vale, pe Lăbuș, și că adusese vestea că de din fugă trebuie să i se fi tras moarte. .

Ea știa de altă parte că Lăbuș era prea bătrân ca să mai hoinărească atât de departe și legând cu spaimă între ele aceste lucruri, întrebă deodată :

— „Oare să poată și câinii vedea cele necurate, ca oamenii?”

— „Pe semne că da,” răspunse.

— „Atunci tot adevărat o fi ce crede boreasa Mărgărita, că Lăbuș ar fi fugit de spaima lui Scaraoțchi până a crăpat în el fierea”.

Femeile, fără să răspundă, clătinară din cap și, cu toate trei, apoi, se ridicară gânditoare și plecară să se culce laolalta. Dimineața cele două borese lăsară singură pe Maria care le pofti pentru praznicul de nouă zile și, apoi, pentru cel de patruzeci de zile. Maria înțelegea să dea o însemnătate deosebită acestuia din urmă. Acum, de altfel, se împlinea și căratul celor optzeci de căldări cu apă ale slobozirei apelor.

În dimineața acestei a treia pomeniri fu ocupată cu aranjarea mesei, împreună cu suratele ei Valeria și Mărgărita ; îndată însă ce socoti că poate pleca, lăsând să aibă grije de ce mai era de făcut pe cele două tovarășe ale ei, luă o azimă caldă, un coș negru, puse într'un ciob cărbuni aprinși, cu boabe de tămâie, o basma de borangic în care înnodă, la un colț, un galben împărătesc, de aur, la celălalt colț o lumânare de ceară, și plecă la fântână. Nuța care cărase gălețile de apă pe la case, sosise mai înainte și umpluse, cu grije că poate va fi uitat cumva vreo găleată de dus, jghiabul fântânii cu apă, ca să fie, în cazul acesta, împlinite acum, și aștepta, împreună cu Lența, martoră a ei. Maria se așeză la marginea jghiabului, iar fata în partea opusă. Maria, după aceea, aprinse lumânarea, tămâie apa din jghiab, și întrebă pe cărătoarea de apă :

— „Ai dus optzeci de găleți ?”

— „Da, dus“.

— „De unde știi eu că ai dus?“

— „Iacă răbojul, arată optzeci“.

Și începură numărătoarea pe răboj. Maria ascultă numărătoarea, luă răbojul, îl rupse, și după ce îl aruncă în apă întrebă:

— „Și cine îți mai stă mărturie?“

— „Iacă, Lența lui Grigore baciul!“ răspunse Nuța, arătând spre o fetișcană veselă și trandafirie care îi sta alături.

Scena aceasta o repetară cu solemnitate de trei ori pe rând; la urmă tămâie apa de trei ori și dete cărătoarei azima, basmauă cu galbenul, cocoșul, iar martorei ei tot o basma, și porni spre casă. Când sosi acolo invitații începuseră și ei să se strângă. Masa fusese aranjată de Mărgărita și Valeria, la care se așezase preotul și frunțașii, iar în curte, dela masa aceasta și până în drum, presăraseră paie, pe care erau așezate pânze albe, cu străchini cu bucate în dreptul lor, la care venea oricine voia de se ospăta și primea, apoi, câte un colac și o lumânare de ceară galbenă. Se servea supă cu tăței și friptură de berbec. Pe masa de cinste era un colac mare în care fusese înfipt un copăcel încărcat cu mere, turte, covrigi, prune și nuci, iar când preotul, în slujba de cuviință acelei zile, începu să cânte „unde umbrează darul tău, Mihaile Arhanghele“ toți oaspeții începură să salte ușor și să legene colacul cu copăcelul. Maria, în timpul acestei ceremonii, se gândea că, dacă va vrea Dumnezeu, peste șapte ani de zile, tot așa va sălta și sufletul fetei sale răposate, și se va bucura zburând ca o pasăre din pom în pom, prin rai. Și privirile ei hotărâte întâlneau în clipa aceea pe ale Mărgăritei și pe ale Valeriei, care părură că confirmă acest gând al ei. În clipa aceea se făcu între ele o înțelegere parcă nouă, un fel de legământ fără clauze, dar cu atât mai adânc, și fără cuvinte, dela suflet la suflet și dela năzuință împărtășită la năzuință împărtășită, iar când Maria luă la subsuoară, după sfârșitul ceremoniei, un admirabil cocoș, spălat pe picioare cu apă curată, pentru a putea duce, astfel, sufletul răposatei până la porțile raiului, și îl dete preotului ce se pregătea să meargă în altă parte, toate trele se apropiară

de preot, cu același mistic interes, de parcă l-ar fi dăruit împreună, de pomenirea unei de o potrivă tuturor de scumpe făpturi. Valeria și cu Mărgărita întrebare în același timp :

— „Adevărat să fie oare, părinte, că cocoșul gonește, pe lumea cealaltă, duhurile rele, din calea sufletelor duse dintre noi ?“

— „De, cumătră, mormăi preotul, care luă cu grabă cocoșul, așa se spune“.

— „Și să fie adevărat, adăogă Maria, că dacă-i e cald sufletului pe drum, atunci tot cocoșul îl stropește cu apă și-l răcorește ?“

— „Asta e chiar așa ! răspunse preotul cu hotărîre, pentru a pune capăt unei discuții care se prelungea, și a putea, astfel să plece mai curând.

Apoi își luă ziua bună dela ele și răspunse salutului respectuos al comesenilor și ieși cu cocoșul sub braț. Comandarea dură până la asfințitul soarelui și comesenii petrecură în glume, cinstirea de sufletul răposatei, discutară de cele în legătură cu împrejurările acestei morți ciudate și, spre seară, începură a se împrăstia în grupuri. Maria, Valeria și Mărgărita, obosite de alergătura de peste zi, se strânseseră de cum inseră în odaia unde se gătea și unde sta de obicei Maria și puseră la cale cu deosebită luare aminte data și rostul tuturor pomenilor următoare până la șapte, ale acestui an. Hotărîră însă ca pe cea de a șaptea să o facă mai acătare decât pe toate celelalte.

Era în toată această preocupare a lor o exaltare ciudată, ca o prinsoare cu irealul și cu misterul, un fel de dorință sporită prin reflectarea una dela alta a unui simțământ de a învinge destinul parcă, prin încordarea omenească de voință și poate un simțământ și mai adânc încă de explorare a morții prin dragoste purtată unui suflet de om smuls fără rost dintre ele.

— „Este desigur o faptă mișelească a diavolului !“ conchise Maria cu gândul la felul cum îi murise fata.

— „Așa este ! de vreme ce Arhanghelul Mihail s'a supărat foc pe el“.

— „Va vedea el de partea cui a fost dreptatea, după ce vor trece șapte ani ! adăogă cu convingere Valeria. Atunci va veni

Arhanghelul Mihail și îl va împunge cu sulița de foc și așa îi va smulge din ghiare sufletul Domnicăi ca să-l ducă în lumina raiului“.

— „Să te audă Dumnezeu!“ apăsă Maria.

Apoi rămaseră să se culce laolaltă ca să se ducă toate trele a doua zi să îngrijească de mormânt. Dela o vreme, de altfel, nu mai spuneau nici când vorbeau între ele, nici când vorbeau cu altă lume din sat, mormântul Domnicăi, ci pur și simplu mormânt, cu un caracter de unicitate absolută, pentru toată lumea. Mormânt pentru ele nu putea fi decât unul pe lume, acela al Domnicăi, dat de destin în paza lor, pentru a-l îngriji și a schimba rosturile de dincolo de lumea aceasta a rămășițelor pământești dintr'insul. Și trei vieți vegheau astfel la căpătâiul lui ca trei candelă neconținut active și pe orice fel de vreme aprinse. În sat începuse să se vorbească, mai în glumă, mai în serios, dar, totuși, cu admirație de ele, și lumea le spunea acum Mironosițele Domnicăi. Ele își vedeau însă de treabă, fără să țină seamă de glumele acestea, cu o convingere care ținea și de orgoliul unei misiuni îndeplinite. A șaptea pomenire, cu care se încheia primul an, avu un fast deosebit prin frumusețile slujbei mai întâi, la care adusesse și corul școlăii din sat, prin bogăția mâncărilor, prin îndestularea băuturii, prin frumusețea colivei, împodobită cu cele mai alese zaharicale dela Brașov, dar mai cu seamă prin felul cum fiecare ins fusese omenit și servit. În afară de Maria, de Valeria și de Mărgărita, șase fete din sat, gătite de sărbătoare, avuseseră grije ca nimănui să nu-i lipsească nici cel mai mic lucru și ca toată lumea să aibă număidecât tot ceea ce dorea. Toate trele aveau acum un gând al lor pe care nu îl împărtășiseră încă nimănui și care, după slujba și pomenirea aceasta, încheietoare cu îndatoririle lor parohiale, putea fi înfăptuit. Hotărîrea lor era ca de aici înainte să facă tot restul pomenilor la schitul din gura peșterii dela Ialomicioara. Lăcașul acesta, prin vechimea lui mai întâi, apoi prin faptul că era mănăstire, li se părea mai prielnic grelelor slujbe pe care le făceau; intra de altfel în această hotărîre a lor și ceva din instinctul haiducesc de hoinăreală al locuitorilor acestui ținut de ciobani. Întâia ciocnire însă a

gândului lor cu satul a fost destul de grea. Lumea văzuse de dimineață pregătiri mari, cu tot ceremonialul de cuviință, pentru o nouă și îndestulătoare pomenire, și începuse să își facă vânt prin dreptul casei, pentru a fi poftită. Știrea însă că e vorba de o pomenire făcută aiurea, la schitul Ialomicioara, nemulțumi pe fiecare ; spre seară sătenii, grupuri, mai mari sau mai mici, și neveste, sub cuvânt că se adună la cârciumă. vorbeau de lucrul acesta ca de un fel de necredință. Popa supărat că pierde partea cuvenită lui din toată această treabă se afla printre ei și se întrecea în a părea nedumerit. Mărgărita prinse cea dintâi de veste de această stare de spirit și își făcu vânt spre cârciumă să vadă ce este. Popa îi ieși înaintea sub cuvânt că o întreabă de sănătate. Ea însă, care îl cunoștea, îi tăie scurt vorba și fără să mai trăgănească lucrurile, îl întrebă :

— „Da de ce ești supărat, părinte ?“

— „Nu sunt supărat, boreasă Mărgărită, am auzit și eu însă“...

— „Lasă auzitul, părinte, la o parte și fă bine de treci puțin pe la boreasa Maria ; eu intru să iau o sticlă de rachiu de ăla bun“.

Popa, în ochii căruia și sticli sticla cu rachiu, se mai îmblânzi, și spuse cu glasul mai îndulcit că vine și el curând după ea. Se vârî apoi numai decât printre săteni, care îl întrebau ce a vorbit cu boreasa Mărgărita. Popa, care știa ce vorbise, dar nu ținea să spună și ce nădăjduia, le spuse solemn că i-a spus că va să se ducă pe acolo să vadă el ce este.

— „Ia și pe Niță Gura Satului“, spuse un țăran care voia să aibă și un control mai sigur al celor petrecute.

— „Hm, da ! să vină și el !“ răspunse popa cu un fel de nod în gât.

Mărgărita trecu printre săteni grăbită, răspunzând doar salutului lor, dar nu și întrebărilor, și se duse drept acasă, unde povesti Mariei și Valeriei cele întâmplate. Toate trele se uită speriate una la alta.

— „Ce facem ?“ întrebă la un moment dat Valeria.

— „Să-i dăm dracului și să ne vedem de ale noastre !“ răspunse cu energia ei aprigă Mărgărita.

— „Dar dacă o avea să pătimească ceva mormântul din toate acestea ?“ întrebă speriată Maria.

Cuvântul acesta trecu prin toate ca un fior rece de groază. Intre timp intră în curte și popa însoțit de Gura Satului. Maria când îi văzu pe amândoi avu un sentiment de revoltă și, ca un șarpe călcat pe coadă, ridicându-se drept în picioare, se repezi înaintea lor, cu gândul de a le zvârli în obraz, ca pe o găleată cu apă fiartă, popci toate găinăriile, traficurile, arghi-rofilia, și nelegiuirile pe care i le cunoștea, iar celuilalt toată netrebnicia gurii lui lătrătoare; se opri însă deodată înaintea lor și tăcu ca o amenințare, parcă, venită din altă lume. Atitudinea ei intimidă pe popă care atunci își aminti de starea ei materială, în sat, și a celorlalte două surate, dar mai ales de legăturile ei de rudenie cu o bună parte a conducătorilor Ardealului și plecă capul a pocăință. Gura Satului simți din felul popei de a se fi plecat că nu e lucru de joacă și, scoțându-și căciula, se dete respectuos mai la o parte. Maria, în clipa aceea, simți că învinsese și un val de bunăvoință și de generozitate trecu peste întâile ei simțăminte ideea de a regula prin bună înțelegere lucrurile; pofti pe popă înăuntru la un pahar cu rachiu și rugă pe Gura Satului să aștepte puțin, afară, unde îi trimise deopotrivă, prin Valeria, și lui un stacan cu rachiu.

— „Ia stai oleacă, părinte, spuse Maria, turnându-i rachiu, și cinstește puțin. Am auzit că ești cam supărat că facem pomenirea și la sfântul schit al Ialomicioarei.

— „Doamne fereste, mormăi popa, sorbind din rachiu, ziceam numai că poate și biserica noastră din sat este destul de sfântă pentru o pomenire.

— „Sfântă, părinte, răspunse repede Maria, că altfel nu îmi îngropam fata aici. Am făcut însă toate cele de cuviință, după datină aici. Ce ai dumneata și lumea dacă eu vreau să fac mai mult decât cere legea, și în altă parte? Domnule părinte, află că eu nu mă joc; știi bine că eu am mâna lungă și că poate ajunge ușor la Brașov și mai departe la Cluj sau chiar la București, de vreau, și că mie puțin îmi pasă de cei doi feciori ai dumitale dela casele cercuale din Brașov, sau dela Minis-

terul Muncii din București cu care sperii lumea prin sat. Am socotit totuși că e mai bine să cădem la pace și pentru asta ți-am rezervat cele ale Dumitale, pielea și capul berbecului tăiate, câte o puică și un cocoș și pe deasupra și o sută de lei pentru slujbă de pomenire și aici de fiecare dată când pomenim la schit. Să faci bine să-mi potolești însă lumea, că altfel nu o să-ți fie bine. Iată și suta; pentru celelalte trimite să le ia așa ca să nu bage lumea de seamă.

Popa simți că nu este a glumi și bucuros că a încheiat un târg favorabil, dar și că scapă mai curând de sub privirile de judecător ale celor trei femei, luă suta de lei și ieși. Maria îl conduse până la tindă unde dete cu ochii de Gura Satului. Acesta aștepta în liniște. Popa înțelese primejdia ce putea veni din partea aceasta și, oprindu-se în loc, privi întrebător spre Maria, care de-o-potrivă rămase nedumerită, locului; după o clipă de șovăială însă se apropie de el și îi spuse apăsător:

— „Tu, măi Niță, o să ai de fiecare dată câte un miel al tău și câte o găină, pe neștiute, dacă îți vezi de treabă. O să-ți spună Domnul părinte ce ai de făcut, adăogă apoi Maria, care nici ea nu știa ce o fi având Gura Satului de făcut. Să nu mai afle nimeni însă de treaba aceasta. Și acum umblați sănătoși! spuse Maria, făcându-le vânt cu vorba aceasta și intrând în casă.

— „Ce-o fi, oare, Domnule părinte, întrebă Gura Satului?

— „Iacă, ce să fie, răspunse popa într-o doară, așa a lăsat răposata cu limbă de moarte.

— „Cum așa?

— „Ca să-i facă pomenire, dela un an încolo, și la schit, pentru că nu a apucat să se împărtășească.

Popa apoi tăcu, căci își aduse aminte că chiar el o împărtășise cu o zi înainte de a muri.

— „Da nu de asta este vorba, urmă popa. Așa a fost voința din urmă a moartei și e mare păcat să nu țină seama cineva de lucrul acesta. Sărmanele femei erau foarte amărite că au fost puse pe drumuri, dar nu au ce să facă.

Gura Satului se gândi la miel și la găină și răspunse că așa este. Intre timp ajunseră la cârciumă, unde povestiră cu înflorire

amarul femeilor de a fi fost puse pe drumuri de voința din urmă a răposatei, și atraseră luarea aminte a lumii asupra păcatului de a nu îndeplini cuvântul lăsat cu limbă de moarte al cuiva, mai cu seamă când este vorba de o dorință atât de cuvioasă. Oamenii începură a aproba, prin tăcere gânditoare la început, prin nedumerite scuturături din cap, dar sfârșiră, până la urmă, prin a fi cu totul de partea Mariei și a boreselor ei. Popa în tot acest timp nu mai contenea de a lăuda cuvioșenia acestor femei, iar la gândul afacerii încheiate, care îi aducea fără bătaie de cap toate veniturile lui obișnuite, dela orice parastas, nu pregetă, socotind despăgubirea sigură, și cu ceva pe de-asupra să cinstască pe cei mai recalitrânți cu câte un pahar de rachiu pentru „sufletul răposatei“. Gura Satului intervenea de câte ori era nevoie, cu vorbe împăciuitoare. Seara, toată lumea era de partea Mariei, cu admirație pentru jertfele ei de mumă necăjită și pentru neobosita cuvioșenie a simțămintelor ei creștine și ale celorlalte două prietene ale ei

Incepea să înnopteze și luna plină a unui senin cer de Mai lumina podișul înalt al munților Peșterii ca ziua, între șirul Pietrei Craiului și acela al Bucegilor. Maria, Valeria și Mărgărita aranjaseră tot ce era necesar unei copioase pomeniri, în desagi bine legați de șeile cailor ; carnea fusese tăiată după datină, și împachetată special, coliva preparată, cofeturile și zaharicalele așezate să nu se bată de drum, și totul astfel terminat pentru a pleca odată cu înnoptarea. Voiau să ajungă la Dâmbovicioara înainte de zorii zilei ca să aibă vreme să pregătească acolo totul până în prânz, și cum văzură că drumul s'a luminat îndeajuns cu văpaia rece a lunii, încălecară și porniră. În dreptul cârciumii, lumea care mai era adunată privi cu nedumerire ieșirea aceasta nocturnă. Gura Satului întrebă atunci pe Mărgărita care era înainte, de ce au plecat noaptea. Răspunse Valeria și Gura Satului explică :

— „Ia-auzi măi ! Bietele boreses !

Cuvântul se aprinse ca o scânteie în toate inimile și țărani se ridicară cu toții spre a le saluta și a le ura drum bun. Ele trecură printre ei mulțumindu-le și puseră cu toatele caii în trap mare.

„— De-aceea și-au potcovit ele, pe semne, toate, caii azi dimineață, spuse Grigore potcovarul, uitându-se după ele ; apoi după o pauză adăogă :

„— Dar se duc, nu glumă, haiducește ! Amarnice muieri !

Drumul acesta urmează în pantă coborâtoare spinarea dealurilor, o bună bucată de loc ; ele însă, pentru a-l scurta, lăsau drumul și coborau de-a-dreptul prin văi aproape prăpăstioase, sau urcau padini și piepturi de deal surprinzător de repezi. Picioarele cailor lor păreau de oțel în siguranța cu care călcau pe poteci uneori numai late cât o palmă, cu bolovani care săreau în lături când se atingeau copitele de ei, până când, după ce lăsară în dreapta o ultimă coamă mai răsărită. Începură să urce pe spinarca Gușanului. Muntele acesta pare uriaș prin văile adânci care îi mărginesc neconținut suișul subțire și sinuos și prin priveliștea îndepărtată și vastă pe care o desfășoară. Maria respiră larg de tot spectacolul ciudat al nesfârșitelor încolăcături de munți pe care le stăpânea parcă pentru sine dela înălțimea cu adevărat fantastic sporită de mirajul de ceară galbenă al luminii de lună și găsi în adâncul ei un ciudat simțământ de plenitudine și de mândrie. Atunci se apropie de ea Valeria și îi spuse cu timiditate :

„— Boreasă Marie, să-ți spun drept, parcă mi-e frică.

„— Pe vremea asta urșii nu se mai dau la oameni și nici lupii nu mai umblă în haită, iar securile din desagi ne ajung pentru vreo păcătoasă de lighioană flămândă, răspunse Mărgărita.

„— Diavolul vrea să ne pună la încercare ! adăogă Maria.

„— Să știi că asta este ! conchise, reculegându-se, Valeria. Nu ne lăsăm însă ispitelor lui.“

În momentul acela toate trei avură o tresărire de mândrie și de sfidare parcă a unor închipuite duhuri rele. Dădură vânt cailor și intrară pe o potecă îngustă care lăsa la stânga câteva case foarte răzlețe și ajunseră pe noi înălțimi încolăcite ca niște șerpi într'un uriaș cuib al nopții. De jur împrejur nu se zărea nici un fel de copac ; singură iarba umplea cu mirosul ei noaptea. Pădurile începeau mult mai jos și umpleau văile la care se uitau ca în fundul unei mări întunecoase și negre. Pela

miezul nopții intrau, după un lung urcuș neconținut, pe coastele repezi și stâncoase ale Grohotișului. Aci avură de făcut o trecere grea din pricina unor bolovani alunecoși printre izvoarele de apă care musteau printre ei și a unei poteci care putea să se surpe la fiecare pas sub picioarele cailor într'o prăpastie alăturată. Știau că iarna trecută un călugăr care venea dela schit alunecase aici, și nu l-au mai găsit decât în primăvară, când s'au topit zăpezile și l-au scos ele la iveală. Descălecară și cu luare aminte apucară caii de frâuri pentru a-i conduce ele până ce trec de locul acesta. După aceea însă porniră iarăși la trap până ce ajunseră pe o șea depe culmea Bucegilor. Știau locul acesta și se opriră o clipă să privească într'o parte coborișul spre Ialomicioara, iar în cealaltă parte pe cel al Făgărașului. Un curent neconținut de aer rece tălăzuia aici cu masivitate, fără ca totuși să fie vânt, depe o coastă pe alta a munților, făcându-și loc printre scobitura care servea drept trecere și unde fusese odinioară locul de vamă dela Gura Strungii. Aici se legară toate trei să nu se lase până nu vor duce la bun sfârșit lucrul început și încăle când din nou porniră spre valea largă și senină a Ialomicioarei. Zorii începeau să se vadă, departe, din creștet. De îndată ce începură să coboare însă, intrară din nou în noapte, pentru a sosi la schit pe întuneric. Călugării tocmai ieșeau dela slujba de trei dimineața și se arătară uimiți de această năvală muierescă în mijlocul singurătății lor nocturne. Maria însă explică scurt de ce e vorba și, ca și cum ar fi fost acasă, începu să desfacă din desagi carnea, coliva, cofeturile, zahărul și să ceară cele de nevoie pentru prepararea pomenii. Mărgărita ceru bote și sticle și porni cu ele călare după vin la cantina societății forestiere de acolo, și la cele câteva cabane de prin împrejurimi. Starețul și călugării se lăsară foarte ușor convinși de perspectiva unei mese copioase și începură să ajute cu toată râvna pe cele două femei rămase să gătească. Aduseră varză păstrată admirabil în gura peșterii pentru a fi gătită cu grăsime și cu carne de berbec și până la amiază întreg soborul local, după săvârșirea unei solemne slujbe de pomenire în schitul cel vechi, se găsea plin de bucurie la masă și își ura unul altuia, cu paharele pline, câte un bătrânesc „Dom-

nul să primească“ sau „să fie de sufletul răposatei“. Aranjară apoi cu starețul și călugării toate datele viitoarelor pomeniri în așa fel încât să cadă în zile de dulce și se pregătiră de plecare; voiau să fie la drum mai devreme, ca să nu le mai prindă noaptea prin coclaurile munților și porniră ; aflară apoi dela călugări și câteva cărări care le scurtau cu vreo două ceasuri de mers drumul și porniră astfel, deplin mulțumite.

La întoarcere, deși târziu, găsiră încă vreo trei inși din sat întârziați la cârciumă. Era pela miezul nopții și în liniștea aceea trapul cailor lor pe cărarea stâncoasă răsună ca o alarmă. Gura satului se ridică în picioare din fața sticlutei cu rachiu cu care își ținea de urît și întorcându-se repede spre alți săteni dela o masă mai depărtată, spuse :

„— Măi, se întoarseră boresele dela schit.

„— Să se'ntoarcă sănătoase, spuse un țăran, că amarnice șerpoaice mai sunt“.

Cuvintele lor însă aveau un caracter de admirație. Oamenii începuseră să își dea seama de măreția tragică a strădaniilor lor și, fără să se lămurească prea mult în această privință, primeau lucrul în sine ca pe o sfortare uriașe de protest cel puțin împotriva unui destin absurd. Ele începură chiar de a doua zi să se ducă la mormânt pentru a îngriji personal de florile semănate pe el, de candelă, ca să ardă neconținut, de tămâiere, de plivirea buruienilor și, în sfârșit, de totul până în cele mai mici amănunte. Mormântul acela ajunsese acum pentru ele o adevărată persoană vie în carne și oase, cu care vorbeau, cu care glumeau, cu care se certau și se împăcau, sau cu care puneau la cale toate preocupările și faptele lor.

„— Să vadă el diavolul de se poate juca după cum vrea el cu un suflet de om ! exclamă într'o zi Mărgărita în fața mormântului.

„— Apoi nu se spune că femeia e mai afurisită ca diavolul ? întrebă glumind Maria.

„— Și noi suntem doar trei, nu una. O să-și găsească el nașul acum, adăogă cu oarecare mândrie batjocoritoare Mărgărita.

Și toate trele sfârșiră prin a se uita dintr'odată întrebătoare una la alta. Ajunseră legându-se astfel pentru aceeași treabă,

fără să știe măcar pentru ce o făcuseră, până la nepăsare față de orice altă preocupare, să se cunoască până în cele mai mici ascunzișuri ale sufletului. Preocuparea lor cea mai înaltă, de altfel, era mereu și numai aceea de a duce la un bun sfârșit treaba și de a se măsură, în simplitatea lor, cu puterea nevăzută a necuratului. Mormântul pe care îl îngrijeau era simbolul acestei lupte și strălucirea cu care îl împodobeau trepțat era parcă însăși sporul faptei lor. Ii pusese ră cu vremea un frumos grilaj de fer înfipt într'un zid împrejmuitor de piatră, cu o porțiță pe unde intrau înăuntru, apoi o cruce uriașe de piatră, cu loc, în soclu, pentru o candelă adăpostită de vânt, așa că domina de departe întregul cimitir sărac al satului. Lumea se deprinsese cu preocupările lor până la însușirea colectivă a unei părți din mândria pusă de ele în sporirea acestui mormânt, iar anii care treceau unii după alții, apropiindu-le de capătul strădaniilor, între mormânt și între drumurile la schit, erau ani care le găseau tot mai hotărâte, tot mai energice și tot mai cuvioase. Vârsta însăși părea că alunecă peste ele fără urmă și cei șapte ani aproape trecuți în aceasă unică preocupare a lor în loc de a li se fi înscris în dungi grele de bătrânețe pe figură, se cristalizaseră în spiritualizarea întinerită parcă a privirilor, a surâsului, a voiniciei și a sănătății trupești, care, toate laolaltă, arătau astfel deplina lor mulțumire și împăcare de sine. Singurul lucru care le dădea de știre curgerea vremii peste ele, erau firele tot mai dese de păr alb în coatele lor bogate; cum însă erau nepăsătoare față de atari treburi pământești, se mulțumeau să glumească pe seama lucrului acesta.

„— Vedeți, boreselor, le spunea Maria, cât suntem noi mierile de mai tari decât diavolul, tot el ne-a scos fire albe de păr pe cap.

„— Ei, dar parcă l-am văzut noi câte i-or fi ieșit lui de atunci? Te pomenești că acum el e mai alb decât oile cele albe ale lui Căciulan din muntele Păpușa, din creștet până în vârful cozii.

„— Păi crezi că bine îi cade necuratului să știe că peste câteva zile se împinesc șapte ani și că îi scapă un suflet din ghiare?

„— Da să-i scape, bată-l crucea, că doar nu era al lui ! spuse repede Maria.

Gândul însă că peste câteva zile chiar vor sfârși cu această treabă a lor pe care ar fi voit-o dela o vreme veșnică, le turbura și le golea, parcă, sufletele. Cei șapte ani petrecuți într'una și aceeași preocupare, cu drumurile lungi până la schit, cu îndeletniciri care deveniseră automate și cu ruperea, prin aceasta, de orice contact cu lumea din afară, dăduseră vieții lor un destin de care nu îndrăzneau să se atingă nici în vis. Maria privi cu înțeles înserarea și oftă ; oftară în acelaș timp și celelalte două prietene ale ei. Asemenea situații de înțelegere fără cuvinte înfloreau des între ele și nu o dată își împărtășiseră convingerea că poartă, desigur, unul și același suflet împărțit între trei trupuri deosebite.

„— Vedeți dumneavoastră, boreselor, mi se pare că de săptămâna viitoare nu mai am nici un fel de rost pe lume ! spuse dintr'odată Maria.

Valeria dete din cap cu tristețe. Mărgărita însă, cu firea ei mărginită totdeauna la o activitate prezentă, adăogă :

„— Ia lasă, boreasă Marie, ce o fi mai târziu om vedea. Deocamdată să ne rugăm lui Dumnezeu să sfârșim cu bine ce-am început. Mai avem pomenirea de Sâmbătă și azi e Miercuri. De mâine să începem a ne pregăti.

„— Am dat poruncă, urmă Maria, să aducă din runte mâine dimineață, un berbec alb, gras, și două mioare pentru păcătosul acela de Gura Satului. Dumneata trimite nepotul la Zărnești după zaharicale și celelalte lucruri, iar noi alegem grâul, împărțim carnea, așezăm prunele uscate în desagi și până seara suntem gata. Pornim Vineri pela amiază și suntem seara la schit. Dormim acolo și Sâmbătă până în prânz masa e gata. La ce să ne mai ostenim umblând noțile pe drum ?

„— Așa e bine ! răspuse Valeria cu sentimentul că, astfel, prelungesc cu ceva lucrurile. Dormim apoi și Sâmbăta la schit și pornim Duminică dimineața înapoi.

„— Foarte frumos spuseși ! conchise Mărgărita.

Apoi își luară rămas bun și se despărțiră. A doua zi făcură tot ce hotărâseră în ajun și Vineri la prânz porniră toate trele

cu desagii lor încărcăți ca de obicei, în trapul repede al cailor lor mărunți și iuți, pe drumurile pe care știau să se cațere ca niște veverițe de-a-lungul celor mai primejdioase poteci și ajunseră spre seară, mânând cu nădejde, la schit. Starețul care le cunoștea de ani de zile acum, și care le cinstea de o potrivă pentru cuvioșenia lor ca și pentru belșugul cu care veneau la mânăstire, le primi cu deosebită cinste în mijlocul soborului său de călugări, le aranjă o odaie cu trei paturi și le lăsă să se odihnească. Se vâriră numai decât în paturi nu atât pentru a adormi cât pentru a rămânea fiecare, parcă, singură cu gândurile sale proprii și se pândiră până foarte târziu una pe alta dacă au adormit. Dimineața trecu ușor cu îndeletnicirile bucătăriei, cu slujba la schit care se prelungi mai mult ca de obicei, și apoi tot așa vremea prânzului întins până seara târziu. Călugării își deslegară limbile și începură a povesti și glumi de ale lor, la care femeile, în timp ce îi serveau, răspundeau cu voie bună, sau ascultau cu respectuoasă luare aminte. În tot acest timp Maria, Mărgărita și Valeria, erau de-o-potrivă în-suflețite de un fel de lăuntrică exaltare, care lumina în ele ca un incendiu. Știau că în clipa aceasta chiar, sufletul Dominicăi se eliberează de muncile diavolului și se întoarce, sub ocrotirea Arhanghelului Mihail, în rai. Când, în vreme ce serveau, ca gazde oarecum, se întâlneau, își surâdeau triumfător, zâmbeau sau își făceau cu ochiul. Maria se opri un moment lângă Valeria și îi șopti la ureche :

„— Să știi că azi plesnește Aghișă.

„— De nu cumva va fi plesnit încă dela amiază, răspunse Valeria cu mândrie.

„— Și tartorul lor trebuie să-și bată cu greble înroșite supușii de necaz ! răspunse Maria.

Mărgărita se apropie de ele cu trei pahare în mână și dete fiecăreia câte unul.

„— Ia, să fie de sufletul răposatei, zise ea vărsând puțin vin pe pământ. O fi ajuns oare în rai ? întrebă apoi tot ea deodată.

Toate trele se consultară cu privirile, o clipă. Valeria răspunse repede :

„— Să fi ajuns fie și numai pe apa Duminicii. Am auzit că

drumul ce duce până acolo e o minunăție, și apa aceasta trece numai prin câmpii verzi ca smaraldul, cu toate florile pământului împodobită, cu pomi plini de fel de fel de fructe și cu tot soiul de păsări cântătoare. Numai după ce treci de apă este raiul și acolo Sfântul Petru și cu doi îngeri păzesc intrarea.

Apoi, întorcându-se dcodată către starețul așezat încă la masă, nu departe de elc, întrebă :

„— Părinte stareț, iacă noi suntem trei muieri proaste și nu știm prea multe. Dumneata care știi toate cele sfinte, poate ni-i spune și cum o fi în rai.

Starețul surprins de întrebare răspunse repede :

„— Cum să fie oare ? Iaca așa. Stă toată lumea și zi și noapte la masă și ospătează. Nu vorbesc oare și cărțile sfinte de „făcliiile aprinse și mesele'ntinse“ ? Ce alt oare vrei să faci veșnic atâta lume ?

„— Dar Dumnezeu ? întrebă Valeria.

„— Dumnezeu stă în mijlocul raiului, pe un scaun strălucitor de aur, împodobit cu fel de fel pietre scumpe, și împrejurul lui numai se află mesele cu tot felul de mâncări și de băuturi, din care beau și mănâncă sufletele dreptilor îndemnate de cele îngerești să bea și să mănânce din orice le trage inima”.

Discuția dură astfel până seara târziu când cele trei femei căpătară deplin convingerea că sufletul fetei se află de-a-binelea în rai, cu cinste așezat în fața lui Dumnezeu de însuși Arhanghelul Mihail, și că diavolul care râvnisc la el își ia pedeapsa cuvenită dela Scaraoțchi, de nu cumva va fi crăpat de ciudă, și, obosite de drum, de muncă și de ospățare, se duseră să se culce fără nici o altă preocupare. Dimineața se treziră în sunetul toacei dela schit, se îmbrăcară și asistară la slujbă. Pe la orele opt se ridica ceața și porniră. Călugării, cu starețul în frunte, le petrecură cu cele mai bune urări și cu cele mai adevărate păreri de rău pentru praznicele sfârșite, până la drum, unde își luară încă o dată ziua bună unii dela alții. Maria puse calul în trap. cu frâul folosit în chip de bici, și ceilalți cai porniră la fel, de-a-lungul potecii care suia la Gura Strungii. Pe tăpșanul de acolo se opriră. Incercau însă un simțământ de pleitudine și de melancolie totdeodată pe care nu și-l puteau de-

fini ; păreau că ajunseseră cu toate la capătul unui drum de unde nu mai știau încotro să apuce, și imaginea coborîșurilor prăpăstioase și înainte și înapoi, pe care o aveau în față, de pe locul înalt în care poposiseră, se impuse nedeslușit sufletului lor.

„— Vedeți dumneavoastră, boreselor, spuse Maria, mi se pare că așa e și viața mea acum. Sau de merg înainte sau de mă întorc înapoi, tot de vale către prăpastie mă duc.

„— Ia nu mai vorbi așa, boreasă Maria, răspunse repede Valeria, ca mușcată de analogia dintre cuvintele Mariei și propriile ei simțăminte.

„— Să încălecăm ! adăogă cu glas de comandă Mărgărita.

Și tustrele fură pe cai într'o clipă. Boreasa Maria mergea înainte. După ea venea Mărgărita și apoi Valeria, la distanțe foarte scurte, ca să poată vorbi între ele. Cărarea era, de altfel, prea îngustă ca să poată îngădui mersul alături a doi cai măcar, iar coborîșul până la cotitura cu izvoare a Grohotișului prea repede pentru a ține distanțe mai mari între caii de munte, deprinși să meargă sau alături, lipiți aproape, sau înșirați la cel mult o palmă sau două între ei. Mergeau totuși destul de repede pentru greutatea drumului și când ajunseră la izvoare strânseră bine în mâini frânele, nu atât pentru a ține caii cât pentru a le încorda atenția. Știau ele că puțin le pasă cailor lor de acest drum pe care îl făcuseră acum de sute de ori poate. Căzuse roua însă și pietrișul cam aluneca, iar mustirea permanentă a izvoarelor avea darul de a dezgrădina de multe ori pietrele din cuiburile lor și le făceau nesigure. Maria își împinse calul și după ea celelalte două. Calul în locurile acestea avea ceva de fantomă care șerpuește printre cotiturile unui zid ; se lungea astfel undulându-se dela gât, prin mijloc, până la crupă, după cotiturile cărării, agățată ea însăși pe peretele înalt și drept al muntelui de-asupra unei prăpastii față de care cuvântul fără fund nu exprimă deloc o simplă imagine verbală, ci o realitate imediată și vizibilă. Mai erau câțiva pași și ajungeau la cărarea bună. Calul se lungi cu oarecare grabă și când ridică piciorul drept din față, lăsându-și greutatea pe cel stâng, buza de piatră pe care se sprijinise se desprinse din

locul ei, într'un bloc cât o baniță și se prăvăli cu Maria cu tot în vale. Mărgărita și cu Valeria făcură câte un gest de crispare, și caii lor, din instinct de conservare, în loc de a da înapoi, țâșniră înainte. Locul acum era sigur prin prăbușirea bolovanului șubred și într'o clipă fură, astfel amândouă, în afară de primejdie. Atunci întoarseră caii și priviră înapoi. Pe la mijlocul văii se rostogolea încă, spre fund, în salturi parcă greoaie peste micile ridicături de piatră din cale, într'un tot învălmășit, calul și cu Maria.

Valeria își astupă ochii cu palmele, iar Mărgărita chiui o dată a disperare și atâta a fost totul. În fundul depărtat al prăpăstiei abia se zărea ceva în deplină nemișcare.

„— Să plecăm repede din locurile acestea !” exclamă Valeria pornind în trap.

„— Se răzbună diavolul pe noi !” șopti galbenă la față Mărgărita, urmând o de aproape.

N. DAVIDESCU

COLINDĂ DE CRĂCIUN

La casa 'n voaltă de troene-a stat ;
Florile dalbe !
Copil străin cu glas cutremurat.

Cu glas făcut mai mult pentru suspin ;
Florile dalbe !
Ca plânsetul ; o, poate mult mai lin.

La geamul galben cântecu'a urcat ;
Florile dalbe !
Ca un buchet de stele 'nlăcrămat.

El tainic se ridică din nămeți ;
Florile dalbe !
Coroana 'mpărătească n'o vedeți.

CÂNTEC DE STEA

Steaua sus răsare,
Taina-i foarte mare ;
Doamne-al mântuirii, cum răsare !

Steaua strălucește
Lumii și vestește ;
Vede tot pământul că pornește.

Steaua luminează,
Steaua-adeverează ;
Hai, copii, să mergem după rază.

Că'ntr'alt cer, departe,
Vămile-au fost sparte :
Naște Crai pre viață și pre moarte.

Magii, cum zăriră
Steaua, și porniră ;
Steaua când ajunse, poposiră.

Iacă 'ntind samarul,
Gaspar, Valtazarul ;
Domnu', așa fiind, ceru Paharul.

SFÂNTUL OMOARĂ BALAURUL

Sfântul Gheorghe, oștean tăcut, trecea călare ;
Negru, sare calului balauru 'n picioare ;
Tace inima 'nghețată-a lutului,
Până 'n slavă arde spada sfântului.

Steaua 'ntâi și 'ncepe-argintul și-aurul,
Când și-aruncă 'ntâiul cap balaurul ;
Lasă sfântul nalta spadă 'ntâia oară,
Până 'n geamătul pământului, pe fiară.

Dar, la iureș, mii de capete-mi săriră,
Fulgerate 'n prinzătoare ca 'ntr'o lyră ;
Cum să treacă 'ncetul cal lipsit de minte ?
Lasă sfântul spada 'n fulgere 'nainte.

Dar dihania 'n fărâmi sfărmată 'n bozi,
Mii de boturi ce-au căzut și-aruncă 'n cozi...
Cade spada 'n dreapta lumii, orânduește,
Cade spada 'n stânga lumii : calu 'ncet pornește.

Și, pe drum de taină-albastră, al lutului,
Trece 'n noapte umbra naltă-a sfântului ;
Trandafir cu floarea 'n foc lucește 'n slavă,
Iară luna cât pământul iese 'n grea zăbavă.

IN FURTUNA CEA REA

In furtuna cea rea tu mi-ai stat ca o teamă,
Ca o flacăra 'n duh, ca o spadă-arzătoare,
Ca să nu lunec, Doamne, precât ea-mi stă de mare
Neagra patimă grea ce mă cheamă.

Sau te-am strâns ca un rod într'un cuget amar,
Sau te-am scos pân' la ochi ca o nedumerire,
Fiindcă inima mea oarbă-a fost și 'n neștire,
Iar nevrednicul duh, în zahar.

Ca un orb m'am lăsat în furtunile cântecului,
Și 'n zadar m'am urcat pe epave 'n vâltoare,
Între tine-alergând tot mai stins, tot mai tare,
Și 'ntre grelele voci ale demonului.

Tot din valuri te chem, tot amar mă smucesc
Gând și trup către țări ne 'mplinite,
Că de marele tău soare fără de limite
M'am temut : iată, acum povestesc.

MIHAIL CELARIANU

DOUĂ CĂRȚI DE STANȚE

INTAIA CARTE DE STANȚE

I

Același grâu și oameni și corbi îndestulează ;
Măslinul scump Minervei rodește ne'ncetat,
Și veșnic chiparosul pe-o groapă trist veghiază
Zadarnic clătînându-și frunzișu'ndoliat.

Dar n'ai știut că însăși iubirea cea mai pură
Și-arată 'ncet obrazul nerușinat și rău ;
Și sufletu-ți durerea întreagă o îndură,
Și-l chemi la luptă nouă, dar nu mai e al tău.

Fugi dar de-ți pierde urma, pe malurile mării,
Prin funduri de pădure, pe muntele sinistru,
Și-acolo spunând versuri mori singur, dat uitării,
Căci lebedele încă sunt multe la Caystru.

II

O, mare întristată spre care 'ntâia dată
Mă'ndrept acum, când lină mă va cuprinde ceața
Pe umeda ta plaje cu pașii-mi semănată,
Uita-voi fără veste orașul și viața.

Putea-vor, triste valuri, în murmurul ce vine
Și ne'ncetat de țărături spărgându-se dispare
Să-adoarmă legămate durerile din mine
Ce doar în naufragii mai caută-alinare ?

III

Prin firea mea fusesem sortit așa să fie :
Am fost bun, eu, cel aspru, răsând când vream a plânge :
Mi-am sprijinit credința pe-o nestatornicie,
Și'n juru-mi cerc de umbre nemăsurat se strânge.

Dar omul cade'n luptă, învins de răul înger.
O, crud zeu Apollo, de-ai vrut a mă'ncerca,
Dușman cu tine însuți când m'ai făcut să sânger,
Tu pedepseai în mine înariparea ta.

IV

Mi-e gândul la cătunul ascuns în umbra-adâncă
A codrilor pe care Noembrie-i dezbracă,
La nopțile de veghe, și-mi pare că văd încă,
Bătrâna care toarce la flacăra săracă.

Tu, cea pe care veșnic te-am întâlnit în cale,
Tăcută. iubitoare piciorului povață,
Vei oglindi, o lună, aceleași raze pale
In gărla care prinde o pojghiță de ghiață.

V

Te temi să spui că nu ești un om desăvârșit,
Sărman nebun, și plângi că puterile te lasă.
Eu recunosc îndată păcatul săvârșit,
Și nici un gând de teamă pe frunte nu mă-apasă.

Doar fiii tăi, o Muză, menirea nu-și amână ;
Dar dacă din izvorul mulțimilor se-adapă,
Vrăjitul vin pe care li-l verși cu a ta mână
Ca laptele se strică, și curge ca o apă.

VI

Părea odată undă, și altădată fiară,
Sau flăcări fără tihnă, păstorul minunat
De care scrie-o carte menită să nu piară.
La rândul meu, ca dânsul mă schimb neîncetat.

Ferit de iscodire, prefacerea mă-ajută :
 Căci doar un joc de cumpeni e dreapta cântărire.
 Și-astfel păstrez în mine o taină neștiută
 Ce-ar îngrozi în somnu-i întreaga omenire.

VII

O, duh aprins de doruri, ce mult m'ai amăgit !
 Cum să-ți ajung visarea cu biata mea privire ?
 Aflat-am plaja albă și țărnul mult dorit,
 Frumos cum nu se poate să spună-o zugrăvire.

Dar fie'n altă parte un cer mereu senin,
 Cu stâncile ce'nalță în aer frunți severe,
 Că rara frumusețe de-aici ți-e prea puțin
 Și-o lapezi, fără vrere sătul de-a ei vedere.

VIII

De-acuma trandafirul iubit se ofilește,
 Căci pentru muguri tineri azi nu mai este vreme ;
 De-acum zefirul dulce suflarea-și contenește,
 Și râurile 'nghiață sub crivățul ce geme.

Dece, o veselie, schimbat-ai fără preget
 Atât de aspru glasul ; nu știi ce nebunie-i
 Să vii furiș în liră și să-mi trezești sub deget
 O coardă închinată de-acum Melancoliei ?

IX

Erato, Calliope, din Jupiter născute,
 Pe harpa mea sonoră din nou vă chem acum.
 De mult vă mai cântasem, și iată cât de iute
 Trecur-a toamna vieții, și iarna e pe drum.

În clipa'n care pare că soarta m'a învins,
 Ce Parcă mă alină, încât tot chinu-mi pierde ?
 În rele să văd daruri divine m'am deprins,
 Și chiar cenușa-mi are un gust suav de miere.

X

Un trandafir ales-am în fundul unui coș
 Pe care-l duce'n spate o fată roșcovană.
 Petalele-s de sânge strălucitor și roș,
 O purpură bogată și fără de prihană.

C'un altul să-l alături nici nu mi-ar da prin gând
 Departe-ar fi ca steaua de lampa cu ulei.
 Să-i caute pereche și seamăn cei de rând ;
 Perfecțiunea însă e-o taină pentru ei.

XI

Nu spune : viața este o nesfârșită masă ;
 Cuvântul tău trădează un suflet slab și mic.
 Nu spune că-î durerea ce'n fiecare-apasă,
 Căci, mincinos, curajul nu-ajută la nimic.

Să râzi când primăvara se scutură de flori,
 Să plângi cum geme valul sau vântu'n noaptea sumbră,
 Durerea și plăcerea s'o simți de mii de ori,
 Și-apoi să spui : E prea mult, și nu-i decât o umbră.

XII

Doar morții mă ascultă, și casa mi-i mormânt ;
 M'oi dușmăni pe mine și visul meu întreg,
 Căci gloria și-avutul le-am risipit în vânt,
 Și ar din greu, și seamăn, dar rodul nu-l culeg.

Dar nu mă plâng, și'n fața durerii nu mă plec.
 Ce-mi pasă dacă lumea mă 'ntâmpină cu ură,
 De vreme ce, când mâna pe liră mi-o petrec,
 Aleg din ea cântarea mai nouă și mai pură.

XIII

Rupând cernita pânză a zilelor de ploaie,
 Azi soarele-și împarte tomnatica lumină
 În pomii ce de frunză pe'n cetul se despoaie,
 În apă, și'n târzia și mica mea grădină.

Ce vrei cu mine, Soare ? Să cadă rodul verii,
Și vântul frunza moartă s'o poarte'n tot văzduhul,
Intunece-se apa, dar lasă-mă durerii
Ce mintea îmi hrănește, și-mi oțelește duhul.

XIV

Inchipuirea-mi astăzi fantastică-i ca visul
In care-apar vedenii cu mii și mii de fețe ;
Deși e, fără lună, posomorît Parisul
Parisul, cea de-a doua Athenă'n frumusețe,

O Muză, doar o clipă pe fruntea gânditoare
Atinge-mă cu mâna, și'ndată fi-voi gata,
Cu lira pregătită, ca luptătorul care
Pășește pe cadavre, strunind în arc săgeata.

XV

Paris, ce mult îți seamăn ; abia surâde-o clipă
Pe cerul tău o rază, și'ndată s'a'norat ;
Iar frigul când coboară asupra ta, în pripă
Primăvăratăc suflă zefirul parfumat.

Ca tine-s veșnic vesel, dar inima-mi se strânge,
Căci dulce prevestire și cobe-mi este viața,
Și'n timp ce bucuria ascunsă'n ochii-mi plânge,
O soartă mohorâtă îmi luminează fața.

XVI

Mi-e gândul la apusul ce blînd coboară 'n mare,
La volbura de valuri ce'n țărnm se sparg mereu,
La crabii-ascunși sub pietre, la luntrea 'n depărtare,
La nimfa cu-ochi albaștri, la Glaucus și Proteu.

Mi-e gândul la hoinarul umblând fără odihnă,
La tăietorul gârbov plecat pe-al său topor,
La cel ce'n pragul casei cunoaște-a serii tihnă,
La viață și la zbucium, la suflet și la dor.

XVII

Adio ! focu-i gata, de mult s'a dat semnalul.
 Prin noapte fuge trenul sau trece un catarg.
 De vii, de pleci, adio ! la fel suspină valul,
 De pleacă de pe țărături ori vine dinspre larg.

Vom merge, trandafirii în floare să-i privim,
 Și frunzele din parcuri cădea-vor veștejite.
 Adio ! când ne naștem, adio ! când murim,
 Și clipele, plăcute sau triste, trec grăbite.

A DOUA CARTE DE STANȚE

I

Cât timp fusesem tânăr, armonioasă liră,
 Ca râul ce se 'ngână cântai cu glas ales ;
 Azi doar o'ntunecată durere mă inspiră,
 Și coardele-ți la deget mă sângeră ades.

Curgând domol, pârăul și pasări oglindește,
 Și-un cer de vară 'n ape albastre și adânci,
 Dar mai frumos e, liră, izvorul ce țâșnește
 Din fundul unei peșteri, săpându-și drum prin stânci.

II

Mi-e drag să-ascult buchete de trestii cum suspină
 Prin văi, și laolaltă cum murmură un cânt,
 Și fruntea-mi plec pe gânduri la adierea lină
 Pe care-o fac stejarii mereu, bătuți de vânt.

Dar față de copacul stând singur în câmpie
 Cântările pădurii și trestiei sunt șoapte,
 Când glasul lui jelește în vânt că stă să vie
 Pe'ntinderea 'ntristată o nepătrunsă noapte.

III

Tu, fiică-a iernii, care de al naturii dolii
 Cu semenele tale te'nduri să'nveselești
 Lumina primăverii, podoabă pe lințoliu
 Sau pentru-o fericită iubire dacă ești.

O viorea, ești dragă acestui suflet care
 Cunoaște doar cenușa dorinței ce s'a dus :
 Prea mândru-i crinul, roza aprinsă e prea tare,
 Și mirtul ușuratic plăcerii prea supus.

IV

O trandafir, greșit-am vorbindu-te de rău,
 Căci dacă prea aprinsă îți este strălucirea,
 Doar tu din tot buchetul lucești în vasul tău,
 Doar tu la fel îmi farmeci și ochiul și simțirea.

Te văd și azi ca'n ziua în care pe un zid
 (Pribeag spre Nord, lăsasem visarea să mă poarte)
 Mi-ai apărut de-odată, fantastic și livid,
 Tremurător în vântul de ploaie și de moarte.

V

Gândirea-mi nu se'nalță spre-al cerului senin,
 Ci'n culmea'n care urcă arar câte-un păstor ;
 Petalei de ivoriu și florilor de crin
 Eu le prefer tufișul cernit de brădișor.

O culme, mângâierea înfrângerii n'o știe
 Zefirul care-adie pe valul spumegând,
 Ci plângerea furtunii pe'ntinderea-ți pustie
 Pe care, prins de iarnă, aș vrea să stau visând.

VI

Pădure a Grésignei, misterioși stejari
 De care coasta largă e până'n vale plină,
 Când sub vreo adiere de vânt ușor tresari,
 Se leagănă'ntrre ramuri a cerului lumină.

Dar iarna, când furtuna se scutură mugind,
 Când corbii laolaltă jelesc cu voce groasă,
 Când fulgerele scurte de-asupra ta se-aprind,
 Cu cât vei fi atuncea, pădure, mai frumoasă !

VII

Când voi putea, departe lăsând tot ce mă doare
 Şi-oraşul hâd în care vulgare griji mă țin,
 Să mă revăd în codrul de tihnă şi răcoare,
 Pe malul plin de pace al unui lac senin ?

Dar mai întâi, o mare, eu mă gândesc la tine,
 Căci primii ani din viaţă-mi trecură pe-al tău mal ;
 Din larg un stol de pasări vor asculta cum vine,
 Şi faţa-mi voi stropi-o cu spuma unui val.

Nimic nu mă uimeşte în iarna-mi timpurie,
 Căci darul primăverii în vânt e'mprăştiat,
 Şi nici din rodul toamnei nu-adun vreo bucurie,
 Şi spicele-s bogate, dar alţii le-au tăiat.

VIII

O creangă ce se'ndoaie de flori, spre primăvară,
 Măceşul de pe ziduri, păşunile de oi,
 Poteca de pe munte, şi omul dela ţară
 Ce'mpinge voiniceşte în plugul cu doi boi,
 Şi noptile pe cheiuri, când faruri se aprind,
 Şi zarea, când din valuri ies zorile-aurii,
 Ce-mi pasă, când cu mintea de-aici, eu le cuprind,
 Şi mare, şi pădure, şi munte, şi câmpii !

IX

O cercuri nesfârşite scăldate în lumină,
 Cerc limpede şi-albastru al lumilor de sus,
 Fum neclintit pe casele-ascunse sub colină,
 Trişti chiparoşi ca umbre funebre peste-apus,

Măslini de pe Cephisus, pășuni, întreagă fire
 In care amintirea lui Sophocles e vie,
 Coloane sfărâmate, a voastră schingiuire
 Păstrează forma vremii ce trebuie să vie.

Parnes, Hymettus mândru ce mai păstrezi pe tine
 Lumina arămie târziu după-asfințit,
 Munți, văi, frumoase țărături, și ceruri, și ruine,
 In clipa revederii mai mult v'am îndrăgit.

X

Te-am revăzut cu-aceeași temeinică iubire,
 Cephisule năvalnic, căci linia ta clară
 Păstrează grațioasa și lenta șerpuire
 A apelor absente sub razele de vară.

XI

O ramuri înfrunzite, pe când vă face vântul
 Ușor să tremurați.
 Mi-e gândul la iubire, mi-e gândul la mormântul
 Străbunilor uitați.

De câți ani stăm de vorbă, încet, când iese luna,
 Copaci de pe alei,
 Și frunzele uscate de câte ierni într'una
 Se plâng sub pașii mei ?

XII

Aprilie surâde, și viața mi se pare
 Mai blândă sub un nou destin;
 Incep să-mi vină'n minte iar gânduri zâmbitoare,
 Ca frunzele noi prin grădini.

In fundul cupei, mierea mi-o lași de-abia acuma.
 De-amărăciuni când sunt sătul ;
 O, viață mohorită ; zadarnică ți-e gluma,
 Că ne cunoaștem noi destul.

XIII

Din nou va ninge floarea pe pomii tăi, grădină,
Și 'ncep să murmure sub vânt,
Pe când ca arcuri albe crengi grele se închină,
Copacii straje pe mormânt.

O, ramură, îmbracă-ți cu verde tineretea :
Căci crivățul când va sosi
Ți-o dezbrăca podoaba de aur, frumusețea
Cu ea spre a se 'mpodobi.

XIV

Viteazul Palinurus, cu mintea înțeleaptă
Și brațul încercat,
A fost ajuns la cârma-i de soarta ce ne-așteaptă
De neînlăturat.

Trimis de Ură, Somnul veni pe nesimțite
Ținându-l ca într'un vis,
Și-astfel pieri, aproape de țarmurile-oprite,
In valul larg deschis.

La fel și eu, când Pindul și Muzele mă chiamă,
Și când îmi împliniți
Tot ce vă rog, o ceruri, dece să fiu de-o seamă
Cu cei mai crunt loviți ?

XV

O, minte fără seamăn, putere uimitoare
Ce mâna-mi porți adeseori
Pe lira mea sonoră, privind cu nepăsare
La duhul ne'nțelegător,

Neobosită luptă, și'n viață fă-mi lumină,
 În drumul ce de-atâtea ori
 Mi s'a pierdut în beznă, și fă să crească 'n tină
 Cea mai frumoasă dintre flori.

XVI

Primăvăratice picuri, armonioasă ploaie,
 Plăcută ca un murmur de șipot prin livezi,
 Ca stropitoarea care pământul gras înmoaie,
 Rețeaua ta de raze mă face să visez.

De stau la geam, ori poate sub strașina sub care
 Mă-adăpostesc, de-odată mă simt cu gândul plin
 De-o ne'nteasă taină, și 'n stropii plini de soare
 Ce amintiri mă chiamă, și ce regrete-mi vin ?

XVII

O iederă, cu farmec bucolic se îmbracă
 Sub tine zidul ruinat,
 Și-mi place-a ta strânsoare ce, prinsă de-orice cracă,
 Platanul vechi l-a sugrumat.

O iederă sihastră, mi-ești dragă mai cu seamă
 Fântânile când le domini,
 Lăsând prin vițe unda să susure cu teamă
 Pe piatra veche din bazin.

XVIII

Nori ce plutiți, de-albastru și soare 'nconjurați,
 Pe holda aurie de grâne ce se-agită,
 Și pe monotonia senină semănați
 Corăbiei cu pânze pe marea liniștită,

Nori ce 'n puține clipe vă veți întoarce iar
 Pe 'ntinsul de 'ntuneric, schimbați în vijelie,
 Vă însotesc oriunde cu gândul meu hoinar,
 Cu gândul frate vouă, pe care cine-l știe ?

XIX

Scump har cu care Muza îl lasă să-mi mai vină,
O versuri, azi frânturi,
Erați odinioară ca floarea din grădină,
Ca pasărea 'n păduri ;

Erați pârăul vesel ce soarele răsfrânge
Și murmură prin stânci ;
O versuri, astăzi sunteți doar mohorîțul sânge
Al unei răni adânci.

XX

Cum oare poți, o Muză, din jalnicele ceasuri
Să țeși o dalbă zi,
Cum poți să-alegi un cântec din zecile de glasuri
Ce nu se pot opri ?

Voi izbuti, o Muză, pe Pindul tău vreodată
Să-mi fac și eu un drum,
Sau ramul sfânt de laur cu mâna-mi necurată
Voi ști să-l rup de-acum ?

XXI

Să părăsim, o liră, mâhnirea ce ne-apasă
Ca lângă un mormânt ;
Cu ramuri verzi te 'mbracă, și nu mai vreau să-ți iasă
De jale nici cuvânt.

Ba nu ; ci cântă iarăși acea neprefăcută
Durere ce mi-am strâns,
Fii Alcionul care cu jalea lui ajută
Să-adoarmă-al mării plâns.

M A R G O T

XI

A doua zi, nerăbdător să se vadă în fața ruletei, Vladimir zori pe Margot. Ieșiră în stradă. Aer plăcut, soare strălucitor, miros delicat de flori, flori multe, flori pretutindeni. Albastrul mării se îmbina la orizont, cu seninul cerului, prin game de lumini dulci, care odihneau mintea și sufletul. Intrară în sala de joc, prea devreme, printre mulțimea adunată în fața cazinoului.

Jocul porni aproape imediat, la început timid, cercetător, de către stâlpii cazinoului, femei scăpătate, bătrâne caricaturate de modă, de farduri, bărbați congestionați de ședere, de trai îmbelșugat, mutre îndobitocite de ecese, jucători de un pol sau de cinci lei, care parvin, după ce s'au ruinat, să câștige, de bine, de rău, întreținerea, iluzia că mai fac parte din lumea mare.

Apoi înfățișarea se schimbă, lumea se strânge, saloanele gem de ponți cu greutate : aristocrații numelui și ai banului, și tineri spilcuiți, lefteri, candidați la sinucidere, la penitenciar, la mâna oricărei moștenitoare, sau la rentele curtezanelor în retragere, pândeți de reporteri în goană după senzational. Fruntea și pleava lumii care petrece, într'o atmosferă viciată, turburată un moment de râsul isteric al unei jucătoare care sfidează ghinionul sau de certuri neașteptate, înăbușite grabnic, de comisarul jocului. Dar azi, Margot era tristă. Nu știa pentru ce trăește, compătîmindu-se, izolată de gândurile sale. Se știa bună, ușor de împăcat. Ar fi dorit ca toată lumea să petreacă în jurul ei,

să intre în hora amorului, să asculte corul sărutărilor pătimeșe, să ocrotească cu priviri indulgente, perechile ce dispar, dosnic, să caute fericirea. Dezamăgită, strânsă de îngrijorare, cu privirea fixă, cu gura pungă, își înfigea unghiile în carne, umilită de atitudinea lui Vladimir, rușinată că a căzut din nou victima închipuirii sale. Inima ei se zbătea disperată, într'un amestec de dragoste și ură.

Dar se răzvrătea în zadar. Decepțiile o făcuseră timidă. Suflet de midinetă, ar fi fost fericită să lucreze fredonând, să întrețină boieria lui Vladimir. Se uita la el ; citea în ochii lui înstrăinarea, cinismul oamenilor liberați de sentimente stăpânitoare, curajul cu care cutreerese lumea, nepăsarea cu care își cheltuise averea, îndrăzneala cu care căuta să ruineze banca.

Tresări scuturată de un fior de revoltă, gata de luptă, hotărâtă să rețină pe Vladimir. Scopul vieții este amorul. Naivi cei care cred altfel.

Palid, desprețuitor, Vladimir scoase banii, hârtii mari, a doua parte din averea lui Margot.

Era cunoscut, salutat din toate părțile. Comisarul jocului îi oferi atent un scaun, tapizat verde — culoarea speranței. Prințul aruncă, fără să șadă, gest destinat galeriei, pe nenumerate, un pachet de bilete de câte o sută de franci. Hârtiile căzură acoperind câteva numere, pe care Vladimir le socoti indicate de providență. Câștigă douăzeci de mii de franci. Ridică tot și miză, o mie de franci pe numărul șapte. Câștigă din nou într'un murmur de senzație. Femeile ridicate în picioare, îl mâncău cu ochii. Era în adevăr frumos, părea mai frumos, însufletit de patimă și de victorie. În mintea lui răsunau imnuri triumfale. Pontă din nou la întâmplare.

— 12 rouge, pair et manque.

Vladimir miroase pe roșu.

Sunt vicioși, zgârciți, care joacă fără bani, urmărind și comentând jocul altora, dând sfaturi indirecte.

— Eu n'aș mai miza pe roșu, a ieșit de opt ori, șopti un bătrân decorat.

La Monte-Carlo, toți bătrânii sunt decorați.

Dar Vladimir nu-l ascultă, îl privi de sus, cu milă indulgentă și nu schimbă culoarea.

— 8 rouge, pair et manque.

Bătrânul se făcuse nevăzut. Vladimir câștigase. Câștiga ce voia. Trecând dela roșu la negru, dela un număr la altul lăsând în plin pe negru o dată, de două, de trei ori, capricios, fără calcul, inspirat de noroc. Margot înlemnise, albă ca varul, ridicată în picioare lângă el, socotindu-se purtătoare de noroc. Jucători superstițioși, veneau să se atingă de rochia ei, să schimbe bani din banii câștigați, să joace cu norocul lui.

Nu știa nici el cât câștigase. Poli de aur, fișe de toate mărimile, steteau grămadă dinaintea lui. Margot transfigurată, uitând tot, mândră de eroul ei, îi șopti frecându-se de el ca o pisică :

— Plecăm ?

— Diseară.

— Mă duc să fac bagajul.

— Să dejunăm întâi.

— Nu mai pot, trebuie să ies la aer.

— Du-te că vin și eu.

Purtat de noroc în împărăția năzuințelor, Vladimir ambiționa să ruineze banca. Ponta maximul îngăduit și peste un minut, crupierul, indiferent ca un pontif roman, anunța triumfător, norocul lui Vladimir, 24 rouge paire et manque !... Culminând admirația galeriei.

În sfârșit, chemat la realitate de un simț instinctiv de prudență, Vladimir se ridică cu fruntea ușor înnoată, imposibil cum se cuvenea unui erou. Femeile îl înconjură, oferindu-se din ochi. Numai o bătrână modest îmbrăcată, fără sex, fără vârstă, fără naționalitate, cu mânuși, cu lanț împletit de aur, cu pălărie din alte vremuri, privea pesimistă, clătînând din cap ca un bonz articulată de etajeră, cum își umplea buzunările cu hârtii și aur. În prag Vladimir se întâlnește cu Margot, pornită, nerăbdătoare, în căutarea lui. Se îndreptară, trecând ca toți jucătorii, indiferenți, prin fața mării care desfășura valuri de culori și lumină la picioarele lor.

La otel Vladimir își întoarse buzunările răsturnând în mijlocul patului poli și hârtii în cascadă.

— Șapte sute de mii ! exclamă Margot, aiurită, bătând din palme.

— Credeam că am câștigat mai mult, răspunse el și amândoi întindeau cu gânduri ascunse, hârțiile mototolite, rânduiau poli în coloane de aur.

Dejunară neastâmpărați, ca într'un restaurant de gară, un cotlet, o bucățică de roquefort, o cupă de șampanie, fără să vadă ce mănâncă, fără să vorbească, el cu gândul la joc, ea topită de dragoste, cu ochii în ochii lui, gata să prindă batista sultanului.

Câștigătorii de sume fabuloase, au crize scurte de ordine, de economie. Vladimir lăasă pe masă bacșiful reglementar, trecu indiferent pe lângă un bătrân, curățel îmbrăcat, care îl implora, elocvent, din ochi și porniră să se plimbe fără scop, plictisiți, leneși, ca după o criză de nervi.

— Nu vrei să te odihnești puțin ?

Dar el n'avea astâmpăr. Purta microbul jocului în sânge. Se îndreptară cu capul plecat, împinși de fatalitate, și intrară în sala de joc. Toate privirile se ațintiră asupra lui. Dar nu mai erau aceleași.

Șoapte compătimitoare îl urmăreau, ușor desprețuitoare, ca pe un nevinovat condamnat la moarte. Vladimir căzu pe scaun, aruncă o sumă, pierdu, se enervă, pontă iar și pierdu din nou. Scoase rând pe rând, cu gesturi de somnambul, grăbit, parcă să isprăvească, pachete de cincini, zece, douăzeci de mii, legate de Margot cu firicele de mătase, pontând alandala, încăpățânându-se ca un copil alintat, enervat de privirile lumii, fără putere de a se sustrage ca din mrejele unui vis urât, cu totul departe de Margot prefăcută în statuă de sare.

Pierduse în câteva minute tot ce câștigase, *susținerea* și ceea ce-l costa mai mult : stima jucătorilor. Ieșiră cu capul plecat.

— Ai pierdut tot ?

— Da.

— Mai avem ceva ? întrebă Margot consolându-se bucuroasă într'un fel, că s'a isprăvit.

— Rezerva ! strigă el, turbat, repezindu-se rătăcit spre otel.

— Și dacă pierzi ?

— Nu fi cobe.

— Vladimir !

— Lasă-mă. Stai aci, nu te ține de mine, îmi porți ghinion. Margot rănită în suflet, căzu pe canapea, ascunzându-și fața să plângă în taină.

Mustrat de conștiință, sau superstițios, să nu îndepărteze norocul, Vladimir o liniști mângâindu-i părul, implorând-o să nu-l descurajeze, acum, când are nevoie de toată energia, tratând-o în gândul lui de găscă afurisită.

După o baie rece, bărbierit proaspăt, fricționat cu *Eau de Cologne lavande* ieși calm, hotărît să învingă. Intră în sala de joc neobservat, ceea ce-l jigni adânc. Copilărește, își promitea în gând, să nu le adreseze o vorbă, să nu răspundă nimănui, să repeedă vânătorii de poli, drept pedeapsă că n'au crezut în el.

Orice joc se joacă cu îndrăzneală, adeseori profitoare, dacă știi să te oprești la timp. Dar după ce se ruinase abuzând de noroc, Vladimir se stingea, acum, ca o lumânare, jucând cu prudență exagerată, cu martingale, experimentate, sigure, oferite de chibiți interesați, de maniaci sau de veterani incorigibili, care pregătesc ruina altora, ca un consult de celebrități adunate la căpătâiul unui incurabil.

Vladimir miza, încet calculat, pierzând matematic, ban după ban, reducând miza pe măsură ce se descompleta rezerva, fericit când reușea să câștige câțiva poli. Miezul nopții îl găsi fără nici un ban, cu lacrimile în ochi, dar ce e drept în ținută ireproșabilă.

Ieși în stradă. Palmierii se odihneau neclintiți parcă de veacuri. Faruri de automobile, în goană fulgerau, din când în când, esplanadele.

Bătrâni, bătrâne, dormeau mizeroși, în jurul bazinului, legați ca de un colac de salvare. Vladimir înregistra imaginile cu mintea lucidă cu sensibilitate de eteroman. Flămând, intră în restaurantul ieșit în cale, mănăcă înghițind ca un evadat, de toate. Ajuns de oboseală, se hotărî, în cele din urmă, să intre la otel.

Halucinată, în pragul ușii, Margot îl primi în revărsatul zo-

rilor fără un cuvânt de reproș. Cameristul îl dezbracă, îl introduse cu deasila în baie caldă, apoi într'o pijama de mătase cu motive japoneze și prințul adormi palid cu gura întredeschisă cu nările subțiate, de un stupefiant luat în ascuns. Margot i-a păzit somnul credincioasă, 24 ore fără odihnă, mâncând te miri ce, sandwich-uri și cafele repetate.

Dar Vladimir era rezistent. Se deșteptă refăcut, bine dispus ca un campion de box și fără sfaț. Ca să-i alunge grija, Margot urmă sfatul supraveghetoarei de etaj, matroană corpolentă cu ochi de pisică siameză. Iși amăneta bijuteriile, în așteptarea banilor ceruți telegrafic lui Marcu, împuternicit cu procură în regulă, făcută pe loc, să vândă imobilul din Calea Victoriei.

Privind-o cu adorațiune, prințul, în fața unei asemenea abnegațiuni, exclamă ca un prim amoret: „chérie, chérie... Oh ma chérie.“

Și ca răsplată, Margot văzu, neașteptat, Veneția.

În așteptarea cekului, Vladimir se plimba în tovărășia unui francez, colonel pensionar cu barbison, moșneguț, intrat la apă, care explica retezând aerul ca bastonul, cu blasfeme de muschetar, că la masa verde trebuie să mergi ca la asalt, să cucești norocul cu sabia,... mii de bombe și de cartușe oarbe ! Tot sau nimic... „*je ne connais que ça, moi*“.

Când au sosit banii, Margot i-a prezentat lui Vladimir, privindu-l cu ochi de căprioară săgetată în inimă, jertfă romantică, inconștientă, fără noțiune de valoarea banului, fără preocupare de viitor.

— Te aștept. Să te gândești la mine îi șopti, amoretată, *mon beau toréador !*

Intremat de odihnă, de viață regulată, îmbărbătat de colonel, Vladimir porni să contra-atace ghinionul.

Era zi de sărbătoare. Mesele erau încercuite cu jucători, claipe pe grămadă. Caldură, înăbușitoare. Ventilatoare electrice nu reușeau să înviorizeze aerul.

Lume de Duminiică, profesioniști veniți între două trenuri, mexicani cu bijuterii orbitoare, italieni provocatori — corpo di baco ! — ruși bārboși, uriași, curtezane menținute în activitate și gașca întregă de profitori, cămătari, purtătoare de bi-

lete parfumate sau de propuneri brutale, cu preț fixat dinainte în camere de otel.

Vladimir pătrunse greu. Abee găsi loc la masă. Dar nu mai avea încredere în el. Juca fără tragere de inimă, capricios, încăpățânat ca o întreținută care își ruinează protectorul. Pierdu rând pe rând, cu priviri moarte, mii și mii, din puținele mii — cinci sute — trimise de Marcu și care raportate la valută, reprezentau abia o sută de mii de franci, scăzând datoriile, dobânzile întârziate, diverse cheltuieli și o mică rezervă pe care Margot, prudentă pentru întâia oară în viața ei, o dosise rușinată cu teamă de ucenic necredincios.

Vladimir pierdea, continua să piardă.

— Joci ca o mazăre, îl apostrofă colonelul.

— Ce vrei să fac ?

— Dă-le la cap, *sacrebleu!* Pontează pe paisprezece, dărâ-marea Bastiliei și lasă în plin !

Numărul paisprezece ieși de trei ori.

— Destul ! îi ordonă colonelul, transfigurat, risipind hâr-tiile pe masa verde, ca trupele pe câmpul de bătaie.

— Vrei să intri în bani, nu este așa ? Atunci, la scopuri mari mijloace eroice : *F... moi tout ça sur le zéro, N... d... D...!*

Tragedia se jucă în câteva secunde în fața mulțimii, care urmărea cu strângere de inimă, bila ce se învârtea nebună, oprindu-se capricios pe numărul treisprezece, proclamând ruina lui Vladimir.

Cu gest sfidător adresat soartei, colonelul împinsese două mii de franci, tot ce rămăsese lui Vladimir, pe cifra zero.

. . . . .

Margot dormea profund. O detunătură catastrofală o puse în picioare, o dată cu locatarii și personalul otelului.

— Cine ?

— Unde ?

— Ce s'a întâmplat ?

Dar gerantul otelului, om fără patrie, fără familie, din care cauză și fără sentimente, autorizat de puteri oficiale, deprins cu astfel de situații, liniștea lumea căutând să înăbușe scan-

dalul, să șteargă urmele dramei, dăunătoare întreprinderii, să evite indiscrețiunile reporterilor.

— Nu e nimic... Liniștiți-vă... Un accident fără urmări grave. Un tânăr imprudent, care...

Imprudent într'adevăr. Vladimir, nu-și explica nici el, cum se lăsase condus, ca un recrut, de către baronul de Grève poreclit colonelul, o victimă a ghinionului, țicnit, obsedat de cifra zero pe care se ruinase, rămânând cu închipuirea că e colonel, iluzie pe care căuta s'o întrețină, să o răspândească cu gesturi categorice de operetă.

Ultimul ban pierdut chemă pe Vladimir la simțul realității. Un rest de onoare care licărește în inima oricărui descendent de rasă, condamnă pe vinovat la moarte pentru că ruinase o femeie care crezuse în el. Deprimat, obosit, despărțit de restul lumii, într'o cameră banală de otel, Vladimir se așează în fața oglinzii, lipi țeava rece de tâmpla caldă, pătând cămașa lucitoare și oglinda cu câțiva stropi de sânge.

Indemnați politicos de gerant, se mutară într'o cameră mobilată, la etaj, la marginea orașului. Ca în timpul războiului, Margot se așează soră de caritate la căpătâiul lui.

Ghinionist în toate, Vladimir nu se nimerise. Medicii i-au dat îngrijiri declarându-l în afară de orice pericol. Zăcea cu fața în sus, cu capul înfășurat mai mult decât cerea o zgârietură, care se pierdea în sprâncene. Margot nu se deslipea de lângă el. Prieteni de toate naționalitățile, de toate vârstele, femei frumoase, cele mai frumoase femei, și femei bătrâne, sulemenite îngrozitor, se interesau de sănătatea lui.

Isteață, complezentă, Margot explica tuturor accidentul survenit din neglijență, la curățirea revolverului.

Musafirii o compătimeau cuviincios complimentând-o cu zâmbete ironice, neîncrezători.

Printul se restabili repede. Concediat din serviciul legăției poloneze se plimba convalescent, alintat de privirile trecătoarelor la braț cu Margot, pe alei îngrijite, printre garoafe și flori de mimoza. Sărăciți, nu renunțau nici unul la deprinderile lor. Duceau o viață de trântori cu ore regulate de masă, de teatru, de somn de ziuă mare. Dar Margot constata cu groază

că puținul de care dispunea se împruțina văzând cu ochii, ca apa dintr'un vas ce curge.

Prin mijlocirea unui personaj dela curtea țarului, Vladimir reuși să intre crupier după ce asaltase banca. În haina fără buzunare, încheiată până la gât, pe care direcțiunea cazinoului o impune crupierilor pentru a preveni deturnările, la manipularea fiselor, prințul asista acum, oprit de a juca, la ruina celorlalți, crăinicind cu indiferență, cu accent cântăreț de slav bucurii scurte și ruina pătimășilor :

— *23 rouge, impair et passe !*

răsplătit pe furiș cu bacșișuri grase, invitat categoric la orgii nocturne de americane, impudice, stacojii.

Margot trăi o vreme liniștită. Se îngărășase. Avea deja fire de păr alb.

După dejun, intra în sala de joc să mărească stolul inutililor, care trăiesc ca vrăbiile, din fărâmiturile ce cad dela masa verde.

Era născută să trăiască fără grijă, cu un codru de pâine și un pahar de apă, să apară cântând, la fereastră, alături de dragul zilei, printre mușcatele înflorite.

Dar zilele treceau sporind decepțiile. Vladimir venea acasă din ce în ce mai rar, o suporta din ce în ce mai greu. Umilit de decăderea lui căuta uitarea în rachiuri tari, bea pătimăș în baruri și cârciumi deochiate, în tovărășia rușilor cu bărbi de sfinți, a femeilor din lumea mare, în goană după senzații noi. Dimineța se scula ursuz, pornit pe ceartă, brutaliza pe Margot care nu știa decât să plângă.

Lăcrămile femeilor care se îngărăș exasperează bărbații când sunt vinovați.

Ieșit din minți, Vladimir o zgâlțâia de umeri, întrebând-o furios, repetat :

— Dece plângi ? Dece plângi ? Spune dece plângi ?

Cu priviri rătăcite, Margot, venind parcă din altă lume, îi răspundea îndurerată, resemnată ca o martiră :

— Nu-ți cer nimic, lasă-mă... Știam.

Și nu mai plânse. Când lipsea de acasă era fericită, ușurată, ca după ce lepăda centura. Se simțea obosită, sătulă de viață,

dornică de liniște, de singurătate. Corpul, dar mai ales sufletul îi îmbătrânise prea devreme.

Din neglijență calculată, Vladimir nu se interesa de cheltuiala zilnică. Margot trebuia să-și câștige pâinea și nu știa nimic. Trecând dela un amant la altul, învățase glumind, să mănânce lucruri fine, să bea șampanie, să aplaude drăcii. Numai un lucru, după care alergase toată viața îi rămăsese necunoscut : amorul.

După ce a încercat, o vreme, să-și poarte singură de grijă, negăsind nici o ocupație demnă de nasul ei, părăsită de Vladimir în țară străină, într'o seară, fără a-l preveni nici măcar în scris, își adună lucrășoarele, rochii demodate și brățări sunătoare, și ieși pe poartă cu lacrămile în ochi, lăsând în urma ei tot ce-i fusese drag ; iluziile.

. . . . . , , ...

E P I L O G

În București, într'o cameră mansardată de doi metri, trăește, fără amintiri, fără așternut, cu abuz de țigări, de cafele, de bromurale, Margot care căuta, când era lucidă, să repare batjocura anilor, cu cârpele lamentabile de farduri. Câteva lecții de franceză, agățate ici colo, date fără competență, agravau neconținut mizeria.

Fotografii, printre care se deosebea a lui Joujou, cu capul sprijinit genial pe mâna din care se înălța un fir de fum, reprezentau trecutul.

Două trei prietene care o descoperiseră întâmplător o vizitau rar, o invitau și mai rar, de zile mari, la masă, când Margot — Cocuța — își da toată silința să arate, prin mofturi felurite, ridicule, că e de familie.

Din timiditate sau din mândrie nu făcea apel la nimeni. Trăia uitată de toți, de Isabella, de moș Alecu octogenar și René. Emil care nu-i cunoștea adresa n'avuse cum să-i comunice moartea lui Nicușor.

Intr'o seară de Crăciun neputând rezista dorinței de a contempla vitrinele încărcate de lumini și daruri, plecă să se plimbe încetișor pe calea Victoriei. Ieșind dela Athénée Palace, un domn grăbit, care purta o jerbă de flori învelită până la ochi în cămașe albă, ca scutecele Domnului, o izbi în trecut, se scuză, dispăru în mașina ce-l aștepta la scară și se depărtă fără să o recunoască.

Era Bébé, prietenul din vârsta fericită, primul amant care răscolise trecutul lui Margot rămasă cu ochii după el, consolată cu amintirea lui.

GH. BRĂESCU

MOARTEA AMINTIRILOR

Svelt vântul, în repezi unde,
peste toamne hârșite năvălea
și'n iureșul hai-hui mă rupea,
de mă ducea nu știu unde...

E o asemenea oră
târziilor moldovene-așteptări ;
Elsa, rănite priviri imploră
mașterile zări...

Năluca ta flutură argintie
peste codrul visului, în urmă rămas ;
boare luminoasă acum, pe la chindie,
peste sărmanii ochi de pripas.

Drumurile nu ni se potrivesc toate,
ca îmbrăcămintea străină, ori nepurtată —
pe câmpul revenirilor cum cade
zăpada, o să se-audă deodată...

SEISMOGRAF

In paharul cerului — mărgean —
cum spumegă alcoolul lunii,
de-l sparge...
cât Isus un cuvânt la geam
crește, și cât el însuși : PACE !

Vin anii de ne duc de mână
să adunăm povețe din basmele răzvrătiților,
și 'ntâlnim luceferi în haosul lumii, fără cârmă,
de le spargem luminile c'un picior...

E o fervoare neobișnuită în tot ce vedem,
în tot ce atingem,
e o demență latentă și lucidă, bem
otrăvurile evului cu sete și plângem.

Granițele au ochii bulbucați
de spaima orelor venind în marș de moarte,
foburgurile trimit mereu soldați
și umerii oricărui Dumnezeu
pământul nu mai pot să-l poarte.

E o așteptare exasperantă, un vâl de gunoi,
ca între popoare astăzi fără știre,
deși cuvântul *pace* crește, cum între noi
creștea, nesigur : iubire...

POVESTE DE DRAGOSTE

Numele tău, numai muzică !
o undă, o 'nchipuire,
o răutăcioasă fantasmă,
agonie... iubire...
Pe brațele amăgirii mă porți,
să fii oare Maia fecioară ?
lasă sufletu-mi să se târască așa
la picioarele tale și să moară...
Un sălbatic, noptatic vânt
mi-i sângele, auzi-l ; auzi...
rămâi însă rece, rămâi
ca nuferii cruzi.
Se lasă seara ; vom fi
mai negri, mai luminoși ?
oricum... nici o cale n'arată
ochii tăi frumoși...
In stele văd diavoli mici
și poate ne văd și ei,
și ar lua zădărnicia, să ți-o dea
să o bei...
Inconjoră de trei ori fântâna
cu părul resfirat,
ia cupa din mâna tremurătoare
ce te-ar fi 'nfiorat...
Beții sunt multe, să știi,
în viața anostă, pustie :
din toate mai trista rămâne
cea cu *zădărnicie*...

Ai cunoscut-o, ai
trăit-o vreodată ?
vai, ești aceeași mereu,
ești *eterna beată*...
Te-aș fi sugrumat eu ?
cu o vedenie mintea mi-aș fi pus ?
Nu, nu, suntem oricum aproape
de mângâietorul apus...

PRO DOMO

Oglinzile s'au trezit din toropeală
Și limpezi ies lumile la iveală
Pe valuri de durere legănate
Pe brațele hazardului purtate...

Iată-te și pe tine, viață dorită,
Privești această magie, neliniștită ;
Ești germinată din rouă și Soarele-i aproape...
Are să te răpună și are să te 'ngroape.

Ești adevăr, visat, deci părere :
Clipa te-alungă, clipa te cere —
Nimic în tine nu-i făcut să stea,
Zbori întotdeauna spre o altă stea...

Inutile năzuinți ne poartă
Spre aceeași enigmatică, nedeslegată soartă :
În rătăcire oarbă, olimpic surâzând,
Sfârșim fără să'nțelegem; renunțăm plângând...

O, mie nu-mi mai pasă de-adâncuri gata date :
Voi fi începutul și sfârșitul a toate !
Pe harfa cerurilor vreau să cânt
Visului ; — singurului Sfânt...

G. DEMETRU PAN

GEORGE BERNARD SHAW

I

Un mare scriitor care nu se mai citează — Lord Macaulay — în faimosul său eseu despre Lord Byron, spune că toate zânele au venit la nașterea acestuia, să-i pună în leagăn câte un dar; numai că în fiecare dar ele au aruncat câte un blestem... Astfel, celebrul poet s'a născut frumos dar șchiop, nobil dar sărac, genial dar detracat...

Despre George Bernard Shaw, se poate spune că toate zânele au venit la leagănul lui cu câte un dar; însă în fiecare dar au pus câte o glumă.

Viața și opera lui sunt o glumă permanentă. Planează asupra lor un zâmbet de ironie, de parcă cineva mai puternic decât noi și mai spiritual decât chiar dânsul, ar vrea să spue că amândouă au născut printr'un joc de comedie al naturii. Bernard Shaw e astfel o lungă anecdotă, o anecdotă care începe cu viața și sfârșește cu opera...

Ce altceva decât o anecdotă e bunăoară nașterea sa? Unui oarecare Mister Gurley, pela mijlocul veacului trecut, îi vine gust să se însoare a doua oară, deși om în toată firea, ba având și o fată de măritat. Aceasta — întâmplător sau nu — aduce lucrul la cunoștința fratelui soției părăsite, căruia tatăl, un mare risipitor, îi datora o mare sumă de bani. Cum să-l constrângă fratele, cum să se răzbune cel puțin? Ii protestează polițele, și simpaticul Mister Gurley e — în bună lege britanică — arestat în chiar noaptea nunții.

Furios, tatăl amenință fata ; fata înțelege că nu mai poate trăi sub acoperișul părintesc ; și se aruncă în brațele bărbatului care-i iese'n cale, cu toate că se'ntâmpla să fie cu douăzeci de ani mai în vârstă ca dânsa. Acesta avea să fie tatăl lui Bernard Shaw.

Tatăl acesta — care prin viața lui dezordonată și ruinătoare de familie aduce așa de bine cu tatăl lui Dickens, imortalizat de acesta în Mr. Micawber — era un Irlandez, dar venind din inima Angliei (Hampshire) de unde strămoșii săi emigrase cu vreo două veacuri mai înainte, în Irlanda. Ceea ce face pe Shaw să spună : „sunt un Irlandez tipic : familia mea vine din Anglia !“ — glumă care ne amintește pe Swift, atunci când cu aceeași desinvoltură se lepăda de originea sa irlandeză, spunând că „te poți naște într'un grajd, fără să fi numaidecât cal“ !

La Bernard Shaw anecdota se împletește cu basmul, ca să ne spună că sângele legendar curge în vinele acestui „kelt roșu“ dacă ne gândim că numele de Shaw descinde din „Shaigh, al treilea fiu al lui Macduff“ acel nobil scoțian din suita lui Duncan care dă alarma în noaptea omorului din Macbeth.

Dar ineditul nașterii lui Bernard Shaw nu sfârșește aci. Târziu vom afla, din scrisorile pe care scriitorul în pragul gloriei le va trimite (pe la 1897) actriței Ellen Terry, că „nu era mai înalt ca cismele tatălui său când, luat de acesta odată la plimbare, pe drum o grozavă, monstruoasă bănuială l-a cuprins. De cum a ajuns acasă s'a dus pe furiș la mamă-sa și'n șoaptă tremurată i-a atras atenția : — Mamă, tata e beat ! — Dar când naiba l-ai văzut altfel ? răspunde mama întorcând capul cu enervare și desgust !“.

Irlandez în ciuda lui și fiu al unui asemenea tată, ne-am aștepta ca fiul, prins și de boema literară a Dublinului și Londrei, să aibă ceva din proclivitățile ancestrale. Dar omul și aci ne joacă festa. Slab și înalt, cu barbă de faun mucalit, și ochi albaștri de fecioară, Bernard Shaw e singurul Irlandez de pe lume care până la capătul bătrâneților sale va putea afirma, în sfidarea nației sale și a unui întreg veac carnal, că „a trăit și lucrat o viață întreagă fără să pună în gură : carne de vită.

de pasăre sau pește, fără o picătură de ceai, cafea, tutun sau alcool“.

Vegetarianului incorigibil mulți i-au obiectat regimul pe motiv că leguma e lipsită de vitalitate : „Nu mai spunei — le-a răspuns Bernard Shaw — ia numai sădiți o ghindă : iese stejarul falnic și puternic. Pe când poftiți și sădiți un porc : să vedem, ce iese ?“

Iar când, la un mare moment de carieră, i se oferea un banchet cu fast, refuzul era la fel cu cel dat tuturor meselor la care o viață întreagă s'a abținut să participe : „Un banchet în onoarea mea ? Adică vreți să faceți din mine un pretext pentru o hecatombă de vite, păsări și pești ? Mulțumesc, sunteți prea draguți. Dar ce-ar fi dacă în locul unui banchet ați propune un post în onoarea mea de trei zile, o abținere solemnă dela devorarea atâtor cadavre. Aș avea cel puțin mângâierea să cred că o faceți desinteresat... Nu, nu, sacrificiile de sânge nu sunt în linia mea !“

Bernard Shaw — după mărturia biografilor săi Henderson și Harris, din datele cărora ne'nfruptăm și noi aci — a mai trăit și fără să știe ce-i un act meschin, crud sau murdar, fără să spue vreodată un cuvânt urît — decât în scris ! — fără să ia odată numele Domnului în deșert sau să ia în seamă femeia ! In capitolul acestui ultim și gentil păcat al vieții, cariera lui Bernard Shaw oferă „a blank page“. Amorul său de tinerețe au fost madonele din muzee și Mozart, Wagner și Beethoven din sălile de concert, pe care criticul de artă dela *The Star* sau *The World*, ca să le escaladeze mai cu economie, prost îmbrăcat cum a fost o viață întreagă, mai purta și niște bocanci, așa de amenințători, că mulți cunoscuți îl întrebau : Ești alpinist ? Ca dânsul să răspundă : Nu, sunt numai cronicar muzical !

Și dacă nu l-ar fi iubit femeile ! Dar oare Mrs. Hubert Bland, nu l-a cântat în versuri — da, în versuri — spunând clar că „e nebună după paloarea feței sale“ (his maddening white face). Și altele la fel ? *Corno di Basseto* (pseudonim sub care-și iscălea cronicile) rămânea însă *Corno di Basseto*. Și cel mult dacă le bătea pe umăr și le ruga să fie serioase...

Cum a ruga-o și pe frumoasa Isadora Duncan. Cine nu cunoaște asaltul suferit de Bernard Shaw din partea marii dansatoare — preteasă a amorului liber și a unei noi religii, a frumosului, care printr'o scioare l-a învitat să fie așa de drăguț să-i facă un copil ! — Iți dai seama, dragă Domnule Shaw, ce regenerare pentru speța umană, să-i dăm un exemplar cu care să moștenească frumusețea mea, și inteligența dumitale ? La care asediatul a răspuns : Da, dar ce ne facem dacă copilul moștenește dimpotrivă frumusețea mea și numai inteligența dumitale ?

N'are deci dreptate St. John Ervine să spue că „amorul a rămas lui Bernard Shaw tot așa de strein ca și calculul diferențial ?

Iar când în sfârșit Miss Payne Townshend — milionara irlandeză — îi iese în cale, legătura se face sub forma spirituală a mișcării Fabiane, de amândoi frecventată ; și dacă, amândoi contra căsătoriei, se hotărăsc totuși să o facă, e numai pentru curmarea unei vieți prea boeme și lipsite de confort.

Ceea ce n'a împiedecat ca în ziua fatală Shaw să vie la ofițerul stării civile nu numai prost îmbrăcat, dar și numai pe jumătate încălțat, în cârje chiar, din pricina uu abces la picior. Cum nașul era mult mai arătos ca ginerele, ofițerul stării civile începuse să treacă în registru numele celui dintâi, și puțin a lipsit ca nașul să devie soț și soțul, naș !

Am spus iată câteva anecdote și am făcut biografia lui Bernard Shaw. Cam atât e toată viața sa, afară de operă, care e și ea o glumă, genială glumă.

E ca și când făcându-l, natura s'a jucat. Natura s'a odihnit când a făcut pe Bernard Shaw. A ieșit din codul ei și l-a făcut paradoxal ; a ieșit din solemnitate și l-a făcut sincer ; a ieșit din convențional și l-a făcut uman.

Natura n'a vrut să se repete când l-a făcut pe Bernard Shaw. A unit atunci în el, două extreme. Ca în sfinți, ea s'a sublimat ; ca în saltimbanci, și-a acordat libertăți infinite. Bernard Shaw e — am zice — un salt mortal făcut peste materie...

Dacă n'avea geniu, își frângea gâtul. Având geniu, saltim-

bancul triumfă în spirit și devine profet ; ca profetul să nu uite c'a stat cu regi scoțieni la masă și-a fost odată măscărici...

Ca măscăricii din Shakespeare și din întreaga istorie britanică, Bernard Shaw va vedea în „ușurința inimii“ (lightness of heart) cel mai serios lucru în viață ; în ceea ce dânsul numește „joyousness“, veselie, fondul secret din care se alimentează genialitatea.

II

Din acest fond se va alimenta opera sa. Din *Corno di Basseto*, dânsul devine *G. B. S.* (o „*G. B. - eSență* de anarhism“ cum se numește singur cu un calambur suprem) și „va trece prin secol, ca o lulea rară, sub trei inițiale“.

„De zece ani, cu nemaipomenită stăruință și încăpățănare, tot strig în auzul lumii că sunt extraordinar de spiritual, de strălucitor și de deștept. Azi lucrul a devenit parte din opinia publică a Angliei ; și nu-i putere, în cer sau pe pământ care s'o mai poată schimba. Aiurez eu, bolborosesc eu din când în când ; dar reputația mea rămâne neatinsă : e clădită bine și solid, ca și a lui Shakespeare, pe temelii impregnabile de dogmatică reiterație“.

Irlandez din naștere, Englez de fapt și geniu de profesie, vedem în aceste cuvinte pe profet destăinuindu-și șarlatania. E ultima artă a magicianului. În fiecare profet doarme un șarlatan. Pitia avea cunoștință de acest lucru când bolborosea antichității cuvinte ambigue, Moise a fost un vrăjitor cu toiag și tot o poveste a fost buricul sau dintele lui Budha...

Profetul începe de acolo unde vracul are un mesaj.

„Scrie acolo — recomandă dânsul biografului Henderson — că adevăratul George Bernard Shaw a fost adus pe lume nu prin partenogeneză, ci în același chip vulgar, moștenind toate slăbiciunile, nebuniile și limitările speței, că umblă toată ziua pe două picioare, își suflă nasul, dă în gropi, și trăn-cănește cât poate, afară din cale de prozaic, lipsit în chip vădit de multe din desăvârșirile comune altora, ba în multe privințe un prost și-un ignorant.“

Aici —imitând pe Samuel Butler dela care purcede — pro-

fetul își denunță singur șarlatania, ca să spună că n'are nici una, și face tabula rasa de om, ca, modest, să facă loc adevărului pe care-l va emite...

Dar că-și cunoaște bine meseria, nu mai încape îndoială, când singur va spune la o celebrare a zilei sale de naștere : „In lumea asta dacă nu spui un lucru așa ca să irite, mai bine nu-l mai spui deloc, fiindcă nu-i om care să se tulbure de ceva care nu-l tulbură. Atenția acordată unei formulări critice e în porție directă cu indigestibilitatea ei“.

Și atunci profetul va porni să spună lucruri indigerabile și indezirabile.

Epoca era o epocă de confort mental. Valul dela 1830, de reforme și descoperiri, produsese o Anglie înstărită și echilibrată cu aur pompat din colonii și optimismul lui Spencer acasă, cu problema socială mult rezolvită și laboratoriile duduind de noi experimente și noi speranțe la adresa omului.

Dar știința avea să dea greș ca și religia. Reformele aveau să se dovedească numai paliative, bogăția și confortul, nu acte ci simple surogate de civilizație, prejudecata și prostia rămânând tot ele singure panaceu al condiției umane.

E din nou vremea reformatoților. E ceasul dărâmătoților de idoli. Tot atâția profeți câte prejudecăți, acestea fiind mediul în care huzurește bacteria... Se vor denunța tot atâtea minciuni, câte adevăruri noi se vor striga. Asediatorii vin mai ales de pe continent. Religia adevărului e una, și Ibsen, Nietzsche, Schopenhauer sunt profeții ei ; acesta din urmă, fluturând în traducerea d-rei Helen Zimmern, pe deasupra unei Anglii ghiftuite, visul nepractic al sinuciderii... Chiar această Anglie nu va întârzia să-și producă iconoclastul, în persoana lui Samuel Butler, autorul lui *Erewhon*, romancier și filosof, pictor și muzicant, literat și om de știință, care va lua de scurt pe Darwin și Isus, pe unul dându-l jos de pe pedestal, pe celălalt de pe cruce, contestând unuia : evoluționismul determinist, celuilalt : Invierea, — contestând toate ereziile vremii și enunțând o singură religie plauzibilă : a spiritului.

Intr'o clipă de slăbiciune, când Bernard Shaw a „daignat“ să-și găsească predecesori, dânsul a făcut-o tot anecdotic : dela

Butler am împrumutat surtucul, dela Ibsen pantalonii, dela Nietzsche jiletca.

Cert e că dela Ibsen a moștenit critica amară a societății, de la Nietzsche exaltarea vitalistă a forței, dela Butler — pe care Shaw în unul din articolele sale de debut îl apără împotriva lui Darwin — meseria de profet. Care pentru dânsul, un păgân ca și autorul lui *Erewhon*, înseamnă meseria adevărului. A striga adevărul cu orice preț și'n orice formă, a-l arunca fie și ca o palmă în obrazul lumii, iată adevărata profesie a acestui om, care întâmplându-se să mai fie și un om inteligent, va mai adopta și pe aceea de geniu, cum singur pretinde cu emfază.

Noi toți îl știm pe Bernard Shaw ca un aprig autor dramatic. Dar să-l credem pe cuvânt atunci când la o aniversare singur declară : „Nu-mi pasă o iotă (a snap of my fingers) de eminența mea literară în comparație cu opera mult mai serioasă de *pionier al ideii*“.

Iar la festivalul din Malvern (un fel de Oberamergau shawian), din 1932, îl auzim deasemenea spunând : „Deși menirea mea e aceea de autor dramatic, vocația mea e aceea de profet“ și „nădăjduesc că cei mai mulți dintre cititorii mei ignoră virtuozitatea mea literară și se pasionează după ideile mele“.

Profetului însă îi trebuia un pisc. Un pisc de pe care eventual să se poată da și tumba și înfundându-și tichia pe urechi să rădă din cele mai adânci abise ale tristeței umane.

Numai scena, amvon și trampolină, putea fi acest pisc, numai ea putea îmbrățișa cu aceeași largheță pe profet și măscărici.

Numai că scena victoriană — înghesuită de prejudecăți, prozaică și formalistă — era tare strâmtă pentru dublul irlandez care sosea sub formă de jongleur și de druid. Trei ani de zile (1895-1898), ca critic dramatic la *Saturday Review*, Shaw — după câteva romane fără succes — va lărgi această scenă, o va pregăti pentru sine. El va zdruncina până la dărâmare convenționalul victorian ; va ataca pe Henry Irving, divinitate de amurg, degenerată în rege al melodramei ; va sfâșia

cu ghiarele facticele și cu măturoiul va șterge lacrimile desuete, ale dramei domestice.

Până să vină dânsul, va pune în loc pe Ibsen. Puțini știu că Shaw e cel dintâi care a jucat în Anglia pe Ibsen, ca amator, într'o casă particulară din Bloomsbury, cu el însuși în Krogstad, iar fata lui Karl Marx în Nora Helmar. Cu Ibsen, mult comentat de dânsul și amicii săi, și jucat apoi serios la noul *Independent Theatre*, al olandezului Grein, un fel de Antoine al Londrei, cu Ibsen dă Shaw bătălia. Dar o câștigă cu Bernard Shaw...

Din prefețele faimoase vedem că Shaw scrie mai toate pieșele sale provocat de o idee. Propagatorul de idei se trădează chiar dela primele încercări. Problema locuințelor sărace — văzute ca o boală socială — e atacată în *Widowers' Houses*, problema iubirii fără prejudecăți în *The Philanderer*, a prostituției în *The Profession of Mrs. Warren*, a războiului în *Arms and the Man*, a emancipării copiilor în *You never can tell*.

Cinci iese, cinci scandaluri. Prima — spune singur — are un „succes egal cu un țipăt de revoltă“; a doua s'a dovedit neprezentabilă pentru moment, a treia a fost cenzurată, la a patra Ducele de Connaught din loje se întrebă dacă „autorul nu-i cumva nebun“, iar regele — cu toate că se chema Edward — se simte obligat s'o ostracizeze; iar a cincea, nu mai puțin revoltătoare, e scoasă din repetiție, de însuși regisorul.

„Iritația“ se dovedea eficace...

Dar cu *Candida* — cea mai bună piesă a sa, după unii — Shaw trece la teme mari. Gelozia, care face ravagii în Shakespeare, e despuiată de tragic și, trecută prin Ibsen, ne dă înaltă comedie. Visător de profesie, poetul Marchbanks cade în dragoste după *Candida*, căreia crede că prin iubirea sa îi va putea oferi hrana sufletească de care are nevoie într'un menaj prozaic. Dar soțul în loc să devină Othello, se dovedește până la urmă ca un bun mult mai necesar soției decât fantasma deșartă a iubirii romantice. Și menajul o duce fericit înainte. *Candida* e satira amară a visului.

„Iubești pe nevastă-mea? Nu mai spune. Dragul meu copil,

toată lumea o iubeste. Nu-i unul să-i reziste. Dar nu face nimic. Tu ai sub douăzeci de ani, ea peste treizeci. Ți-ar putea fi mămică.“

III

Cu cele trei piese următoare : *The Man of Destiny*, *Caesar and Cleopatra*, *Man and Superman*, Bernard Shaw și-a găsit eroul : e *omul superior*.

Cu o ușoară acțiune longitudinală putem desface opera lui Bernard Shaw în două planuri paralele. Un plan de personaje romantice și aproape similare în strigătoarea lor superioritate ; un plan de personaje realiste, luate direct din viață, variate și distractive ca și ea.

Planul romantic cuprinde nume ca : Napoleon, John Tanner, Cezar, Cleopatra, Maior Barbara, Andrew Undershaft, Blanco Poznet, Richard, Căpitan Shotover, Părintele Keegan, Aubrey, Caterina cea Mare, Lavinia, Sfânta Ioana.

Toți acești eroi reprezintă omul superior, supra-omul. Dar nu supra-omul nietzscheian, ci supra-omul shawian. Nu simpla exaltare a forței, ci forța exaltată cu un mesaj.

E caracteristic — pentru aceasta — că dintre toți aceștia, numai lui Napoleon autorul nu-i acordă simpatia sa. De ce ? Fiindcă e un supra-om fără mesaj. În concepția sa Napoleon e un simplu omorîtor de oameni. Forța, geniul lui constă în a fi constatat că „dacă tragi cu tunul într'un om, îl ucizi pe loc“ ! Pe acest supra-om, care nu-i din familia lui, autorul îl va terfeli ca pe „un ofițeraș ajuns prin fuste“, și-l va bagateliza în scena în care spioana îl face cârpă în mâinile sale când îi destăinuie existența unei scrisori compromițătoare a soției sale către Barras.

E numai natural atunci ca un astfel de supra-om, întrebat ce repercusiune va avea în lume moartea sa, să răspundă : „va produce un țipăt de ușurare“.

Dar ceilalți oameni superiori ai lui Bernard Shaw sunt îmbrăcați — chiar dacă uneori greșesc — în toată simpatia autorului. De ce ? Fiindcă au un mesaj, fiindcă aduc omenirii un dictat.

Cel mai caracteristic din acest punct de vedere e poate John Tanner.

A. B. Wakley, fostul critic dramatic al lui *Times*, l-a sfidat pe Shaw să poată scrie un *Don Juan*. Și Bernard Shaw a scris *Man and Superman*. Dar ce distanță dela eroul spaniol a o mie și trei aventuri galante la acest „Hamlet mai mult decât Don Juan“ !

John Tanner nu e un *asediator* de femei, e un *asediat*. Ana îl vrea cucerit, el rezistă. Ca în cele din urmă să cadă biruit.

TANNER (*cuprinzând-o în brațe*) : *Nu-i adevărat, te iubesc. Puterea vieții e mai tare ca mine: am toată lumea în brațele mele, când te strâng. Dar lupt pentru libertatea și onoarea mea, pentru eul meu unul și nedespărțit.*

ANA : *Fericirea pe care ți-o dau eu va face mai mult ca toate astea.*

TANNER : *Ai fi în stare să-ți vinzi libertatea și onoarea și eui pentru un grăunte de fericire ?*

ANA : *Pentru mine nu va fi poate nici fericire. Poate moarte...*

TANNER (*gemând*) : *Ah, strânsoarea ta mă ține și mă doare. Ce strângi tu așa în mine ? Există oare o inimă de tată așa cum există una de mamă ?*

Am înțeles : Don Juanul lui Bernard Shaw nu e Don Juan : e bărbatul, e principiul fecundității, așa cum femeia e agentul acestei fecundități. *Forța Vieții* (Life Force) e viața în curs de perpetuare. Iar iubirea e actul acestei perpetuări, don-juanismul : fatalitatea ei. O fatalitate mai tare ca libertatea și onoarea, subjugând personalitatea bărbatului și făcând din el un vehicul de viață la dispoziția femeii.

Don Juanul lui Bernard Shaw e un Don Juan explicativ, apologetic. Don Juanul lui aproape se scuză că nu e Don Juan. El e modest interpret, nu erou declamator al Naturii. Toată piesa are această alură apologetică, pentru care lucru autorul caută chiar să se scuze criticului Wakley, într'o adorabilă prefață : „E o predilecție a d-tale să mă tot ciondănești că ceea ce eu numesc dramă nu-i altceva decât o explicație. Dar trebuie să

mă iei așa cum sunt, o ființă rațională, răbdătoare, consistentă, apologetică și silitoare, cu temperamentul unui dascăl de școală și apucături de episcop. Fără 'ndoială că năravul meu literar, care se 'ntâmplă să amuze publicul englezesc distrage atenția dela caracterul meu : dar acest caracter nu mai puțin există, tare ca piatra. *Am o conștiință : și conștiința e toldeauna explicativă.*"

Conștiința trează a vieții sunt de fapt toți *supra-oamenii* lui Bernard Shaw.

Cezar e această conștiință atunci când dă sfaturi Cleopatrei să se scape de jugul Ftatateței, de jugul lumii, și să fie regină. Sau când își găsește în Sfinx semenul și măsura :

„In mica lume de dincolo de tine, Sfinx, locul meu e tot așa de înalt ca și al tău pe întinderea pustie; numai că tu stai pe când eu pribegesc ; eu cuceresc și tu dăinuie, eu mă trudesec și mă minunez, tu stai la pândă și aștepți. Eu mă uit în sus și mă uimesc, mă uit în jos și mă cutremur, mă uit împrejur și mă minunătesc. Pe când ochii tăi se cască într'una în afară de lume, către ținutul pierdut, căminul dela care ne-am rătăcit. Tu, sfinxule, și eu, streini amândoi în mijlocul omului, nu suntem deloc streini unul altuia. Oare n'am avut în mine dela naștere conștiința eternității ? Aceste lămpți de stele ale tale eu le-am văzut în Galia și Britania, în Spania și Tesalia, făcând semnale mari de taină unei sentinele eterne, aci jos pe pământ, o sentinclă al cărei post nu l-am putut găsi. Și iată-te 'n sfârșit, — imagine a eternității și nesfârșirii din mine, tăcut, plin de gând singur în deșertul de argint. Sfinxule, sfinxule... drumul meu spre tine a fost un drum de destin. Fiindcă eu sunt acela al cărui geniu își găsește în tine simbolul ; brută, femeie și zeu laolaltă.“

Și aceeași conștiință e Maior Barbara care aduce omului mântuirea, cum la fel e tatăl ei Andrew Undershaft, fabricant de arme, dar profet al unei religii mai potrivite pentru moment, religia puterii :

„Crezul meu e să dau arme tuturor oamenilor care oferă pe ele un preț cum se cade, fără să țin seama de persoane sau principii. Cel dintâi Undershaft avea în prăvălia sa înscricția : Dacă Dumnezeu a lăsat omului mâna, omul nu trebuie să tragă sabia. Al doilea avea scris : Toți au dreptul să lupte, nimeni n'are dreptul să judece. Al treilea : Omului, sabia ; Cerului, victoria. Al patrulea n'avea talent literar ; așa că n'a scris nimic, dar a vândut tunuri lui Napoleon sub nasul lui George al Treilea. Al cincilea a scris : Pacea nu va birui decât cu sabia 'n mână. Al șaselea, patronul meu, a fost cel mai deștept dintre toți. El a scris : Nimic nu se va face pe lumea asta până ce oamenii nu-s pregătiți să se ucidă unii pe alți pentru o idee. După aceea, nu mai rămânea nimic de scris, celui de-al șaptelea, încât el a scris pur și simplu : Nerușinare! (Barbarei) Haide, haide, fiica mea. Nu face tragedii într'un ceainic. Ți-ai croit o morală, sau o religie cum spui tu, care nu merge. Nu face nimic, dă-o la o parte... Nu perzista în nebunie. Dacă vechea ta religie a dat greș, ia-ți una mai nouă și mai bună pentru ziua de mâine.“

Un păgân și un cinic acest Undershaft. Un „Print al Intu-nericului“, cum îl numește Barbara. Dar ce aidoma ei în ipostaza de salvator al lumii, — ce mare față de noi toți, în luciditatea dictatului pe care îl are de dat omenirii.

Putem coborî și mai jos decât el, în cinism și păgânism, și-i vom găsi semenul în Richard, genialul derbedeu, irezistibilul reprobabil din *Discipolul Diavolului*, desigur cea mai mare melodramă a lumii, — care numai pentru a nu-și dezice sinceritatea și curajul, și numai pentru a pălmuși omenirea în propria ei micime, preferă să fie dus la spânzurătoare în locul unui preot, drept care s'a dat în noaptea unei razii politice și pe care nu vrea cu nici un chip să-l divulge ; cu ștreangul deasupra capului și cu luciditatea omului superior, el va spune atunci preotului duhovnic și generalului care comandă execuția :

„Răspunde de tine însuși, popo, și de complicii tăi din preajmă... Uăd prea puțină divinitate în ei ca și în tine.

Vorbiți de creștinism când sunteți pe punctul să spânzurați un om? S'a mai pomenit o dăunăe ca asta? Ați pus cât mai multă solemnitate ca să dați poporului o impresie de demnitate, cu muzică de Haendel și un popă care să facă omorul să treacă drept act de pietate. Haida, de! Nu cumva credeți c'o să vă dau o mână de ajutor! M'ați implorat să prefer ștreangul, fiindcă meseria voastră (lașe) nu v'a învățat să trageți la ochi. Ei bine, (nu voi cere să fiu împușcat): spânzurați-mă și terminați odată... Ceasul tău e cu două minute întârziere, generale. Auzi, bate douăsprezece... (Ce mai aștepți?) Amin, îmi dau viața pentru o lume mai bună“.

Frate de sânge cu Richard, ca și cu căpitanul Brassbound, șef de poteră, Blanco Poznet, din *The shewing-up of Blanco Poznet* (o scurtă comedie mai mult bună decât cunoscută, cu scena în deșerturile Americii), sfidează juriul care vrea să-l condamne la spânzurătoare, fiindcă a furat calul șerifului pentru o femeie care trebuia să se ducă în goană după doctor, având copilul pe moarte. Toată cerbicia lui de reprobat, tot sufletul lui blestemat se tolesc când copilașul îl ia de gât cu mânuțele lui albe, și-i spune „tăticule“ și-l sărută; iar când la judecată află din gura femeii că copilul a murit, el se întunecă și spune înfrânt:

„Mort, ștrengăreiu! ăla mic? Copilul pentru care mi-am dat viața?...“

În afirmarea unei conștiințe treze, unei franchise absolute cu viața, la Bernard Shaw omul de geniu e una cu magnatul de industrie, sfântul cu derbedeul.

Și astfel vom găsi din aceeași stofă tăiată și pe Lavinia, creștina din *Androcles and the lion* (alături de *Visul unei noști de vară* și *Doctorul fără voie*, cea mai bună farsă din literatura universală), în proclamarea unui Dumnezeu pe care-l avem în noi, și căruia nu-i slujim fiindcă e bun ori drept, ci numai fiindcă pur și simplu ne depășește.

Va spune Lavinia, pe punctul să fie aruncată la lei, căpitanului roman îndrăgostit de dânsa:

— *Stau de atâta timp aci, cu moartea venind tot mai aproape de mine, cu realitatea ei tot mai reală... cu visele și poveștile tofindu-se în neant...*

— *Și cum atuncea? Ai să mori pentru nimic?*

— *Da, și într'asta stă minunea. Tocmai fiindcă toate visele și poveștile au dispărut, tocmai de aceea acum nu mai am nici îndoială că lucrul pentru care mor e un lucru mai mare decât toate visele și poveștile omului...*

— *Și ce lucru e acela?*

— *N'am idee. Dacă ar fi un lucru așa de mic ca să-l pot cunoaște ar fi prea mic și ca să mor pentru el. Cred că mă duc să mor pentru Dumnezeu. Nimic altceva pe lume nu-i așa de aevăa, ca să-i poți da viața.*

— *Și cine-i Dumnezeu?*

— *De unde să știu? Când vom ști aceasta, căpitane, vom fi noi înșine Dumnezeu.*

Iar Ioana, cu care trebuie să încheiem seria iluminărilor lui Shaw, fiindcă înseamnă cea mai înaltă culme a spiritualității sale, vine pe lume deasemenea ca să moară, dar nu în patul ei, la o sfântă Elenă, ci în foc, fiind mai primejdioasă omenirii, fiindcă e mai sinceră și aduce lumii nu distrugere, ci un mesaj.

Câtă ironie, ce catastrofală poziție a omului față de supraom, în epilogul unde, în camera de culcare a regelui, ca prin vis, reapare Ioana canonizată, și umbrele tuturor celor care, dela inchizitor la Pierre de Cauchon, episcopul de Beauvais. și dela călău la Warwick, au participat la condamnarea și arderea ei pe rug, vin să-i ceară scuze și să i se închine. Ei o proslăvesc rând pe rând în cuvinte de cea mai invoaltă proză shawiană. Ioana le mulțumește de gentilețe, și mișcată de așa bună primire le promite că sfântă, fiindcă lumea în sfârșit o iubește, va mai veni printre oameni, va veni să-și vadă prietenii convertiți. Pentru ca ei să se dea înapoi speriați și rând pe rând, bâlbâind câte un cuvânt, rugând-o să nu facă una ca asta... să-și ia fiecare tălpășița...

Rămasă singură, numai cu nimbul dumnezeirii pe frunte, sfânta ridică ochii la cer și exclamă :

Doamne Dumnezeule mare, ce minunat ai făcut tu pă-mântul... Dar când va fi el gata să-ți primească sfinții ? Când oare ?

IV

Toate aceste personaje de primul plan, eroi de istorie sau de contoar, apostoli de cabinet sau de civilizație, derbedei sau războinici, sfinți sau epave sociale, toți acești mari singurateci, care au în piesele sale o poziție de sine stătătoare, în afara oricărui cod sau chiar oricărei religii, prezintă o delineație de caracter esențial romantică.

Critica grăbită a văzut în ele pe autor în situație explicativă și a dedus că teatrul lui Shaw nu e teatru, ci polemică de idei. Cert, ele exprimă o atitudine, care nu poate fi decât a autorului, — dar câtă deosebire dela Sfânta Ioana la Richard și dela amândoi la Bernard Shaw, câtă deosebire dela acesta la toți ceilalți singurateci ai lui, ca conținut sufletesc și experiență de viață !

Centrați într'o unică viziune de existență, exaltați în idee, și prin aceasta necesar romantici, ei sunt nu mai puțin de un puternic realism și prin aceasta încetează net să fie autorul. Sunt viața în căutarea propriei sale conștiințe, sunt conștiința unei lumi adormite, trezită în omul superior.

Că acesta e în esență un romantic, aceasta face parte din însuși realismul omului superior ; că autorul este el însuși conștiința trează a lumii, aceasta îl integrează personajelor sale, ca pe orice creator de oameni.

Și dovadă că e așa e mai ales lumea din al doilea plan al operii shawiane. În fața omului superior, omul de toate zilele; în fața lumii vii, lumea adormită în obiceiuri și prejudecăți, ticuri și manii, datini și profesii ; în fața conștiinței vieții, rutina ei.

Aici nu mai e vorba de nici o exaltare, de nici un romantism, de nici o unicitate.

Autorul îi va lăsa să-și trăiască propria lor viață, în mărunțul zilnic, în culoarea clipei ; și faptul că în el nu se repetă nici nu se caută, e dovada intuiției sale creatoare, puterii sale zămislitoare de oameni, putere care dacă îl lega de omul superior îl detașează acum de omul inferior, provocându-i o situație de arbitru — adică de autor — între cele două lumi care se vor ciocni.

Această a doua lume e lumea lui Androcles din piesa cu același nume ; a lui Bill Falker din Maior Barbara, a copiilor răzgâiați, amanților exasperați și chelnerului, mai ales, din *You never can tell* ; a florăresei și profesorului de fonetică din *Pygmalion*, a soldaților din *Arms and the Man*, *The Man of Destiny*, *Great Catherine*, a minunaților țărani (mai ales Patsy Farrel) și demagogului din *John Bull's other island*, a deliciosului triumf bu conjugal din *How shie lied to her husband*, a criticilor Trotter, Vaughan și Gunn din *Fannys's first play*, a lui Savvy și Lubin din *Back to Methuselah*, — a tuturor familiștilor și nefamiliștilor, a tuturor profesioniștilor vieții.

În ei, nici o pulsație de etermitate, nici o depășire în idee. Rutina vieții și nimic mai mult. Androcles se ceartă ca noi toți cu zgrițuroaica lui de soție, și scapă de ea numai în brațele leului îmblânzit ; Bill Walker nu vrea religie, ci iubita înapoi, dela Armata Mântuirii Publice, și-și dă la chetă ultimul șiling, numai ca să nu mai fie bătut la cap ; și cât de veridic e deasemenea chelnerul care se sufocă de emoție că trebuie să servească în prezența fiului — ajuns mare avocat — dar care nu mai puțin își trage șcrvetul pe mânecă și cere cu o reverență comanda ; soțul încornorat care ia în spăngi pe amant că nu-i laudă de ajuns soția și-i cere un volum dedicat ei ; literatul pedant sau dentistul amoretat ; șeful de partid care ia ideea longevității ca temă electorală și se vede prim-ministru pe timp de trei sute de ani, sau fata care în fața acestei invenții se întreabă ce se vor face fetele nemăritate timp de trei sute de ani și cum vor putea ele trăi cu părinții atât amar de vreme ; demagogul care nu se sfiește să facă la țară campanie e-

lectorală cu porcul unui țăran în automobil ; părinții burzuluiți, copiii teribili și tinerii și mai teribili din atâtea alte comedii.

De o savoare adesea shakespeareană, aceste personaje trăesc pe pământ așa cum celelalte trăiau în cer. Deosebirea nu stă în *veridic* — același și la unii și la alții — ci în *regiunea* de unde vine acest veridic.

Dar, de origine celestă sau terestră, oamenii lui Bernard Shaw sunt deopotrivă de vii în autenticitatea lor, trăesc unii nu mai puțin decât alții, — numai că sunt *superiori și inferiori*, unii trăesc într'un *postulat*, ceilalți într'un *îmediat* al vieții.

Cu un cuvânt, ca și în realitate, lumea lui Bernard Shaw e un cosm dual, de lumi care stau față 'n față : *omul din cer și omul din stradă ; omul romantic și omul prozaic ; omul exaltat în idee și omul măginit în cotidian*.

Drama lui va fi conflictul dintre aceste două lumi, conflictul dintre *oamenii lucizi și oamenii-automat*, între *conștiința vieții și rutina ei*.

Și originalitatea lui Bernard Shaw abia acum începe. Căci dacă, urmărind omul în cele două ipostaze ale sale : eternă și cotidiană, dânsul nu face decât ceea ce toți marii creatori — dela Dumnezeu până la Caragiale — au făcut, în schimb, în insistența aproape geometrică cu care pune față 'n față cele două lumi, și le face să se bată cap în cap, marele irlandez abandonează drama dela om la om, drama plană, *drama orizontală* — pentru a o numi astfel — a teatrului obișnuit, și recurge la drama de sus în jos, dela omul superior la omul inferior, *drama verticală* care a fost și a moralității medievale.

Nu doar că nu există și conflict plan în teatrul său, dela omul inferior la omul inferior, și chiar dela omul superior la omul superior. Conflictele dintre părinți între ei și fii între ei sau părinți și fii laolaltă ; dintre amanți și dintre soți sau dintre soți și amanți laolaltă ; dintre un Cezar și o Cleopatră sau un Undershaft și o Barbara, sunt copioasă dovadă.

Dar nu e mai puțin adevărat că predilecția moralistului din Bernard Shaw merge către conflictul celălalt ; și că acolo, pe diagonala cerului, ca pe niște vămi ale văzduhului, localizează dânsul marea bătălie a omului.

De aci și statica aparentă a dramei sale, răstălmăcită de unii critici și pusă sau pe seama insuficienței de caracterizare sau pe seama excesului de intelectualitate. Nu, caracterele lui Bernard Shaw sunt de o rară vivacitate, așa cum ideea la dânsul îmbracă o plastică de vigoare unică.

De caractere am vorbit. Să ne oprim puțin la al doilea punct critic.

Ideea, singurul lucru... compromițător în teatru, i-a atras și lui Bernard Shaw toate reprimandele, dar i-a pricinuit — să ne aducem aminte — și toate succesele. De ce ? Tocmai fiindcă ideea la dânsul nu-i idee, ci peisaj omenesc; e, am spune, nu filosofică, ci cosmică. De aci strălucirea ei mirifică, vitalismul dramatic, petulanța ei aproape carnală.

N'am putea niciodată insista de ajuns asupra acestui lucru. Noroc că ne vin în ajutor faimoasele tirade shawiane, rămase faimoase tocmai fiindcă sunt încarnări din cele mai dramatice ale ideii.

Am făcut incidental cunoștință cu unele, vom mai face cu altele.

Iată un exemplu peste care nu putem trece. E vorba iar de principiul feminin al fecundității. Iată cum găsește cu cale Bernard Shaw să ni-l exprime, într'o celebră tiradă a uneia din piesele sale nu chiar cele mai bune, *Getting Married*.

Ca și Ana din *Man and Superman*, Mrs. George e o femeie don-juanescă, o femeie asediatoare de bărbat. Iar când cineva i-aruncă în față cuvântul „sinner“ — păcătoasă — această diană a bărbatului se apără spunând că „dimpotrivă, n'a făcut niciodată decât ceea ce i-a poruncit natura“ :

„Când m'ai iubit și-am dat soarele și stelele ca să te joci cu ele. Și-am dat eternitatea într'o clipă, puterea munților într'o singură îmbrățișare, volumul mărilor într'o singură involburare de suflet. O clipă numai ; dar n'a fost oare de ajuns ? N'ai fost oare plătit cu ea de tot zburciumul tău pe pământ ? Mai trebuie să-ți cârpec hainele și parchetul să și-l spăl ? N'a fost clipa aceea de ajuns ? Și-am plătit prețul cerut fără pic de tocmeală. Copii, fără un

scrășne' ți-am născut. E acesta motiv să-mi pui povară nouă pe umeri? Copiii în cărcă ți-am dus: trebuie să-l duc și pe tată? Orb erai oare când ți-am deschis porțile raiului? Nimic n'au însemnat ele pentru tine? Surd erai când stelele cântau în urechile tale și vânturile te mânau spre inima ccrului? Mînaștile oure ți le pierduseși, și nu mai eram pentru tine decât ceea ce e osul în gura câinelui? N'au fost toate de ajuns? Am cheltuit împreună eternitatea și tu-mi mai ceri o para de viață? Am posedat tot universul și tu te arunci la micile mele economii? Ți-am dat tot ce poate fi mai mult pe pământ și tu-mi ceri tot ce poate fi mai puțin. Ți-am dat sufletul meu întreg și tu-mi ccri trupul să te joci cu el. N'au fost oare toate de ajuns?...“

Iată un imn și nu o dizertație. Ideea nu se spune nicăeri, dar pulsează pretutindeni. De fapt nu e ideea, ci viața care vorbește. În patosul nu lipsit de covârșitoare tristețe al femeii nu e o teorie, ci o exasperare; iar ceea ce la un autor abstract putea să fie o predică, e de fapt o sublimă declarație de dragoste.

Felul acesta dramatic de a pune problema, e secretul dinamiceii teatrale a lui Bernard Shaw. Ideea la dânul nu e o speculație, ci o plastică aserțiune; nu o fază statică, ci un act de viață al personajului.

E drept, nu viața de toate zilele; dar o atitudine de toate zilele. Care dă personajelor o permanentă luciditate.

Luciditatea însă, e lupta. E conștiința în căutare de sine.

Teatrul lui Bernard Shaw e atunci viața în căutare de sine, în permanentă luare de poziții, sub steagul unui iluminat care pretinde că i-a auzit izvoarele.

Iar dacă, în ciuda intelectualității sale, acest teatru ne prinde și ne ține — așa cum nu poate face pe scenă o simplă polemică de idei — e fiindcă din când în când, în scene palpitante, izvoarele sunt găsite, viața a luat cunoștință de ea însăși.

V

Drama lui Bernard Shaw s'ar putea prin urmare numi drama conștiinței omenești în căutarea de sine. O moralitate, dacă vrei, dar o moralitate dinamică, nu statică, o moralitate zbu-ciumată.

Intre oameni așezați pe două planuri se va da o luptă, între *conștiința* și *rutina* vieții se vor produce încăierări, din al căror vâlmășag, ca un steag pe o redută, va ieși fâlfâitor adevărul.

Dacă acest conflict este însăși viața — de unde, încă o dată, dinamica artei teatrale shawiane — totuși, nu atât *pasiunile omenești*, cât *condiția omenească*, nu atât *viața*, cât *adevărul*, vor fi obiectul dramei sale ; care tot așa de bine se va putea numi : *drama adevărului*.

În drumul — așadar — pe care ființa noastră îl străbate de la *adevărul imediat* la *adevărul ultim*, descoperă Bernard Shaw tragedia omului. O tragedie care de multe ori îl face să râdă. Cu hohot încă.

Acest drum e un drum orizontal, drumul vieții. Pe acest drum orizontal, drumul vertical al dictatului, al conștiinței ieșite din gura omului superior, cade ca o mană în deșert.

Feluritele fecundări, către rodirea adevărului suprem, sunt diversele lumi create de Bernard Shaw, sunt comediile sale.

Aceste lumi sunt tot atâtea etape ale adevărului găsit. Și tot atâtea sectoare ale unei opere care a visat și a reușit să treacă de 36, numărul pieselor shakespeareane.

Iată — pentru a intra chiar în cosmosul shawian — un prim sector de comedii, în care conflictul dintre conștiință și rutină se dă la periferia socială. Problema inegalității și mizeriei sociale ; morala socială în raport cu prostituția sau numai amorul ; divorțul și minciunile sociale care-l îngrădesc ; superstiția actului conjugal, a educației și falsului eroism, ca și a ierarhiei și snobiei sociale ; mania literară ; pedantismul moralist ; moralist ; pedantismul științific al medicinei, conflictul dintre știință și viață ; — cele mai multe din prejudecățile și maniile sociale sunt reduse la absurd în piese ca : *Widowers' Houses*,

The Philanderer, The Profession of Mrs. Warren, Arms and the Man, The Doctor's Dilemma, Fanny's first play, You never can tell, Getting Married, The admirable Bashville.

În aceste piese Bernard Shaw curăță actul omenesc de rutina socială și de sub zgura aceasta desprinde adevărul. *Dela rutină, la adevărul social* se poate spune că e prima etapă a profetismului lui Bernard Shaw.

Dar adevărul trebuia căutat mai adânc. Sub chiar adevărul social, în cea mai mare parte un adevăr trecător, palpită un adevăr mai de esență: adevărul vieții. Forța vitală, numește Bernard Shaw acest adevăr: *Life Force*.

În piese ca *Man and Superman, Caesar and Cleopatra, Major Barbara*, din grupul al doilea (al pieselor sale cu iluminați și potentați, sau simpli derbedei eroici), Bernard Shaw găsește dincolo de adevărul social un adevăr al vieții care se vrea biruitoare în om dincolo de orice îngrădiri de clan sau individualitate.

John Tanner va trebui să cedeze Anei și să devie peste demnitatea, libertatea sau personalitatea sa, acel anonim punct de intersecție în care viața se prelungește într'un sărut, așa cum și femeia trebuie să renunțe la tot, poate — spune ea — chiar și la viață, ca să devină un leagăn de maternitate.

Caesar, care în concepția shawiană e mai adânc decât în Shakespeare, e la rândul-i vehiculul de eternitate al vieții complexul ei de sfinx, de triplă entitate, de „brută, femeie și zeu laolaltă“, realizat la desăvârșire și purtat imperial pe fața pământului.

Iar dacă Andrew Undershaft înfrânge pe Barbara, e, să mărturisim, fiindcă religia lui e mai apropiată de viață, sărăcia fiind una cu sclavia și sclavia fiind negația vieții:

Am făcut și eu pe moralistul și am murit de foame; până când într'o bună zi mi-am jurat să fiu cu orice preț un om liber și bine hrănit — mi-am jurat ca nimic să nu mă oprească, dela aceasta, decât glonte: nici o rațiune, nici o morală, nici chiar viața celorlalți. Mi-am spus: veți muri de foame voi înaintea mea, — și cu acest cuvânt

am devenit liber și mare. Eram un om periculos cât timp eram un om slab ; acum sunt un om util, și bun la inimă, un mare binefăcător. Aceasta-i istoria celor mai mulți milionari. Când va fi și istoria lumii, vom avea o lume vrednică de trăit în ea.

Iar mai departe :

Urăsc sărăcia și sclavia mai mult decât orice de pe lume. Și dă-mi voie să-ți spun : sărăcia și sclavia au rezistat veacuri dearândul predicilor și articolelor de propagandă: dar ele nu vor rezista tunurilor mele... Uino să facem explozive împreună. Ceea ce poate arunca un om în aer, va putea arunca și societatea. Istoria lumii este istoria celor care au avut curajul să îmbrățișeze adevărul acesta.

Adevărul vital, adică, în fața adevărului social. Istoria lumii, așa cum vrea s'o scrie Bernard Shaw, e istoria în care omul, cu forțele lui inerente, printre care bogăția e una și puterea de distrugere e alta, dărâmând tot ce societatea a clădit negativ, să lase să urce la cer o singură religie, religia vieții.

Sub acest unghiu — al adevărului vital — un Undershaft e mai moral ca o Barbara, un fabricant de arme mai religios ca o religioasă.

Și tot așa un Blanco Poznet — gata să fure pentru a salva un copil dela moarte — e mai moral ca șeriful care-l judecă ; după cum Richard e mai eroid decât toți eroii care-l duc la spânzurătoare.

Dar Shaw, care era acuzat de nietzscheism la o vreme când nici nu auzise de acesta (de o doamnă germană, pe când scria *Quintessence of Ibsenism*, în 1891) și care după aceea s'a apucat să-l citească, nu rămâne la apologia forței vitale.

Dânsul caută să discearnă chintesenta acestei forțe vitale.

Și dacă n'a șovăit să laude bogăția și obrazul ca puteri de regenerare și eliberare ale vieții, nu va întârzia să vadă totuși că adevărata forță a vieții e în *spirit*.

Această a treia etapă a epistemologiei shawiane e străbătută

cu o singură piesă — nu dintre cele mai dramatice ale sale, nu dintre cele mai izbutite — dar care face cât un întreg sector de piese prin vastitatea sa scenică și intelectuală.

În *Back to Methuselah*, un „metabiologic pentateuch“, Bernard Shaw, sub forma unei piese utopice, nu ne dă numai o parafrază a mitului biblic al longevității, ci un mic tratat de metabiologie.

Dela biologitul german Weismann, pe care în prefață îl opune lui Darwin, Shaw capătă o nouă viziune a morții. În acord cu această viziune „moartea nu este o condiție eternă a vieții, ci un expedient introdus ca să dea puțința unei conținut reînnoiri, evitând aglomerarea“.

Ceea ce numește dânsul selecțiunea circumstanțială — în locul celei naturale — a vieții, ar duce la un fel de supraîncărcare a vieții cu o sumedenie de forme de existență superfluă. Moartea sosește ca să elibereze viața de această materie depusă. Există însă ceva care nu stânjenește viața cu forme materiale, care nu aglomerează, nu o poate îmbulzi. E *spiritul*. Moartea nu are atunci nimic a face cu spiritul. Ea e un incident al materiei. Inchipuiți-vă materia dispărută, moartea nu și-ar mai găsi rostul, nici locul, în natură. E o problemă de ecarisaj biologic. Un ecarisaj care nu ajunge până la spirit, fiindcă acolo nu e materie.

Spiritul deci nu moare. Mai mult, nu *poate* muri. Ceea ce e o acțiune particulară a materiei, o igienă a ei — moartea — nu privește spiritul, normă de existență cu desăvârșire aparte, dincolo de dimensi, dincolo de materie.

Inchipuiți-vă atunci un om care să caute să trăiască pe cât poate mai mult în spirit. Cu atât mai mult el se înstreinează de moarte. Cu atât mai mult moartea nu-l va putea atinge.

Nu-i simplă speculație, spune Shaw. Tutunul, alcoolul, mâncarea, cu cohorta de vicii a materiei, cert, scurtează viața. Asceza e o *eterizare*, dar și o *eternizare* a ființei omenești. Shaw, un nonagenar în mers și un mare abstinent, a găsit termenii problemei în propria lui viață.

Omul deci, cu oarecare voință, și-ar putca crea o longevitate voluntară.

Pe etape, bunăoară, printr'o treptată biruire asupra materiei. O primă etapă ar fi de trei sute de ani. Cu puțină bunăvoință, ușor oamenii ar putea trăi trei sute de ani. Apoi alte trei sute, — până, de pildă, la trei mii de ani !

Shaw adâncește ideea pur biologică a longevității și înțelege prin ea și o prelungire dincolo de materie a ideii. Prin aceasta, detractorul secolului al 19-lea, care vede în acest veac de idealuri „cea mai neagră pagină a istoriei“, se înscrie fără să vrea printre idealistii lui ; iar ateul va cita pe misticul german Oken, ca să recunoască împreună cu acesta că viața e „o veșnică transmutare a Duhului Sfânt în lume“.

Shaw numește această transmutare : *Evoluția creatoare* — exact termenul lui Bergson — prin care noi trebuie să înțelegem că fenomenul creației e un proces de spiritualizare crescândă a materiei.

Și iată atunci, în *Back to Methuselah*, evoluția creatoare proclamată religia secolului al 19-lea prin gura fraților Dr. Conrad Barnabas, biolog, și Franklyn Barnabas, fost cleric, și pe baza principiilor expuse, un nou sistem biologic descoperit de aceștia, pe baza căruia omul își poate prelungi viața deocamdată până la trei sute de ani, — spre bucuria lui Lubin, șef de partid, care se gândește să ia tema ca mijloc de propagandă în apropiata campanie electorală, și se și vede „șef de partid pe o perioadă de trei sute de ani“ !

În romanul utopic *Erewhon*, Samuel Butler, scriitorul favorit al lui Bernard Shaw, avem un pasaj final în care e vorba de prelungirea vieții după moarte. Și de acolo aflăm că în *Erewhon* nu există viață viitoare, ci viață în trecut. Cum aceasta ? întreabă noul vizitator pe unul din băștinași. Foarte simplu, răspunde acesta. Toată populația din Erewhon a fost spirite cândva. Dar spiritelor le-a venit într'o bună zi gust să se încorporează. Li s'au arătat neajunsurile noii stări. Ele nu mai puțin s'au încorporat. Tristă experiență după care spiritele, dezamăgite, tind să-și reia starea ideală de mai înainte, descorporându-se.

Din Butler, dres cu câțiva germani desueți, descinde spiritualismul lui Bernard Shaw. Un spiritualism care, cum vedem,

nu are pentru moment nimic aface cu religia, un spiritualism biologic, de simplă descătușare în spirit a materiei.

Și prin aceasta, un adevăr în plus descoperit de Bernard Shaw : *adevărul spiritual*, ca esență eternă a adevărului vital.

Dar Shaw, dincolo de biologie, va avea să-și lămurească sie-și acest ultim adevăr la care a ajuns. Dacă adevărul esențial e chintesența adevărului vital, dacă spiritul e chintesența materiei, ce este în sine spiritul însuși ?

E pentru Bernard Shaw o simplă chestiune de nomenclatură, ori o disecare mai departe a adevărului, pentru ajungerea la esența lui finală ? E și una și alta, dacă ne gândim la favoarea intelectuală din piesele sale religioase. Cu ele Shaw străbate ultima etapă a cunoașterii. Și ceea ce cunoaște e nimic.

Lavinia spune clar căpitanului de gardă romană că, dacă ar ști ce e Dumnezeu, ea însăși ar fi Dumnezeu. Iar Sfânta Ioana, cu aceeași claritate spune că pământul ăsta minunat al lui Dumnezeu nu e încă pregătit să-și primească sfinții.

Inseamnă că procesul evoluției creatoare e încă în mers. Pentru atingerea vieții în spirit omul mai are multe longevități de realizat.

Dar nu-i mai puțin adevărat că problema a fost rezolvită, omul știe ce are de făcut. Și de făcut pe lume e să se auto-spiritualizeze.

Indumnezeirea e ultima treabă a omului pe pământ. Aceasta e și religia lui.

„Religia nu e coborîrea lui Dumnezeu, ca în creștinismul ortodox, ci urcarea omului până la Dumnezeu“ spune Shaw cu ecouri din același Samuil Butler. Și adaugă :

„Sufletul meu e astfel construit că dacă aș concepe pe Dumnezeu creând ceva mai puțin decât el însuși l-aș clasa printre ratați. Dacă l-aș vedea mulțumit de sine însuși, l-aș clasa printre leneși și suficienți. Dumnezeuul meu trebuie să caute fără încetare să se depășească pe sine.“

Dela *rutina socială* la *adevărul social*, dela adevărul social la *adevărul vital*, dela adevărul vital la *adevărul spiritual*, de la adevărul spiritual la *adevărul dumnezeesc*, iată prin ur-

mare scara completă a gândirii shawiane ; iată treptele dramatice ale aceluia conflict dintre conștiința și rutina vieții, care străbate vertical această *moralitate animată* care e teatrul său.

VI

Am fost eu însumi. Nu mi-a fost frică de mine însumi ; și acum, am scăpat de mine însumi și-am devenit o voce pentru cei cărora le e frică să vorbească, un țipăt pentru inimile care se frâng în tăcere, —

spune Bernard Shaw prin gura personajului citat din *Getting Married*. Și prin aceasta înțelegem pe autor în cea mai înaltă poziție a sa de profet, vorbind omenirii de pe culmile adevărului absolut.

Etaplele către acest adevăr au fost străbătute. Ce-i mai rămâne de făcut profetului ?

Să strige desigur pe nume acest adevăr, și ca atare să-l imprime lumii.

Dar calea spiritului e lungă — am înțeles din *Back to Methuselah* — și că omenirea e rebelă lui am înțeles din tot ce-a scris până acum autorul. În toate piesele, prin blana leului au apărut urechile măgarului. În fața tuturor iluminărilor săi, au sărit ereticii, dacă prin eretici înțelegem oameni care nu cred în nimic. Iar până ce noua legislație a omenirii să fie redactată, până la apariția unei religii în spirit, Maior Barbara e călcată în picioare, și batjocorită de ultimul bețivan, Lavinia e dată la lei, iar Sfânta Ioana arsă pe rug.

Pământul nu-i pregătit să-și primească sfinții.

Glasul profetului atunci se întretaie, și ca să nu plângă, el râde.

Gluga pelerinului face cute și capătă forme de tichie ; iar pontiful devine saltimbanc.

În lipsa unei noi etape, *arderea tuturor etapelor*. Un nihilism moral, din care nu se mai aude decât râsul. Prin coridorul întunecat al tristeții umane, poetul va fluera, ca copiii, de frică. Astfel Vocea, vocea aceea profetică, se va auzi măcar pe sine însăși...

Incă din admirabila comedie *John Bull's other island* — cea mai mare satiră politică în literatura universală — surprinsem pe autor în flagrant delict de nebunie, în persoana părintelui Keegan, acel preot irlandez caterisit pentru înalta lui înțelepciune și moralitate, căruia nu i-a mai rămas decât să predice ambulant și să stea de vorbă cu greerii. Lumea crede că are în el pe afurisitul, dar pe el îl doare această lume, așa cum îl doare și frumusețea apusului.

Părintele Keegan visează.

Iar când lumea îl întreabă ce visează, răspunde :

In visele mele există o țară unde Statul e Biserica și Biserica Poporul : trei în una și una în trei. E o comunitate în care munca e joc și jocul e muncă : trei în una și una în trei. E un templu în care preotul e adoratorul și adoratorul e adorat : trei în una și una în trei. E o zeiță în care viața e umană și umanitatea e divină : trei în una și una în trei. E, într'un cuvânt, visul unui nebun.

În acest personaj, unul din cele mai patetice din câte a creat Bernard Shaw, îndoiala pune grimasă pe fața profetului.

Dar acolo unde grimasa se lărgeste în hohot nebun sunt cele două piese ale sale mai de pe urmă; *Heartbreak House* și *Too true to be good*.

Too true to be good, în cuvintele criticului Rattray, exprimă „tot ce poate fi mai apropiat de desperare în raport cu zădărnicia ființei umane“.

Și același lucru se poate spune despre *Heartbreak House*, una din piesele sale cele mai fascinante.

Scrisă între 1913 și 1916, această cam a 26-a piesă a lui Bernard Shaw fusese începută, cum spune singur autorul, „când încă nu se auzise nici o bubuitură de tun“. Dar nu degeaba a fost numită „a weird play“, — o piesă vrăjită. Toată piesa e o presimțire, o anticipare a distrugerii. Trece un vânt de destin, care e și un vânt de nebunie, prin Casa aceasta, care mai mult decât „Europa cultă și confortabilă dinainte de război“ e Casa Omului. Ajunsă casă de nebuni...

Ca într'o anticameră de balamuc, în interiorul de navă ajunsă epavă care e casa Căpitanului Shotover — un mare dezabuzat care lucrează la un sistem de aruncare cu succes a lumii în aer — personajele și-au eșit din statutul social și familial, părinții nu-și mai recunosc copiii, copiii nu se mai recunosc între ei, prietenii se neagă, amanții se urăsc, și toți la un loc nu fac decât să strige, să strige până li se rupe inima, să-și strige un destin care mai mult decât al lor, e chiar destinul speței umane.

Dela Ellie, personajul cel mai tânăr al piesei, fata care după ce a încercat mai mulți bărbați cade în brațele bătrânului căpitan, aflăm că :

Sufletul e un lucru care costă.

Și că :

Atunci când inima ți-e sfărâmată ai o ciudată senzație : o durere care merge fără milă, peste răbdarea și puterile noastre ; dar inima odată sfărâmată, corăbiile ți-au ars ; și ție nu-ți mai pasă de nimic : s'a sfârșit cu fericirea. Vine liniștea.

Iar Shotover — nebunul care aproape nu mai vorbește, ci aiurează ; și nu face decât să treacă din odaie în odaie, dela masa lui de dulgher la cămara cu rachiu — o consolează spunând :

Ți-aș putea procura amintiri din vechea mea înțelepciune : simple rămășițe ; dar nu-mi mai pasă de nimic decât de micile mele poște și trăznăi. Stau aci și lucrez la vechiul meu plan, de distrugere a semenilor mei. Imi văd fetele ducând cu bărbații lor o viață idioată, de snobism și romantism și sentimentalism. Te văd pe tine, noua generație, întorcând capul dela snobismul, romantismul și sentimentalismul lor, spre bani și confort, și bunul simț necruțător. Eram de zece ori mai fericit pe punte, în tai-fun, sau înghețat până la os în ghețurile arctice, luni întregi de beznă și 'ntunerec, — mai fericit decât tu sau et ați fost vreodată.

Nu-mi mai aduc aminte cine sunt. Nu mai simt nimic, decât acea blestemată fericire de care am avut groază o viață 'ntreagă : fericirea care vine pe măsură ce viața trece, fericirea de a ceda și a visa, în loc de a rezista și a face, — dulceața fructului care-a 'nceput să putrezească.

O explozie aruncă în aer lumea aceasta ; și e sfârșitul ei legitim...

Iar în *Too true to be good*, tot o casă de nebuni pare casa în care o tânără bolnavă stă de vorbă când cu doctorul, când cu o maică bătrână, când cu un monstru care stă la căpătașul ei într'un fotoliu, cu trup omenesc, dar dintr'o substanță diafană prin care se vede fosforescent scheletul.

Fata vrea să se salveze în viață, și pleacă în lume ca să-și regăsească sufletul pierdut în patul unei suferințe mai mult imagine ; și intră, odată cu noi, într'o lume haotică, din care nu lipsesc un ciudat colonel, o ciudată contesă, și fratele ei vitreg, un derbedeu paradoxal, fost preot duhovnic în armată și ajuns predicator de meserie, fiindcă spune el : „din amvon, nimeni nu te contrazice“.

Dar el va predica minciuna, fiindcă toate adevărurile au dat faliment, și fiindcă s'a dovedit că „nimic nu izbuteste în viață ca minciuna“. El va predica, precum singur spune, „orice, adevărat sau fals, ca o violină pe care poți cânta toate ariile, dela jazz la Mozart“.

Spune el contesei :

Femeie, îți fac un compliment : măgarul lui Balaam era mai înțelept ca Balaam. Ar trebui să-ți citești Biblia. Și asta-i ceea ce pe tine te face aproape supra-umană. La tine centrii inferiori sunt cei care vorbesc. Dela război încoace, centrii inferiori au căpătat glas. Și efectul e un efect de cutremur. Fiindcă acești centrii spun adevăruri care nu s'au spus până acum, adevăruri pe care făcătorii de instituții au făcut tot ce-au putut ca să le ignore. Iar acum când umbli de colo până colo țipând aceste adevăruri în gura mare, instituțiile au început să se clatine,

și năruie. Ele nu ne mai lasă loc de trăit, nici o certitudine, nici o moralitate plauzibilă, nici un comandament, — nici o dumnezeire.

Iar piesa, dacă nu sfârșește de o explozie, ca *Heartbreak House*, termină într'un nor de ceață, care înneacă toată lumea. Din bezna lui, ca dintr'un fund de gheenă, numai vocea lui Aubrey, profetul nihilist, se mai aude, predicând într'una :

Numai eu predic, predic înainte... Ce-mi pasă că ziua-i scurtă și-i târziu... Ce-mi pasă că nu mai am nimic de spus... — ori că în chip de limbi de foc Duhul va coborî asupra-mi, dându-mi har și o menire care să răsune prin lume și să însemne pentru noi cea din urmă Împărăție... și Putere... și Mărire... ce va să vie... Amin.

E haosul în ideal. E lichidarea profetismului.

Gardiner numește *Heartbreak House* „una din cele mai de seamă alegorii ale vieții puse vreodată în scenă“. Tot așa e și pendantul ei, *Too true to be good*.

Iar Edward Shanks, vorbind de „una din cele mai mari opere ale generației noastre“, găsește că *Heartbreak House* „stă în raport cu opera lui Bernard Shaw ca Simfonia IX în raport cu restul muzicii lui Beethoven... Poți spune că maestrul a ajuns surd și îndărătnic până la excentricitate; dar piesa lasă o impresie de o confuză, însă incontestabilă splendoare intelectuală, poate numai pe jumătate exprimată, pe jumătate înțeleasă“.

Produs al ultimei experiențe shawiane, *Heartbreak House* și *Too true to be good* sunt într'adevăr, nu numai două piese „de stranie frumusețe“, dar două piese simfonice, numai simfonic putându-se reda vântul de apocalipsă ce trece prin ele.

Sunt două piese apocaliptice; două fantasmagorii ale tristeții.

Atâta că maestrul nu și-a pierdut numai auzul; ci chiar... mințile!

După arderea tuturor etapelor, hăul. Pe marginea hăului, strigându-și-l sie-și, strigându-l alor lui, profetul se pomenește

mare heresiarc și profanează ; oracolul pierde contactul cu divinitatea, și înnebunește...

Oracolul atunci bolborosește ; nebunul râde.

E tot ce mai rămâne de făcut.

E o eschivare pentru filosof ; pentru artist, o soluție.

DRAGOȘ PROTOPOPESCU

AFINITĂȚI ELECTIVE : TITU MAIORESCU ȘI GOETHE

La 18 Aprilie 1858, în atât de minuțioasele lui *Insemnări zilnice*, din care nu lipsesc și unele patetice spovedanii, adolescentul Titu Maiorescu notează cu o deosebit de caldă insistență : „*Am găsit la Goethe în istoria evoluției lui sufletești unele trăsături cari coincideau foarte mult cu mine, cari uneori erau scoase din sufletul meu*“. (I, 92). O astfel de răspicată mărturisire nu poate rămâne fără ecou pentru cercetătorul dornic de a pătrunde în inima personalității criticului, hotărât de a fixa coordonatele esențiale ale unei fapte sufletești ce se învâluie în cețuri enigmatice pentru mulți. Cum asupra acestei apropieri Maiorescu revine — după cum vom vedea — adesea, o examinare comparativă a vieții, operei și personalității sale în raport cu marele umanist german, se impune ca o necesitate metodică de primul rang. Suntem în drept să așteptăm dela o astfel de confruntare un plus de cunoaștere a unei structuri sufletești ce a părut de o cristalină limpezime numai unor superficiali, impresie pe care de altfel — susținând cu încă o trăsătură paralelă — a provocat-o însuși Goethe. Ne propunem deci — în studiul de față — să surprindem nevăzutele până acum fire ce leagă peste vreme, neamuri și preocupări, pe cele două personalități ce au însemnat fiecare în epoca și pe tărâmul ei, o răscruce de drumuri și un energetic act de stil revoluționar.

Ținem însă dintru început să prevenim. Nu vom întreprinde

o simplă cercetare istorică înclinată cu tot dinadinsul a descoperi negreșit „izvoare“ sau „influențe“, ci strădania noastră se va îndrepta — cu multă prudență — pe pământul mai sigur și mai real al „înrudirilor spirituale“ sau, spre a folosi un celebru termen goethean chiar, studiul nostru își propune a descoperi „*afinități elective*“ între critic și marele scriitor german. Cum spuneam, o astfel de procedare metodologică poate arunca neașteptate lumini noi asupra sensului existenței maioresciene. Dar, să nu anticipăm.

*

Goethe și-a exercitat fermecătoarea atracție a personalității lui nu numai datorită variației și totuși unității operei, ci și unei biografii care era ea însăși un roman trăit. Intre *Dichtung* și *Wahrheit* de altfel; liniile limită s’au șters de mult și cei din urmă cercetători autorizați — un Kühnemann, Brandes sau Simmel — judecă cele două laturi al personalității goethene sub unghiul unității ființei sale spirituale. Biografia și opera se împletesc cu acea superioară armonie care a rămas până astăzi pecetea stilistică a felului de a trăi goethean. Dar — din nefericire — o astfel de interpretare n’a fost decât darul târziu al vremii noastre după ce destinul lui Goethe a cunoscut destule vitregii, expresii în parte ale unei simpliste concepții dualiste ce a despărțit — cu o atât de artificială procedură abstractă — omul de operă. Ingustimi de priviri de acest fel s’au ivit încă din timpul vieții sale în cercurile protestante și puritane, care, printr’un Pustkuchen de pildă, au atacat cu violență „imoralitatea“ lui. Situația nu se îmbunătățește prea mult nici mai târziu, către jumătatea veacului al XIX-lea când mișcarea realistă germană avea încă serioase rezerve împotriva lui Goethe, iar la centenarul lui din 1849 un G. Freytag își îngăduia să ceară „o carte fără diplomație și fără cruțare“ despre el. Deși genialitatea lui Goethe devine tot mai evidentă, protestele împotriva vieții lui nu mai conțin și în vârtejul lor e prins cu aspră adversitate și Titu Maiorescu, care a notat cu un an înaintea descoperirii înrudirilor sufletești citate, o

judecată de o neînduplecată severitate. Cu ton muștrător va însemna așa dar criticul nostru la 5 Ianuarie 1857 : „o biografie a lui Goethe ce o citii îmi făcu o impresie foarte neplăcută, om curios a fost Goethe cât a trăit și toate vorbele frumoase din operele lui mi se par acum ca o ironie ; de a vorbi e frumos, dar a se purta mai cum se cade, e și mai frumos“. Judecata se continuă cu izbucniri în calificări paroxiste ca acestea : „Un lingușitor reptil, în politică un tâlhar, în morală un c. . . , iar în purtarea către Klopstock, Merk, Herder etc. un copil arțăgos“. (I, 60).

Nu e însă firesc să surprindem în chiar această aspră condamnare, în căldura ei pasională și în formularea ei brutală, interesul deosebit pe care viața lui Goethe îl trezise în sufletul lui Maiorescu ? Dar nu peste multă vreme, Maiorescu însuși va scie pe pasajul de mai sus și „Ce altă părere mai târziu ?“ și-și va descoperi prin mărturisirea citată „trăsături. . . cari uneori erau scoase din sufletul meu“. Biografia lui Goethe care-i deșteptase aceste profunde afinități și al cărei punct de vedere îl acceptase în întregime socotind că „felul scriitorului de a vedea corespunde cu totul felului meu de a interpreta lucrurile“, aparținea discipolului lui Carlyle — cel care ctitorise cel dintâi cultul goethian în Anglia — lui G. H. Lewes, a cărui lucrare apărută la 1855 la Londra fusese tradusă în nemțește doar peste 2 ani sub titlul *Goethes Leben und Schriften* (Berlin). Interpretarea studiosului englez aducea și o caldă justificare a „imoralității“ lui Goethe ca o expresie a sacrificiului datorat artei și avea să-l câștige — așa cum am arătat — de îndată pe Maiorescu. O înaltă perspectivă estetică se desfășoară de pe acum în sufletul viitorului critic, conceptul de „imoralitate“ fiind înăbușit de cel artistic. Mai târziu la 1872, judecata lui Maiorescu privitoare la „imoralitatea“ lui Goethe se va limpezi definitiv în focul prețuirii artistice a poetului, a cărui viață ca simplu material de prelucrare estetică avea să-i fie indiferentă. Dar röstul însuși al acestei controversă se va părea ciudat lui Maiorescu : „A fost Goethe un ușuratic sau un om moral ? Ce întrebare ? Ce ne pasă în ce fel de ortogra-

fie sunt scrise poeziile lui Anacreon!"¹⁾ Coborînd-o la nivelul unei preocupări secundare, problema imoralității lui Goethe se va topi pentru totdeauna sub soarele considerației estetice. Inflăcărarea lui Maiorescu pentru Goethe va crește necurmat din clipa în care revizuiindu-și prima opinie puritană, se va simți înrudit spiritual cu el. În momente hotărîtoare pentru viața lui sufletească, cu prilejul unor zbuciumări cu totul intime, exemplul vieții sau operei lui Goethe îi va răsări pe neașteptate înainte ca un bun și afectuos prieten la încercări grele. Deprimat sufletește de drama sa familiară, secătuit de puteri și cu încrederea în propriile-i forțe cutremurător zbuciumată, Maiorescu va obține odată o consolare prin următoarea evocare a vieții lui Goethe : „*Când mă gândesc că însuși un așa de supraom ca Goethe era deja de 37 de ani când a plecat spre Italia și abia de atunci înainte a atins adevărata lui însemnătate și direcția lui rămasă consecventă, cât trebuie aceasta să pună în mirare și în fond să consoleze mici apariții ca mine. Deci s'ar putea încă să învieze o lume înaintea mea? O lume nouă ?*"²⁾

Printre cele mai patetice momente pe care Maiorescu le descrie în „Insemnările“ sale, sunt de sigur cele dela 13 Septembrie 1858 când după necurmata neînțelegeri cu sora sa Emilia ce parcă a trăit într'un climat sufletesc cu totul deosebit de al lui — se produce o hotărîtoare lămurire descoperindu-se profunde afinități ce se ghemuieră de ani întregi ascunse. Pasajul izbucnește cu exclamații de superlativă fericire : *In sfârșit, în sfârșit. A fost o seară dumnezeiască. Ne-am lămurit în sfârșit deplin, Emilia!*³⁾ Condamnată la izolare, negăsind pe nimeni înțelegător spre a i se destăinui, sora lui Maiorescu trăise clipe de sfâșietoare dezolare pe care abia acum adolescentul înclinat spre confesiuni — părăsindu-și propria lui lume egoistă — avea s'o topească în focul unei iubiri ce depășește parcă spre pasional, simpla afecțiune fraternă. „*Puteam noi*

¹⁾ *Insemnări zilnice*, I, 202.

²⁾ *Insemnări zilnice*, I, 261, (4 Sept. 1876).

³⁾ *Ibid.*, I, 103.

oare mai înainte să ne lămurim așa deplin? Acum însă ne-am lămurit cu totul, cu totul". Mișcătoarea scenă de care vorbim, se încheie însă cu o însemnare deosebit de prețioasă pentru fiarele ce leagă pe Maiorescu de Goethe. „Ca amintire a zilei de azi am să traduc în românește „Nachbarskinder“ a lui Goethe care se potrivește așa de apropos și am să i-o dedic“. Cazurile când anume momente ale vieții sunt privite de scriitori prin ochianul fermecat al literaturii integrate organic și firesc în spiritul lor, nu sunt desigur rare. Fantezia cu realitatea se împletesc tot mai intim în sufletele contemplatorilor și limitele se îneacă în ceața ce le șterge. Faptul însă că, într'un moment dramatic al vieții lui interioare, gândul lui Maiorescu zboară fără ezitări de-a dreptul la un text goethean dezvăluie vădita lui afecțiune pentru marele scriitor ca și familiaritatea cea mai deplină cu operele sale. Lucrarea la care se referă Maiorescu e o nuvelă intercalată de Goethe în romanul ce a exercitat — după cum vom vedea — o stăruitoare influență asupra scriitorului nostru, în „Wahlverwandschaften“ — „Afinități elective“ — carte care l-a reținut îndelung pentru magia cu care izbutea să farmece sufletele înfrângând convențiile și legând prin adânci înclinații firești, spiritele cu același substrat. Nuvela desfășoară conflictul între doi copii vecini — o fată și un băiat — pe care părinții lor îi hărăziseră mai târziu căsniciei, dar care, crescuți laolaltă, au numai prilejul manifestării unor vii animozități. Separarea lor se produce deci, fiecare pornește pe un drum deosebit, fata devine logodnica altuia în timp ce băiatul îmbrățișează cariera armelor. O revedere are însă loc și adevăratele simțăminte ale fetei năvălesc în inima-i. Ea își descopere iubirea cutremurătoare pentru vecinul din copilărie dându-și seama că adversitatea de odinioară era doar masca greșit interpretată a afecțiunii. O regăsire a lor nu se produce însă decât după un moment dramatic : Socotind că băiatul nu-i împărtășește sentimentele, fata încearcă o sinucidere, dar e salvată de prietenul ei. Vechea și ațipita lor legătură se încheagă definitiv și se manifestă printr'o explozie de fericire.

Foarte romanțioasa și naiva povestire de mai sus l-a mișcat

desigur pe Maiorescu prin efortul îndrăgostiților de a-și restabili armonia nepotrivit sfâșiată. O analogie sensibilă cu propria-i afecțiune pentru sora sa pe care după ani de injuste adversități, o descoperă — după scena pateticii spovedanii — atât de apropiată melodiei sale sufletești. În emoționatele rânduri ale lui Maiorescu se strecoară pe nesimțite suflul înflăcărat al nuvelei lui Goethe.

Și sentimente mai delicate, ca de pildă gustul lui Maiorescu pentru flori, par a se exprima uneori într'un limbaj goethean, atât de vii erau lecturile sale. Cel puțin așa socotește editorul „Insemnărilor zilnice“, d. I. Rădulescu-Pogoneanu — cu următoarea notă datată la 8/20 Noemvrie 1870 pe care o reproducem în nemțește pentru a întări comparația : „*Sonntag . . . habe ich . . . an sechs vollblühende und duftige Veilchen gefunden und mit Wurzeln ausgegraben und zu Hause weġter gepflanzt*“ în care ai impresia că auzi sunetele lui „Gefunden“ goetheană ¹⁾, dacă nu va fi o simplă și firească apropiere verbală :

*Ich grab's mit allen
Den Würzlein aus
Zum Garten trug ich's
Am hübschen Haus.
Und pflanzt es wieder
Am stillen Ort.*

*

Venim acum la capitolul mai de seamă al lecturilor goetheene ale lui Maiorescu, pe care ne propunem a le înșirui aici nu ca pe o simplă listă biografică, ci din punctul de vedere al „afinităților electivă“, al punțiilor de unire dintre cele două structuri sufletești.

Contactul spiritual al criticului nostru cu ajutorul lui *Faust* se produce de timpuriu, încă dinaintea trecerii sale pe la „Theresianum“ înainte de 15 ani. În primele pagini ale jurnalului,

¹⁾ Insemnări zilnice, I, 166, nota.

Maiorescu notează astfel piese văzute la teatru și printre ele „*încă o piesă cu cavaleri medievali*“¹⁾, amintind moda lucrărilor de acest fel create pe urma lui *Götz von Berlichingen*²⁾, apoi *Torquato Tasso*³⁾, *Faust* mai târziu, dar dela spectacolele obișnuite scriitorul nostru se îndreaptă spre textele goetheene. Încă dela 1856 „Insemnările“ pomenesc de cărți de Goethe împrumutate și înapoiate⁴⁾, iar în Ianuarie 1857 va nota : „*îl cunosc pe Shakespeare mai tot acum, mă așuc apoi de Goethe*“⁵⁾ de care mereu mai atras, va scrie peste 3 săptămâni : „*citesc necurmat pe Goethe*“⁶⁾. Din succesiunea acestor notații deducem ușor caracterul lecturii lui Maiorescu, mai întâi ca o expresie a unui program calculat de lucru, mai apoi ca un rezultat al seducțiunii lui Goethe ce s'a exercitat și asupra criticului nostru.

Care sunt însă lucrările de care pomeneste cu mai multă insistență Maiorescu și care să fie motivele preferinței sale ? Am și citat mai sus una din ele asupra căreia revine de mai multe ori în cursul „Insemnărilor“. E vorba de romanul „*Afinițățile electivă*“ pe care-l pomeneste adesea, adăogându-i o dată și calificativul „*genialele*“⁷⁾. Care să fie explicația acestei stăruitoare preferințe ? Caracterul pasional și instinctual al romanului mai întâi — o lectură atât de consonantă cu adolescența scriitorului nostru în plină formație sufletească, luptându-se cu cerbicie împotriva revărsărilor sentimentale ce izburneau îndoină rezistența convențiunilor și a disciplinei sociale. Maiorescu a avut tot timpul un anume simț pentru firesc, pentru naturală, „pentru adevăr“, care mi se pare că se manifestă și în preferința pentru acest roman, în primul rând expresia puterilor instinctive ale iubirii ce nu pot fi înăbușite de for-

---

1) Insemnări zilnice, I, 1

2) Idem, I, 2.

3) Idem, I, 8.

4) Idem, I, 14.

5) Idem, I, 58.

6) Idem, I, 59.

7) Idem, I, 91.

mele matrimoniale. Mai de aproape însă, Maiorescu ține el însuși să precizeze capitolele, scenele sau alineatele care l-au reținut în deosebi și cu acest prilej ni se lămuresc și mai mult motivele preferinței sale.

La 25 Aprilie 1859 își notează tânărul scriitor momentele mai de seamă ale „Afinităților“ asupra cărora a poposit. Mai întâi: „*Ce admirabil de frumos al doilea alineat al capitolului al 13-lea*“ din „*Wahlverwandschaften*“¹⁾. Pasajul despre care e vorba, tremură în fiecare rând și cuvânt al său de o beatitudine fără limită, e o adevărată revărsare a inimii cum spuneau romanticii, un extaz al eroului Eduard în cadrul unui peisaj lunar sub fereastra iubitei — Otilia. Alineatul exprimă în înflăcărate cuvinte atracția magică și somnambulică aproape, a iubirii. Sinceritatea sentimentului, ca și simplitatea naturală a vestmântului stilistic, ce se modelează pe corpul simțirii fără nici o încordare artificială, îl va fi impresionat desigur la rândul-i pe criticul care de pe acum aprecia aceste virtuți ale artei poetice.

Aceeași impresie de „admirabil de frumos“ o produce și un alt pasaj „*al IV-lea dela urmă din Wahlverwandschaften*“²⁾, în care Goethe descrie — cu aceleași directe mijloace — delicata și înțelegătoare ezitare a Charlottei — cea de a doua eroină a romanului — de a interveni și opri realizarea „afinităților electivă“ ce începuseră să lege pe soțul ei de Otilia, pentru motivul că ea însăși trăia o stare sufletească perfect asemănătoare. Acea caracteristică armonie goetheană cântă în acest pasaj și încântă pe cititori ca Maiorescu, el însuși în căutarea acestui divin dar.

Mai departe Maiorescu citează „*așa zisul capitol scandalos*“ despre care observă: „*deși lucrul nu e așa de grav*“³⁾. E vorba aci de capitolul al XI-lea al romanului pe care se vor fi întemeiat multe acuzații de „imoralitate“ la adresa lui Goethe și care cuprinde povestea unei nopți de iubire a Charlottei cu so-

1) Insemnări zilnice, I, 118.

2) Idem, I, 118.

3) Idem, I, 118.

țul ei, ca expresie a unei atracții pur sensuale, în afară de orice participare sentimentală. Pasaje „scandaloase“ pentru mentalitatea vremii când Maiorescu le citea, vor fi fost : dorința lui Eduard de a săruta pantoful Charlottei, felul comportării ei erotice, dar desigur scriitorul nostru avea desăvârșită dreptate când adăuga că „lucrul nu e așa de grav“ odată ce o anume fermecătoare naturală și o generală formulare a faptei, fără amănunte excitante de felul pornografiei literare contemporane, topeau caracterul „imoral“ al scenei. Cum se întâmplă de obicei, „capitolul scandalos“ îl va fi reținut pe Maiorescu tocmai prin discuțiile pe care le-a provocat. O vorbă îndeosebi ține să noteze scriitorul nostru din această parte a „Afinităților“. „Și totuși prezentul nu lasă să i se răpească imensul lui drept“¹⁾! vorbă despre care spune că e „enorm de importantă“. Va fi răsunit în această judecată, simțirea instinctuală a adolescentului care-l îndeamnă să-și trădeze de atâtea ori înclinațiile sentimentale.

Mai alege însfârșit Maiorescu „scena iubirii din capitolul al 12-lea“ despre care deasemeni notează „ce frumoasă e“²⁾!

E momentul în care concomitent cele două noi perechi, ce desfac lanțurile convențiunii, își împărtășesc sentimentele ce izbucnesc din firea afinităților ce nu pot fi înăbușite — și se îmbrățișează. Nota sensuală încrețește ușor luciul apelor sufletești care rămân mai mult tulburate de farmec spiritual și de corectitudinea înduioșătoare a Charlottei, personajul cel mai stăpân pe sine din această delicată situație. Maiorescu reține și de data aceasta un pasaj : „Când iubești o ființă din toată inima, atunci toate celelalte îți par vrednice de iubire“ — *Otilia lasă ochii în jos*“. Se oglindesc aci sclipirile de aurită generozitate ale iubirii care îmbrățișează cu elan totul și în același timp grațioasa pudicitate a Otiliei, atât de feminină în gestul ei sfios.

Dar de „Afinitățile electivă“, Maiorescu nu s'a apropiat

¹⁾ Idem, I, 118.

²⁾ Idem, I, 118.

numai datorită caracterului lor erotic, în care o ușoară sensualitate se îmbină cu serafice acorduri sentimentale, ci și pentru unele interesante aforisme, modalitate a gândirii de care de pe acum se leagă, anticipând astfel traducerea aforismelor schopenhaueriene și propriile lui sentințe din „Critice“. Din jurnalul Otiliei care compune a doua parte a unora dintre capitolele romanului, Maiorescu reține însemnând pe de-a 'ntregul o serie de cugetări ce se referă exclusiv la viața socială, la relațiile dintre oameni, la cunoașterea insului în societate, la ținuta și conduita lui, o antologie dintr'un cod al înțelepciunii sociale, în care fiecare frază concentrează după însăși vorba scriitorului nostru o „carte“¹⁾. Este semnificativă această preocupare a tânărului de 18 ani la care ne-am fi așteptat poate să asistăm mai mult la crizele de ordin metafizic ale adolescenței ce ar fi anunțat mai logic pe filosoful de mai târziu. Să nu uităm însă că o anume grijă „mondenă“ l-a stăpânit totdeauna pe Maiorescu și preludiul ei îl întrezărim încă de pe acum. Nu e vorba desigur de vre-o preocupare burgheză meschină, ci de expresia unei ținute aristocratice ce socotea relația socială ca un semn al unei înaintate civilizații. Nu vom înșirui aci toate observațiile și cugetările din jurul Otiliei reținute de Maiorescu, ci vom poposi numai în marginea unora care aruncă o oarecare lumină asupra personalității sau acțiunii sociale a scriitorului.

Dorința de a fi plăcut și în același timp stimat pare a-l fi preocupat pe Maiorescu de foarte timpuriu, odată ce reține „cugetări“ ca acestea : „*Există o politeță a inimii, ea e înrudită cu iubirea. Din ea naște cea mai lesnicioasă politeță a conduitei exterioare*“, din care se vede repulsiunea adolescentului Maiorescu pentru politețea rigidă a rațiunii și tendința de a o înlocui cu o tonalitate afectivă. Câștigarea simpatiei altora îl urmărește și în cugetarea următoare : „*Cine vorbește mult în fața altora numai el, fără a spune ceva măgulitor celor ce-l ascultă cășunează aversiune*“, din care vroia parcă să învețe

---

1) Insemnări zilnice, I, 92.

arta de a fi plăcut. Prețuirea deosebită a elementului feminin ca un agent al sociabilității apare într'o altă cugetare în care se spune : „*Intâlnirea cu femeile în societate este elementul bunelor moravuri*“. Dar cugetarea care definește cu admirabilă exactitate concepția lui Maiorescu despre o societate aleasă e următoarea : „*Cea mai plăcută societate este aceea în care domnește un senin respect reciproc între cei ce o alcătuiesc*“. În gândirea aceasta goetheană nu se oglindește oare cu anticipație formula însăși a sensului social la Maiorescu și a structurii „Junimii“ chiar ? Nu domnea acolo într'adevăr „un senin respect reciproc“ ? Nu dezvăluie această fericită expresie nobila considerație ce-i lega pe junimiști ? Căci fără îndoială Maiorescu a știut să impună tuturor felul său de a concepe sociabilitatea la care contribuise și sugestia goetheană de mai sus.

În aceeași vreme în care-și însemnase cugetările din jurnalul Otiliei (1858), scriitorul nostru se oprește și asupra altora, de data aceasta din corespondența lui Goethe, dându-le o deosebită importanță, odată ce transcriindu-le notează „*adeverite de mine și asupra mea*“¹⁾. Să le comentăm și pe acestea în lumina personalității lui Maiorescu.

Cea dintâi dintre aceste cugetări se referă la *celebritate*, care „*nu poate fi căutată și orice goană după ea e zadarnică*“ pentru că „*un lemn arde fiindcă are în sine stofă pentru aceasta, iar un om ajunge celebru fiindcă stofta pentru aceasta se află în el*“. Ceea ce i-a vorbit lui Maiorescu în această cugetare va fi fost desigur acea concepție a organicității despre care ne vom întreține mai jos pe larg și care-l îndemna să accepte fără discuție ideea predeterminării celebrității prin „stofta“ ce o avem în noi, în afară de orice zbatere artificială spre a o obține.

De natură socială, dar desvăluind și nevoia de confesiune a adolescentului, izvorînd din același ținut sufletesc ca și „Afinitățile electivă“, e apoi următoarea cugetare : „*Ni se duce tot câștigul vieții când nu ne putem împărtăși ; altora și tocmai în*

1) Insemnări zilnice, I, 97.

*lucrurile cele mai delicate la cari așa de rar găsești părtași, îi dorești arzător*¹⁾. O altă gândire goetheană reliefează ideea etică a judecării altora după principii pe care trebuie să ni le aplicăm nouă înși-ne. „*Cine e de acord cu sine însuși, e și cu alții*“ spune Goethe și reține Maiorescu ca fiind o judecată „adeverită de mine și asupra mea“. Opera de armonie socială își va avea deci ca punct de plecare realizarea acestei armonii în cadrul individualității noastre mai întâi. Se pare însă că asupra acestei idei nu era tocmai sigur, odată ce poposește ceva mai departe asupra alteia în care se spune dimpotrivă: „*E o mare nerozie să pretinzi ca oamenii să armonizeze cu noi*“. Individualitatea fiecăruia e prea distinctă „*o ființă existând pentru sine*“ dela care nu trebuie „*să cerem absolut nici o simpatie*“, cuvinte pe care le subliniază în mod deosebit, convins parcă pe de-a'ntregul de exactitatea lor. Relațiile sociale — spune mai departe Goethe — urmează a fi construite pe cunoașterea „*însușirilor caracteristice*“ ale indivizilor și pe „*îndemânarea necesară în viață*“. Ele au un puternic caracter educativ întrucât tocmai „*naturile cu tendințe contrarii de ale noastre*“ duc la rezultatul, că „*toate părțile din noi sunt stimulate și se dezvoltă și se formează definitiv*“. Mediul social ca factor educativ, iată o credință pe care Maiorescu a practicat-o totdeauna privind cu atenție și pătrundere în jurul său, din adolescență și până la maturitate, caracterizând pe oameni și comparându-i continuu cu propria lui ființă, așa cum jurnalul său o arată mereu.

O cugetare care dezvăluie o nouă lature sufletească a scriitorului român e apoi aceea în care citează părerea lui Goethe asupra modalității de „*exercitare a influenței morale în cele sufletești*“²⁾ ce nu se poate realiza dela „distanță“, ci prin „*viu grai*“ pentru că atunci *simți în ce situație se află un prieten și îmblânzești cuvintele după moment*“. Deși observarea aceasta se referă mai mult la relațiile amicitiei, ea prevestește totuși în-

---

1) Insemnări zilnice, I, 97-98.

2) Idem, I, 97.

tr'o oarecare măsură hotărîrea luată mai târziu de Maiorescu de a-și exercita înrîurirea cu preferință pe cale orală socotind poate scrisul mai puțin eficient pentru o influență imediată și vie asupra societății.

După cum am arătat, toate cugetările lui Goethe reținute de Maiorescu se reduc în cele din urmă la un conținut social. Dacă era firesc ca adolescentul nostru care de fapt își făcea acum intrarea în lume să fie preocupat de orientarea lui în haosul ei, nu e mai puțin adevărat că sociabilitatea cu formele ei civilizatorii a alcătuit o trăsătură permanentă a personalității maioresciene.

Printre atâtea cugetări de ordin social, numai una dezvoltă o problemă artistică și anume pe cea a contemplatorului estetic. Maiorescu se oprește asupra clasificării goetheene a cititorilor în trei categorii : una „care gustă opera de atră fără a o judeca“, alta care „o judecă fără a o gusta“ și „cea mijlocie care gustă și judecă, și gustă judecând, aceasta propriu zis reproduce din nou opera de artă“. Trăirea artei fără motivare teoretică deci, teoretizarea fără trăire, sinteza ambelor care definește de fapt pe critic și lasă să se întrevadă de pe acum (1858) drumul pe care-l va apuca scriitorul nostru.

Ecouri din lecturi goetheene se mai ivesc deseori în scrierile lui Maiorescu. Le notăm mai întâiu aci pe cele despre care pomeniște în treacăt pentru a poposi mai îndelung asupra celor care l-au atras în mod deosebit. Celebra *Wahrheit und Dichtung* e numai fugitiv însemnată ¹⁾ pentru o opinie pe care o cuprinde despre „Vicar of Wakefield“. În „Critice“ exemplele reproduse din textele goethene sunt relativ numeroase, dar cuprind neînsemnate ²⁾ sau scurte poezioare, amintiri incidentale, însemnări privitoare la teoria tragediei lui Goethe ³⁾, la creațiunea în limbă ⁴⁾, etc.

O atenție deosebită o acordă însă Maiorescu poeziei clasice-

---

1) Însemnări zilnice, I, 281.

2) Critice, I, 24; I, 25.

3) Critice, III, 22-23.

4) Critice, I, 223.

lui german însemnându-și la 29 August 1871 — în plină activitate literară deci — lucrările pe care „*le știu pe dinafară*“¹⁾. Este dela sine înțeles că o cercetare mai amănunțită a lor pentru a le surprinde consonanțele cu personalitatea și opera maioresciană se impune.

Criticul citează astfel mai întâi celebra *Orphisch (Urworte)* compusă din 5 concentrate stanțe despre cari Goethe însuși spunea : „aceste patru strofe cuprind multe lucruri esențiale într'o succesiune pe care dacă o recunoști, prilejuește spiritului cele mai de seamă observări²⁾. Dintre acestea Maiorescu a reținut doar prima strofă — „Dämon“-ul — în care Goethe exprimă ideea „permanenței individului“ ce „nu poate fi fragmentat sau îmbucătățit câtă vreme subsistă sâmburele său“³⁾. concepția predeterminării printr'o plasmă generatoare particulară fiecăruia dintre oameni :

*So musst du sein, dir kannst du nicht entfliehen
So sagten schon Sibyllen, so Propheten ;
Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt.*

„Dämon-ul“ reamintește dar, cugetarea comentată mai sus din corespondența lui Goethe unde se accentuau deasemeni „însușirile caracteristice ale individului“ pe care în relațiile sociale trebuie să le accepte ca atare. Maiorescu a împărțait fără rezerve această teorie a individualității distincte o dată pentru totdeauna, care se dezvoltă organic crescând exclusiv între propriile ei limite de nedepășit. La baza vieții și operei sale acest gând al evoluționismului organic și individualist stă ca o piatră unghiulară la a cărei consolidare va fi contribuit și Goethe.

Cea de-a doua poezie pe care Maiorescu „o știe pe dinafară“ c „Der Sänger“⁴⁾ din „Balade“ în care — după cum se știe — poetul celebrează în versuri de o învăluitoare duiosie caracterul

1) Insemnări zilnice, I, 173.

2) Goethe : Gedichte, edit. Reklam, Leipzig, pag. 603

3) Goethe : Gedichte, 603.

4) Insemnări zilnice, I, 173.

natural al artei a cărei supremă satisfacție constă în însăși emoția ce o provoacă.

*Ich singe wie der Vogel singt,
Der in den Zweigen wohnt ;
Das Lied das aus der Kehle dringt
Ist Lohn, der reichlich lohnet.*

E foarte firesc dar ca trubadurul poeziei goethene să refuze aurul regelui, oferit în dar ca o recompensă pentru minunatul său cântec. În „Der Sänger“ trăește prin urmare cu relief concepția despre artă a lui Maiorescu pe care cu atâtea prilejuri a susținut-o, dar pe care o dată o exprimă parcă atât de consonant cu balada lui Goethe : „arta are în sine însăși toată valoarea ei ; precum este creată din entuziasm impersonal, așa trebuie să deștepte o emoțiune dezinteresată“¹⁾.

„Pe dinafară“ mai știe Maiorescu *Sänger und Hafi*, cum notează el, referindu-se desigur la „West-östlicher Divan“, lucrarea orientalistă ale cărei prime două părți, sunt intitulate „Cartea cântărețului“ și „Cartea lui Hafi“. Motivul preferinței maioresciene nu este prea depărtat de cel care l-a îndemnat să rețină balada de mai sus. „Divanul“ lui Goethe este și el expresia jucăușe a unui simplu și fantezist exercițiu artistic, un exemplu caracteristic al gratuității și dezinteresării în sensul pe care Maiorescu îl dorea în toate prescripțiile sale normative despre artă.

Și alte producțiuni goethiene îi fac o impresie deosebită. La 21 August 1871 înseamnă din nou Maiorescu în jurnalul său : „Am citit foarte mult și cu multă căldură sufletească din *Goethe*“²⁾. De data aceasta criticul nostru se oprește asupra „*suggestivelor Annale*“ pe care le-a citit „întregi și repede“ și „făcând multe excerpte“. Cine cunoaște însemnătatea acestei remarcabile autobiografii spirituale a lui Goethe cu toată bogăția ei documentară de neîntrecut, își poate da ușor seama de atențiunea ce i-a acordat-o Maiorescu foarte interesat până la a-

1) Critice, III, 296.

2) Insemnări zilnice, I, 172

mănunt de viața aceluia care avea „unele trăsături... scoase din sufletul meu“. „*Clar și încântător*“ califică apoi Maiorescu *Carnavalul în Roma*, dar mai îndelungat se oprește la o melodramă despre care spune, că a citit „*încă o dată frumoasa Proserpina pentru care îi dau ghes mereu lui Bodnărescu s' o traducă*“. (Lucrarea plăcuse mult și lui Schopenhauer). Este vorba de o piesetă pe care Goethe a intercalat-o într'o operă dramatică ce cuprindea o usturătoare „șarjă“ împotriva literaturii artificiale de exagerată sensibilitate : „*Der Triumph der Empfindsamkeit*“ (1778) și care reface atmosfera antică ce-l preocupa atât și pe Maiorescu.

De reținut e apoi îndemnul criticului de a se traduce din Goethe.

Maiorescu și „Convorbirile literare“ au încurajat de altfel totdeauna astfel de tălmăciri ¹⁾.

Opera lui Goethe se bucura dar de o atenție deosebită din partea lui Maiorescu. El înțelegea chiar s'o apere de câte ori era coborâtă prin comparații umilitoare ca cea pe care o încercase de pildă odată V. A. Ureche cu Ienăchiță Văcărescu ²⁾ sau să se revolte atunci când descoperea scriitori germani care nu-l cunoșteau îndeajuns ³⁾.

Goethe — alături de un Leopardi sau alți mari poeți ai lumii — era izvorul sacru al celei mai înalte emoții artistice, opera lui : o carte de căpătâi, o realizare supremă a conceptului de artă însuși. Dar să încheiem cu chiar vorbele lui Maiorescu : „*La fiecare două sau trei zile cel mai târziu iau ceva de Goethe sau Leopardi sau de vreun altul și-mi răcoresc iarăși sufletul, singur însă, la admirabila vieță de vis a entuziasmului estetic*“. (1873 Oct.).

*

Operele goetheene citate mai sus au fructificat în felul menționat fiindcă spirituală a lui Maiorescu stimulându-i cu atâtea

1) I. Sân-Giorgiu : Goethe I, 132.

2) Critice, I, 133.

3) Insemnări zilnice, I, 202.

prilejuri virtualitățile sufletești și cristalizându-i dezvoltarea organică. Inrudirea celor două spirite, ne-a apărut de mai multe ori în cursul cercetării noastre. Voim acum să adâncim termenii paralelei aruncând priviri asupra ansamblului operei și personalității celor doi mari scriitori, cu intențiunea de a desprinde cu mai multă limpezime trăsăturile cardinale ale structurii maioresciene îndeosebi.

Ceea ce definește dintru început formula existenței lui Maiorescu este, am spune, *dinamismul lui metodic*. Călindu-și armele luptei în jarul culturii apusene și în special al celei germane, frământându-și personalitatea sub privegherea spirituală a unei nobile lumi occidentale, însușindu-și până la identificare concepția omului faustic prin care Goethe a cristalizat artistic ideea-forță a civilizației europene, Maiorescu a descins în mediul românesc cu neînduplecata hotărîre de a-l scutura din somnolență, pasivitate răsăriteană și primitivism imitator de prost gust. Într'o lume care se împărțea între lenevoasele efluvii ale orientalismului fără vlagă—al cărui cuvânt de ordine era încă vorba cronicarului „bietul om sub vremi“ — și haosul împrumuturilor entuziaste fără discernământ, Maiorescu înțelegea să proclame primatul caracterului luptător, al neastâmpărului creator faustic, al energetismului apusean tăietor de drumuri noi, de alte „*direcții*“ după strigătul aprins de „*în lături*“ zvârlit celor nechemați. Acesta este cel mai larg sens al întregii sale existențe apusene în mediul nostru oriental, sens făurit nu numai din atmosfera generală a culturii europene, ci și din contactul lui neîntrerupt cu cel care formulase în drama lui Faust caracteristica dominantă a acesteia. *Insemnările zilnice* ne oferă din nou o dovadă concludentă. Citind biografia închinată lui Goethe de Lewes despre care — după cum am arătat mai sus — Maiorescu avea numai cuvinte de aprobare, în acord deplin cu punctele de vedere ale cercetătorului englez, scriitorul nostru înseamnă cu admirație următoarele rânduri asupra acțiunii exercitate de uriașul din Weimar : „*Această luptă a adevăratului spirit spre mai multă lumină (mehr Licht) împotriva*

*vulgarității negătoare a tot ce e superior, luptă pretutindeni împiedecată și totuși necesară — acum am priceput-o bine*¹⁾. Este deci neîndoios că biografia și opera lui Goethe l-au impresionat în mod hotărâtor pe Maiorescu tocmai în perioada formațiunii sale și că sensul gothean al zbaterii faustice și l-a înșusit de timpuriu. Nu anticipă criticul nostru în rândurile însemnării dela 18 ani cu „*această luptă a adevăratului spirit*” „*pretutindeni împiedecată și totuși necesară*” propria sa bătălie în mediul românesc, al cărei sens de pe acum „*l-a priceput bine*” ?

Dar vorbeam mai sus nu numai despre un dinamism, ci și de unul metodic, raționalizat și ca atare cu intențiune *limitat*. (Se vedește și aci acea duală structură a personalității lui Maiorescu, ale cărei multiple polarități au fost scoase la iveală de d. D. Caracostea ²⁾ mai ales, odată ce caracterul romantic — dinamismul — se asociază cu unul de esență clasică — ideea de limitare). Acțiunea pe care a întreprins-o asupra culturii și societății românești avea într'adevăr acest caracter sistematic, de recunoaștere precisă a terenului de activitate delimitând sectoarele unde avea să se dea bătălia : pe domeniul limbii, al ortografiei ca instrumente elementare ale literaturii și relațiilor sociale, al determinării fundamentelor culturii, al temeliilor manifestărilor spirituale în general. Pe fiecare din aceste tărâmurii, obiectivele atacului său erau precis fixate, iar asaltul argumentelor sale strâns până la sufocarea logică, în spațiul cel mai redus, a adversarului. Dar sub semnul acestei limitări s'a desfășurat dintru început binefăcătoarea sa acțiune, odată ce Maiorescu a renunțat cu deplină conștiință la îndemânarea sa filosofică pe domeniul creațiunii mărginindu-se doar la opera de învățător, hotărât a lumina cele dintâi cărări ale culturii. Într'un articol din *Critice* ³⁾ scrie Maiorescu în acest sens : „*Cu încrederea tuturor puterilor trebuie fiecare din noi să lucreze în sfera ce și-a ales-o : fie ea oricât de mică, numai lu-*

1) Insemnări zilnice, I, 83.

2) Semnificația lui Titu Maiorescu.

3) „Răspunsurile Revistei contemporane”, Critice, I, 293.

crul să fie făcut în conștiință”, exprimând ideea circumscrierii activității.

Ocupându-se altădată ¹⁾ de felul progresului în psihologie, criticul se declară împotriva construirii de mari sisteme nebufoase și recomandă mărginirea la „poziția smerită ce ne-o impune sărăcia și neputința”, la simpla adunare de material din experiența sufletească a fiecăruia. Față de aceste constatări, nu suntem oare indrituiți să identificăm și aci o „afinitate” cu ideea limitării la Goethe, pe care a exprimat-o atât de caracteristic în finalul lui *Wilhelm Meister Lehrjahre* sau *Faust*, cu eroi ce după rătăcirii pretențioase prin lumi inaccesibile poposesc cuminte pe micile ogoare ale unor profesii practice? E concepția cristalizată în celebrele versuri :

*Wer Grosses wil, muss sich zusammen rafften ;
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Und das Gesetz nur kann die Freiheit geben.*

Printre trăsăturile ce caracterizează existența spirituală a lui Maiorescu, *preocuparea de personalitate* e una din cele mai de seamă. Sub diferite aspecte, ea reapare mereu în viața și opera sa așternând încă o punte de legătură cu vederile atât de apropiate ale lui Goethe. Inrâurirea lui Maiorescu nu s'a exercitat — după cum se știe — numai datorită unor anume articole sau studii pe atent demarcate sfere de lucru, ci și prin întreaga sa personalitate ca sinteză de variate însușiri spirituale cu puternice radiațiuni în mediul social. În amintirea societății în mijlocul căreia a trăit, operele par a fi avut ecouri mai restrânse chiar decât acțiunea vie a personalității sale, energia și hotărârea caracterului, sentimentul potențat la maximum al responsabilității, luciditatea extremă a minții sale. Maiorescu a fost un ales exemplar de umanitate, o pildă ce se cerea mereu urmată. În critica literară chiar aprecia odată cu operele individuale și ansamblul contribuțiunii scriitorului. Nu înseamnă el în studiul despre *Poeți și critici* ²⁾ : „*In ce stă valoarea u-*

¹⁾ „Din experiență”, Critice II.

²⁾ Critice, III, 81.

nică a lui Alecsandri? In această totalitate a acțiunii sale literare". Și Goethe împărtășea aceeași atitudine. Preocuparea de personalitate era deasemeni trăsătura sa caracteristică, ba chiar în convorbirile cu Eckermann — el socotește că însemnătatea scriitorului e mai puțin opera talentului său pe cât e rezultatul caracterului său particular. Se cunoaște de altfel farmecul personalității lui Goethe, seducția personală pe care o exercita asupra mediului în afara înrâuririi operei. Cititor și admirator încă din adolescență al biografiei poetului din Weimar, Maiorescu va fi resimțit și el puterea magnetică a marelui clasic.

Conceptul de personalitate leagă însă și cu alte numeroase fire tortul paralelei noastre. Felul în care aceasta era înțeleasă apropiie în mod sensibil scriitorii de care vorbim, atât ca expresie a unor vederi comune de structură clasică precum și ca o vizibilă înrâurire dela unul la celălalt.

Este vădit că la baza preocupării de personalitate stă totdeauna *iubirea de sine a insului*, grija continuă pentru conservarea și formarea ființei lui fizice și psihice, un anume egoism care pare de multe ori meschin și lipsit de orizont, dar care e în fond fundamentul necesar al personalității. „Insemnările zilnice“ ale lui Maiorescu exprimă — cu nenumărate prilejuri — trăsătura de care vorbim. Ele sunt departe de a cuprinde numai „fapte istorice“ sau cel puțin cu valoare publică, ci se referă — într'un mare sector al lor — la impresiuni de natură organică, îmbolnăviri, starea și evidența timpului cuprinzând adevărate buletine meteorologice, întâlniri amicale, mese luate cu prietenii și în familie, etc., cu un cuvânt multe și foarte mărunte însemnări ce ies din sfera considerării istorice și interesează strict persoana sa. Dar erau altfel alcătuite „jurnalele“ (Tagebücher) lui Goethe? Paralelismul conținutului lor e — nu o dată — evident. Iată câteva din insemnările goethene: „*Mâncat la curte. Wieland, Kalt, Lenz, Klinger*“ (25 Iunie 1776). Altădată la 20 Februarie 1828: „*Durerea continuă, ceva totuși diminuată. La ora 9 lipitori. Seara febră mai puternică, noaptea foarte neliniștită, fără somn din pricina durerilor*“. Sau la 20 Februarie 1832: „*De remarcat*

presiunea barometrică. De dimineața vânt de vest și cer frumos“. In Maiorescu mișună astfel de însemnări. Inutilitatea lor a fost proclamată cu destulă ușurință în unele recenzii asupra „Insemnărilor zilnice“. Acestea nu luminează într'adevăr în mod direct opera scriitorului, dar sunt semnificative pentru simțul său egocentric ca bază a personalității. Trebuie să menționăm apoi, ca ilustrând continuitatea acestui sentiment firesc al iubirii de sine, durata impresionantă a jurnalelor celor doi scriitori. Cele ale lui Maiorescu încep la 15 ani și se sfârșesc la 78, în anul morții, adică se întind pe o perioadă de 63 de ani, iar ale lui Goethe cuprind 53 de ani. Vorbind despre aceste memorii, să mai observăm că ele sunt guvernate la ambii scriitori de o aceeași concepție. Nu urmăresc țeluri literare, nu sunt autobiografii scrise pentru uzul cititorilor, ci notează numai lapidar, extrem de precis, întâmplări și impresii trăite pentru a fi mai târziu eventual folosite de către autorii lor. Frecvențele apropieri stilistice dintre cele două jurnale se datoresc aceleiași concepții. Nu e însă mai puțin adevărat că ele oglindesc vădit o autoproțuire stăruitoare și exprimă o anume tendință de a se ridica la un nivel istoric clipa trecătoare, după cum spunea Goethe : „*Invăluim — scriind jurnalul — să prețuim momentul dacă îl transformăm îndată într'unul istoric*“. (23 Aug. 1827).

Iubirea de sine constituie însă — cum spuneam — numai punctul de plecare al formării personalității, conturul individualității doar, ca sinteză a virtualităților umane așa cum o înfățișează în mai sus citatele și de Maiorescu admiratele „Urworte“. Pentru realizarea acestor latențe devin necesare puterile conștiinței și ale voinței, procesul continuu de cunoaștere și cioplire a blocului sufletesc inform spre a-i da strălucirea umanității armonice. Paralelismul vieților Maiorescu-Goethe e — și pe acest tărâm — evident. „Insemnările zilnice“ ale celui dintâi nu sunt în fond altceva decât expresia imediată, neliterară și deci cu totul sinceră a zbaterii vieții sale, a formării de fiecare zi în luptă cu puterile instinctive ale tinereții și cu rezistențele mediului social. Sunt notate aci momente de pierdere

de sine din cele mai tragice pe care le trăim fiecare din noi și care-și găsesc ușor corespondența și în viața lui Goethe. Iată-l de pildă pe Maiorescu scriind în 1858 : „*Eu singur cu totul singur, nici un Dumnezeu, nici o nemurire, nici un stimul, răceală, moarte. E acesta un fals pesimism ?* „la care răspunde ca un ecou anticipat Goethe la 4 Oct. 1777 : „*adânc sentiment de singurătate*“. Dar nu o dată Maiorescu încearcă și mai grave crize în urma dramei sale familiare, când aparentul lui echilibru e cu totul sfâșiat și șerpui sinuciderii i se strecoară în suflet. E meritul „Insemnărilor“ de a ne fi prezentat pe acest Maiorescu real, spre a putea măsura distanța spre personalitatea pe care — dintr'un astfel de sensibil material — și-a construit-o ideal. Intr'adevăr neobosită i-a fost strădania de a se stăpâni pe sine, de a domina năvala unei afectivități tulbure, de a se ridica deasupra propriei sale slăbiciuni. O tenacitate surprinzătoare urmată de fericirea unei biruinți totale după o luptă chinuitoare, a apărut publicului abia după cunoașterea „Insemnărilor“. Câtă voință a avut Maiorescu abia acum se poate bănuși! Și Goethe a cucerit înălțimile personalității — das höchste Glück der Erde-Kinder — pe această bătăuță de vânturi cale. Cercetătorii lui contemporani disting tot mai mult antagonismul celor două suflete ce s'au sbătut în el, jarul pasiunilor cotropitoare, dar și biruința seninătății olimpice ¹⁾. Ca și la Maiorescu, reacțiunile vieții sale au fost rezultatul unei lupte cu sine însuși, operele literare reprezentând momentele de victorie și stăpânire prin artă a zbuciumului lăuntric.

Concepția despre personalitate a lui Maiorescu se dezvoltă în mod firesc dintr'un evoluționism organic tipic pe care-l aplică și individului și colectivităților sau formelor de cultură. Pornind din cadrul unei individualități bine limitate, viitoarea personalitate recunoaște de timpuriu sâmburii care vor rodi și drumurile ce vor fi bătute. La vârsta de 17 ani, adolescentul Maiorescu își descoperă pe deplin vocația pentru direcțiunea științifică, filosofică și logică. Aceasta din urmă → scrie el — „*mi-a*

---

1) I. Sân-Giorgiu : Goethe, I, 53.

însuflat într'adevăr iubirea pentru o direcție de gândire de care niciodată nu mă voiu despărți". (31 Dec. 1857). Dar organicismul devine și o trăsătură permanentă a gândirii lui Maiorescu, un fel de categorie, am spune, a mentalității lui logice. Cultura e doar după concepția lui — un organism cu faze progresive și necesare, „forme“ ce exprimă negreșit un „fond“ corespunzător. De aci violenta combatere a celor ce ignorează această lege. Literatura, limba, dreptul însuși, sunt deasemeni structuri organice. Ele solicită cu necesitate categoria „adevărului“ și autenticității care rămân o axă permanentă a gândirii maioresciene și argumentul principal al atacurilor sale de epurație. Desigur evoluționismul acesta organicist care prin Maiorescu stă la baza întregului junimism și apoi conservatorism românesc, nu venea exclusiv dela Goethe ci pornea dintr'o ideologie răspândită cu multe ramificații în Germania secolului al XIX-lea. Nu e însă mai puțin adevărat că personalitatea și opera goetheană sunt adânc pătrunse de un adevărat simț al organicității, că „fenomenul originar“ al lui Goethe e expresia cea mai tipică a acestei concepții tinzând spre o filosofie generală și că, prin urmare, multiplele afinități dintre Maiorescu și Goethe vor fi izvorât și pe tărâmul de care vorbim.

Care este însă mediul prielnic al dezvoltării latențelor individuale într'o personalitate organică în sensul pomenit mai sus? Pentru Maiorescu a cărui formație pare a se datora după opinia multora unui efort intelectualist exclusiv, un răspuns că următorul se dovedește surprinzător :

„Trebuie să încep să studiez viața, altminteri în cele din urmă înțepenesc și în ce privește mintea“. (18 Aprilie 1858). Și într'adevăr contactul cu viața, cu realitățile ei politice, sociale, culturale a fost neconținut susținut de Maiorescu în opoziție cu abstractismul celorlalte preocupări ale sale, ba s'au ivit chiar glasuri care l-au acuzat de excesivă „mondenitate“ în dauna operei. Și nici de atracția și frământările iubirii n'a fost scutit Maiorescu, așa cum „Insemnările zilnice“ o arată la fiecare pas. Analogii goetheene apar cu ușurință și în această privință. Școala personalității lui Goethe a oferit-o doar în pri-

mul rând viața pe care a trăit-o din plin și i-a sorbit nectarul și amarul până în fund. Opera goetheană este ea însăși momentul culminant al unei încordate trăiri, o expresie biografică de mare sinceritate. Identificarea Goethe-Faust de pildă a devenit tot mai frecventă, iar studiul lui Eugen Kühnemann s'a construit pe această ipoteză ¹⁾. Un interpretator-filosof ca C. Simmel îmbină într'un tot organic viața și opera scriitorului. Deasemeni, în școala personalității goetheene, dascălul cel mai stăruitor a fost — după cum se știe — iubirea, goana aceea fără popas după „eternul feminin“ inspiratorul și subiectul permanent al operei sale.

Dar Maiorescu se mai leagă de Goethe și prin el de însăși structura clasicismului, prin *conceptul de armonie* pe care amândoi o căutau pretutindeni în cultură, în artă, în natură, în propria lor personalitate care se definea în cele din urmă ca o supremă armonie *1* „*In arta cuvântului* — spunea Maiorescu — *poetul stabilește un raport până atunci necunoscut între lumea intelectuală și cea materială, și descoperă astfel o nouă armonie a naturii*“ ²⁾. Criticul citează de altfel exemplul însuși al lui Goethe cu acea poezioară care proclamă un fel de solidaritate predestinată între un ghiocel și o albină după care urmează: „*O perspectivă întregă asupra frumoasei armonii în natură se deschide cu aceste cuvinte*“ ³⁾. Apoi, personalitate — după cum spuneam — înseamnă armonie și atât Maiorescu cât și Goethe au realizat-o în propria lor ființă sufletească.

În sfârșit paralelismul Maiorescu-Goethe nu se poate încheia mai potrivit decât prin relevarea unei trăsături ce-l cimentează: cinstea deosebită de care se bucura la unul și celălalt *ideea de umanitate* ca un dar final al întregii culturi, o încununare a celor mai multe aspirațiuni individuale sau cum spunea Maiorescu însuși: „*unul din semnele înălțimii culturii este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai indivi-*

1) I. Sân-Giorgiu : Goethe, I, 77.

2) Cercetare critică asupra poeziei române.

3) Critice, I, 49.

*duale și fără a pierde din vedere elementul național, de a descoperi totuși și formula ideii pentru omenirea întreagă*¹⁾). Universalismul acesta a însuflețit deopotrivă și străduințele lui Goethe, așa cum îndeobște se știe.

*

Revenind acum la punctul nostru de plecare, la obiectivul pe care în acest studiu ni l-am propus sub semnul „afinităților elective“ pe urma mărturisirii maioresciene însăși care vorbea de „trăsături cari coincideau foarte mult cu mine, cari uneori erau scoase din sufletul meu“, ne putem da seama de gradul și felul acestei apropieri care-i orânduiește fără îndoială în aceeași familie de spirite.

În perspectivă goetheană și prin unghiul de vedere comun al clasicismului ca structură umană caracteristică și permanentă, existența lui Maiorescu ni se lămurește pe deplin, conturul personalității sale ca un ales exemplar de românească umanitate se reliefează cu mai accentuată limpezime.

AL. DIMA

---

¹⁾ Critice, I, 228.

INTÂIA CRONICĂ DRAMATICĂ ȘI ÎNTÂIA POLEMICĂ A LUI EMINESCU LA „TIMPUL“

Când va fi sosit, cu adevărat, Eminescu la București, în toamna anului 1877 și în ce zi anume va fi debutat efectiv la „Timpul“ sunt chestiuni pe care cronologia nu le-a deslegat, încă, în mod satisfăcător. Că ele vor fi într-o bună zi puse la punct, nu mai rămâne îndoială, de vreme ce trebuie să existe, undeva, în vre-o arhivă oarecare, scrisoarea, actul sau pagina de însemnare, într'un cuvânt documentul ce va decide, în chip neîndoios, această taină a calendarului eminescian. Până atunci totul rămâne pe seama deducțiilor, legate de primele semne ale colaborării lui la „Timpul“. A circumscrie, din ce în ce mai mult acest debut în presa bucureșteană înseamnă a ne apropia, în chip simțitor, de pragul celei mai mari probabilități.

S'a crezut multă vreme că activitatea ziaristică a lui Eminescu la „Timpul“ începe la 11 Decembrie 1877, cu ciclul, recapitulativ și ideologic, intitulat de el chiar, „Icoane vechi și icoane nouă“ și reprodus în cele mai multe culegeri, la loc de cinste. Cu identificarea articolului „Bălcescu și urmașii lui“ (D. Murărașu, Eminescu despre Bălcescu, Buletinul Mihai Eminescu, II, 5, 1931 și M. Eminescu, Scrieri politice, ed. D. Murărașu, „Scri-sul românesc“), această dată urcă până la 24 Noembrie 1877.

Cum, pe de altă parte, din confruntarea datelor de corespondență, o scrisoare a Veronicăi din Iași, dela 3 Noembrie, o scrisoare a lui Maiorescu către Iacob Negruzzi din 4 Noembrie ș. a. reiese că poetul se afla în București „încă din Octombrie sau cel mai târziu din Noembrie, (evident primele zile“ (D. Murărașu, Scrieri politice, XXVIII), colaborarea la „Timpul“ poate fi presumată și înainte de 24 Noembrie.

Cronica dramatică, ce reproducem mai departe, urcă această dată cu încă 12 zile, ea fiind publicată în ziua de 12 Noembrie 1877. Excelentele articole (neretișpărite) „Știri de pace“ și „Probe de stil“, entre-filet-ul polemic cu „Românul“, apărute în „Timpul“ dela 6 Noembrie urcă și această dată cu încă 6 zile. Aproape sigur că articolașul „Conspirațiile din Constantinopol“, dela 4 Noembrie îi aparține ¹⁾. Mai sus de această dată investigațiile devin din ce în ce mai nesigure. Să fie de Eminescu notița tipărită în numărul din 28 Octombrie, la „Cronică“, în care se schițează o comparație între Dobrogea și Basarabia, odată cu primele știri că Basarabia va fi pierdută? Ce este sigur, pentru a încerca un început de îngrădire, este că la 12 Octombrie 1877 poetul se afla la Iași, de unde trimitea lui Slavici cunoscuta scrisoare, citată în atâtea rânduri, în care vestea că pornește la București, de îndată ce i se trimit bani, dimpreună cu bagajele : „cărți, manuscrise, ciobote vechi, lăzi cu șoareci și molii, populate la încheieturi cu deosebite naționalități de ploșnițe“. Așa dar, între aceste două date ; 12 și 28 Octombrie (presupunând că identificarea propusă mai sus s'ar putea face) s'ar situa drumul și sosirea lui Eminescu la București.

Cronica dramatică, ce reproducem mai jos, a apărut în „Timpul“ dela 12 Noembrie, iar răspunsul polemic, ce i-a urmat, la 15 Noembrie 1877. Paternitatea croniceii o confirmă, pe lângă toată acea diatribă împotriva lui U. A. Urechia, cu osebire cele două versuri, despre care anonimul autor al croniceii spune : „odată ne'ntrebam cu uimire :

*Și cine oare 'n lume să poată sta păreche
Cu-al geniilor geniu, cu Popovici-Ureche ?“*

Odată — așa dar la Iași. Și într'adevăr : în ms.-ul 2280, 19-23, se află redactată o lungă poemă, în strofe de 6 versuri, ce dimpreună cu alte fragmente alcătuiesc materialele unei epoeii, (și intenția nu i-a lipsit : Deci repede țigara în foc și la birou — Tu Popovici-Ureche — rămâi al meu erou), căreia pentru circumstanță i-am putea spune : Urechia și din care fac parte și cele două versuri autocitate. Nu e acum timpul să intrăm în amănuntele acestui vast capitol. Cititorul știe însă din campa-

---

¹⁾ Și poate că la sîl de sigur îi aparțin cele două articole în legătură cu incidentul societății bucovinene „Arboroasa“, dela 11 și 18 Noembrie ; tot la 18 Noembrie, un judicios articol „Situafia din Franța“, sunând ca pentru azi.

niile lui Maiorescu (cf. și E. Lovinescu, Titu Maiorescu, I, pag. 332 sqq.) de câtă celebritate se bucura la epoca aceea extraordinarul poligraf, pe care avea să-l urmărească, cu trei decenii în urmă, și săgețile nu mai puțin ascuțite ale d-lui N. Iorga. (Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumains en 1899).

Însă pe lângă referințele ce provin din Maiorescu și care se pot urmări în cronica dramatică, ce publicăm, cele mai multe, folosite fie aici, fie în poemul Urechidei, par să provie din pamfletul „Domnul Kanitferstan, extras din jurnalul unui trândav“ (1877), despre care se interesa atât de mult Eminescu (în scrisoarea ce trimite lui Sloviți din Iași, la 20 Sept. 1877), pe care-l afla „unic“ și care, se știe, aparține lui Lazăr Șăineanu. Amănuntul se cuvine reținut pentru valoarea lui cronologică. Așa dar versurile Urechidei, cu grafia și cerneala lor violetă, (în vecinătate, cu aceleași caractere, e o redacție brouillonară a poemului Singurătate) ar constitui un sigur reper ieșan.

Observațiile noastre se opresc aici, cu toate că totul ne-ar îndemna să glosăm excelentele pagini ce se vor citi. Judecată, când dreaptă, când aspră, ironie dublată de eleganță, severitate și violență, independență de atitudine — iată o gamă amplă, pe care cititorul o va urmări cu plăcere. Să reținem în orice caz bunele cuvinte despre războiul de pe câmpiile Bulgariei, precum și amănuntul că, înainte de a da seama, Eminescu a văzut spectacolul de trei ori.

PERPESSICIUS

TEATRUL NAȚIONAL

„*Visul Dochiei*“, poem într'un act — „*Oștenii noștri*“, comedie (?) în trei acte.

Piesele „*Visul Dochiei*“ și „*Oștenii noștri*“ le datorim penei d-lui Frederic Damé. D-sa au mai comis până acum scrieri dramatice „originale“, care însă stingându-se de mult de moarte bună, credem a putea face abstracție de la ele, de vreme ce uitarea, în care au căzut cu drept cuvânt, e o critică mai bună de cât ar putea fi aceea a penei noastre. Apoi chiar dacă ne-am fi luat osteneala, de-a face cu dragă inimă pomelnicul celor morți, totuși n'am prea fi avut ce să spunem în rău sau în bine. D. Frederic Damé ca om are calitatea de a crede că proprietatea literară se stinge dincolo de marginile Franței. Sosit la noi și având, se vede, în geamantan câteva piese franțuzești, le-au supus unui tratament, pe care au avut ocazia de a-l învăța în chiar țara noastră. D-sa s'au folosit de lecțiile marelui autor național, a aceluia, care este Ponsard, Tacitus și Max Müller al României într'o persoană, istoric, archeolog, autor dramatic, prelector la ateneu, academic, profesor de universitate, director de liceu privat etc. etc., care fiind dus la congresul archeologilor ca delegat tocmai la Stockolm și-au îndeplinit delegațiunea trimițând lista de bucate dela banchet, cu un cuvânt d. Damé au avut dela cine învăța meșteșugul de a deveni autor fără de a fi învățat carte, poet fără a fi poet, profesor de universitate, fără a ști să scrie și literat român, fără a ști românește.

Asemenea adunări de mărimi algebraice se fac multe la noi. Astfel de ex. să ia numele unei vechi și vestite familii boerești din Moldova, câteva piese din Lope de Vega, bucăți de filologie de ale lui Ascoli și vedem cum din Cozmița ese la lumină cu totul altceva.

Dar în sfârșit trebuie să ne bucurăm. Românii, coborîtori ai Romanilor, sunt nație cuceritoare, trebuie deci să se bucure de

aquisiția ori cărei bucăți de pământ bulgăresc, chiar dacă aceasta s'ar prezenta sub forma foarte modificată de strănepot a lui Traian.

Prin urmare de ce oare Balzac, Sardou ș. a. adunați la un loc n'ar suna pe românește : Damé? Traducere liberă, foarte liberă, dar oare nu trăim în țară liberă? „Patrie“ ! se chiamă pe românește „Mihnea cel Rău“, „Mercadet“ = „Gheșeftarii“, Balzac + Sardou + x + y = Damé ; Lope de Vega + Goldoni + Ascoli + lista de bucate + Vornicul Grigorie Urechi = Cosmița.

Noi într'adevăr nu știm pe cine să admirăm mai mult, pe d. V. A. Popovici sau pe d. Damé ? Pe maestru sau pe elev ? Noumenon sau phaenomenon ? Prototipul sau clișeuul ?

Odată ne 'ntrebam cu uimire :

Și cine oare'n lume să poată sta păreche
Că-al geniilor geniu, cu Popovici-Ureche?

Dar astăzi am găsit perechea și n'o mai căutăm. E d. Damé.

D-sa e un tânăr inteligent și pricepe oamenii, înțelege veacul, în care e astăzi România. Căci nu toate țările Europei trăiesc în acelaș veac. Anglia putem zice că e într'al douăzecelea, Austria într'al douăzeci și noulea, adică în veacul făgăduit de biblie jidanilor, unde se zice că ei vor stăpâni pământul.

Dar fiindcă România merge totdeauna în fruntea civilizației, fiindcă unitatea Germaniei și a Italiei nu-i nimic mai mult de cât simplă imitare după unitatea noastră, revoluția franceză, imitația revoluției lui Horia, constituția franceză o imitație a constituției noastre, Göthe ciracul lui Văcărescu, Thiers un clișeu a d-lui C. A. Rosetti și Gambetta îngânarea vie a d-lui Fleva ; de aceea „România“ trăește în veacul cel mai înaintat, în veacul de apoi spre venirea lui Anti-Christ. Cuvintele însemnează astăzi tocmai contrariul de ce însemnau o dată, cel nebun trece de cuminte, și cel cu minte se ia drept nebun, cel învățat trece drept carne cu ochi și vice-versa, autorii trec drept plagiatori și plagiatorii drept autori, cel cinstit e hoț și hoțul cinstit, averea trece drept furt, furtul drept avere.

Pe de altă parte oricine are dreptul de a presupune, că e și o țară sălbatică, unde nu se mai controlează nimic, și fiindcă cine vine să facă negustorie cu pălării de paie din Paris, poate să ia asupra sa și misiunea de a civiliza capetele pe cari acele pălării se vor așeza, să puie paie în căpățâna acoperită cu paie și să introducă cultura „picantă“ în sălbatecul popor dela Du-

năre, de aceea e foarte natural, ca cineva să caute glorie, când o parte capătă așa de eften. Modul de a deveni mare e scurt. Iei o scriere franțuzească, ștergi titlul și scrii altul, ștergi numele autorului și pui pe al tău. Apoi deschizi cartea. Unde vezi „Jean“ pui Toader, unde vezi Ana pui Safta și s'a mântuit, ești deja autor. Iți mai rămâne s'o pui pe românește — pentru care treabă rogi pe un prieten și opul e gata. Bună glorie — și nu-i scumpă.

Această precuvântare nu ni s'au părut de prisos, pentru a ști în ce mediu intrăm, când vom vorbi despre nouele produse ale muzei d-lui Damé.

Piesele amândouă au fost aplaudate de public și chiar nici nu ne îndoiam de aceasta. Dar cu ce preț oare ?

„Visul Dochiei“ este o tarară lungă de declamații asupra lui Ștefan, Mircea, Mihaiu Viteazul care se sfârșește prin defilare de dorobanți și vânători. Am urmărit cu atenție toată declamația și o mărturisim cu plăcere, n'am aflat o singură idee originală, care să nu fi fost cuprinsă în primul București a „Telegrafului“ și a „Reformei“, de nicăiri nu răsare icoana caracteristică a vremilor trecute, n'am auzit nimic decât istoriile ce ni se spun de sute de oameni, cari nu știu istoria. Niciodată nu ne-am adus aminte mai cu vioiciune de zisa lui Göthe : „ceeace numiți spiritul vremilor, nu este decât spiritul acelor domni, în care vremile se oglindesc“. Rea oglindă. Ceeace ne-a înduioșat însă până la lacrimi, este rara grațitudine, cu care se pomenește de armată, făcând-o chiar să defileze în persoană, fără ca să se pomenească cu un cuvântel de creatorul ei, de acela a cărui viață pare consfințită acestei unice grije, de M. Sa Domnul.

Se vorbește de vitejia armatei, nicăiri însă, că cu aceeași vitejie Domnul însuși s'au expus focului dușman și că ghiulelele sburau împrejurul capului său. Republicanismul nu poate merge departe.

A doua piesă „Oștenii noștri“ consistă din următoarele peripecii și conflicte cumplit dramatice. Un ofițer asupra însurătorii pleacă la războiu. Mai întâii ia adio dela tatăl său și plâng, apoi ia adio dela iubita sa și plâng, apoi dela mumă-sa și plâng, în fine dela tot personalul piesei și plâng. Actul întâiu.

Actul al doilea are două scene. În cea dintâi ofițerul scrie a casă. În a doua are zioa nămiaza mare o viziune și începe un atac turcesc cu mult foc de puști și s'au mântuit.

Al treilea act se petrece la ambulanța din Turnul Măgurele. Vine un soldat rănit din ale cărui vorbe se poate deduce că

ofițerul a murit; iubita plânge. Află tatăl și plânge, află muma și plânge și mai rău, află toți și plâng. Dar iată că armata se întoarce glorioasă în țară (întoarcere pe scont, înainte de a se fi întors) și oficerul asemenea teafăr și sănătos. Plânset general și defilare de trupe; cortina cade impresionată până la lacrimi.

Și aceasta-i dramă?

Dar să zicem că prin multele sale piese bune, d. Damé ar fi câștigat dreptul să ne dea una rea. S'o zicem, deși nu admitem.

Este permis, ca un scriitor rău să se folosească de nenorocirea țării pentru a atrage pe public la... panoramă? Este permis ca un războiu, nesfârșit încă, să fie pus pe scenă, pentru ca agitația naturală a publicului să dea salve de aplauze, pe care autorul în împrejurări normale nu le merită?

Dar la Gorni Etopol, la Bivolari, la Plevna, la Rahova, comedie se joacă? Soldații, cari sunt meniți poate a merge în foc, sunt aduși pe scenă, pentru ca spre petrecerea publicului să-și arate meșteșugul, ca gladiatorii vechi. Plaudite Quirites!

Limba traducerilor e bună și jocul artiștilor era de un avânt demn de piese mai bune. Publicul aplaudă cu mare sgomot și defilările dorobanților și vânătorilor¹⁾.

Ca observație finală adăogăm, că bucățile de muzică la sfârșitul „Visului Dochiei“ erau frumoase, numai nu eroice. Cântecul soldatului era sentimental, chorul cu mult sopran, numai pe la capăt am auzit câteva acorduri mai adânci, de caracter religios.

Rele, sau bune, ca text, cântecele dela urmă cereau un avânt eroic, care putea culmina apoi în acorduri religioase. Dar avântul a lipsit, ceea ce însă nu ne oprește de a recunoaște pe deplin frumusețea muzicii, deși caracterul ei nu era propriu scenei în cestiune.

(*Timpu*, II, 256, Sâmbătă, 12 Noembrie 1877).

---

¹⁾ Cu exact o lună înainte, adică la 12 Octomvrie, ziua în care Eminescu expedia din Iași, lui Slavici, scrisoarea mai sus amintită, acesta tipărea în foiletonul „*Timpu*“, în a cărui redacție lucra mai de mult, o cronică dramatică despre ultimele noutăți teatrale, scriind între altele:

„...Dar adevărata furtună (de entuziasm) s'a stârnit numai în cursul poemului „*Visul Dochiei*“ și: „...iară limba poemului „*Visul Dochiei*“ (traducătorul era Olănescu-Ascanio) este, cu deosebire precum o pronunță d-na Eufrosina Popescu, atât de frumoasă, în cât devine o muzică desfătătoare și atât de bogată în sunete, în cât stoarce din ochii românești lacrimi de mândrie“.

REVISTA TEATRALĂ

Primim următoarea scrisoare trimisă la adresa d-lui autor al articolului „Revista teatrală“ :

Domnule,

Nu voesc a vă cere să fiți drept cu mine, vă permit să fiți chiar puțin politicoși cu mine. „Point ne me chauffe“, cum zice vechia zicătoare franceză. Inșă nu cred că aveți dreptul d'a spunc lucruri neadevărate.

Poate că n'ați citit „Le Rêve de Dochia“, precum era datoria d-voastră, înainte d'a începe... critica acestei piese. Dacă ați fi citit-o, ați fi găsit aceste versuri la sfârșitul invocațiunii :

O toi, jeune Héros, qui ramasses l'épée,
A la main de Michel expirant échappée, etc.

Ca să fiți siguri, vă trimet broșura.

Nu sper că veți fi destul de drept ca să îndreptați, chiar în „Timpul“, nedreptatea ce ați făcut ; dar am voit să vă probez cât de întemeiate sunt zicerile d-stră.

Ura este tot-d'auna cea mai rea povățuitoare. Dar vă întreb, ce va să zică ura în contra unui om care nu vă cunoaște, pe care nu-l cunoașteți și care nu v'a făcut nimic.

Vă salut.

Frederic Damé

48. Calea Mogoșoaci

București, 12/24 Noemvrie 1877.

D-nul Frederic Damé va trebui să mărturisească, că nu poate să ne ceară pentru scăparea din vedere, de care ne-am făcut vinovați, o mai mare satisfacțiune decât pe aceasta pe care i-o dăm, publicând chiar scrisoarea, ce ne-a adresat-o d-sa. Pentru ca însă satisfacțiunea să fie și mai deplină, iată și versurile, de care vorbește d-sa :

O toi, jeune Héros, qui ramasses l'épée
A la main de Michel expirant échappée
Et du sang des bourreaux encore toute trempée,
Du haut des monts je te bénis !...

Va donc, Prince, va donc, réaliser mon rêve.
Que le destin par toi s'achève,

Que le vieux tronc latin où bouillonne la sève
 Reverdisse aux rayons de l'aube qui se lève,
 Et que, sous ses rameaux béni.,
 Après tant de maux infinis,
 Mes enfants, enfin réunis,
 Saluent dans l'avenir ta gloire.

Et toi, Dieu tout puissant, donne-nous la victoire !...

Constatăm dar, cu viuă mulțumire, că am fost nedrepti, când în numărul dela 12 Noembrie al ziarului „Timpul“ ziceam :
 „Se vorbește de vitejia armatei, nicăiri însă, că cu aceeași vitejie Domnul însuși s'au expus focului dușman și că ghiulelele sburau împrejurul capului său. Republicanismul nu poate merge mai departe“.

În „Le Rêve de Dochia“ se vorbește de vitejia Domnului, pe care autorul îl numește „jeune Héros“, adică republicanismul nu merge atât de departe, încât să nu poată merge și mai departe.

Încă odată : recunoaștem că d. F. Damé este mai puțin republican decât cum îl credeam.

Făcând această mărturisire, ne câștigăm însă dreptul de a constata, că d. Frederic Damé ne credea mai puțin drepti de cât în adevăr suntem.

Înainte de toate „Timpul“ nu a făcut nici un fel de dare de seamă asupra poemului „Le Rêve de Dochia“. Acest poem scris și publicat în limba franțuzească, este o lucrare, pentru noi români, cu totul nevinovată.

Îndată însă ce această lucrare nevinovată se traduce în limba română și se reprezintă pe scena română, datoria noastră e de a controla efectul pe care-l produce. Noi am făcut o dare de seamă asupra reprezentațiunei, ce s'a dat în teatrul din București, sub titlul „Visul Dochiei“. În trei rânduri, am fost de față la reprezentațiunea acestei piese și una singură dată nu ne aducem aminte să fi auzit versurile citate din poemul „Le Rêve de Dochia“.

Poate că nu am auzit bine ; poate că am uitat : atunci cerem ertare pentru greșeala, de care s'au făcut vinovate urechile noastre, ori, dacă nu urechile, memoria noastră ; dar cerem tot odată dreptul de a pretinde, ca nimeni să nu [ne] învinovățească de a fi comunicat impresii, pe care în adevăr nu le aveam.

Noi am eșit din teatru cu impresia, că despre Domnul nostru

nu s'a vorbit nimic în „Visul Dochiei“ și această impresie ne jignează, și pentru că în adevăr ne jignează, am zis ce am zis.

Cătuși de puțin nu ne pasă, dacă în poemul „Le Rêve de Dochia“ este ori nu este ce ne lipsea în „Visul Dochiei“. Dacă e însă vorba, atunci chiar și aceea ce este în „Le Rêve de Dochia“ este atât de puțin, în cât noi, din punctul nostru de vedere, adevăr am grăit, când am zis că nu este nimic. Vine d. Frederic Damé și ne spune că îl urim „fără ca să-l cunoaștem și fără să ne fi făcut ceva“.

Negreșit, în asemenea împrejurări „ura“ ar fi un simțământ lipsit de orișice temei firesc. Dar tocmai fiindcă nu-l cunoaștem, nu ne cunoaște și nu ne-a făcut nimic, nu îl putem urî pe d-sa personal. Cunoaștem însă scrierile d-sale și pe aceste le urim.

I-am spus-o, că a „comis mai multe scrieri dramatice“; nu ne mai poate dar spune, că nu ne-a făcut nimic. Cine știe, dacă nu mai bucuros l-am vedea pe d. Damé batjocorind pe eroii noștri, decât laudându-i în modul în care îi laudă. Ei, bine! Mihai, Ștefan și Mircea sunt în gândul nostru niște chipuri atât de sfinte în măreția lor, în cât ne cuprind fiori, când le privim; vine apoi un om neastâmpărat și străin de pietatea noastră, vine la aceste sfinte icoane, le târăște prin noroiul zilei, face din ele niște caricaturi puse la vânzare și apoi zice că nu ne-a făcut nimic. — Da! nimic nu ne-a făcut și a luat numai numele Domnului în deșert.

Iar astăzi ostașii români se aruncă cu bărbăție în luptă; pământul se cutremură sub picioarele lor; cad și iarăși cad, și totuși merg înainte; lumea întreagă este uimită; un fior de jalnică și totuși senină mândrie înalță sufletele tuturilor românilor: în clipa aceasta vine un om și își bate joc de acei oșteni, vine un om și face marfă de vânzare din senina mândrie a românilor, apoi zice că nu ne-a făcut nimic.

Dar, în sfârșit! Urmărim o țintă nebună! Lumea se adună, privește, gustă din otravă și rămâne mulțumită. Dacă nu ar fi astfel, am fi aruncat scrisoarea d-lui Frederic Damé în foc; când vedem însă că un om, care scrie asemenea scrisori, poate să vorbească spre mulțumirea Românilor despre Ștefan, Mihai și Mircea și poate să se însărcineze cu lauda marilor fapte, ce chiar nici nu sunt încă cu totul îndeplinite, atunci ne apucă des-nădăjduirea și îngroziți ne gândim, că vermiu nu se pot prăsi de cât acolo unde e ceva putred.

Dacă luptăm, lupta nu e împotriva d-lui Frederic Damé, ci împotriva curentului bolnăvicios, în virtutea căruia niște scrieri de felul „Oștenilor Români“ pot să fie gustate.

Lupta e poate zadarnică; dar în sfârșit, ne facem și noi în felul nostru, datoria de români.

(Timpul, II, 258, Marți 15 Noemvrie 1877).

COMENTARIILE CRITICE

VASILE ALECSANDRI

POET AL PRIVELIȘTEI ȘI AL LEGENDELOR ROMÂNEȘTI

Generațiile tinere dau impresia că nu mai iubesc și nu mai citesc pe Alecsandri. E momentul să ne întrebăm care să fie pricina acestei nedrepte uitări. Și să încercăm a da o reparație luminosului poet.

Alecsandri e unul dintre scriitorii care au scris mult : poezie, proză, teatru, scrisori. Opera lui poetică e cuprinsă, ea singură, în mai multe volume. Poate că unul dintre motivele umbrei ce coboară asupra poeziei sale, stă tocmai în această întindere a operei. Se pare, în adevăr, că poezii fecunzi, a căror activitate se găsește în volume numeroase de „opere complete“, sunt cei cari circulă mai puțin. Ei fac parte dintre acei scriitori care reprezintă, în public, mai mult un nume decât o operă (vezi cazul Victor Hugo). Pe când poezii mai puțin rodnici, a căror activitate se găsește, în întregime, într'o singură carte, sunt cei cari ajung mai ușor în mâna publicului. Aceștia sunt cunoscuți nu numai ca nume, dar și ca operă (vezi cazul Baudelaire).

Ideia „antologiei“, a bucăților alese dintr'un scriitor, cred că a eșit dintr'o astfel de constatare. Antologia slujește pe scriitorii fecunzi, fiindcă îi pune la îndemâna marelui public în forma cea mai accesibilă, adică a volumului unic ; acești scriitori pot veni astfel în concurență, în fața publicului, cu autorii unei singure cărți. Ea îi mai slujește însă și în alt chip, fiindcă adună la un loc părțile bune, lăsând la o parte pe cele mai puțin reușite, care e firesc să se afle într'o operă vastă. După mine, scriitorii care scriu mult, și care au norocul să ajungă la bătrânețe, ar trebui să se îngrijească ei înșiși, din viață, de realizarea propriei antologii.

Iată de ce o prezentare a operei poetice a lui Alecsandri, destinată marelui public și menită să readucă pe poet în atenția

cititorilor tineri, nu poate fi făcută decât antologic. O astfel de culegere trebuie să reunească poeziile cele mai frumoase ale „bardului dela Mircești“, cu grija ca să fie reprezentate toate variile aspecte ale inspirației sale: și oda, și imnul, și pastelul, și legenda, și basmul, și cântecul și improvizația ocazională. Criteriul estetic trebuie sacrificat numai în privința câtorva bucăți care de aproape o jumătate de veac se găesc în cărțile de școală, căpătând astfel un fel de drept de cetățenie în spiritul public. Iar poeziile *Doina*, *Miorița* și *Legenda Mănăstirii Argeșului* urmează să fie scoase din culegerea de poezii poporane a lui Alecsandri și încorporate operei sale originale, nu numai pentru frumusețea lor neîntrecută, dar și fiindcă perfecțiunea lor formală a îndreptățit de mult convingerea că poetul-culegător a „colaborat“ cu anonimul poet popular.

*

Dar uitarea ce amenință să se aștearnă peste poezia lui Alecsandri are desigur și o altă pricină, de alt ordin decât prima. Este apariția lui Eminescu. Marele Eminescu a cucerit în așa măsură inimile noastre, încât n'a mai lăsat în ele decât foarte puțin loc pentru alți poeți, dinainte sau de după el. Faptul e lesne de înțeles; perfecțiunile de limbă, de forme și de muzicalitate, atinse de Eminescu, îndreptățesc pe deplin afecțiunea fanatică, geloasă, exclusivistă, pe care o nutrim pentru poezia lui. Timpul, cel mai bun dintre judecători, s'a rostit. Și a făcut-o în favoarea lui Eminescu și în dauna lui Alecsandri. Deși contemporanii, la început, se îndoiau; deși Maiorescu nu alătura decât cu multă grijă pe tânărul începător de gloriosul maestru; deși Eminescu însuși, în versul cunoscut, acordase regalitatea poeziei olimpianului său înaintaș, generațiile următoare au judecat altfel. Astăzi, suveranul necontestat al liricii românești este, cu drept cuvânt, Eminescu. Iar peste „acel rege al poeziei veșnic tânăr și fericit“ s'a abătut întunecarea bătrâneții.

Și totuși...

Disprețul excesiv față de opera lui Alecsandri ni se pare nouă și nedrept și păgubitor. Nedrept în perspectiva istoriei, fiindcă el a fost un precursor. Fenomenul Eminescu, probabil, nu s'ar fi putut produce, dacă n'ar fi existat, mai întâi, fenomenul Alecsandri. Păgubitor în lumina valorilor poetice eterne, fiindcă el a scris unele versuri care pot fi, și pentru noi cei de astăzi, prilej de emoție și desfătare estetică.

Depart de mine gândul de a scădea pe Eminescu pentru a

crește pe Alecsandri. Dar nu se poate tăgădui, și istoria literară a recunoscut-o, că Alecsandri a fost un deschizător de drumuri, un creator de vocabular, un iscoditor de ritmuri și combinații strofice noi, un descoperitor de teme, care au fost, toate, folosite de Eminescu.

Dealtmintreli, cine dintre contemporani a adus lui Alecsandri un omagiu mai frumos și mai simțit decât însuși Eminescu ?

*

Dar lăsând la o parte criteriile de istorie literară, cu examinarea înrâurilor, certe sau numai probabile, și cu toată chestiunea datoriei de recunoștință a celui care a venit după față de cel care fusese înainte, — să ne gândim numai la judecarea pur estetică a poeziei lui Alecsandri. Chiar privită sub acest unghi de vedere, care se exercită, de obicei, în defavoarea înaintașilor (și care singur interesează, recunosc, pe cititorii contemporani), această poezie își păstrează actualitatea, în două domenii. Cele două genuri în care poetul nostru a lăsat o urmă până azi neștearsă, sunt poemul legendar sau istoric și pastelul.

Poemul epic de oarecare întindere, câteva sute de versuri, cu subiect din istorie sau din legendă, se poate spune că este, în literatura noastră, creațiunea lui Alecsandri. *Dumbrava Roșie*, *Dan Căpitan de plai*, *Grui-Sânger*, *Ghioaga lui Briar*, *Banul Mărăcine*, *Visul lui Petru Rareș* și altele constituiesc un gen care n'a fost întrecut până astăzi. Acestor poeme nu li se poate tăgădui mișcarea, varietatea, fantezia, expresia colorată și, trecând peste unele inerente stângăcii de formă, cursivitatea.

Măestria lui Alecsandri apare însă, în toată lumina, mai cu seamă în pastel. Poetul iubea natura și ochiul său știa să privească. Ca unul care călătorise mult, văzuse și adunase, se înțelege, priveliști din toată lumea; Bosforul și Veneția, devenite ilustre în tradiția romantică, îl fermecaseră în deosebi. Dar mai presus de toate, inima lui era legată de peisagiile natale, de Mirceștii unde-i plăcea să șadă, de țara ale cărei frumuseți le cânta cu mai multă căldură tocmai când se întorcea din țări străine :

Din umbra deasă a norului
Intins pe țări străine,
Cu aripile dorului
Voios revin la tine.

O ! cuib al fericirilor !
 O ! țară luminoasă !
 Comoară a nălucirilor,
 Grădina mea frumoasă!

. . . . .

Intinderea câmpiilor
 In zări mai lin se pierde,
 Mai dulce-i rodul viilor,
 Verdeța e mai verde.

Mai nalte sânt nălțimile,
 Mai cald e mândrul soare,
 Mai limpezi limpezimile
 De râuri și isvoare.

Iar fetele cu florile
 Mai viu rîd între ele,
 Și spun privighetorile
 Mai tainic viers la stele.

. . . . .

Aice-i țara basmelor
 Din lumea legendară
 Și-a prelungirii toamnelor
 Sub cer de primăvară.

. . . . .

Și 'n stâncile Carpaților
 Cresc păsări nădrăvane,
 Și 'n sufletul bărbaților
 Mândriile romane.

(Țara)

Cu câtă simțire descrie Alecsandri lunca lui dela Mircești,
 cu viziunea plastică a jocului de lumină și de umbră :

Luncă, luncă, dragă luncă, rai frumos al țării mele,
 Mândră'n soare, dulce'n umbră, tainică la foc de stele.

. . . . .

Omul își îndreaptă pasul către desul strejăriș,
 Unde umbra cu lumina se alungă sub frunziș.

(Lunca din Mircești)

În luncă, sau pe câmp, sau pe baltă, poetul pleacă la vânat,
cu pușca la spinare. Dar nu urmărește, cu glonțul, vietățile firii,
ci numai frumusețile ei, cu privirea :

Răspândind fiori de moarte, luntrea cea de arme plină
Când la umbră se dosește, când s'arată la lumină ;
Iar pe mal în liniștire un băltan, pășind încet,
Zice: „Nu-i peirea lumii... vânătorul e poet!“

(Balta)

Viziunea lui Alecsandri nu este însă statică, rece, pur descriptivă. Dacă ar fi așa, pastelurile lui ar avea desigur o valoare mult mai mică. El știe să însuflețească natura, să-i dea simțire și mișcare, să proiecteze asupra ei tonalități interioare de bucurie sau tristețe.

Toamna. pleacă cocorii și cad frunzele :

Cârdurile de cocoare înșirându-se 'n lung sbor,
Pribegit-au urmărite de al nostru jalnic dor.
.....
Frunzele-i cad, sbor în aer și de crengi se deslipesc,
Ca frumoasele iluzii dintr'un suflet omenesc.

(Sfârșit de toamnă)

Iarna. soarele se ofilește :

Soarele rotund și palid se prevede printre nori,
Ca un vis de tinerețe printre anii trecători.

(Iarna)

Dimineața, copilele mână orăteniile la păscut :

Și o blândă copiliță, torcând lână din fuor,
Paște bobocci de aur lâng'un limpede isvor.

(Dimineața)

I a cosit, dumbrăveanca nu se sperie de sgomotul coasei :

Coasele sub teaca udă zăngănesc răsunător ;
Din căpiță în căpiță dumbrăveanca saltă 'n sbor.

(Cositul)

Pe malul Siretului, văzut ca un imens balaur mișcător, poetul
întâlnește privirea, care pare omenească, a unei șopârle :

Râul luciu se'ncovoaic sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineții mișcă solzii lui de aur.

Lunca'n juru-mi clocotește; o șopârlă de smarald
Cată țintă, lung la mine, părăsind nisipul cald.

(Malul Siretului)

Florile modeste de pădure sunt parcă și ele adunate de o mână
cmenească :

Și mai departe de câmpii
Pădurea 'n toată fala ei,
Răsună viu de armonii
Și 'n poale-adună brebenei.

(Prin frunzele...).

Și iat-o în fine, înconjurată de semănători, pe Rodica, fata
dela țară, purtând cofa cu apă pe umeri. Poetul o surprinde în
atitudinea cea mai expresivă :

Cu grâu de aur ei o presoară,
Apoi cofița întreagă-o beau.
Copila râde și 'n cale-i sboară,
Scuturând grâul din părul său.

(Rodica)

Poet al priveliștei și al legendelor românești, lui Vasile Alecsandri i se cuvine o reparație. Fără să ajungă la înălțimea turburătoare a geniului lui Eminescu, el este totuși un mare poet, cu o fizionomie proprie și originală. Deaceia el are dreptul să trăiască în conștiințele noastre, iar noi avem datoria să nu sărăcim patrimoniul nostru sufletesc, lăsând în uitare pe clasicul poet, cu interesantele note idilice și eroice pe cari le-a adus poeziei românești.

N. I. HERESCU

JURNAL DE LECTOR

Intre evenimentele literare ale anotimpului din urmă (și au fost câteva, cu toată împotrivirea pesimiștilor de profesie), antologia ¹⁾ alcătuită de d. Pompiliu Constantinescu din vasta operă a celui mai complex și mai amplu dintre spiritele criticei universale se situează, fără îndoială, printre cele de o singulară importanță. Ea ne smulge, cu o dulce presiune, tiraniei epice și ne întoarce cu metodă și grație, către acele altare, la care au oficiat fără întrerupere și fără abatere, cei mai inspirați pontifi ai spiritului, în frunte cu Sainte-Beuve. Temerară, prin gândul care a animat-o și prin reușita realizării, antologia d-lui Pompiliu Constantinescu — sugestivă și armonioasă machetă a unui inextricabil daedal — inițiază și încântă, în egală măsură, izbutind să realizeze unul din cele mai frumoase omagii din câte s'au adus lui Sainte-Beuve, sub felurite meridiane. Și omagiul începe din atrium chiar cu minunatele pagini ale prefeței. Există o tehnică a prefeței după cum există mai multe moduri de a citi sau escamota o prefață. Sunt inși pentru care o carte se reduce numai la prefață (și adevărul e că am cunoscut, în viața noastră, scriitori mediocri cu adevărată vocațiune de prefațieri), după cum sunt și de aceia, și de bună seamă cei mai mulți, pentru care prefețele sunt făcute ca să fie sărite. Prefața d-lui Pompiliu Constantinescu reprezintă o specie cu totul aparte, prin îndoita lectură la care solicită. Căci dacă pentru degustarea ei ar ajunge o singură citire, pentru pătrunderea ei și mai ales pentru perceperea justului ei timbru, sunt de neapărată nevoie două lecturi, una înainte și a doua după cercetarea întregului edificiu. Ceea ce părea dintru întâi formulă fericită și pagină inspirată, abia la urmă se dovedește a fi, pe lângă aceasta, și esența cu știință distilată a unei adânci cunoașteri și a unei neobișnuite stăpâniri a obiectului.

---

1) Sainte-Beuve, *Pagini de critică*, alese și traduse de Pompiliu Constantinescu, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“.

De câte mijloace se va fi folosit Aristeul acesta modern până va fi captat o atât de rebelă și proteică făptură, împelițată în atâtea mii de pagini diverse, nu cunoaștem, dar bănuim, după nenumăratele aspecte și incursii, la care citirea, pagină de pagină, a enormului material, invită. Acum, oricare din pregnanțele și sugestivele formule ale prefetei capătă alt ecou, judecățile și caracterizările se luminează de noi sensuri și sfârșești prin a repeta ceea ce André Thérive, invocat și în această prefață, spunea cu atâta justetă: „ori de câte ori consultăm pe Sainte-Beuve, observăm că a spus totul asupra oricărui subiect important“. Căci observația se potrivește de minune și celui mai inițiat dintre discipolii lui Sainte-Beuve la noi, am numit pe d. Pompiliu Constantinescu, pentru comprehensiva sa prefață, ca și pentru întreaga alcătuire a acestei foarte utile antologii.

Foarte utilă, înainte de toate, prin împlinirea acelei lacune, de care cultura noastră s'a resimțit întotdeauna în privința cunoașterii lui Sainte-Beuve. Cele câteva date de istoriografie literară din prefața d-lui Pompiliu Constantinescu sunt deajuns ca să ne convingă despre aceasta. Cunoscut mai mult prin urmași și prin colaterali, Sainte-Beuve n'a fost printre familiarii teoreticienilor noștri literari și explicația se cuvine căutată pe de o parte în condițiile strict cronologice, pe de altă parte în însăși structura personalității marelui critic. Când Sainte-Beuve își încheie ciclul de viață și de fecundă activitate critică, Titu Maiorescu e abia în primul bienniu al campaniei sale împotriva vechii direcții în cultură, care avea să se continue încă mulți ani și ale cărei alarme întrețineau întreaga noastră viață literară dincoace și dincolo de munți. Judecătorească și de invaziune, critica lui Titu Maiorescu nu era, totuși, cu toate jocurile-i, de spirit și fantezie, mai puțin dogmatică și ea a dat tonul dezbaterilor literare, ce aveau să-și afle parteneri pe măsură, abia după intervenția lui Gherea. Acum însă, domnea în Apus, legislatori de prestigiu și violența unor Taine, Brunetière și Brandes, și canoanele lor erau cu osebire menite să satisfacă apetitul de dogmă și de controversă al tinerilor noștri critici, crescuți mai toți sub aripa larg ocrotitoare a lui Gherea. Ibrăileanu în anii lui de junețe critică, Ionescu-Rion, Antemireanu, Ștefan Petică, jurau în aceleași norme ale magiștrilor, oricât unii din ei, precum Petică, se mai abăteau și prin grădinile aroamate ale criticei foiletoniste, din vârsta de aur a simbolismului francez. Cât de străină ar fi apărut, în mijlocul unei societăți atât de grave unde nu se discuta decât doctrină și principii, umbra celui mai amabil interpret al sufletelor, ușor se poate

înțelege. Sainte-Beuve era un indezirabil și întrebarea este dacă nu cumva indezirabil era și în patria lui de baștină, la epoca aceea. În 1894 apărea în „Convorbiri literare“ studiul d-lui Mihail Dragomirescu, „Critica științifică și Eminescu“, una din lucrările cele mai vioaie, ce și astăzi se citește cu plăcere, pentru spiritul ei polemic și pentru entuziastele comentarii eminesciene, întâie manifestare dogmatică a aceluia care avea să devină generalisimul cunoscutului nostru sistem de fortificații estetice.

Pentru a vorbi în termeni curenți, studiul de atunci poate fi privit în lumina dezvoltărilor ulterioare și raportat la masivele cazemate ale „științei literaturii“ și „integralismului“, drept unul din ușoarele forturi menite să mascheze o înaintare favorabilă. Ce s'a ales, în parte, și ce se va mai alege până la urmă de „maginot“-ul acesta al esteticei naționale poate că nu este încă de actualitate, a detalia. Dar putem subscrie de pe acum subtila și insidioasa observație a d-lui Pompiliu Constantinescu, după care amintitul studiu dela 1894 reducea întreg rolul lui Sainte-Beuve, la acela de „țap ispășitor al tuturor ereziilor criticii care a precedat critica științifică dragomiresciană“. O atât de justă remarcă, atât de strălucitor exprimată, nu mai are nevoie de nici un adaos. Și totuși, nu cred să fie lipsit de pitoresc a trimite la una din notele ediției din 1925, ale amintitului studiu, unde se poate citi următoarea glosă, în josul părerii după care operele de artă n'ar reprezinta, cum credea Sainte-Beuve, partea superficială și tranzitorie din sufletul unui artist și că dimpotrivă „ele relevă partea lui reală, partea lui adâncă și esențială“. „Cercetările mele ulterioare, scrie d. M. Dragomirescu, m'au dus la concluziunea, că numai operele *geniale* ale unui poet pot servi de bază pentru determinarea personalității lui artistice... că, operele geniale sunt *ființe de sine stătătoare*, desprinse din conștiința poetului, și având caractere deosebite, atât între ele cât și mai cu seamă — între fiecare din ele și conștiința *omenească*, personală a poetului“. *Numai operele geniale* — și 'n această ușoară în aparență concesiuone, să ne fie îngăduit a vedea un început de justiție, fie și tardivă, pentru Sainte-Beuve. Altminteri, metoda ergastulară se continuă după aceleași criterii, pe care, cu timpul, d. Mihail Dragomirescu a completat-o cu ceea ce am putea numi sistema represiunilor postume. Nemulțumit cu caznele la care supusese pe scriitori în timpul vieții, d-sa îi urmărea și după moarte cu furiile sale vindicative. Cu specificarea că furiile erau de astă dată niște autentice eumenide. Convertite la integralism, toate umbrele câmpiilor elizee n'au altă ambiție și nu-și cunosc fericire mai mare decât să comenteze, să

lămurească și chiar să justifice concepțiile estetice ale acestui nou Hermes Psychopompos.

În atari condiții, evident, nu putea fi vorba de o cunoaștere, necum de o înscăunare a lui Sainte-Beuve în cultura noastră. Într'un veac atât de îndoctrinat ca acela despre care vorbim, lacuna aceasta nu este decât foarte explicabilă și d. Pompiliu Constantinescu sugerează cu infinită discreție toate condițiile acestei inferiorități. Ele sunt, dealtminteri, cum schițarăm mai sus, nu numai ale noastre, dacă e să judecăm după aceste împletite rânduri, cu care Albert Thibaudet circumscrie proteica personalitate a lui Sainte-Beuve : „Ce rost au atunci „teoriile“ ce i-au fost atribuite sau prin care el a caracterizat un moment sau o secțiune a eternei lui mobilități ? Fiziologie, istorie naturală a spiritelor : să nu îngăduim astfel de etichete să se lipească de dânsul; magician și nu teoretician; reflexiv și nu gânditor ; peripatetic și nu profesor ; doftor și nu doctor (*douteur et non docteur*): dintre fiii lui Montaigne, cel mai autentic al secolului al XIX-lea“.

Și antologia d-lui Pompiliu Constantinescu tocmai o astfel de *restitutio in integrum* încearcă să fie, izbutind chiar să realizeze cea mai temeinică dintre operele de inițiere sainte-beuviană.

*

Cea mai temeinică, deoarece pune la îndemâna amatorului nu numai texte, și multiple și de cât mai expresivă substanță, dar și din acelea ce definesc și conturează arta marelui critic. Scopul antologiilor a fost întotdeauna să determine sugestii, să invite la lecturi și cercetări continuate, să fie un ponton de îmbarcare, un port oportun și nu un fiord barat de ghețuri ostile și inaccesibile. O antologie cată să deschidă apetitul și, sub raportul acesta, cu greu va afla cineva o mai diversă masă din povești, mai copioasă și mai ispititoare ca aceea din antologia critică a d-lui Pompiliu Constantinescu. În felul acesta invitația cu care-și încheie d-sa admirabila prefață, despre ale căre merite abia spuserăm câteva cuvinte, este mai mult decât un act de curtenie, dela un vechi militant al criticei către un ipotetic învățacel care acum abia își ascute creioanele. Finalul acesta al prefeței s'a bucurat de unanimitate favorabilă a confrăților mei și regretul meu este nemăsurat că vremea excepționale, cu economia lor de război, mă obligă să renunț la plăcerea de a-l transcrie. El trebuia, însă, cel puțin amintit pentru accentul din inimă, reeditând la distanță de opt decenii, accentul și consi-

liile, de o natură înrudită, ale „mărturisirii“ lui Sainte-Beuve, („*Tinere care te dedici Literelor... ascultă din gura unuia care te cunoaște destul de bine...*“ pag. 448-449) cu care d. Pompiliu Constantinescu a avut fericita inspirație să închee culegerea sa antologică. El trebuia amintit și pentru intima lui justificare. „Paradisul contemplației“ în care d-sa își îmbie învățăcelul și pe care-l proiectează la capătul unui drum, de renunțări și poate și de triumfuri, biruite „cu demnitate, cu îndrăzneală și credință“, paradisul acesta e mai ușor de cucerit în tovarășia unei călăuze de informația și certitudinea autorului antologiei de față. Dacă spațiul ar îngădui nu ne-am da în lături să alăturăm și calda noastră apostrofă, fericind pe tânărul învățăcel și îndemnându-l să răspundă cu toată iubirea, închinării și cu toată credința, invitației d-lui Pompiliu Constantinescu.

Dar spațiul nu îngăduie, cum nu îngăduie nici timpul. Vremea în care vastele foiletoane și „conversații de Luni“ ale lui Sainte-Beuve se numeau „articole“, iar studiile de genul aceleuia, cu care Théophile Gautier prefața poeziile lui Baudelaire, „notiță“, presa noastră n'a cunoscut-o niciodată și nu numai din pricina lipsei de hârtie. Cu atât mai puțin am putea-o instaura astăzi. Iată pentru ce ne vedem siliți să renunțăm la tot acel capitol al textelor, din care se desprinde cu osebire caracterul acela de „inteligentă sensuală“, cum așa de plastic numește d. Pompiliu Constantinescu activitatea intelectuală a acestui mare devorator de veacuri și de glorie. Pentru a putea sugera, cât de cât, spiritul curiozității și proporțiile capacității de asimilare la Sainte-Beuve, ar trebui să apelăm la unități de măsură rabelaisiană. Nesațul lui de cunoaștere, de iscodire și de de taifas are ceva din pofta de mâncare și din nestinsa sete a „elasticilor uriași“ din Rabelais, acel Rabelais despre care a vorbit, atât de pătrunzător încă din „Tabloul poeziei franceze în veacul al XVI-lea“, lucrarea sa de debut critic, contemporană cu Gramatica lui Eliad dela 1828, și din care antologia d-lui P. C., orânduită cronologic, oferă câteva excelente pagini, chiar dela început. Cată însă să ne înfrânăm regretul și, părăsind toate acele meditațiuni pe care studiile despre Racine, La Bruyère, Pascal, Joubert, Montaigne, Montesquieu, Boileau, Voltaire, Rousseau, Stendhal, Balzac, Vigny, Gautier (și pomelnicul e departe de a fi complet) le-ar fi favorizat, să ne limităm numai la acele pagini, din care s'ar putea schița, cât de aproximativ nu mai e nevoie să spunem, portretul și metoda marelui critic. Cu toate că, pentru aceasta, înseși paginile amintite ne-ar fi fost de un neprețuit folos. Un studiu ca acela închinat celor trei

Boileau, paralela în care umanitatea lui Rousseau e prețuită la justa ei valoare față de asprimea feudală a lui Chateaubriand, evocarea lui Don Quichotte („a fost o carte de circumstanță și a devenit o carte a umanității“) sau lirismul elevat din „Contemplația Universului“ sunt tot atâtea necesare fațete pentru perceperea acestui diamant cu lumini infinite.

S'a observat, de pildă, de unii și alții dintre exegeții lui, că Sainte-Beuve se complăce mai curând în societatea spiritelor defuncte, a celor cât mai de mult timp răposati, în timp ce de contemporani s'a apropiat cu destulă discreție. Că n'a scris despre Gérard de Nerval, nici despre Baudelaire, că a crezut, în schimb, în Béranger toată viața (ceea ce-i foarte grav, adăoga Thibaudet, poate cel mai fervent dintre panegiriștii lui Sainte-Beuve), că despre comilonii lui romantici s'a rostit totdeauna cu rezerve, când nu și-a dozat veninul în „Otrăvuri“, că articolul funerar pentru Musset echivalează, zice Thérive, cu o execuție capitală (ce să mai spunem atunci de pamfletul lui Verlaine la moartea lui Hugo!) și câte altele nu s'au formulat despre deficiențele sau „limitele“ criticei lui. Să spunem în treacă că reproșul despre partea lui Baudelaire amintește, la o temperatură mai ridicată, pe acela ce unii și alții au adus, sau mai aduc încă lui Maiorescu, pentru zgârcenia cu care l-ar fi apreciat pe Eminescu, sau în privința execuțiilor capitale, să ne amintim de ceea ce raportează frații Goncourt în Jurnalul lor (III, 219), în legătură cu o astfel de bănuială și cu supărarea lui Sainte-Beuve: „Ereintement, répéta-t-il tout à fait blessé; je fais de la critique, je ne fais pas d'éreintement“ și să conchidem că totul se explică, de vreme ce ține de însăși structura temperamentului său critic, de determinismul acela mai presus de voința insului, care l-a îndreptat mai mult înspre trecut, decât spre contemporani. În ce măsură însă a și regretat-o, această discreție și această fatală abdicare, se va convinge tot cel ce va citi emoționantele pagini de autoflagelație, în care vorbește de Victor Hugo (p. 190-193). A vorbi mai mult despre prezent i s'a părut, după aceea, a vorbi și despre sine și'n orice caz a nesocoti și nedreptăți pe cei de altădată: „În literatură, stă scris în unul din acele excelente epigrafe, cu care d. Pompiliu Constantinescu a precedat marile capitole ale antologiei, în literatură, a nu te ocupa decât de prezent și de cartea zilei, înseamnă a iubi moda, a urmări și alerga după succes, nu înseamnă să iubești înseși Literalele, al căror caracter firesc este perpetuitatea, amintirea și varietatea în amintire... Să ieșim din noi câteodată; să acordăm și altora câteva aduceri aminte și

reveniri binevoitoare, de care, mâine, vom avea noi înșine nevoie" (p. 44). Sunt însă și motive mai puțin sentimentale, și Sainte-Beuve e mult prea mult unul din rarele spirite analitice pentru ca să nu se oprească cu interes la ele. A vorbi despre prezent, în ritmul și cu aplicația pe care acesta le-ar fi cerut, ar fi însemnat fără doar și poate a se robi și singura robie suportabilă, pentru un spirit ca Sainte-Beuve, rămâne aceea pe care și-o alege singur. Dar să-l ascultăm mai bine pe el, să ne spue cu francheța și cu luciditatea caracteristică, rațiunea acelor omisiuni ce i se imputau și de care însuși el își da perfect de bine seama. Fragmentul, așa de sugestiv intitulat „Romanul formă universală“, face parte din studiul închinat romancierilor contemporani („Nouveaux Lundis“, 1863) și din el transcriem finalul care, suntem siguri, va încânta și satisface pe cititor : „Adevăratul motiv al omisiunilor mele, cu siguranță, nu e disprețul, sunt prea departe de el ; cu atât mai mult nu e nici neglijența, nici uitarea : este, s'o spun ? un pic de încurcătură. Dacă nu citești totul, aproape totul, din această cantitate de producții, dintre care fiecare își are calitatea ei ; dacă ai scăpat momentul în care ele îți trec prima oară pe sub ochi, ți-e greu mai apoi să restabilești punctul de vedere ; o mișcare atât de complicată, atât de diversă, atât de fecundă și într'un gen nesfârșit, care amenință să devie formă universală, pretinde să fie urmărită zi de zi ; fără de care nu mai știi exact raporturile, proporțiile talentelor între ele, gradul de originalitate sau de imitație, treptele de valoare ale operelor, ceea ce ele promit într'adevăr și ceea ce autorul poate să ție. Fără îndoială că studiul poate reveni asupra lor și să suplinească ceea ce ai lăsat să dispară la început ; dar un studiu e vorbă mare și nu-l faci decât rar“ (p. 381). Crâmpei, unde fiecare cuvânt e trecut prin rațiune și prin inimă, din confesiunea la care Sainte-Beuve revine în nenumărate rânduri, dar nicăieri mai emoționant ca în pagina cu care se încheie studiul său închinat „Criticei naturale“ (p. 395-402). Dacă este adevărat, pentru a folosi chiar imaginea criticului, că mierea albinelor, pe care le-am văzut la lucru, nu ni se pare „mai puțin dulce, ci de mai bună esență“, ceea ce arată, cu o metaforă sugestivă, care sunt preferințele și modul erudit al criticei sainte-beuviene ¹⁾ — în aceeași măsură își are

¹⁾ Din același fragment, și această imagine nu mai puțin categorică : „fără a fi în același timp grădinar și conviv, trebuie să avem despre fructul pe care-l gustăm, cât de multe noțiuni cu putință, mai ales când îți iei tu însuți sarcina imediată să-l servești și să-l înfățișezi altora“.

rostul și regretul după o critică mai sveltă, mai sportivă, mai despovărată de plumbul arsenalurilor științifice. Și întru aceasta, se cuvine citită, ce zic, degustată în întregime, excelența pagină 402, una din cele mai frumoase ale tălmăcirii d-lui Pompiliu Constantinescu, în care bibliofagul acesta antedeluvian, tăbărit pe Araratul izolat al cărților, se surprinde visând — cu câtă melancolie și cu cât lirism! — la vremea lecturilor patriarhale, „când se citeau Anticii și Modernii lungit în pat, ca Horațiu în timpul caniculei“ și nu hărțuit de îndoieli și obligat la infinite investigații, de text, de originalitate, ș. a., ca în ziua de azi. Pus să aleagă între epicureismul epocilor acelora amabile și disciplina metodică a prezentului, nu rămâne îndoială că ar vota, totuși, pentru aceasta din urmă — ceea ce explicită, de altminteri, pentru ce și regretul său este mai mișcător, mai omenesc.

Că alegerea lui Sainte-Beuve n'ar putea fi alta, determinată cum e de rațiuni de structură intimă, abia dacă are nevoie să fie dovedit. De nicăieri însă nu reiese aceasta mai plastic, decât din rândurile, ce par completarea celor dinainte, și în care eruditul biograf și întemeietorul criticii psihologice se destăinuiește într'un fragment de intensă acuitate analitică: „Te închizi în casă timp de cincisprezece zile¹⁾ cu scrierile unui mort celebru, poet sau filosof; îl studiezi, îl întorci pe dos, îl cercezezi pe n'delete; îl faci să se expue în fața ta; e ca și cum ai petrece cincisprezece zile la țară să faci portretul sau bustul lui Byron, lui Scott, lui Goethe; numai că ți-e mult mai la îndemână să stai cu modelul său, iar statul între patru ochi, deși pretinde ceva mai multă atenție, comportă mai multă familiaritate. Fiecare tăsătură vine la rândul ei, și se adaugă la această fizionomie pe care încerci s'o zugrăvești; e ca și cum fiecare stea răsare succesiv sub privirea ta și vine să lucească la locul ei în țesătura unei nopți frumoase²⁾“ (pag. 50-51). Pasajul, desprins din fragmentul „Critica psihologică“, are marea însu-

---

¹⁾ Unitate de timp pare-se, de fel convențională. D. Pompiliu Constantinescu o semnaleză (în notă) și în foiletonul despre La Harpe. Să o desprindem, la rândul-ne, într'o formă conjunctivă, din portretul închinat D-nei de Sévigné: „...dar să intri și să străbați pas cu pas printre cele zece volume de scrisori (și recomandăm mai ales ediția ....) să urmărești tot, să *depeni* totul, cum spune ea; să faci cu ea ceea ce faci cu *Clarisse Harlowe*, când *te odihnești* [Sublinierea noastră. N. R.] de cincisprezece zile ploioase, la țară“ (p. 117).

²⁾ Sublinierea noastră.

șire că ne introduce, ca într'o sală a oglinzilor, în chiar laboratorul de cercetări, al criticului. Un laborator de alchimist mai curând, urmărind transmutația metalelor, un cabinet de vrăjitor, care-și minte, cu infinite artificii, victimele, le neutralizează și le domină, ca un urieșesc paianjen al cugetelor, până ce le stoarce, într'o supremă desfătare, toată măduva personalității. Urmează după aceea reconstituirea, readucerea la viață. căci vrăjitorul acesta ineputabil cunoaște izvoarele de apă nu și mijlocul de a le capta, și în descântecul lui intră ceva mai mult decât iluzia exorcisantă a formulelor magice. Puterea lui ține de forțele ascunse ale lumilor de dincolo, de aștrii care guvernează sufletele și le suplinesc și în felul acesta, oarecum dincolo de limitele stricte ale metaforei, mi se pare că se cuvine înțeleasă imaginea cu care se încheie paragraful : „e ca și cum fiecare stea răsare succesiv sub privirea ta etc.“. Raportând într'un loc al jurnalului lor (III, 116) părerea lui Eudore Soulié despre existența a doi Sainte-Beuve, frații Goncourt, acești geniali furieri ai literelor franceze în secolul trecut, transcriu imaginea aceluia Sainte-Beuve „al camerei de sus, al cabinetului de lucru, al studiului, al cugetării, al spiritului“ în opoziție cu celălalt Sainte-Beuve al parterului, al sufrageriei, al familiei, etc. Și distincția are de ce să ne bucure. Căci e însuși portretul vrăjitorului, exilat de bună voie, deasupra nivelului comun, și coborînd la răstimpuri printre muritorii de rând. Cu o astfel de tehnică a citirii sufletelor, ca aceea a rândurilor sale de mai sus, miracolul substituirii în tot atâtea portrete, de o atât de diversă psihologie se explică. Sau cu încă unul din textele antologiei de față, despre Sainte-Beuve s'ar putea repeta ceea ce afirmă el despre Diderot, când îl arată stăpânind în gradul cel mai înalt „facultatea semi-metamorfozei, care este însuși jocul și biruința criticei, și care constă în a te pune în locul autorului și a privi din punctul de vedere al subiectului examinat, a citi orice scriere *conform* spiritului care a dictat-o etc. etc.“ (pagina 251).

O atare tehnică porcede din ascunzișurile intime ale temperamentului și e departe de a putea fi asimilată cu imaginea acelei critici științifice, așa cum au voit s'o acrediteze legendele. Desigur, fostul student în medicină și prețuitorul școalei fiziologice mai păstra în alcătuirea lui intelectuală câteva din culele puternice ale întâilor impresii. Nimic mai natural, ca din contactul cu școala și cu veacul să fi fost ademenit să scrie „o istorie naturală literară“. Varietatea promenadelor sale herborizante trebuia să-i sugereze ideea acelor familii de spirite și

acelor clasificățiuni inspirate din lecțiile științelor naturale. În ce mică măsură era și făcut, predestinat adică, să realizeze un atare proiect, iată ce se poate foarte bine urmări în paginile respective ale introducerii d-lui Pompiliu Constantinescu, acest breviar al problemelor sainte-beuviene, pe care d-sa le epui-sează cu grație, dar și cu fermitate. E deajuns ca diletantul metodelor științifice, care este Sainte-Beuve, să se întâlnească cu un ortodox al sistemelor, cum e Taine, pentruca firea lui adevărată, temperamentul lui intim să se răzvrătească. Oricâte teorii n'ar putea, insinuiază el, să rezolve „punctul esențial al dificultății; acel *cum* al creației sau al formației; misterul scapă. Ceea ce putem face mai înțelept este să vedem și să observăm bine, și ceea ce este mai frumos, când putem, să zugrăvim. Formulele generale nu atestă decât o vedere și o dorință a unor anumite spirite; e mai bine să fii sobru și să nu le faci să intervină decât în ultima extremitate, căci prea des întrebuițate și înfățișate în orice clipă întunecă și strivesc“. Și pentruca astfel formulată obiecția să nu i se întoarcă împotriva, Sainte-Beuve își sfârșește eseul („Taine și metoda lui critică“, pag. 330-336), unul dintre cele mai importante, cu această semnificativă retușare: „Dacă se poate spera să ajungem într'o zi a clasa talentele după familii și sub anume numiri generice care să răspundă la însușirile principale, cu atât mai mult, în vederea aceasta, ar trebui ca mai înainte să observăm cu răbdare și fără spirit de sistem, să le cunoaștem deplin, unul câte unul, exemplar cu exemplar, să alegem pe cele asemănătoare și să le descriem“ (pag. 336). Ar mai fi trebuit, poate, să ne oprim și la eseul dedicat lui „Théophile Gautier foiletonist“ (pag. 382-388), și la rândurile în care se vorbește cu simpatie despre „critica artiștilor și a poezilor,... în anume cazuri cea mai vie, cea mai pătrunzătoare, cea care merge mai mult în adâncime“, cu toate că altminteri sectară sau, cu chiar vorbele lui, „prin însăși natura sa, categorică și exclusivistă“. Dar timpul nu iartă.

Cum trebuie să încheiem și să părăsim gândul, ambițios și zadarnic, că am putea sugera, cât de cât, cu rândurile noastre, fie bogăția textelor antologiei, fie substanța studiului introductiv al alcătuitorului, să ne consolăm comunicând câteva din rarele gemme ale stilului sainte-beuvian, pe care le-am întâlnit și pus deoparte, într'o vitrină anume. Ele nu fac parte desigur din aceea prețiozitate a stilului, pe care o critica, dintr'un explicabil spirit de revanșă, Balzac, ci vădesc în ce măsură criticul folosește imagini din cele mai fericite, în care însă, după afirmația lui

Thérive, se simte premeditarea și șlefuiala. „Sunt oameni care ar tăia o albină în două, dacă ar putea“, scrie S.-B., înțelegând prin aceasta, aberația acelor care trăgeau o linie de demarcație între proza și poezia lui Musset. „Ca un arbore să răsară e nevoie de pământ ; nu-l plantați în plin munte de Carrara“ se referă la preferința cu care Flaubert a zugrăvit, în Sallambô, ființe inumame. „...Cât praf de aur încărcat în coji de nucă pe firul suvoiuului!“ exclamă criticul în fața iureșului și vervei din foiletoanele lui Théophile Gautier. Despre ironia particulară a lui Alfred de Vigny, pe care l-a urmărit mai mult decât pe oricare altul cu virusul „otrăvurilor“ sale, spunea că e „ironia îngerului care și-a uscat buza arsă cu buretele îmbibat cu oțet și fier“. În „Mes Poisons“, dacă nu mă 'nșel, afirmă că Vigny e singurul care ar fi în stare să scrie deasupra unui sonet : epopee, iar despre boala, subtilă și rară, proprie lucrurilor prețioase, de care ar fi zăcând : „e bolnav, îmi spune cineva care-l cunoștea bine, de *boala perlelor*. Nu te vindeci decât dacă le porți“. Distincția dintre Iliada și Odiseia, datorată uneltei critice a modernilor, a dus la descoperirea că Omer „e un grup, o apropiere a două astre, o stea dublă“. Și pentru a sfârși cu o imagine de actualitate, vina cea mai gravă a lui Bossuet e că a nesocotit în *Discursul asupra istoriei universale*, informația riguroasă și științifică a contemporanului său Richard Simon : „dar el (R. S.) e asemeni unei mine ascunse sub apă, legată de laturile superbului vas, pe care-l va face mai târziu să explodeze“.

PERPESSICIUS

PRIN PUBLICAȚII VECHI SAU UITATE

În Chișinău, unul din orașele Moldovei (căci Basarabia n'a fost niciodată o „provincie“ cu caracter separat, ci o parte a Moldovei înseși, motiv pentru care locuitorii din ținuturile respective s'au considerat „moldoveni“ iar nu „basarabeni“), activitatea editorială a fost stânjenită de împrejurările istorice și scriitorii moldoveni „basarabeni“ și-au tipărit producțiile în partea Moldovei rămasă liberă. Avem înaintea totuși o publicație literară din Chișinău și anume :

Alcătuirele / D. Ioan Sirbu / Poezie / Chișineu / în Tipografia lui Popov / 1852.

A afirma că poeziile lui Sirbu ¹⁾ au vreo valoare literară, ar fi o călcare a spiritului de adevăr. Singurul element interesant este de ordin cultural. Sirbu e un patriot cu nostalgia Moldovei integrale care își găsește în poezie un mijloc de expresie mai ușor de alunecat printre foarfecele cenzurii exercitate de un M. Paleologu. Compunerile lui sunt pentru „patrioți“ :

Patrioților priimiți
Ale mele ostineli
Această carte o cetiți,
Și ertați a ei greșeli.

---

¹⁾ Ion Sârbu (1830-1868) s'a născut la Ignăței și a murit la Mașcăuți, jud. Orhei. A publicat și fabule (1851). S'au făcut și noi ediții din opera lui, pe care nu le cunoaștem, noi slujindu-ne de edițiile originale. Indrumări bio-bibliografice în Gh. Bezviconi, *Cărturari basarabeni*, Chișinău, 1940.

Orice Român, renunțând la un spirit critic exagerat, va înțelege flacăra naționalistă ascunsă în aceste umile versuri :

Moldova

Moldovo, țară frumoasă
Pământ bun și 'nbelșugat
Cu păduri multe și deasă,
Și cu izvoară bogat.

La tine, bunul călător,
Să uită cu 'nsuflețire ;
Să face lăcuiitor,
Și 'n veci cu nedespărțire.

A tale ape cele dulci,
Indat pe el îl măgulește ;
De dragoste îl usuci,
Ș'aici să căsătorește.

Când vede vro Moldovancă,
Inima-i sare din loc,
Nu știe ce să mai facă
Să aprinde ca de-un foc :

A ei ochi plini de viață,
La sprincene închinată,
La stat sprintenă măreață,
Chiar a Venerii nepoată.

De și nu ești așa mare
Cu cuprinderea în sine,
Dar ești foarte priimitoare
De multe niamuri străine.

Că 'n tine de mult lăcuesc :
Evrei, Tătari, Bulgari și Greți,
Ce vin de neguțtoresc,
Dar socot să șază 'n veci ;

Franțoji, Nemți, Italieni,
Vin la tine spre plimbare
Cu ochilari și ocheni,
Și-ș uită a lor înturnare.

Pe holdele ce ești lătită,
Cu înbelșugare multă,
Agricoltura ce cinstită
De mult îți e cunoscută :

Pentru care, adeverează,
Taurul acestei țări,
Care de stemă luciază,
Acuma sute de veri.

Intru un cuvânt ce vrei,
Pentru Moldova să vorbești ;
Dar aici nu 'ncap idei,
Ci 'n adevăr s'o prăvești.

Se vede clar că Sirbu s'a străduit să amăgească cenzura. Constatarea că Moldova e „foarte primitoare“ de străini, are aerul unei laude, însă amărăciunea discretă e vădită în „dar socot să șază 'n veci“ cu privire la cei veniți numai pentru negustorie sau în plimbare.

Ca un document de culoare locală se poate cita *obșteasca petrecere a carnavalului* :

Cu-a carnavalului sosire,
In scârbe să face lipsire ;
Căci făcutele nenumărate,
Sânt cu beția 'ncurcate.

Pe la multe făgădăi,
Vezi veselii și bățai,
In care dă Rusu strigare
Să-i de *blini* unse tare,
Și o ocă băătură
Să-i de nouă gânditură ;

Deci întră și Moldovanul,
Căutând în pungă banul,
Dar găsind el mărunțele,
Strigă să-i de plăcințele.

Și după multa băătură,
Să începe 'ncâlcitură
De a lor neastâmpărare,
Ce nici un folos nu are

Acum nespusele veselii,
Să fac, să fac foarte vii ;
Că omul fără cugetare
Iși uită a lui supărare.

Măcar că și giudecătorii,
Și totimea slujitorii,
Și boerimea ce mare,
Să fac veseli foarte tare ;
Dar veseliele trecând,
Vin nevoile decurând,
Care c'un feliu de muștrare
Silesc pre fiește care,
Să le răbde cu plecare
Până la altă serbare.

*

Găsim nimerit a aminti acest centenar manual de geografie :
Mică geografie / a / Daciei, Moldaviei / și a / Țerii Românești. / Prelucrată / de / Pitariu V. Popescu-Scriban / Elev Academii Mihailene. / Eșii / In Tipografia Albinei / 1838.

Acolo unde tratează despre hotare, micul manual (VIII+56 pp.) spune următoarele :

„Hotarăle din vechiu a Moldaviei era : spre Nord Polonia, spre Vest Transilvania și țara Românească, spre Sud Dunărea și Marea Neagră și spre Ost Marea Neagră și Nistru ; iară după o curgere de vecuri se-au îngustat foarte mult și au rămas acum hotarăle de față între Besarabia o țară din trupul Moldaviei ; Bucovina deasemenea din trupul Moldaviei, Transilvania, țara Românească și Dunărea.

*

Fiindcă suntem în ordinea cărților didactice, credem nimerit a cita un manual de lectură pentru cursurile de limbă franceză din aceeași epocă :

(Copertă exterioară).

Premieres | connaissances | a l'usage de la jeunesse | moldave. | Întăile cunoștințe | pentru junimea Moldovei. | Eși | In tipografia Albinei.

(Copertă interioară).

Întăile | cunoștințe | pentru | junimea moldovană | care | învață limba franceză | Eși | La Institutul Albinei | 1836.

|

Manualul e o juxtă cuprinzând în stânga textul francez iar în dreapta versiunea românească. Prefața e interesantă (dăm textul franțuzesc) :

Avant Propos !

La langue française étant une des principales branches d'études auxquelles se consacre la jeunesse Moldave, j'ai cru rendre un service essentiel aux instituteurs aussi bien qu'aux élèves, en publiant ce livre élémentaire, avec la traduction en regard. Le but de cet ouvrage est de faciliter l'étude de la langue française et d'orner en même tems, l'esprit des jeunes gens par des connaissances utiles et agréables, en adoptant une méthode à laquelle on doit le plus grand succès. Je me suis acquitté de cette tâche sous la direction de M. l'Aga G. Asaky.

L'accueil favorable qu'on accordera à cet essai, m'engagera à en publier plusieurs autres dans différens genres, tous propres aux exercices de cette langue.

Basile Poppescou, élève de l'Académie

Iassy le 3 Avril 1836.

Manualul e o mică enciclopedie cuprinzând de toate: Dieu, créateur de toutes choses; l'Univers, Le Soleil; Les Etoiles; Les Planètes; La Terre: La Lune; Eclipses de Lune et de Soleil; Les Élémens; Le Feu; L'Air; l'Eau; Les Nuées, La Pluie; La Neige et la Grêle; la mer; L'Homme, Hommes de defférentes [sic] couleurs; Les Animaux; Les Quadrupèdes; Les Oiseaux; Les Poissons; Les Reptiles; Les Insectes; Les Végétaux; Les Minéraux; Le Fer; Le Cuivre; L'Etain; Le Plomb; L'Argent; L'Or; Les Cinq Parties du Monde; Explication de quelques termes employés dans la Géographie, Principaux Peuples et principales Villes de l'Europe; Principaux Peuples et Principales Villes de l'Asie; Principaux Peuples et principales Villes de l'Afrique; Principaux Peuples et principales Villes de l'Amérique; Principaux Peuples et principales Iles de l'Océanie; Les Peuples les plus célèbres de l'antiquité; Origine de Daco-Romains; Religion des Grecs et des Romains, ou la Mythologie; Division du Temps; Principales langues anciennes; Principales langues existantes; Quelques principes de grammaire; L'Article et le Nom; L'Adjectif; Le Pronom; Le Verbe; L'Adverbe; La Préposition; La Conjonction; L'Interjection; La Prose et les Vers; De la Société; Des Arts et de Métiers;

Principaux devoirs des Enfants ; Quelques Règles de Politesse pour les Enfants.

Am dat întreaga tablă de materii, ca să se vadă cât de uscat era un manual în acea epocă. Cu toate acestea el dădea roade, fiindcă școlarii erau în general fii de boieri cu o educare a minții superioară. Cităm ca specimen din capitolul despre „Proza și Versurile“ :

Peut-être ne savez-vous encore quelle différence existe entre la prose et les vers ? peut-être même ignorez-vous s'il y a des vers et de la prose ? Je veux donc vous dire un mot à ce sujet.

La prose est le langage naturel, tel que vous le parlez ; ce livre que vous lisez est en prose.

Les vers sont un autre langage plus relevé et moins naturel. Ce qui les distingue de la prose, c'est qu'ils sont mesurés, et que chaque vers est terminé par un mot qui rime avec la fin d'un autre vers. Lisez soigneusement les vers que je place ici sous vos yeux.

Homme, quoiqu'ici-bas tu veuilles *entreprendre*,
Songe à ce compte exact qu'un jour il en faut *rendre*,
Et met devant tes yeux cette dernière *fin*
Qui fera ton mauvais ou ton heureux *destin*.

Versurile românești sună așa :

Omule ci 'n astă lume, multe vrei a face a strânger,
Socotește cu-amăruntul că 'ntr'o zi toate s'or stânger,
Și îți pune înainte acel din urmă sfârșit,
Ori răul seau bunătatea, te-a 'ntovărăși 'n mormânt.

*

În „*Septemăna*, foaic sătească sub redacția D. Constantin Negruți, Iași. În tipografia Româno-Francesă, 1854“, între alte lucruri interesante, găsim acest articol spiritual al redactorului însuși.

Pentru ce și pentru că

Pentru ce cea mai mare parte din țaranii noștri sunt rău înbrăcați și rău lăcuți ?

Pentru că sânt leniși.

Pentru ce sânt leniși ?

Pentru că sânt dedați la beție.

Pentru ce se pleacă ei la acest rău narav ?

Pentru că nu-i învață nime că prin beție se lipsesc nu numai de puținul avut ce au, ce și de sănătate.

Pentru ce sărbătoarea în loc să meargă la biserică să duc la crâșmă ?

Pentru că preoții sătești nu-i îndeamnă să vie ca să asculte cuvântul lui Dumnezeu.

Pentru ce preoții care sânt duhovnicești părinți nu-i îndeamnă și nu-i învață ?

Pentru că unii din preoții satului nu urmează poruncile Arhierilor Eparhioți ce se slobod întru aceste.

Pentru ce nu împlinesc ei asemenea măntuitoare porunci ?

Pentru că mulți sânt neînvățați.

Pentru ce locuințele țeranilor noștri sânt rău clădite, rău învălite, fără aer, fără lumină ?

Pentru că s'au deprins a trăi astfel, și pentru că se lenesc a le face mai bune.

Pentru ce gunoiul stă în ogrăzile și ocoalele lor ?

Pentru că nu știu că duhoarea lui le aduce vătămare sănătății.

Pentru ce nu-l pun pe ogoarele lor toamna ?

Pentru că nu știu că prin gunoie pământul îngrășindu-se ogoarele le ar da îndoit rod.

Pentru ce n'au livezi ?

Pentru că se lenesc a sădi și a hultui pomi.

Pentru ce cei mai mulți în toată primăvara își fac garduri și ocoale noă ?

Pentru că le ard iarna.

Pentru ce le ard ?

Pentru că se lenesc a-și aduce lemne de la pădure.

Pentru ce vitele lor sunt slabe și chircite, și vacel dau puțin fruct ?

Pentru că nu le hrănesc bine cu tărățe, frunze ș. c. l. pentru că nu le săceală, nici le adapă la vreme, pentru că n'au șuri și grajduri în care să le acieze la vreme ră.

Pentru ce multe din fimeile țărance să primejduesc la facere (născare) ?

Pentru că n'au moașe bune.

Pentru ce mulți din copii mor de vărsat ?

Pentru că se lenesc a-i duce la doftorul rânduie ca să-i hultuească.

Pentru ce mulți din țărani mor de giunghiu și de lăngoare ?

Pentru că se înbată și cad pe subt garduri unde răcesc și se primejduesc.

Pentru ce ni se trimete noă foaia aceasta ?

Pentru că Cărmuirea în neadormita sa îngrijire pentru binele nostru, voiește să ne învețe a ne disbăra de relele deprinderi și a ne face buni gospodari.

*

„Inalta Cărmuire“ însă nu s'a arătat așa de neadormită și publicația n'a durat. Iată, în fine, și un anunț din gazetă :

La moșia
TRIFEȘTII VECHI
 ce-i zic și
Hermeziu din Ț. Iașii,
 a D. Post. C. Negruții
 se află o însemnătoare cătîme de
Popușoi vechi
 de vânzare.

Doritorii ce vor avea trebuință se pot adresa sau la D. Post. în Iași, sau la vechilul Dsale de la numita Moșie.

Satelor ce vor avea nevoie, le se va slobozi pâne și pe datorie subt zapise înformăluite după rânduială.

G. CĂLINESCU

O NOUĂ ISTORIE A LITERATURII NOASTRE VECHI

N. Cartoian · *Istoria literaturii române vechi*, Vol. I, Dela origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, 1940.

Studiul literaturii noastre vechi ridică probleme dintre cele mai grele. Cea dintâi, firește, comportă delimitarea obiectului. Este sau nu vorba de o literatură națională? În cazul afirmativ, definiția literaturii se încheagă din două elemente constitutive: limba proprie și originalitatea creației. La rândul ei, limba se cere unificată și într'o fază înaintată de evoluție, ca să se adapteze sensibilității individuale, ca instrument de expresie literară. Arhaicul sau dialectalul sunt numai întâmplător susceptibile de încadrare estetică, rămânând mai adesea obiect de interes lingvistic. De altă parte creația originală cere condiții de ambianță culturală, spre a se dezvolta într'un climat favorabil. Despre o cultură națională, afirmată răspicat, nu se poate vorbi la noi înainte de al treilea sau al patrulea deceniu din secolul trecut. Avem așa dar o literatură modernă, neîndoielnic, dar ceea ce a precedat-o trebuie privit din unghiurile de perspectivă ale dezvoltării noastre culturale, în condiții determinate. Acesta nu e numai punctul de vedere, ca să spunem așa, al dogmatismului estetic, suspect de dispreț față de tot ce n'ar corespunde cerințelor lui absolute. Vom cita, în acest sens, din lucrarea de față, un paragraf întreg, concludent, ca nu cumva textul să pară trunchiat.

„Abia intraserăm în zona culturii bizantine, și aceasta se stinse sub apăsare turcească. Bizanțul mort nu mai putea înviora literaturile sud-slave la care noi ne adăpaserăm și care ele însele, lipsite de sprijinul statului, intraseră în agonie. Izolați de

latinitatea catolică a Occidentului prin ortodoxismul nostru, *noi continuăm să viețuim timp de câteva veacuri din fărâmiturile unei culturi formate în plin evul mediu și care la începuturile culturii moderne se stinsese. De aci caracterul atât de deosebit față de literaturile Apusului și, în același timp, atât de medievale al literaturii noastre până în pragul secolului al XIX-lea*“ (pag. 16).

Din cercetarea adâncită a textelor și a izvoarelor, d. N. Car-tojan a ajuns deci la concluzia că scrisul nostru vechi a rămas sute de ani tribut ar unor culturi medievale lichidate, păstrând acest caracter anacronic, „până în pragul secolului al XIX-lea“.

Multă vreme s'a depănat, în care limba noastră culturală a fost cea slavă, așa după cum, în Apus, predomina limba latină, consecutiv ambiției de universalitate a catolicismului roman. Inseși începuturile limbii românești, în textele sfinte, se datoresc unor nelămurite încercări de propagandă religioasă, așadar unei inițiative străine. E dela sine înțeles că rudimentele limbii noastre, în traduceri de cărți religioase, oferă un interes lingvistic exclusiv.

Un sector foarte interesant și îndeosebi bine cunoscut d-lui N. Car-tojan este acela al textelor populare. Cărțile de acest fel, circulând în copii manuscrise, sunt în mare parte legende religioase, de inspirație creștină sau de origine orientală, adaptate creștinismului.

Începuturile istoriografiei noastre se anexează, prin limbă, curentului slavon. Într'adevăr, primele cronici sau letopisețe sunt scrise în limba veche-bulgară sau paleoslavă.

Procedând prin eliminare, scrisul nostru se reduce, înainte de epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu, la traduceri românești de texte religioase, manuscrise sau tipărituri din secolul al XVI-lea și la o literatură populară, hagiografică sau laică, de tălmăcirii, păstrate mai adesea în copii târzii, dela sfârșitul secolului al XVII-lea sau începutul veacului următor.

*

Istoricul literar al acestor începuturi e cuprins de un sentiment dominant, care oscilează între pietatea față de puținul ce s'a păstrat, dintr'o mișcare culturală desigur mult mai intensă și regretul pentru tot ce s'a risipit, cunoscându-se indirect, din mărturii, copii sau tălmăcirii ulterioare.

Se cuvine să reținem aceste cuvinte, atât de grăitoare, în cum-pătarea lor : „...nu este în Europa o literatură mai zbuciumată în dezvoltarea și mai năpăstuită în soarta ei decât literatura ro-

mânească. Nu știu să mai fie multe popoare care să-și fi pierdut atâtea monumente de cultură ale trecutului său de cum am pierdut noi. Originalele primelor traduceri românești s'au pierdut ; prototipul primelor noastre legende religioase apocrife nu se cunosc ; primele traduceri ale romanelor populare au dispărut. „Invățăturile lui Neagoe“ nu le cunoaștem decât din copii târzii și defectuoase ; cronica scrisă pe timpul și la curtea lui Mihai Viteazul nu ni s'a păstrat decât într'o traducere latină, cronica lui Grigore Ureche n'a ajuns până la noi decât în compilația lui Simion Dascălul ; „De neamul Moldovenilor“ și cronica lui Miron Costin le avem în copii posterioare, dintre care cea mai veche copie a cronicii datează din 1720. Și atâtea și atâtea altele“ (pag. 31) !

Așezați la răspântiile tuturor năvălirilor, siliți să se retragă din calea vremelnicilor ocupanți și să reclădească din temelie ceea ce fusese pustiit, strămoșii noștri nu ne-au putut lăsa neatins patrimoniul cultural, atât de expus. Monumentele scrise au fost cele mai bătute dintre toate, adunându-se apoi unul câte unul prin hazard, dar într'o mai mică măsură decât s'au risipit de pe urma fatalității istorice. Poziția geografică a favorizat îndeosebi ținuturile adăpostite între fruntariile carpatice, împotriva Turcilor și a Tătarilor. Deosebit de semnificativ este faptul că primele scrieri românești, religioase, în manuscris, cunoscute sub numele de „texte rotacizante“ (*Codicele voronețean, Psaltirea scheiană, Psaltirea voronețeană și Psaltirea Hurmuzachi*), au fost găsite peste munți. Toate înregistrează fenomenul de formație a limbii noastre literare, în faza ei maramureșeană. Cine ar putea însă răspunde categoric la întrebarea, dacă această fază nord-vestică este într'adevăr „prima fază a limbii noastre literare“, așa cum crede, dimpreună cu linguiștii noștri, d. N. Cartoian ? De bună seamă, nu păstrăm specimene mai conservatoare de limbă, în texte scrise, dar nimic nu se împotrivesc eventualității ca să se găsească vreodată scrieri românești mai vechi decât mănunchiul de tălmăciri în graiul maramureșean și oglindind o fază mai veche a limbii noastre.

Oricum ar fi, să fie bine stabilit că puținătatea documentelor de limbă românească nu este în raport direct cu stadiul nostru cultural, cunoscându-se condițiile dramatice în care s'a desfășurat civilizația noastră. Ea participă la caracterul mai în genere lacunar, al documentației noastre de ordin istoric, începând cu lipsa de mărturie, până în veacul al XIII-lea, despre primele organizări politice românești. Filologia noastră, așadar, suferă de consecințele unui hiat documentar, în aceeași măsură

ca și istoria națională. Ba chiar, dacă într'adevăr există un singur hiat privitor la formația poporului nostru și subsecvent, a limbii noastre, în decursul veacurilor îndepărtate din evul mediu, se pot deplânge și împrejurările, până în veacul al XVII-lea, care au nimicuit atâtea din monumentele noastre culturale.

Să ne oprim bunăoară asupra unora din nedumeririle, relevate de d. N. Cartoian și privitoare la câteva din cele mai interesante produceri.

În ceea ce privește textele rotacizante din Maramureș, s'au exprimat nu mai puțin de șapte opinii felurite, asupra împrejurărilor în care s'ar fi produs.

Ion Sbiera, editorul *Codicelui voronețean*, credea că originalul provenise din sudul Dunării, în cadrul bogomilismului și că ar fi fost tradus încă din secolul al XIII-lea.

Ion Bianu data traducerea din secolul al XV-lea, atribuindu-le unor nevoi lăuntrice, de pregătire teologică profesională.

Gaster le credea transcrise după tipăriturile lui Coresi și adaptate dialectelor locale.

După I. Bărbulescu și dr. I. Bălan, textele reflectă propaganda catolică, după O. Densusianu și d. Al. Rosetti, propaganda luterană, după d-nii N. Iorga și I. A. Candrea, propaganda huseită (veacul al XV-lea).

N. Drăganu, în sfârșit, le atribuie unor traducători sași, dela curtea lui Despot-Vodă, care se știe că era în relații cu Melanchton, urmașul lui Luther.

N'ar avea loc atâtea ipoteze asupra provenienței textelor rotacizante, în cazul unei singure mențiuni sau precizări, lămuritoare. În lipsa ei, conjecturile cele mai diverse au fost rostite. Dintre ele, mai acreditată este aceea a d-lor N. Iorga și I. A. Candrea, deși copiile păstrate sunt „făcute cu mult mai târziu, pe la jumătatea veacului al XVI-lea“. Alta ar fi desigur situația problemei, dacă am avea pentru fiecare text religios, originalul sau „prototipul“.

Pierderea acestor prototipuri alterate în copiile mult ulterioare, lasă deschisă discuția asupra vechimii primelor noastre manuscrise de literatură sacră sau profană, în traduceri existente. Nu se știe cu siguranță de pildă, când s'au introdus întâia oară la noi, povești de circulație continentală, ca *Alexandria*, provenită, în răsăritul nostru, prin prelucrări bizantine. Cea mai veche versiune românească din limba slavă este dela 1620, dar d. N. Cartoian crede că traducerea s'a făcut în veacul precedent. Ca să se înțeleagă cât de greu au ajuns până

la noi unele din vechile manuscrise anterioare introducerii tiparului, e destul să menționăm că și unele tipărituri românești s'au pierdut. Astfel nu se păstrează nici un exemplar din catehismul românesc tipărit la Sibiu în 1544, dată dela care putem socoti existența imprimeriei în folosul nostru, cu un veac înainte de înființarea propriilor tipografii, în principatele de dincoace de Carpați. Data e însă atestată de socotelile arhivei si-biene din acel an, precum și prin mențiunea, cu doi ani mai târziu, dintr'o scrisoare a unui preot sas din Bistrița, care comunică felul cum a fost primită această carte a propagandei luterane, de către preoții români. Deși tipărită în Ardealul ferit de bejenii și distrugerii, cartea a dispărut cu totul. Aceeași soartă au suferit-o și cărți cu mult mai recente, ca întâia tipăritură a *Alexandriei*, pe vremea lui Constantin Brâncoveanu, „singura carte profană care a fost pusă sub tipar“. Secretarul domnesc Del Chiaro menționează această carte printre tipăriturile din anul 1713, în cunoscuta sa lucrare *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*. *Alexandria* a fost atunci tipărită cu cheltuiala unui negustor, Apostol Manu. Nu cumva trebuie să vedem în această ocazională imprimare, încercarea unui început de comerț al cărții? D. N. Cartojan nu pune chestiunea, dar credem că ea poate fi propusă, știut fiind că până atunci, numai tiparnițele mănăstirești se ocupau cu vânzarea cărților, editate de ele, în timp ce tipăriturile domnești erau probabil în mare parte donate lăcașurilor de rugăciuni. În inițiativa lui Apostol Manu trebuie să fi sălășluit o intenție comercială precisă, dacă nu și visul unei întreprinderi mai largi. Nimic nu e însă mai evident ca pierderea oricărei urme din această *Alexandrie*. Vestita poveste populară nu a fost retipărită decât tocmai în 1794, la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart (aci nu mai e nici o îndoială asupra scopului comercial al tipăriturii!).

Despre alte traduceri, pierdute în manuscris, ne lipsesc mai adeseori mențiunile contemporane. O mărturie excepțională s'a păstrat în titlul manuscrisului rusc : „Cartea Floarea Virtuților și a vițiilor tradusă din limba italiană în valahă sau bogdănească de către Gherman Valahul, iar din valahă tradusă în slavă de Veniamin Ieromonahul Rusin, la anul 1529“. Așadar textul lucrării didactice, de mare circulație europeană, *Fiore di virtù*, s'a bucurat de o traducere directă din italiană în limba noastră. Lucrul e vrednic de o mențiune anumită, deoarece învederează varietatea legăturilor noastre culturale, într'o vreme de aproape exclusivă dominare slavă. Această veche traducere directă a urmat soarta celorlalte, din veacul al XVI-lea, pierzându-se. O mai veche tălmăcire sârbească după *Fiore di virtù*,

datând din secolul al XIII-lea, versiune care a străbătut din țarmurile Croației prin Serbia până la noi, a fost tradusă în românește pe la jumătatea veacului al XVI-lea. Asemenea texte au deci uneori peregrinări de mai multe secole și dau istoricilor literari foarte mult de lucru, ca să ajungă la constatarea întristătoare că această nouă traducere românească s'a pierdut, păstrându-se într'o copie dela începutul veacului al XVII-lea. D. N. Cartoian notează despre această carte de bază a literaturii pentru popor că „a fost citită 4 veacuri în literatura noastră, tradusă de cel puțin trei ori, copiată în toate ținuturile românești, tipărită apoi de cinci ori...” (pag. 74). D-sa urmărește câteva infiltrări din *Fiore di virtù* în scrierile lui Iordache Golescu și Anton Pann, în afară de ce a intrat în tezaurul nostru folkloric, ca urmare a răspândirii extraordinare a cărții.

La capitolul istoriografiei românești, se cuvin remarcate două pierderi deosebit de dureroase. Cea dintâi privește răsunătoarea descoperire a „cronicei germane” a lui Ștefan cel Mare, de către istoricul polonez, d. Olgierd Gorka. D. N. Cartoian îi consacră un studiu strâns, în comparație cu versiunile slavonești : *Letopisețul dela Bistrița*, *Letopisețul dela Putna*, *Letopisețul lui Azarie*, *Cronica anonimă*, așa numită de I. Bogdan și *Cronica moldopolonă*. Credincios metodei lachmanniene, d-sa ajunge la concluzia că versiunea germană și letopisețul dela Bistrița „decurg din același prototip care a fost o cronică scrisă la curtea lui Ștefan cel Mare”. Poate chiar ca limitată la domnia lui Ștefan, cronică germană și reprezintă „prima versiune a cronicii oficiale”. Pare însă stabilit, după criticile la care a fost supusă altminteri foarte importanta comunicare a d-lui Gorka, că numita cronică germană nu a fost scrisă direct în limba germană, de un dregător sas al Domnului, ci tradusă după un original slavon. Mai e nevoie de repetat adagiul că și acest original poate mai întins cronologiceste și mai dezvoltat decât textul german s'a pierdut? Oricât de prețioase ar fi unele însemnări noi din cronică germană, suntem îndreptățiți să credem că versiunea slavonă dela aceeași dată, poate completată în ultimii ani de domnie, ar fi fost mai interesantă (mai ales considerând că textul german, favorabil Poloniei, omite fapte esențiale).

Așadar, referitor la cel mai de seamă Domn al Moldovei, păstrăm o traducere foarte prețioasă, deși necompletă, dar nu originalul cronicii lui. Cam același lucru s'a petrecut, în istoriografia din Țara Românească, privitor la Mihai Viteazul. Situația cronicii de care vom vorbi, e oarecum mai limpede decât aceea descoperită de d. Gorka. Intr'adevăr, faptele sunt aici necontroverabile. Logofătul Tudosie Rudeanu a descris faptele

Domnitorului, până în 1597 ; cronica a fost tradusă în limba polonă de solul Andrei Taranovski ; un alt sol, silezianul Baltazar Walther, a tradus versiunea polonă în latinește, cu adăsurile din izvoare, după cum spune, „adunate nu atât dela Români, cât dela alți însemnați și demni de credință oșteni“. Walther precizează despre cronica originală, că a fost „compusă de dumnealui cancelariul în limba românească și aprobată de către însuși Domnul“. Din aceste succesive transformări, nu ni s'a păstrat decât cronica latinească a lui Baltazar Walther ; originalul român și traducerea polonă s'au pierdut. În românește, compilația ulterioară, simplificată, a logofătului Stoica Ludescu, „bătrâna slugă a Cantacuzenilor“, nu compensează pierderea originalului românesc. Fără să fi trecut „mai bine de un veac și jumătate“ (pag. 88) între cronica lui Tudosie Rudeanu și aceea a lui Stoica Ludescu, cum socotește greșit d. N. Cartoian, ci mai puțin de un secol, cronica acestuia fiind scrisă între 1678 și 1688, dispariția celei dintâi nu e mai puțin regretabilă.

Un alt gen de melancolie ne prilejuește o importantă operă literară analizată în acest volum. Este vorba de *Învățăturile* lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. D. N. Cartoian le consideră „cel mai de seamă monument al cugetării și simțirii românești în limba slavă“ (pag. 42). Aproximativ de aceeași părere era și D. Russo : „*În ce privește limba versiunii românești, Viața Sf. Nifon împreună cu Învățăturile atribuite lui Neagoe Basarab sunt după mine cele mai frumoase monumente din întreaga literatură arhaică românească*“ (*Studii istorice greco-române*, I, 30). Din pasajele subliniate se vede însă că savantul bizantinolog tăgăduia paternitatea operei și se referea numai la textul traducerii românești; el atribuia opera unui călugăr, admirator al lui Neagoe, dela începutul secolului al XVII-lea. La început susținător categoric al tezei afirmative, d. N. Iorga a ajuns să admită colaborarea unui cleric, redactor sub auspiciile Domnului, când acesta nu dicta direct. Câte un învățat străin, ca St. Romansky, care a provocat intervenția lui Russo, susținuse paternitatea lui Neagoe și proclamase opera ca „cea mai valoroasă scriere a literaturii slave din veacurile care s'au scurs după stingerea vieții literare la Slavii de sud“ (*Sextil Pușcariu, Istoria literaturii române, Epoca veche*, pag. 40). Dar însuși D. Sextil Pușcariu, înverșunat partizan al tezei afirmative, recunoaște după Russo, că „*Învățăturile*“ sunt „în mare parte compilate după scrierile religioase, filosofice și distractive ale timpului“. D. N. Cartoian pare zdruncinat de argu-

mentele împotriva paternității lui Neagoe, contribuind și d-sa cu exemplul unei grave inadvertențe : deși adresate lui Teodosie, învățăturile îl trec într'un loc printre fiii defuncți ai Domnitorului. Din compararea textelor de limbă slavă, cu cele derivate, de limbă românească (cu cele mai numeroase interpolări) și grecească, d-sa ajunge la această încheiere: „În fața acestui material așa de haotic este greu să hotărîm care a fost sâmburele primitiv din care a crescut, prin interpolări succesive, textul „Învățăturilor“ așa cum îl avem astăzi în copii relativ recente. Numai o ediție critică, care va înlesni desprinderea redacțiunii originare din țesătura numeroaselor interpolări, va putea pune la punct problemele controversate, pe care le ridică acest monument literar românesc în limbă slavă“ (pag. 45-46).

Așadar, opera de mare faimă, recunoscută și de slaviști notorii, ilustrează însă epoca slavă a literaturii noastre : „suflet românesc în limba slavă“ ; autorul ei rămâne însă necunoscut ; textul ei, prin caracterul compilator al lucrării și prin numeroase interpolări, nu este însă curat, ș. a. m. d. Nu e o operă de structură românească, nici nu a fost scrisă direct în românește. Însemnătatea ei, orice s'ar spune, rămâne circumscrisă unui proces mixt de interpenetrație a culturii slave și celei bizantine, — fără ca să avem măcar certitudinea că opera a fost produsă în țara noastră, de un cărturar român. Traducerea românească, cu cele mai numeroase interpolări succesive, oricât de dăunătoare economiei lucrării, ne interesează în definitiv mai mult decât „versiunea slavonească fragmentară“ : D. N. Cartoian pare însă a fi în îndoială și asupra datei primului manuscris românesc, „crezut din 1654“. Să încheiem de aci că și prototipul *Învățăturilor* s'a pierdut !

*

Care este atitudinea autorului, în privința apartenenței noastre îndelungate, la zona culturală a slavismului ? Este o chestiune pe care un istoric literar nu e obligat să și-o pună, dar pe care nu ar putea-o ocoli un istoric al culturii. D. N. Cartoian nu s'a mărginit la rolul de înregistrator al faptelor culturale, ci și-a asumat și judecarea orientărilor fundamentale, examinând dacă au fost binefăcătoare sau nu. Socotind că influența slavă „a fost fatală pentru toată cultura noastră veche“, d-sa a luat atitudine, fără înconjur. Motivele acestei judecăți sunt deplin convingătoare.

„În secolul al XIV-lea, când noi, abia ieșiți din haosul invaziilor, începem să ne organizăm viața de stat, Occidentul străbătuse timp de patru veacuri un drum destul de lung și de bo-

gat în literatură și se ridicase până la Divina Comedie a lui Dante, în care vibrează sufletul Italiei medievale în ceea ce are el mai adânc și mai etern omenesc. Un veac mai târziu, când pe plaiurile noastre, călugărul sârb Nicodim și tovarășii săi clădeau cele dintâi mănăstiri de piatră pentru ca, în chiliile lor, să înceapă munca de copiere a manuscriselor de evanghelii slave, în Occident se încheia faza medievală a marilor literaturi europene și, prin reluarea tradițiilor cu antichitatea greco-latină, se iveau zările renașterii. Literatura care se dezvoltă mai departe, în Occident, pe temeliile renașterii, o literatură bogată și variată, difuzată prin învenția tipografiei, rămâne străină sufletului românesc, *închis în formele învechite ale culturii bizantino-slave*, până la jumătatea veacului al XVII-lea, când se deschide prin Polonia o fereastră către renaștere. *Ortodoxia și slavismul ne-au izolat în bună parte de marile frământări culturale ale Apusului*" (pag. 14-15).

Deplângând izolarea noastră de romanitatea occidentală, autorul observă însă că „slavismul — oricât s'ar părea de paradoxal la prima vedere — a contribuit într-o măsură oarecare la păstrarea intactă a unității noastre etnice“. Ne îngăduim să atragem luarea amnitate că nu este un paradox la mijloc, mai ales de când d. C. Rădulescu-Motru, răspunzând tezei progresiste a d-lui E. Lovinescu în favoarea catolicismului român (din *Istoria civilizației române*), a explicat că numai datorită ortodoxiei răsăritene am izbutit să ne păstrăm ființa și să nu ne maghiarizăm. În alternativa dintre conservarea existenței etnice, în condiții de stagnare culturală și pierderea celei dintâi, cu un spor de cultură, nu e nici o dilemă. A trebuit să plătim păstrarea ființei noastre naționale cu neajunsurile unui proces de creștere mai lent. Acest lucru nu trebuie însă să ni-l ascundem. D. N. Cartoian delimitează, cu deosebită sinceritate, perspectivele ce ni s'au deschis prin situarea în zona de cultură slavă.

„Literatura religioasă canonică și apocrifă, cronografe cu elemente apocrife și folklorice, romane populare bizantine și occidentale, câteva colecții de privilegii și câteva cronici sârbești originale, acesta era orizontul literar pe care-l deschidea popoului nostru adoptarea limbii slavone ca limbă de cultură“. Să nu ne facem așadar iluzii asupra valorii unei asemenea producții, care a alimentat vechea noastră literatură de adopțiune, interzicându-ne multă vreme creațiile originale, singurele de natură a constitui o zestre culturală majoră.

Dela o vreme încoace, ca o compensare a acestei realități mediocre, de care ne dăm bine seama, chiar dacă nu o recunoaștem în termeni exacti, este la noi obiceiul de a ne considera

mândri cu așa zisa moștenire a culturii bizantine. Reprezentanții acestei poziții relativ recente fac profesie de credință din afirmarea repetată că noi am fi adevărații succesori ai culturii greco-latine din răsărit. Cultura noastră medievală nu s'ar situa deci în zodia culturii slave, ci sub semnul marilor destine ale romanității orientale. Am urmărit așadar expunerea competență a d-lui N. Cartojan, cu secreta dorință de a vedea în sfârșit confirmate aceste susțineri prea sistematic asertorice. Poate că, în definitiv, nu s'a spus încă ultimul cuvânt, ca să mulțumească dorința de cunoaștere cât mai desăvârșită ! Cine altul decât d. N. Cartojan era mai chemat să ne forțeze convingerea ? Că doar conspectul literaturii vechi românești nu se mărginește la examinarea fenomenului filologic, înglobând, ca într'o adevărată istorie a culturii naționale, totalitatea manifestărilor de creație românești.

Obiectivitatea istoricului este și de rândul acesta mai presus de îndoială. Acolo unde producerile noastre se valorifică într'adevăr excepțional, lucrul e scăldat în puternică lumină, neascunzându-se interdependențele. Astfel, arta noastră miniaturistică, din sec. XV-XVII, este o moștenire a Bizanțului, care la rândul lui primise influențe persane și armenе. Ea reprezintă o culme în arta românească din acea epocă. Savantul rus Iacimirskij aduce un foarte elocvent omagiu acestui gen de producție : „În a doua jumătate a secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea, stilul moldovenesc predomină și în manuscrisele rusești, dar aci totul iese oarecum țipător și mângălit și ornamentațiile rusești stau foarte departe de modelele lor, de acele manuscrise luxoase moldovenești, care la timpul lor au fost dăruite vechilor mânăstiri de domnitori și ierarhi și care acum împodobesc cele mai bune biblioteci de manuscrise“. Iată așa dar un gen în care am dus mai departe moștenirea Bizanțului. Și legătoria noastră, despre care nu se precizează originea, a dat chenare ornamentale și scene biblice care „pot sta cu cînste alături de cele mai frumoase exemplare ale Occidentului“ (pag. 20). O altă artă minoră, cu modele bizantine, prin mijlocirea Slavilor sud-dunăreni, a fost broderia religioasă (pag. 23). Tot din Bizanț ne-a venit pictura religioasă, cu reguli fixate în manualele — *Erminii*, dela muntele Athos. Rușii recunosc influența iconografiei moldovenești asupra aceleia din Rusia meridională. Profesorul de istoria artelor dela Universitatea din Viena, Josef Strzygowski, admirând frescele exterioare de pe mânăstirile din Bucovina, releva în 1913 „marea greșală“ săvârșită de cercetătorii, care le-au considerat „numai și numai un răsad al artei athonice“; considerând „belșugul de

idei proprii teologice“, raportul se cade răsturnat spre a se recunoaște „că nu atât Athosul asupra Moldovei, pe cât marea cultură din mănăstirile Bucovinei a trebuit să se repercuteze asupra Sfântului Munte“ (pag. 26).

Sub raportul picturii religioase în frescă, se poate astfel afirma că s'a ivit la noi un stil, de proveniență bizantină, care s'a ridicat la o certă originalitate. Acest sector este desigur mai însemnat decât acela al artelor minore.

Care sunt însă raporturile noastre directe cu Bizanțul, înainte de căderea lui sub Turci? Ele se înfiripă abia în jumătatea a doua a secolului al XIV-lea.

Alexandru Basarab obține ridicarea episcopului bizantin Iachint din Vicina, la rangul de mitropolit, în scaunul dela Curtea de Argeș. Alți doi urmași ai lui Iachint sunt și ei bizantini și întăresc legăturile noastre cu mănăstirile muntelui Athos, prin dani și schimb de călugări. Drag, fiul lui Sas, vizitează în 1391 Constantinopolul, în scopul închinării unei mănăstiri din Peri, Patriarhiei constantinopolitane. Unul din fiii lui Mircea și-a făcut ucenicia armelor la curtea împăratului bizantin Ioan al VIII-lea, iar un nepot al lui Mircea a luat parte la luptele dintre Bizantini și Turci. Aceste legături politice și religioase au deschis auspicii favorabile pentru cultura noastră. Din nefericire, cum notează d. N. Cartoian, invazia turcească și căderea Constantinopolului au pus capăt strălucirii Bizanțului, când „abia intraserăm în zona culturii bizantine“. Care sunt consecințele directe, de care trebuie să ținem seamă?

Trimitem la primul nostru citat, dela începutul articolului, și subliniem și mențiunea că, prin cucerirea Constantinopolului, s'au rupt „legăturile directe cu Bizanțul“. De acum înainte rămânem tributari ai culturii slave, prin intermediul căreia ne parvin „fărămiturile“ culturii bizantine. La ce se reduce așadar moștenirea patrimonialului cultural bizantin, dacă nu am avut norocul și răgazul să ne însușim direct, umanismul răsăritean? Și cum s'ar putea concepe umanitățile decât prin cunoașterea dela izvor a principalelor texte literare, filosofice și istorice? În realitate, textele care ne-au ajuns, prin mijlocire slavonă, după 1453, nu sunt dintre cele mai expresive, ale culturii bizantine. Astfel, orizontul nostru literar nu s'a îmbogățit cu ceea ce Bizanțul a reprezentat mai temeinic. Și în această privință, d. N. Cartoian s'a pronunțat cu un curaj intelectual dintre cele mai rare, nesfiindu-se să ridice bilanțul real al activului nostru literar.

Cititorul adult de manuale s'a deprins cu imaginea tradițională a istoricului literar, care, de pe urma examinării cu lupa, a amănuntelor nu totdeauna semnificative, a rămas neapt privirilor generale, sintetice. Cunoscut ca specialist în cărțile populare din vechea noastră literatură, cu contribuții științifice unanim prețuite, d. N. Cartoian a fost chemat să-și valorifice metoda exactă, într'o lucrare de altă natură și de cadru mai larg. Istoricul literar a înțeles să aducă o desmințire ideii preconcepute care apasă asupra disciplinei sale. Inaugurând lucrarea cu un capitol de sinteză, care pune față'n față literaturile romane până în veacul al XIII-lea, cu literatura bizantină și aceea a slavilor sud-dunăreni, și-a învederat o remarcabilă pătrundere sintetică, nestingherită de spiritul analitic. Un alt element ni s'a mai părut deosebit de prețios: deși fiecare capitol este prevăzut cu o bibliografie foarte cuprinzătoare, se găsesc și în text referințe și citate, menite să precizeze judecățile sau opiniile istoricilor literari și de artă, în chestiunile mai însemnate ori controversate. În acest fel, cercetătorii și studenții, cărora li se adresează deopotrivă această istorie literară, sunt călăuziți și îndemnați să urmeze aceeași onestitate profesională, care comandă oricui să nu-și însușească bunul altuia, fără mențiune expresă. De altă parte, istoricul literar stăpânește chestiunile cele mai dificile, în care nu s'a spus ultimul cuvânt; dacă s'au tras concluzii neîntemeiate, delimitează domeniul certitudinii de al probabilității sau al îndoelii; conformația cu adevărat științifică se recunoaște de altfel în circumspecție, judecată și măsură, — în timp ce temperamentele iuți înlocuiesc cunoașterea cu ipoteza odeseori gratuită.

Istoria literaturii române vechi luminează cu acest prim volum, sectorul cel mai obscur al culturii noastre medievale. Prin dificultățile învinse, cartea recomandă un istoric literar de structură, prevăzut cu o metodă strictă, cu o informație completă, deosebit de apt să surprindă slăbiciunile unor soluții arbitrare și să restabilească faptele, fie chiar lăsând chestiunile în suspensie. La exemplaritatea metodei, care oferă o adevărată satisfacție intelectuală, se adaugă plăcerea bibliofilică; prin formatul mare, in-quarto, prin numărul și varietatea reproducerilor fotografice, se realizează un vechi deziderat de frumusețe grafică. Prin astfel de condiții științifice și tehnice, lucrarea d-lui N. Cartoian își asigură un succes dintre cele mai strălucite.

ȘERBAN CIOCULESCU

O CARTE DE ȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ

Generațiile următoare se vor bucura, sperăm, de o perspectivă mai așezată, în judecarea culturii române care s'a dezvoltat într'un ritm nou și cu o amploare deosebită, din momentul unificării naționale, în urma războiului precedent, și până în aceste chinuitoare clipe de tranziție istorică.

Creația națională s'a resirat pe toate planurile spiritului, într'o uimitoare colaborare a generațiilor, așa cum niciodată, se pare, nu s'a mai petrecut în succesiunea culturii noastre. Prin această colaborare tainică nu trebuie să înțelegem o încetare a ostilităților dintre curente, dintre tendințe deosebite sau o confundare a personalităților într'o cenușie neutralitate spirituală. Mai mult ca oricând, istoria literaturii și culturii române contemporane a fost străbătută de individualități impermeabile, de metode și ideologii divergente și de lupte înverșunate. Un dinamism neostenit, ireductibilități persistente caracterizează ultimul sfert de veac al creației românești. O emulație rodnică, în poezie, în proză, în critică și eseu, în filozofie și economie politică, în istorie și filologie, în artele plastice și chiar în muzică — a răscolit spiritele, le-a ascuțit puterea de pătrundere și le-a insuflat nobila ambiție de-a îmbrățișa aspecte cât mai multe de creație, de-a adânci problemele și de-a înfățișa sinteze cât mai cuprinzătoare.

Trăim, de câțiva ani, un prelungit moment de afirmare a forțelor spirituale românești și asistăm la un bogat seceriș de opere, din care ne facem substanțiale rezerve pentru viitor.

Însăși ideea de *specialist* s'a modificat, s'a lărgit și s'a încădrat mai deplin în ideea de cultură; au apărut, în ultima vreme, numeroase sinteze, în diverse domenii, dar care, prin orizontul lor, prin ideile generale ce le răspândesc, se adre-

sează unui public cultivat, din ce în ce mai întins. Fără ca specialistul să fi renunțat la tot ce constituie cercul închis, al inițiatului, din propria specialitate, fără a face concesii de vulgarizare, degradându-și știința, a ajuns totuși să intereseze într'un grad mai înalt conștiința intelectuală a țării. Cărturari de veche și mai nouă reputație, care au lucrat stăruitor în specialități restrânse, și-au adunat materialele dobândite cu trudă, le-au organizat, le-au dat o semnificație generală, scoțând știința din orgoliosul ei mandarinat. Fenomenul se explică, desigur, atât prin creșterea puterii de creație, prin sinteză, a cărturarilor naționali, cât și prin progresul nivelului cultural al publicului. O cultură, ca să fie viabilă, are nevoie de o ambianță colectivă, de un ecou în spiritul generațiilor, nu numai în cadrul restrâns al specialiștilor. În măsura în care un cărturar își răsfânge orientările cercetărilor lui în domeniul public, în elitele care pricep și asimilează, sporește și mai mult conștiința națională, dându-i justificări documentate a rațiunii ei de-a fi și a poporului din care face parte. Cultura devine activă, căpătând coloratură socială și națională; căci nu există domeniu spiritual oricât de inaccesibil ar părea el, care să nu poată mișca mintea și inima unei colectivități cultivate, să nu-i poată da conștiința de sine, când specialistul știe să facă din cele mai aride și dificile probleme o substanță nutritivă. Iar dacă materia tratată are atingeri cu ce este mai scump și mai comun tuturor, cum este istoria și filologia, atunci adeziunea conștiinței publice este dinainte asigurată.

*

Unui atare destin cultural aparține și primul volum, din cele patru câte vor fi, despre *Limba română*¹⁾ al d-lui Sextil Pușcariu. Subîntitulat *Privire generală*, el este o vastă introducere, savantă, metodică, luminoasă, în problemele de lingvistică, privitoare la limba noastră. Cunoscut mai ales specialiștilor, prin studiile sale d. Sextil Pușcariu este de mult o autoritate recunoscută, în materie de filologie. Dar numele său a pătruns în straturi mai largi de cititori, fie prin unele notițe de critică literară, fie prin patronatul acordat *Dicționarului limbii române*, în lucru de ani de zile, sub auspiciile Academiei române, și de o apariție sporadică, de câtva timp, fie prin acea foarte

---

¹⁾ Editura *Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”*, Biblioteca Enciclopedică.

folosită, printre studenți și oameni de cultură, *Istorie a literaturii române* (Epoca veche).

Noua sa operă, în curs de publicare, va fi nu numai o sinteză nouă despre limba română, dar însăși sinteza erudiției și activității fragmentate a unuia din cei mai mari linguiști ai noștri; ea cuprinde rezultatele aproape a patru decenii de activitate științifică susținută, reflecțiile și experiențele unui cunoscător emerit al întregii limbi naționale, soluții și sugestii nenumărate, într'un domeniu care interesează orice om de cultură. Așa cum se înfățișează primul tom, din sinteza în continuare a d-lui Sextil Pușcariu, depășește cadrul îngust al specialității și se impune ca o creație de cultură generală, ca o contribuție excepțională întru lămurirea unei fețe a complexului ce se chiamă fenomenul românesc. Limba oricărui popor este oglinda civilizației lui, a rezistenței lui, a specificului de simțire și de gândire, în raport cu popoarele înrudite sau fundamental deosebitoare, este instrumentul cel mai delicat al expresiei lui originale, în tot ceea ce spiritul național se manifestă prin mijlocirea cuvântului: literatura, populară și cultă, știința, filozofia și, unde documentele lipsesc sau sunt insuficiente. Însăși istoria lui.

Cartea d-lui Pușcariu nu este un simplu manual și nici o operă de mandarin științific; ea este o mărturie, pe cât de erudită pe atât de vie, de concludentă, despre înzestrarea poporului român cu darul expresiei originale, o nouă dovadă a romanității noastre și o demonstrație a supletii și bogăției lingvistice de care limba națională s'a învrednicit, dela primele ei cristalizări până astăzi.

Un inventar neasemuit al bunurilor graiului românesc, din toate provinciile, din toate ramurile rupte din trunchiul comun al limbii, cu toate modificările impuse de evoluția politică, socială și culturală — iată, în scurt, ce cuprinde acest prim tom al sintezei sale.

Dar noutatea lucrării d-lui Sextil Pușcariu constă nu numai în bogăția și varietatea materialului expus, ci și în metoda folosită; nu ne aflăm în fața unei istorii a limbii române, după modul cunoscut, al vechii școli de filologi, din veacul trecut. Clasică în felul ei, *Istoria limbii române* a lui Ovid Densusianu a însemnat un moment în evoluția creatoare a disciplinei filologice la noi. Insuși regretatul savant n'a rămas la metoda cărții lui fundamentale, alcătuită acum patru decenii, când altul era spiritul filologiei apusene; cei care i-au fost elevi știu cum, an de an, Densusianu își împrospăta cunoștințele, se adapta la noile cercetări ale lingvisticei europene și își înnoia

cursul cu probleme de semantică, de geografie lingvistică, de estetică limbii, etc. Moartea pretimpurie l-a împiedicat fie să-și tipărească aceste cursuri, în forma în care le-a profesat, fie să-și sintetizeze, modificându-și metoda și spiritul, materialurile risipite cu atâta râvnă și subtilitate, în cercul restrâns al universității.

D. Sextil Pușcariu, format la același spirit pozitivist al filologiei din veacul trecut, cași Densusianu, și-a întârziat opera capitală cu treizeci și cinci de ani, cum singur mărturisește, supunându-se unei a doua formații, înnoindu-și metoda și lărgindu-și orizontul disciplinei, devenind din filolog — lingvist.

Intr'adevăr primul volum din *Limba română* este și o expunere structurală a disciplinei, cu toate problemele, cu toate preocupările în legătură cu fenomenul lingvistic; dar aceste probleme nu sunt doar niște principii seci, generale, compilate și transplantate în literatura noastră de specialitate. Ele sunt aplicații pe viu la structura limbii române, exemplificări abundente, bazate pe intuiții lingvistice; nici tratat pedant, nici istorie plană, ci sinteză organică, în adâncime și în nuanță, cartea d-lui Sextil Pușcariu este un act neîntrerupt de gândire, în legătură cu problemele, câte se pun, despre limba noastră. În cadrul problemelor generale, pe care le-a născut lingvistica europeană, se *individualizează* astfel o metodă, i se dă un conținut specific, iar gândirea specialistului se concretizează, capătă o substanță vie, care circulă dela un capăt la altul.

Nu este problemă cât de aridă, nu e subtilitate cât de particulară, nu este exemplificare cât de erudită, nu este asociație comparativă cât de specializată, nu este nomenclatură cât de rebarbativă, care să nu rețină și să nu poată fi asimilată de un spirit de cultură generală. D. Sextil Pușcariu are darul înăscut de a expune clar, metodic și convingător. Experiența profesorului se îmbină cu gravitatea savantului, metoda disciplinei capătă sulețe, prin seducătoare analogii, o anume cursivitate a expresiei se împletește cu o ușoară sinuozitate a ideii, exemplul familiar răsare printre cele livrești; puțină fantezie și o insinuantă bonomie fac plăcute cele mai complicate excursii, un simț al adevărului ferm, dublat de un înțelept simț al relativității lui, îndeapărtează de rigiditate și pedantism; și mai presus de toate senzația că limba română e un organism viu, mobil, că are o viață cu o curgere nesecată, ne dă un impuls permanent să gândim și noi odată cu autorul. D. Sextil Pușcariu nu ne strigă sub erudiția sa, nu ne înspăimântă cu siguranța sa orgolioasă, de savant, nu ne rățăcește, dar nici nu ne țintuește într'un dogmatism antipatic. Ideile generale se insinuează astfel dela

sine, fără să capete formulări apodictice; și chiar acolo unde concluziile sale sunt categorice, drumul străbătut, până la final, e plin de agrementul disputei calme, al analizei amănunțite și al documentării cu ușurință împrăștiată.

O astfel de expunere împacă și pe cei mai înverșunați adversari ai filologiei; repulsiile lor dobândite în școală și la examene se risipesc, fiindcă d. Sextil Pușcariu e un excelent pedagog și un scriitor științific de sobră, luminoasă și agreabilă expresie. Stilul său cu lesnicioase comparații, de o familiaritate cuceritoare adesea, fără să vulgarizeze, de limpezime în abstracție și lipsit de rigiditate — înlătură imaginea hirsută, care în genere se ivește la auzul cuvântului de filolog și lingvist.

*

Nu vom face o prezentare de specialist a cărții despre *Limba română*; spiritul ei general, valoarea ei de sinteză, semnificația ei culturală, plăcerea însăși pe care ne-a procurat-o, citind-o, sensul ei de gândire lingvistică, elogiul ei documentat și conștiința națională lucidă, fermă care-o însuflețesc sunt însușirile deosebite pe care am ținut să le scoatem în lumină. Lăsăm competenței științifice a altora să judece contribuțiile domnului Sextil Pușcariu. Un critic are datoria să semnaleze orice act creator al spiritului, orice sinteză de cultură și să surprindă farmecul — că există unul — chiar al cărților de specialitate. E ceea ce am căutat să desprindem din lectura noastră; împărțându-l, sub formă de impresii, ecoul particular al unui cititor către alți cititori.

Ne vom opri totuși ceva mai mult asupra a două capitole din voluminosul tom prim al d-lui Pușcariu; este vorba de problema esteticii limbii și de problema neologismelor; amândouă sunt indisolubil legate nu numai de lingvistică, dar și de critica literară.

Bunul simț științific, maleabilitatea inteligenței, darul de a sugera mai mult decât a impune, fac din d. Sextil Pușcariu o călăuză prețioasă în înfățișarea și indicarea soluțiilor acestor probleme. Dacă preocupările despre estetica limbii sunt rezervate mai numai criticilor și linguiștilor, fără prea mult ecou în opinia publică, în schimb despre neologism și utilitatea lui s'au pronunțat chemați și nechemăți, fără să fi ieșit dintr'o dispută mai multă lumină decât era în capul tuturor care-au vrut s'o lumineze.

Mai înainte linguiștilor, de estetica limbii s'au ocupat, și la noi, criticii literari. Era și firesc; caracterul intuitiv al ju-

decății critice nu se putea să nu se izbească și de anume frumuseți particulare, de expresie, din operele studiate. Valoarea formei, mai ales în poezie, este atât de esențială, încât fie și sub aspectul mai vechi al prozodiei, al figurilor de stil și de cugutare (moștenire a criticii retorilor antici), a fost una din preocupările criticii literare. Dar nu despre aceste superficiale identificări are a se ocupa un critic modern, când e vorba să facă aplicații despre estetica limbii unui scriitor. Vechiul concept despre formă (versificație, lexic, figurație), privit separat față de conținutul poemei, este înlocuit cu un concept nou, în care expresia este realizarea organică, structurală, a intuiției poetice. În acest sens, se poate vorbi de limba literară individualizată, dus al structurii obiective a limbii naționale, cu particularitățile ei bine determinate, și a structurii subiective a creatorului. în estetica limbajului. Structura sonoră a poemului este un pro-a lui Eminescu, a lui Bacovia, a lui Arghezi ; deși toți lucrează cu un material comun, limba română, fiecare reprezintă limbaje poetice de valori intransmisibile.

D. Sextil Pușcariu, în capitolul *Eufonia*, fixează câteva caractere obiective ale sonorității sugestive a limbii române, în raport și cu celelalte limbi romanice. Ele sunt valabile atât pentru poezie cât și pentru proză. Limbajul estetic este comun a tot ceea ce numim creație literară.

Spuneam că, înaintea linguiștilor și filologilor, criticii noștri au observat unele particularități de estetică a limbii ; cele mai interesante s'au îndreptat asupra lui Eminescu. Astfel, Titu Maiorescu, în studiul despre *Eminescu și poeziile lui*, în a doua lui parte, remarcă intuitiv o sumă de particularități expresive ale liricii eminesciane. Anghel Demetriescu, în *Rima lui Eminescu*, constată unele inovații ale poetului. În *Note asupra versului*, G. Ibrăileanu sugerează și încearcă să sistematizeze ingenioase observații despre structura sonoră a limbii lui literare. Cercetarea de izvoare despre *Poesia lui Eminescu*, a d-lui Tudor Vianu, cuprinde și un capitol referitor la *Armonia eminesciană*. Tot lui Eminescu îi consacră câteva substanțiale reflecții d. Lucian Blaga, în *Geneza metaforei și sensul culturii*. Iar d. D. Caracostea, pe baza unei impresionante bibliografii, române și streine, și pe considerente lingvistice și estetice, a închinat un volum compact problemei despre *Arta cuvântului la Eminescu*.

Cu același spirit al relativității, caracteristic felului său de-a vedea, d. Sextil Pușcariu ne oferă două remarcabile aplicații la poezia eminesciană; una cu sens mai general și cu exemple scoase din variate poeme, și alta specială, în care fixează *profilul muzical din Rugăciune*.

Ca un principiu de estetică a limbii, d. Pușcariu precizează : „Precum efectul pe care-l produce rima, asonanța și aliterațiunea constă în esență din repetarea în anumite poziții a aceluiași sunet sau grupuri de sunete, tot astfel muzicalitatea unui vers nu o dau sunetele în sine, cu un cuprins mai melodic decât altele, ci *repetițiunile, alternanțele sau contrastele*, infinite în varietatea lor, dintre diferitele sunete în cadrul aceluiași versuri sau strofe“.

Prin urmare, nimic din rigiditatea unei legi, cu pretenție de valoare obiectivă; jocul liber al intuiției lingvistului și criticului e la fel de apărât, cași al intuiției creatorului. Despre unul din mijloacele specifice ale limbajului estetic eminescian, însoțindu-l de numeroase exemple probante, d. Pușcariu afirmă numai atât : „Dacă examinăm iarăși poezia lui Eminescu, vedem că unul din mijloacele cele mai obișnuite la el este *repetarea vocalei accentuate* a cuvântului din rimă într'o silabă accentuată anterioară, mai ales în jumătatea dintâi a versului“.

Iar după ce analizează și transpune în schemă grafică „profilul muzical“ din *Rugăciune*, cu același simț al relativității, acordând ce se cuvine lingvisticii și intuiției critice — d. Pușcariu conchide : „Dacă am încerca să așezăm pe portativ și alte poezii după principiile urmate în *Rugăciune*, am da probabil greș, căci fiecare poezie își are profilul ei muzical particular. Incercarea de a găsi principii generale, potrivite pentru toți poeții și pentru toate poeziile, o cred zadarnică“.

*

Campania pe care puriștii o duc de câțva timp, în contra neologismelor. n'a atins, la drept vorbind, conștiința literară a creatorilor. Pentru ei, problema era de mult rezolvată, în principiu ; rămăsese doar o problemă strict individuală, de simț al limbii, și de necesitate expresivă, după natura talentului fiecăruia. Scriitorii nu s'au condus niciodată după gramatici și rețete empirice, în materie de limbă. Dacă pe cei ai veacului trecut i-a preocupat, în deosebi, și problema limbii literare, în aspectul ei teoretic, cei mai expresivi dintre ei au fost și cei mai îndrăzneți. Un Creangă, un Eminescu, un Caragiale sau un Titu Maiorescu și-au creat din instinct o limbă literară proprie, modelând geniul colectiv al limbii naționale după geniul lor individual. Creangă a mers la izvoarele limbajului figurat provincialist, resorbînd, prin instinct artistic, toate bogățiile limbii populare. Eminescu a făcut o măestrită sinteză din limba cărților vechi, a cronicarilor mai ales, din limba populară și din în-

drăznețe neologisme. Caragiale nu s'a sfiit să dea expresivitate estetică limbajului mahalalei și al semi-doctorilor dela oraș, cu mai multă sau mai puțină pretenție de cultură, creând o limbă proprie, dintr'un material socotit trivial și zvârlit la periferia însăși a limbii vorbite. Maiorescu a creat un limbaj de idei, de o precizie, de o eleganță și o transparență care i-au conferit valoarea unui adevărat stil.

Capitolul al VII-lea și cel final, intitulat *Influențe culturale*, din cartea d-lui Sextil Pușcariu, este tot ce s'a scris mai complet, mai documentat și mai luminos de către un linguist, referitor la problema neologismelor.

După o scurtă prezentare istorică a problemei și deci după o justificare a ei, ca o realitate culturală, în evoluția limbii române, d. Pușcariu o tratează, ca de altfel toate problemele lingvistice atinse, în același spirit structural. Un paragraf ca acela despre *Polisemia cuvintelor vechi*, care demonstrează cu exemple sărăcirea limbii române, în anume cuvinte vechi, silite să ia mult prea multe înțelesuri și să-și piardă astfel conținutul și preciziunea — ni se pare de o importanță hotărîtoare în justificarea introducerii neologismelor ; iar o formulare atât de categorică despre valoarea creatoare de limbă a neologismului, în veacul al XIX-lea, când s'au introdus cele mai multe de altfel, alungă spaimile iscate de toți puriștii, de ieri, de azi, sau de mâine :

„Revoluționarea spiritului public a produs o revoluțiune a limbii. Neologismul latin sau neolatin a avut ca urmare o plămădire din nou a limbii române tot atât de importantă ca împropățarea prin împrumuturi din slavonește“.

Nu vom insista asupra tuturor observațiilor, pozitive și negative, ce suscită problema neologismelor ; cititorul, specialist sau nu, se poate adresa cu cel mai mare folos capitolului respectiv, în care d. Pușcariu tratează cu largă vedere, cu suplețe și cu numeroase exemple din limba vorbită și cea literară — toate aspectele unei pasionante dezbateri. Un linguist de competența sa și cu simțul măsurii și al nuanței, e cel mai chemat să lumineze, să discute și să sugere atâtea gânduri despre năpăstuitul neologism.

După cum am scos în evidență justificarea structurală, în limba română, a neologismului, vom mai stărui numai asupra a două principii din capitolul pe care-l recomandăm literaților, profesorilor, gazetarilor, elevilor și studenților, puriștilor și fanaticilor, într'un sens sau într'altul, preocupați de o problemă violent și stângaci reactualizată.

Cel dintâi principiu este de natură mai mult practică și se adresează marelui public, sub forma unui sfat :

„Măsura în care voi întrebuința neologismul nu mi-o poate da decât bunul simț și tactul. Neologismul e cerut de ambianța în care-l întrebuințez și e justificat de pregătirea auditoriului meu de a-l înțelege și de a-l gusta“.

Celălalt este un principiu de estetică a limbajului și formulează un adevăr și un criteriu care privesc pe scriitori :

„Problema pe care o pune azi neologismul e de natură stilistică“. Intr'adevăr, nici un scriitor, oricât de modern sau modernist ar fi el, nu se mai izbește de însăși dificultatea structurală a limbii române, dinainte de veacul al XIX-lea, când au fost introduse cele mai multe neologisme la noi. Cantitatea lor s'a micșorat simțitor; importul de cuvinte noi se face mult mai rar și mai scrupulos, azi decât acum un veac. Un fel de protecționism natural s'a înființat, în mod tacit, față de limba română ; saturată de neologisme pe care le-a asimilat în plămada ei, limba națională s'a îmbogățit cu noi conținuturi și noi nuanțe de înțeles; scriitorul de talent sau de geniu nici nu-și mai pune azi problema, rezolvată în însuși cadrul culturii române, a neologismului în sine. Ea a rămas o problemă de stil individual, de simț al limbajului estetic. Intre linguiști și creator nu mai e nici o prăpastie principială. Problema limbii literare, sub aspectul ei integral, așa cum o tratează și d. Sextil Pușcariu, nu mai e problemă urgentă de cultură, ci o preocupare permanentă, exclusivă a creatorilor de valori expresive.

*

Prin mulțimea problemelor expuse, prin soluționarea lor într'un luminos criticism și prin încadrarea lor în înseși realitățile noastre de cultură generală, volumul *Limba română* al d-lui Sextil Pușcariu e menit să fecundeze spiritul public, dincolo de limitele înguste ale unei specialități. Cu astfel de sinteze se înalță nivelul conștiinței naționale și se justifică în sens creator ideea de știință românească.

POMPILIU CONSTANTINESCU

CRONICI

UN CASTEL DE ODIHNĂ

N'am bănuț niciodată că înalta clădire, care-și trimite sus peste pomi acoperișul cu țiglă și coșuri aproape florentine și este pentru noi Castelul lui Brâncoveanu dela Sâmbăta de Sus din Țara Oltului, poate să fie atât de măreață văzută din munte. Venisem dela Breaza, trecusem pe la Lisa, unul sat de stâne și de joagăre și altul de ogoare cu grohotișuri și de că-răușie, și căutam din ochi casa cu nume răsunător. Eram în inima Făgărașului, pământ găsit în hrisoavele domnilor noștri încă dela 1400 și mai dinainte. Dacă ar fi să credem glasul legendei, care, după o vorbă cu miez este de multe ori mai adevărat decât al istoriei, de aici au plecat descălecătorii Țării Românești. Țărăncile, care ne întâmpină, cu opinca ușoară strânsă pe picior, cu fota lipită de trup și cu iia cu râuri negre, sunt toate borese și parcă se duc la o curte de cavaleri. Munții s'au făcut albaștri de lumină. Pâraie limpezi, unele pe albia lor și altele pe iezături săpate de oameni, aleargă șopotind spre Olt. În zare nu sunt decât suliți de biserici, puse ca semn pe un drum al crucii : una argintie și apropiată e din Sâmbăta, alta, neagră și puternică, din Drăguș, alta, mai în fund, a mănăstirii Brâncovenești. Nu o mână de sate și un plai așternut ca o prispă la poalele munților Făgărașului s'au adunat astăzi în soare, ci toți cei patru milioane de Români ai Transilvaniei și întreg pământul acesta de vitejie și de suferință. Castelul lui Brâncoveanu își deschide porțile. Domnul, cu drepturi dela începutul vremurilor, a coborât între ai săi. Ai săi vor să fie toți de față, ca să i se închine.

Castelul lui Brâncoveanu n'a fost, ca unul din cele șapte burguri, care au dat numele nemțesc al țării, Siebenbürgen, înălțat cu turnuri, metereze și șanțuri la strâmtori sau peste văi. El n'avea mai cu seamă de ce să se apere de oamenii dela Miazăzi, care erau de un neam cu cei de dincoace. Era un Castel

de odihnă pentru Domn, când s'ar fi hotărît, de voe sau de ne-voe, să se așeze în mijlocul supușilor lui. O bisericuță cu o turlă și un pridvor, înconjurată de chiliile călugărilor, se găsea în marginea Curții. Semăna poate cu rosturile bisericii de lângă Palatul Mogoșoaia. Din foișor clopotele se auzeau ca o chemare din cer. Domnul n'a apucat să le audă niciodată. Numai duhul lui, după marea descăpățănare din 1714 dela Țarigrad, va fi colindat mai târziu prin aceste locuri. Mitropolitul Nicolae Bălan a venit pe urmele ctitorului domnesc, a dres ruinele și a sădit arhiereste în cuprinsul lor o nouă viață. Castelul nu l-a mai aflat. El se risipise mai de mult, pentru totdeauna.

Ceeace avem și numim astăzi Castelul Brâncoveanu este o clădire mai apropiată de noi, și datorită unui urmaș, falnicului și neastâmpăratului Grigore Brâncoveanu. În afară de ce vor fi mărturisind hârtiile de arhivă ale bisericii grecești din Brașov, care ajunsese proprietară până la Reforma Agrară, stâlpii porții mai poartă încă o stemă cu anul 1809. Atunci, în zilele cele mai grele pentru Monarhie, se ridica acest locaș de bună stare și de pace. Un băețaș, din vestiții copii ai Drăgușului și Sâmbetei, cu pălăria lor rotundă cu ciucure, se va fi uitat, în acei ani de demult, cum se uită astăzi băețașul de lângă mine, la zidurile puternice și la caleștile cu coroană care treceau pe dedesupt. Zidurile puternice sunt acum dărăpănate, iar caleștile cu coroană nu mai au ființă decât în închipuire. Este sub meri un loc mai ridicat. La o încercare cu sapa el a descoperit bolți de pivniți și temelii mai încăpătoare. Acolo a fost castelul propriu zis, frumos și bogat, dacă-l judecăm după clădirea barocă, înaltă în acoperiș, cu două caturi, cu o sală unde poți să întorci carul cu patru boi, și care n'a fost, când era castelul, decât o casă a administrației. În zilele noastre aceasta i-a moștenit și numele și rostul. Prin aceste trepte i-a fost sortit să treacă până a ajuns să fie astăzi Castelul Brâncoveanu, moștenitor falnic al unui și mai falnic stăpân.

El este, așa cum a fost gândit la început, un Castel de odihnă. El gospodărește Casa Școalelor, care chiamă în fiecare vară între zidurile lui câțiva scriitori, câțiva pictori, câțiva artiști dramatici și câțiva ziarști. Trebuie văzute împreună aceste bresle ale gândului creator. Puțini s'au abătut ca să-i cunoască, pentru că altminteri s'ar fi vorbit mai mult despre ei, dar s'ar fi adus poate și o turburare liniștii și singurătății de acolo. Sunt volume care s'au scris sau numai s'au întrevăzut între aceste ziduri, albe și pline de răcoare, în fiecare fereastră cu altă priveliște; într'una cu lungul lanț al munților, într'alta

cu căsuțele dese ale satului, într'una cu lunca năvălită de bivolițe, de drugane leneșe, și într'alta cu moara și valea Sâmbetei, care se zbate prin livada Castelului și fuge mai departe spumegată. Pânze cu vederi de țară și cu chipuri neașteptate de femei și copii au împodobit expozițiile, cu o nouă lume, de aer curat și de viață veche românească. E vorba acolo nu numai de un loc de întremare, dar de o adevărată școală de artă. Balcicul a adus un exotism al luminii și al figurației; Sâmbăta de Sus a făcut să răzbată, atât între hotarele noastre cât și la Paris și New-York, prin artiști înrâuriți de ea, o ascuțită înțelegere băstinașe a locurilor și lucrurilor. Jiquid e printre ei, ca un credincios oaspe al Castelului, Lena Constante, prin trecerea prin Drăguș, Mac Constantinescu la fel.

Și cred că suntem numai la început. Țara Făgărașului adăpostește prea mari și proaspete puteri plastice, pentru ca ele să nu fie căutate și să nu-și dea roadele în desvoltări viitoare. Vedeți numai nevinovăția ștregară, dar cu ochi care privesc după ce au primit binecuvântarea altor pajiști, din mijlocul copiilor. Pictura a întâlnit aici un nou copil românesc. Vedeți femeia mlădiosă și subțire, cu un veșmânt în care totul e socotit ca să-i arate mlădierea și mândria, tăietură, culoare, înlesnire a mișcării. Icoana pe sticlă a dus până departe, cu fețe de prunci dumnezești sau de Sfinte Fecioare și de Mironosițe, lumea pe care o întâlnești pe toate potecile sau brazdele. De pe acum izvoade și compoziții decorative și-au însușit-o, fără să spună și fără să se știe de aceea întotdeauna, dacă are undeva o ființă adevă. Este de aici, din umbra mănăstirii și castelelor brâncovenești, unde au crescut totdeauna, ca la Hurezu și la Mogoșoaia sau Potlogi, florile minții și ale artei. Țara Oltului a păstrat-o pentru noi timp de secole, ciocănind la ea și amestecând cât aur și stăpânire de sine a putut să-i dea, într'o conviețuire cu oameni de curte domnească și cu ceea ce au fost vrednici să făurească mai ales în traiul de libertate și de strălucire de dincolo de munți. Domnia lui Brâncoveanu a fost ca o încununare, înainte de scufundarea într'o lungă adormire, a puterii noastre de organizare ortodoxă, cu tiparnițele din ostrovul dela Snagov și cu strălucii ierarhi și monahi călători, ca aducători la îndeplinire; o încununare a puterii de creație în gândire și artă, cu Stolnicul Constantin Cantacuzino la mijloc și toți cei de pe lângă el sau de departe, ispiți de știința și de agerimea lui, întrupare de Renaștere cu studii padovane și întrupare de Bizanț, într'aceeași făptură; o încununare a puterii diplomatice, între cele trei împărății, care începuseră să macine la pietrelor toate gră-

unțele naționale întâlnite în cale, cu un meșteșug al tinerii cum-penii, ieșit nu din firea poporului, ci din răutatea vremurilor. Cei mai mari cronicari ai Românilor atunci au trăit, ca s'o în-tâlnească în fiecare zi acea răutate a vremurilor și s'o zugră-vească în culori care nu se mai pot pierde.

Dintr'o asemenea lume de milioane de suflete și din astfel de căutări, din timpuri uitate, a unei noi înțelepciuni, sunt făcute drepturile românești la pământurile pe care trăește neamul nos-tru, într'o răspântie de furtuni. Nicăiri n'am simțit mai adânc și n'am auzit rostit mai cu pătrundere acest adevăr decât aici, unde Constantin Brâncoveanu se așezase, în secolul când se plă-mădea, deocamdată pentru câțiva cărturari, ca să ajungă mai apoi un crez de mulțimi, gândul obârșiei noastre latine, se așe-zase, nu în mijlocul țărilor românești, care erau două și rând pe rând învrăjmășite și ciopârțite, ci în mijlocul neamului ro-mânesc însuși, unul singur și năzuind să se unească într'o sin-gură lespede, peste orice piedici sau dări îndărăt vremelnice. Castelul de odihnă brâncovenesc dela Sâmbăta de Sus are pen-tru noi astăzi și acest înțeles, al unei porunci dumnezeiești, care s'a împlinit și care trebuie apărut. Iată-l în cetatea lui de munți, păzit de suliișile bisericilor, cu femei și copii cu flori în mâini și la pălărie, care se îndreaptă de pe toate drumurile spre por-țile deschise ! Trebuie să avem încredere ! Nu suntem o alcă-tuire oarecare diplomatică, pe care diplomația a urzit-o și tot ea poate s'o destrame, ci viața însăși a acestor plaiuri, muncă și sânge de secole, și mai ales de mântuire și de înălțare dela moși-strămoși din văgăunile Sarmisegetuzei până la coastele cu zare largă ale Mării.

Am colindat cu scriitori adăpostiți în castelul dela Sâmbăta toată Țara Oltului. Ne-am oprit și în Făgăraș, unde trăiește a-mintirea de fulger, care deschide cerurile, a lui Mihai Vitea-zul, dar ne-am purtat pașii mai cu seamă pe văile înalte, pe unde, între turme și ciobani, viața s'a păstrat neschimbată, sau prin sate de podiș sau de pe râuri, cu eroi umili, așa cum îi are un popor în ajun să se ridice, dar cu atât mai înțelegeși cu cât pot să fie ai tuturor. Acești eroi au trebuit să roiască în toată lumea. Oasele lor n'au rămas pe loc, pentru ca să ție mai bine în scoabele și înclăștările iubirii țarina aceasta măcinată de apele primăverii sau ale istoriei. Arune Pumnul are o placă de piatră pe casa parohială unită din Comăna și Badea Cârțan, din Cârțișoara cu fumuri subțiri și lungi, odihnește în cimitiri-ul din Izvor, al Sinăiei. Am fi vrut să găsim la un cap de drum, ca să îngenunchiem acolo, nu numai pentru mortul de sub

brazdă, ci pentru toată solia pe care o ducea cu sine, un asemena mormânt, cum am găsit sub un stejar la Wöbbelin în Mecklenburg pe poetul Theodor Körner, al cărui cântec ridicat sabiei îl știam în tinerețe pe dinafară, sau sub un pin hohenzollernian, îmbrăcat tot în iederă, la Wannsee, pe Heinrich von Kleist, pe care îl citeam și îl reciteam, și pentru puterea scenică de Shakespeare german a dramelor, poemelor dramatice sau comediilor, dar mai ales pentru neînduplecarea sălbatică din povestirea lui Michael Kohlhas, omul dreptății cu orice preț și cu orice jertfe. Ardelenii, poate din traiul de opt sute de ani alături de Sași, sunt mai pregătiți să priceapă și să dea fapteuri la fel, cu acest om dintr'o bucată, care a pus în flăcări o întreagă țară, din cadrul de castele al Evului Mediu, pentru că i se făcuse o nedreptate și nu găsea un scaun de judecată, unde să fie ascultat. Oameni și popoare, în care se răzvrățește simțul acesta a ceea ce li se cuvine, se pot scula deasemenea.

Ce a fost Germania dela 1806 până la 1813, când a dat o înflorire de luptători în toate tagmele, ca să înlăture robia, care o împiedica să trăiască liberă și să se unească, decât o pildă strălucită, pusă înaintea tuturor popoarelor pentru zilele de cumpănă când li se hotărăște soarta? Și ce trebuie să-i placă și să ajute mai mult decât o izbucnire la fel? Ascultați cum trece în galop vânătorul din armata lui Lützow către glonțul care avea să-i curme, la 1813, viața de 24 de ani, gălgâitoare de versuri și de iubire de țară! Prietenul lui Schiller, Körner bătrânul, dăduse un fiu care căpătase menirea să întrupeze pe eroii marelui poet. Stejarul sună astăzi deasupra lui din frunze, care cad pe piatra cu numele neuitat, ca un semn de amintire și de închinare a tuturor Germanilor. Dar cuvintele, care sunt tot de atunci, din iarna 1807—1808, din sălile Academiei din Berlin, ale lui Fichte, în Cuvântările către neamul german: „Lăsați libertatea să piară câtva timp din lumea văzută; să-i dăm un adăpost în adâncul gândurilor noastre, până când va răsări între noi lumea cea nouă, cu putere să scoată la lumină aceste gânduri“, Fichte, despre care scriitorul Jean Paul zicea că „are în firea și în bărbăția lui, ba chiar în stil, multe pene din aripile lui Luther“? Am îngenunchiat și am simțit că iau putere la mormântul lui Kleist, sfărâmat în aceleași vremuri vitrege, la 1811. Tovarășul meu de drum din Țara Oltului era un cunoscător al scrisului și sufletului german și căuta și pentru noi morminte cu același rost, bune în timpuri care ar fi putut să vie. Și iată că timpurile au venit!

Castelul de odihnă brâncovenesc este un popas în mijlocul

Țării Oltului, pentru toate aceste rătăcirii printre oameni și întâmplări. Il locuiesc din vară în vară aceia dintre noi pe care domnescul ctitor i-ar fi iubit mai mult în preajma lui, făcând planuri de cărți și de case și vorbind despre treburile încălcite ale lumii. La ceasul utreniei ar fi ieșit în trăsură de ușoară, care să-l ducă pe iarba udă până la mânăstioara de unde chema clopotul. Dacă toate se clătinău, într'un cutremur, care a ținut pentru domnia lui douăzeci și șase de ani încheiați, dela tipărirea Bibliei Cantacuzinești până la stropirea cu sânge a pieții dinaintea temniței celor șapte turnuri, credința rămânea aceeași, ca o sabie de foc dinaintea ochilor credinciosului și putând fi oricând ridicată de îngerul dreptății. Un zurgălău sună jos în curte de grumazul unor cai pietroși ardelenesti. Ne-așteaptă să ne ducă prin aceleași locuri către același altar de închinare. Este ca un îndemn trimis de înalta noastră gazdă, când cutremurele de odinioară pentru neamul românesc încep să miște lumea. Ii ascultăm cuvântul și ne plecăm cu supunere. Suntem în casa, și plini deodată de duhul lui. Credința n'am pierdut-o. Din ea, ca și în trecut, vor ieși toate darurile. Sunt puteri mai mari care ne ocrotesc. Țara Oltului se umple de soare și prin soare oamenii umblă cu opincile lor parcă venind dintr'o istorie fără fund și îndreptându-se spre altă istorie de viitor, tot așa de adâncă. Iar în clopotnița mânăstirii lui Brâncoveanu clopotele bat, ca să se audă deoparte și de alta, în vremea de atunci și în vremea de dincolo.

EMANOIL BUCUTA

MEDICINA SOCIALĂ

De 20 de ani Doctorul G. Banu stăruie cu tenacitate pe o cale grea. În atmosfera politică a ultimelor decenii, atmosfera destul de puțin prielnică orânduiri sociale temeinice, strădania lui de muncitor îndărătnic pe tărâmul biologiei sociale, în slujba căreia a pus un minunat aparat de lucru, nu l-au putut duce la înfăptuiri. Rigiditatea formelor vechi, pe deoparte, nestatornicia alcătuirilor noi, pe de alta, au ivit la fiecare pas piedici care i-au depărtat țelul, dar nu i-au secat energiile.

Și astfel, an cu an, din munca zilnică desfășurată — cu sacri-

---

¹⁾ Dr. G. Banu, *La science de la médecine sociale*. Tipografia Curții Regale F. Göbl, București, 1940.

ficii — la *Revista de Igienă Socială*, s'au desprins acele lucrări de sinteză, care înseamnă fiecare un pas înainte pe aceeași cale: „Sănătatea Poporului Român“, „Igienă Muncii“, „Mari Probleme de Medicină Socială“, „L'Hygiène de la rasse“. Adept convins al muncii de echipă, el a însuflețit și coordonat o serie de cercetări competente înmănușiate de curând sub numele de „Problemele sanitare ale populației rurale din România“.

„*La Science de la médecine sociale*“ apărută în cursul anului acestuia, este, în bună parte, o lucrare de metodologie. Cine a abordat, de aproape sau de departe, câmpul *științelor sociale* a suferit, de sigur, de acea nelămurire de termeni, de acea încălcare de granițe, care izbutesc să creeze, în aceste domenii, o confuzie penibilă pentru orice spirit iubitor de claritate. Puncte de plecare depărtate, în timp și spațiu, impuse de momente sociale proprii feluritelor societăți, și de preocupările diferite ale cercetătorilor, ca și complexitatea firească a problemelor colectivității, în care *economicul, biologicul și culturalul* se întretaie, au creat o delicată contextură din care tinerele științe sociale se izolează cu greutate.

Medicina socială, un simplu aspect al biologiei sociale, a fost prinsă încă dela nașterea ei în acest complex. Spirit prin excelență sintetic și iubitor de scheme luminoase, Doctorul Banu încearcă să degaje această disciplină din mănunchiul preocupărilor sociale de care este legată. Primele două capitole: *I. Sfera de acțiune a medicinei sociale și II. Istoricul medicinei sociale*, sunt consacrate acestui proces de limpezire și precizare. Metoda istorică, pe care o adoptă autorul, ne îngăduie să surprindem și să urmărim ivirea și desfășurarea preocupărilor de sănătate publică în spiritul medicilor, sociologilor sau conducătorilor de popoare. Asemenea preocupări se regăsesc, în stare mai mult sau mai puțin embrionară, în evul civilizațiilor vechi mediteraneene (higiena bibeică, preocupări eugenice și de geniu sanitar, la Greci și la Romani).

Evul mijlociu, stăpânit de ideea milei creștine, scoate la iveală la adăpostul bisericii, primul așezământ de medicină colectivă curativă : spitalul.

Dar mult mai interesant este istoricul medicinei sociale care se ivește în Europa apuseană către sfârșitul veacului al XVIII-lea și care își va continua evoluția până astăzi, strâns legată de devenirea socială a popoarelor. Pe acest drum lung, în care *individualul* face tot mai mult loc *socialului*, vechea medicină individuală și curativă se restrânge și ea pe zi ce trece, lăsând un câmp de acțiune din ce în ce mai larg medicinei sociale. În

linii mari, istoricul medicinei sociale se confundă cu istoria socială și economică a Europei. Organizațiile politice, la rândul lor, îi întipăresc aspecte deosebite. În sfârșit, se beneficiază, uneori în chip hotărâtor, de descoperirile științelor biologice.

Astfel, sub impulsul întinderii industriei în Italia de Nord, ia naștere, la începutul veacului al XVIII-lea, concepțiunea *medicinei profesionale, a medicinei muncii*. Cu fiecare pas spre industrializare, această preocupare crește, se lărgeste, până a atinge proporțiunile pe care medicina și igiena muncii o au astăzi în statele industriale din Apus.

Ideile politice ale Revoluției franceze laicizează și etatizează instrucțiunea publică ca și medicina și făuresc în acest domeniu o nouă concepțiune; aceea a *etatizării asistenței medicale*, care devine, în principiu, egală pentru toți cetățenii.

În curând, două descoperiri însemnate în domeniul biologiei vin să impună medicinei colective noi preocupări. Era pasteuriană deschide largi posibilități de profilaxie a bolilor epidemice, și prin aceasta dă un imbold necunoscut până atunci, *higienei individuale și colective*. Descoperirile în domeniul eredității împing preocupările biologilor dincolo de generația prezentă și pun bazele *igienei rasei, eugeniei*.

Din îmbinarea acestor factori, unul *social* (industrializarea crescândă), unul *politic* (organizarea statului democratic) și sub înfrăurirea descoperirilor *biologice* de care am vorbit, ia naștere, în cursul veacului trecut *medicina și igiena socială a erei democratice*. Concepțiunea medicinei sociale a acestei epoci e dominată încă de noțiunea asistenței spitalicești, iar igiena este încă în faza bacteriologică și profesională. Abia către a doua jumătate a secolului al XVIII-lea își fac drum o seamă de preocupări de sănătate colectivă, cum sunt lupta împotriva tuberculozei, protecțiunea mamei și a copilului.

Cu secolul al XX-lea medicina socială intră în altă eră. Industrializarea populației din țările occidentale și crizele economice care bântue mai toată Europa, pun pe primul plan marile probleme de *higienă și medicină a muncii*. Noțiunea capitalistă a „valorii economice a vieții omului“ ca și aceea a „solidarității sociale“ se concretizează prin instituțiile de asistență ale muncitorilor industriali, prin organizația complexă a *asigurărilor sociale*. Un pas mai departe și asistăm la socializarea aproape integrală a medicinei, așa cum ea se înfățișează în statele totalitare și socialiste.

Cercetarea evoluției concepției medicinei sociale de-a-lungul anilor, pe care Doctorul Banu o întreprinde cu o bogată eru-

diție, ne duce în chip firesc, la normele unei *politici sanitare* care să corespundă nevoilor de astăzi. Toate obiectivele imediate ale sănătății publice : protecția mamei și a copilului, medicina muncii, medicina asigurărilor, organizația și legislația sanitară, etc., trebuiesc coordonate în vederea unui țel general, care să privească *biologia națiunii* în sensul cel mai larg. E vorba de un proces de „*redresare biologică dirijată*“ cum îl definește autorul, care tinde la „normalizarea“ individului prin mijloace *biologice, sociale și economice*.

Pentru înfăptuirea acestui program este nevoie de un element esențial : *medicul social*. Asupra acestui pionier al medicinei de mâine, Doctorul Banu insistă în chip deosebit. Tipul medicului „practicant“ care-și consacră toată activitatea îngrijirii unui număr restrâns de bolnavi, mai mult sau mai puțin avuți și ale cărui preocupări profesionale rămân cu totul străine de complexul social, e astăzi anacronic. Medicul care, închis în sala de bolnavi sau în laboratorul său, disprețuește științele sociale de la înălțimea prestigiului „științelor exacte“, e, nu numai puțin util, dar poate chiar nociv. Medicul de mâine trebuie crescut într'o mentalitate nouă. Trebuie, cu toată mijloacele, dezvoltată în spiritul lui ceea ce autorul numește „*cugetarea medico-socială*“ și care lipsește atât de mult generațiilor mai vechi. Să ne fie îngăduit să reproducem fraza lui Delore : „*medicina de mâine va fi a omului care gândește, muncește, suferă, a omului social*“. Pentru noi, acest mâine e astăzi.

Observația individuală trebuie completată cu „observația în masă“. Biologia însăși, clinica, va avea mult de profitat de această nouă metodă de investigațiuni. Din ce în ce mai mult ne dăm seama că patologia e socială nu numai prin consecințele ei, dar și prin etiologia ei. „Clinica medicinei sociale“ se desemnează azi cu destulă precizie.

Care sunt posibilitățile practice de formare a acestui medic social ? Iată problema pe care o studiază Doctorul Banu în Capitolul al IV-lea, consacrat „*Invățămintului medicinei sociale*“. Problema a fost rezolvată, sau e pe cale de rezolvare, în diverse țări cu felurite mijloace. Știm cu toți ce tare e rutina universitară de pretutindeni. În general „Facultatea“ s'a adaptat greu, cu multe rezistențe, noilor cerințe ale medicinei sociale. Numai câteva Universități europene au înființat o catedră de medicină și igienă socială. În majoritatea țărilor, vechile catedre de „igienă“ încearcă să se pună la pasul vremii, de obicei fără succes. De pe astfel de catedre se profesează încă igiena clasică, bacteriologică și chimică, rămasă încă în faza igienei in-

dividuale cu aplicare la colectivitate, și care este foarte departe de concepția contemporană a biologiei sociale.

E drept că medicina socială, în înțelesul ei larg, se încadrează greu în limitele unei Facultăți de Medicină. Mulțimea disciplinelor auxiliare, (statistică biologică, antropologie, etc.), legăturile strânse cu celelalte științe sociale (sociologie, economie socială, politică) impun un cadru mai vast. Acum câțiva ani Profesorul D. Gusti proiecta o „Facultate de Științe Sociale“ în care „Biologia națională“ să se înfățișeze la un loc de cinste, alături de sociologie, etică socială, geografie socială, etnologie, drept social, etc.

Cele mai multe state au înființat institute speciale independente care au misiunea de-a pregăti medici sanitari specializați precum și un personal auxiliar bine instruit. În Germania existau, înaintea noului regim, trei asemenea „Academii de igienă socială“, care ființau alături de celelalte institute de antropologie, ereditate, eugenie, care rămân, în special, organe de cercetări. În această țară, știința medicinei sociale a fost integrată, de altfel, și în programul câtorva facultăți. Institute asemănătoare există în Anglia, (London School of Hygien and Tropical Medicin) în Franța, în Belgia, în Italia. În Statele Unite ale Americii de Nord, organizația e mai complexă: pe lângă catedrele de medicină socială încadrate în programul facultăților de medicină, există un învățământ post-universitar (Școala de igienă și sănătate publică), care eliberează diplome de „doctor în igiena publică“ sau simple „certIFICATE“ pe care le pot obține ingineri, statisticieni sau infirmiere. În sfârșit, Rusia Sovietică posedă alături de Facultatea de Medicină și Profilaxie o *facultate de igienă și științe sanitare*.

Bine înțeles, programul și organizarea acestor instituții variază dela țară la țară, adaptat fiind problemelor mediului social respectiv. Dacă în țările industriale, Germania în primul rând, preocuparea de căpetenie este aceea a medicinei muncii, în Anglia, de pildă, programul este împărțit între problemele sănătății muncitorești și cele de medicină tropicală. În statele agrare, cum este U. R. S. S., igiena rurală ocupă un loc de frunte.

România este din acest punct de vedere, spune Doctorul Banu, „în perioada de formațiune a conștiinței medico-sociale naționale“. Învățământul nostru medical nu posedă încă o catedră de medicină socială. Programul cursurilor de igienă este dominat încă de concepțiunea veche a igienei colective, bacteriologică și chimică. Institutele de igienă atașate pe lângă cele

trei facultăți nu împlinesc decât în mică măsură lipsurile învățământului academic. Medicii noștri sanitari, instruiți timp de ani de zile în spiritul medicinei curative, nu pot căpăta, în câteva luni, cunoștințele necesare medicinei sociale și cu atât mai puțin li se poate infiltra spiritul „sociologiei medicale“.

În ce privește organele conducătoare ale sănătății publice, ele se ocupă aproape exclusiv de medicina curativă, lăsând în umbră marile probleme ale biologiei sociale. Nu trebuie uitat o clipă că 80% din populația noastră trăește în mediul rural. Dacă în domeniul asistenței muncitorilor industriali, există un început de realizări, grelele probleme legate de sănătatea țărănească au fost prea mult timp uitate. Problemele alimentației și locuinței țărănești nu au fost încă temeinic abordate; s'a făcut foarte puțin în ce privește combaterea bolilor sociale în mediul rural. Preocupările eugenice nu au trecut încă în faza realizărilor. Suntem, în acest domeniu, în faza mișcărilor de idei, însuflețite de Profesorul Gusti, Profesorul Moldovan și de autorul acestei lucrări.

Pentru soluționarea acestor probleme legate de sănătatea publică, Doctorul G. Banu nu uită însemnătatea „factorilor peristatici“ : *factorul economic și social*. Credem, în ce ne privește, că însemnătatea lor e covârșitoare când e vorba de redresarea biologică a țărănimii. De aci trebuie să înceapă orice politică sanitară temeinică.

Fără îndoială, lucrarea Doctorului G. Banu apare într'un moment bun. Ea vine să ne reamintească, în pragul unei noi alcătuirii statale, care se naște din frământările acestor clipe, comandamentele biologiei sociale, de care se leagă vigoarea și însăși existența nației noastre. Normele programatice pe care le enunță în lucrarea de față, și pe care regimul democratic nu le-a știut realiza, vor fi, suntem siguri, înfăptuirile regimului totalitar de azi și de mâine.

Dr. I. CLAUDIAN

LUMEA LITERARĂ ITALIANĂ

Lumea literară italiană este puțin cunoscută, mai ales la noi. Mă gândesc, spunând „lumea literară“, la acel mod de viață al literaturii pe care nu e destul să-l urmărești de departe prin cărți și reviste, care își întinde rădăcinile în dezbaterile și comentariile orale, așa de importante, iar în Italia atât de în uz

totdeauna. Revistele, dela cele câteva mai mari la cele regionale, și deasemeni ziarele în cunoscuta „pagină a III-a“, urmărite de aproape, îți dau posibilitatea de a pătrunde în zona adevărată a actualității literare, dar nu complet.

Este drept că lumea literară italiană înfățișează anumite caractere de hermetism, este mai dificilă la contactul ușor și plastic al comentariului emotiv și de aceea ea atrage mai încet. Ea nu conține cazuri biografice bătaoare la ochi care să te sugestioneze deodată, introducându-te pe nesimțite într'un for mai intim al ei. Nu fiindcă substratul biologic al acestei lumi literare ar fi neinteresant și comun. Dimpotrivă. O alcătuire dramatică definește viața celor ce scriu și creează acolo, cu atât mai dramatică cu cât ea nu are explozii, ci se consumă într'un proces dur și discret care, odată cunoscut, te apropie durabil de problemele ei.

D. Silvio Guarnieri scriitor din fostul cerc al „Solariei“ (revistă azi dispărută și înlocuită cu trimestrialul „Letteratura“, condus de Alessandro Bonsanti) a consemnat într'o carte intitulată „*Il costume letterario*“¹⁾ o serie de aspecte ale moravurilor literare italiene astfel cum le-a cunoscut, venind în contact cu ele, în timpul debutului său în literatura și lumea literară, întâmplat în anii din urmă.

În „*Saggio su d'Annunzio*“, carte apărută ceva mai înainte, d. Silvio Guarnieri pusese o problemă asemănătoare judecând cu o uimitoare fecunditate critică, cazul unui d'Annunzio *element de moravuri* și oferind astfel un nou moment, de data aceasta mai imparțial și aspru — îndreptându-se nu înspre figura literară a bătrânului bard, ci spre ceva în afară de el, obiectiv — al luptei împotriva lui d'Annunzio și spiritului dannunzian.

Pe același plan obiectiv, de considerație a relațiilor umane, este așezată și cartea „*Il costume letterario*“, ea referindu-se nu la totemul dannunzian, ci la un idol mai actual, la literatul recent, la moravurile așa de specifice ale „societății literare“ italiene, ale clasei literaților care, în adevăr, aduc în modul lor de viață, aspecte pline de interes în egală măsură pentru critic sau romancier. Dela război încoace, această societate literară a devenit și mai complicată și definită în aceeași vreme.

Ceea ce consemnează d. Silvio Guarnieri, în „*Il costume letterario*“, apare ca o preocupare de a completa esența criticii

---

¹⁾ Silvio Guarnieri, *Il costume letterario*. Fratelli Parenti Editori pag. 159.

literaturii cu un element eterogen, interesant, viu, veșnic necesar și mai ales uman — căci doar și scriitorul este un antropos politicon ; ceea ce face cu aerul său examinador este la urma urmei și operă de romancier, fragment de viziune interpretativă care se referă la o anumită lume.

Aerul său filosofic este depășit de acela de judecător. De aceea paginile sale atât de dense, și chiar apăsătoare uneori iau aspectul reacțiunii unei sensibilități. Este romanul — pe care îl întâlnim atât de des în literatura modernă — redus la anumite forme în același timp nucleare și documentare, nefantastice, cu valoare istorică și de critică literară. Firește, lampa cu care se introduce în această lume d. Guarnieri este aceea a cazului său, a modului său de a vedea și reacționa, care ocupă în chip natural centrul masiv al lucrării, fără ca totuși să slăbească — ciudat — impresiunea de obiectivitate a celor scrise.

Suntem în fața unei opere de tinerețe, fără îndoială. Autorul se lasă adesea în voia unor observațiuni pe cât de subtile, pe atât de abstracte, de lipsite de acoperire în obiect. Căci stilul d-lui Silvio Guarnieri aduce aminte pe un plan mai abstract de stilul lui Proust, care fără îndoială l-a influențat în mod direct și care, de altminteri, alături de Joyce, Gide, Valéry, alcătuiau tutela „europenizantă“ a cercului „Solaria“.

În originea cărții intră și un element practic, un *diversiv*, o completare — o răzburare și o recompensă — pe care autorul le datora mediului literar pentru a se explica pe sine. Această ieșire este cu atât mai naturală cu cât hermetismul, de care vorbeam, cu multe latitudini, al lumii literare italiene, impune probe grele și naște suferințe morale dintre cele mai violente și interesante în debutant.

*

Societatea literară în genere este o societate aristocratică. În Italia ea a ajuns însă la o adevărată organizare tacită și exclusivistă a acestui consemn, bazată nu pe atitudini teoretice, pe o ipotetică conștiință de breaslă, ci pe realitatea psihologică a structurii pe care ajunge să o ia literatul în mod individual.

Voi aminti în treacăt și un efect literar al unei asemenea stări de lucruri înregistrat de d. Camillo Pellizzi în „*Lettere italiane del nostro secolo*“¹⁾. Constatând „puținătatea de poezie“ la care au ajuns poeții italieni, din teama lor funestă „de conținut“, el spune : „Această lipsă află o mare compensație

¹⁾ Camillo Pellizzi, *Lettere italiane del nostro secolo*. Libreria d'Italia, Milano, pag. 372.

în faptul că anii din urmă au văzut înălțându-se în foarte mare măsură nivelul mediocrității; și dacă este adevărat — cum este — că Italia Nouă are o nevoie deosebită „să-și cultive mediocritatea“, să stabilească criterii dedesubtul cărora să nu fie îngăduit nimănui să trăiască în aceea ce s'a numit totdeauna republica, și nu monarhia literelor, epoca noastră va fi considerată de cei ce vor veni ca având merite speciale relativ la această problemă“.

Nelăsându-ne înșelați de cuvântul mediocritate, vom vedea că d. Pellizzi înțelege prin el tocmai un anumit spirit aristocratic dedesubtul căruia să nu mai fie posibil să respire acelei vegetații de literați semnificativi care alcătuiesc totuși, cantitativ vorbind, jumătate din scriitorime.

Principiul psihologic de închegare al societății literaților este orgoliul personal care apare ca un fel de glorie virtuală, sau care se sprijină pe o glorie efectivă. Ca în societățile aristocratice ale lui Proust sau Stendhal, acest factor provoacă zădărniciu ascuns și elevația tagmei, creează psihologii. Firește el se exprimă în primul rând prin spiritul critic ascuțit care nu este numai spiritul critic literar, ci o cântărire totală umano-artistică, la care — este locul să adăogăm — participă într-o măsură însemnată și punctul de vedere al celui gust rasial indestructibil pentru „virtutea“ Renașterii în orice formă s'ar exterioriza ea într'un om modern și care este identificată în deobște, în ceea ce vom numi tăria de a nu recurge la argumentul moral.

Debutul scriitorului are deci și acest necesar aspect al „ieșirii în lume“, afară de acela al tipăririi din umbră a unui volum. Nimeni nu se poate sustrage îndatoririi „de societate“, fără a simți apăsarea gestului său, fără a se vedea deci pus în inferioritate în destinul lui literar însuși. Corolar al acestui imperativ de moravuri sunt formele de anarhism, de rebeliune și sfidare cu care adesea tinerii Italiani mai mult ca alții, simt nevoia de a se afirma, fără a produce — dacă atitudinea lor nu atinge un anumit nivel de profunzime care implică un sacrificiu, o constrângere serioasă, apreciate imediat în toată valoarea lor — vre-un efect.

Aceste lucruri sunt o realitate vie pentru tânărul de vocație care prin forța lucrurilor trebuie să intre în atingere cu această dificilă categorie, de care la început încearcă să se depărteze cu deznădejde, dar înspre care îl atrag aspirațiile sale cele mai fierbinți ca spre un purgatoriu al gloriei. „Iubesc literatura dar nu pe literați“, afirma adesea Ugo Foscolo, care credea în

mitul singurătăţii tocmai fiindcă ea era producătoare de zgomot, era profund socială ca aceea a romanticilor în genere.

Societatea literară este tot așa de reală însă ca societatea burgheză. D. Silvio Guarnieri le pune față în față astfel cum le înregistrează — adesea dureros, adesea jubilând — pe amândouă, după cum sensibilitatea și inteligența sa sunt acut preocupate de el. Cei trei termeni ai existenței debutantului, singurătate, societate burgheză și societate literară, imposibil fiecare de a-l satisface, nasc o dialectică înceată, complexă, uneori aproape delirantă de constatări pe care în acest mod le notează d. Silvio Guarnieri a cărui constituție intelectuală și morală îl face totuși să reziste cu bine experienței și să se așeze voit, apropiindu-se de această problemă, mai mult pe un plan de rezolvare teoretică decât pe unul pasional.

*

Sfătuit de tatăl său să-i urmeze în cariera de avocat, tânărul scriitor trece în cele din urmă, în anul III de drept, la Florența, oraș în care îl atrăgeau nădejdele sale literare :

„Florența se bucură de o așezare favorabilă, la jumătate de drum, cum se găsește între Milano și Roma. Numeroasele ei atracțiuni de artă și peisaj, fac să se întâlnească aici (scriitori) nordici și meridionali. Literații italieni... se bucură să se vadă și să încerce medii noi, puși în mișcare de curiozitate sau de o neliniștită dorință de a fi recunoscuți de cei pe care îi conderă ca prezentând importanță, în opinia lor personală și în influențele lor directe“ (pag. 58). Aceste migrațiuni sunt în adevăr ceva cu totul real. S'ar putea spune că literații italieni se cunosc între ei, fie că locuiesc la Milano, Florența, Roma, Genova, Neapoli, Torino. Ei circulă. Ei umblă să se cunoască. Se încrucișează prin cafenele sau în plimbări, faimoasele plimbări pe stradă, care durează ceasuri întregi. Pe urmă știu unde sunt, se reperează neconținut. Acest obicei se completa mai înainte cu acel al vizitării Parisului. Astăzi fascinația acestui oraș a scăzut, dar ochii sunt încă îndreptați într'acolo ca spre o tribună literară mai înaltă, mai universală“.

După ce vedem în primele peste 30 de pagini, în care d. Silvio Guarnieri ni se prezintă, că avem de-a face cu o fire serioasă și completă în toate impulsurile sale, cu atât mai interesant este să vedem în ce mod se produce deci contactul cu mediul literar, al tânărului scriitor. Aceasta se întâmplă, bine înțeles la cafenea. „La cafeneaua literaților m'a dus tânărul scriitor toscan, după ce mi-a citit romanul și după ce ne văzusem în

câteva întâlniri grăbite“ (pag. 34). Urmează, firește, nedesmințita revelație : „Am început să frecventez café-ul ; era pentru mine un loc de întâlnire neobișnuit ; în orașul meu nu simțisem niciodată nevoia de a mă duce acolo să discut evenimentele zilnice“. Rezultatul ? „Mi-au plăcut dela început aceste persoane și le-am căutat tovarășia cu o mulțumire aprinsă“ (pag. 38).

Un instinct înțelept face însă pe tânărul debutant să nu se dea cu nici un preț, în mâna lor, să se țină într'o stare de perpetuă mobilitate a gândirii și sensibilității, să nu accepte opinia nimănui, să-și păstreze un primitivism al probității cu sine însuși printre acești civilizați ai disimulării și ai ambiției savante. Căci în adevăr lupta literară în Italia este, împotriva aparențelor urbane din scris, foarte crâncenă, și rafinamentul partenerilor atinge în grad, adesea, doar brutalitatea lor. (Ieșirile violente în genul celor de pe timpul lui Papini din „Stroncature“ nu mai sunt la modă, dar criticismul implacabil trăește un moment de intensă repulsivă strălucire.) Aceste stări de lucruri atât de reale, d. Guarnieri îi caută explicații, care rămân explicații secundare, dar care arată reacțiunea sa față de ele, deci constatarea lor :

„Literatura mi-a apărut ca un câmp de neînțelegeri voite și suportate, de nedreptăți și compromisiuri, dar aceste păcate le-am socotit mai mult ca fiind cauzate de o slăbiciune decât de voința de eroare, și mai curând motivate de o dorință sau de necesitatea unei existențe normale, de o adaptare la împrejurări, de o concesie făcută aceluia care se socotesc că au drept să exprime o judecată și nu au puțința să o facă și totuși se simt ofenșați de ceea ce nu intră în capacitatea lor mintală limitată. La început mă simțeam înclinat să învinovățesc pe unul și pe altul de lipsă de bună credință, dar mai apoi n'am putut să-i atribui decât puținătate de spirit“ (pag. 59).

D. Silvio Guarnieri nu insistă în registrul său de moravuri asupra a ceea ce, în acest fel în care îi apare literatura, nu se epuizează prin explicațiile sale, ci rezidă în adevărate apucături, adevărate elemente de costumantă înrădăcinate și iraționale. El apare deci foarte adesea ca un naiv, dar și ca un naiv avertizat, un tânăr înțelept cum spuneam, care nu înțelege să admită o „concepție de viață“ ca cea întâlnită la atâția din cei pe care-i cunoaște.

Cafeneaua literaților este în adevăr un fel de „salon“ sau de „academie“ fluctuantă de boemi și ne-boemi, o societate nomadă (dela „Giubbe rosse“ din Florența la „Aragno“ în Roma,

sau la „Salvini“ în Milano), de nobili susceptibili ale căror tare de orgoliu întrec adesea în complexitate maladivă pe acelea ale baronului proustian Charlus. Totul se așează din punctul de vedere al tonului convenției, al nivelului conținutului acestei conversații și din punctul de vedere al manierelor în care fiecare răspunde mai bine tendinței de a fi împreună, toate acestea puse pe un plan mult mai interior, deci mai dificil, decât acela monden. Cronicianismul, infiltrat adânc în inteligența atătora, în ciuda abjurărilor tot mai dese care se aud, le oferă toate posibilitățile lui dialectice.

Nu numai aceleași idei leagă un grup, nici un nivel aproximativ egal de consacrare, ci și un element de conduită. Nu o dată de aceea vei întâlni în tovărășia literaților italieni figuri enigmatice de ne-scriitori care se disting însă printr'un fel de a se purta calm și subtil, tovarăși de comuniune al căror nivel lăuntric satisface exigențele pretențioase ale prieteniei literare, diverși Saint-Loup amici ai romancierului Marcel...

Revenim prea adesea cu reminiscențe proustiene fiindcă ni se pare că în adevăr literații italieni din generația post-belică ar merita un Saint-Simon sau un Proust al vieții lor. Condiția de literat creează cazuri de socialitate specială, pline de contraste, lacune, ciudățenii, particularități, care ar trebui să dea naștere la un capitol special al eticei umane. Noblețea intelectuală (literatul italian fiind foarte adesea o formă de superiorizare a ceea ce se numește în mod obișnuit un intelectual, depășirea aceasta operându-se în deosebi prin perfecționarea modului de a înțelege arta, străveche divinitate adorată de localnici și adevărat experimentum crucis pentru calitățile de pătrundere ale inteligenței), ca și cea de sânge (am putea spune), creează psihologii speciale întemeiate pe o conștiință de superioritate și pe o insașiabilă tendință de selecție.

Nu trebuie nici să exagerăm : acești aristocrați sunt în mare parte posedați de spiritul boem, care a devenit structural scriitorului și poetului, și care îi face pe atâtea laturi improprii vieții sociale organizate. „Boema“ totuși e socotită în Italia ca un mod de viață depășit al literatului. A fi cât mai complet uman însemnează a participa cu efect la viața cu multe planuri a societății, a aprecia înțelesul de meșteșug al propriei preocupări literare și a tinde la îndeplinirea altor îndatoriri pe plan material familiar, cetățenesc. „Boema“ devine cel mult o boemă organizată și ea. Se tinde la ceva asemănător, am putea spune, cu modul de viață al societăților vechilor pictori din Duecento, Trecento și Quattrocento, care aveau în același timp un simț colectiv și individual al artei lor și care în viața particulară

semănau atât de mult — afară de unele excepții aventuroase — cu toată lumea. Rămâne, fără îndoială, adevărat că „boema“ a otrăvit adânc, cu fascinația dezordinii, viața scriitorului, mai ales a unui scriitor care se așează mai mult decât oricare altul, cum se întâmplă în Italia, sub semnul tutelar al lui Baudelaire, Poe și Rimbaud, acești Luther, Calvin și Huss ai „reformei“ interiorizante a artistului contemporan.

*

Substratul biografic al lumii literare italiene este, așa cum spuneam la început, plin de dramatism, în ciuda aparențelor. Problema omenască a literaturii italiene este tot așa de interesantă și atrăgătoare pe cât de acută și elevată, spre a spune astfel, este cea artistică. Ce vrem să spunem cu aceste cuvinte? Natura umană și psihologică a artistului italian — vorbesc de cel de astăzi și de cel care mi se pare mai tipic — cunoscută mai adânc este plină de un spirit zbuciumat, radical, turbure chiar, stăpânită cum este adesea de un staticism extrem, de „ura mișcării ce deplasează liniile“ împinsă până la o stare de neputință de a lua contact cu viața care cere un minimum de pasiune și entuziasm ; de un gust al aridității devenită stare arhitectonică de poezie exprimând „măcinarea critică a existenței“ ca în Eugenio Montale ¹⁾; de un amoralism profund. Socotim că romanul lui Alberto Moravia, care a fost lansat cu succes acum cinci ani, „Gli indifferenti“, ascunde într-o formă brutală în ce privește fabula, problema — foarte teoretic pusă în fond, cum o arată și titlul — a unei atitudini și psihologii amoral întâlnită în deosebi în lumea tinerei generații de intelectuali și literați. Schimbând starea civilă și deci profesiunea câtorva personaje ale acestui roman, găsești sub pielea lor tipuri și moravuri pe care tânărul Moravia, tot așa ca tânărul Guarnieri, le-a întâlnit în societatea complexă a literaților. Reacțiunea celor doi scriitori a fost încă cu totul diferită.

---

¹⁾ Cfr. *Ossi di seppia*. Introduzione de Alfredo Gargiulo. Giuseppe Carabba, editore, Lanciano pg. 1-10.

De asemeni cfr. Pellizzi, *Lettere italiane del nostro secolo*, pag. 363. „Simți în ea (poezia lui Montale) și într-o măsură oarecare și în aceea a lui Onofri, Govoni, Starbaro, Cecchi, Borgese, ariditatea aproape sistematică a celui care înlăturându-și speranța dacă nu sentimentul milei, nu poate nici atinge vre-odată credința ;... și unică problemă rămasă vie, (devenind) exigența de a exprima, cu adevăr etern, clipa, în rigiditatea ei bizară și oarecum abstractă“.

Toate aceste caracteristici de mai sus nu se opresc la ele însele. Ele trăesc pe contrapunctul real al unei tendințe umaniste puternice, unei aspirații către o cât mai cuprinzătoare experiență și viziune umană a vieții (care se arată, de exemplu, și în gustul sincer pentru treburile cetățenești către care au evoluat unii scriitori, la origine „statici“, „boemi“, „crocieni“, „indiferenți“).

Lăsând la o parte aceste condiții de adâncime, felul de a fi al scriitorului în legăturile lui cu restul oamenilor și restul scriitorilor este foarte variat și pitoresc :

„Nu cred că este categorie socială, nici grup profesional al cărui membri să știe unii de alții mai mult ca literați. Nu fiindcă ei ar constitui o clasă de uniți și vecini în a susține convingeri comune și un interes reciproc ; dimpotrivă, ei sunt împărțiți și mai totdeauna ostili unul altuia și neconțenit stăpâniți de rivalitate, gata să se acuze de păcatele cele mai variate și mulțumiți nu atât de o convingere proprie cât de aceea care este opusă altora temuți sau antipatizați. Nu-i susține un orgoliu de castă, căci, dimpotrivă, găsești totdeauna pe fiecare dispus să disprețuiască pe ceilalți ; gata să prefere tovarăși chiar culturalicește inferoiri acelor pe care îi socotesc rivali primejdioși, obișnuiți să încurajeze pe tineri numai dacă pot trage profit și laudă de pe urma lor, curioși de ceea ce se întâmplă altuia și atenți la premii, laude, salarii, ca și la insuccese sau nenorociri“ (pag. 119).

Se vede ușor din acest fragment că ochiul proaspăt al d-lui Guarnieri a reținut caracteristici cărora sinceritatea sa le dă chiar o calitate de humor.

Ne-am oprit asupra acestei cărți pentru că ea ne-a evocat, din lumea literară italiană, o anumită condiție ascunsă în care întreaga eflorescență a actualității literare își întinde rădăcinile, și a cărei cunoaștere cât mai precisă, și chiar metodică, o socotim importantă.

DRAGOȘ VRÂNCEANU

C. RĂDULESCU-MOTRU ȘI PROBLEMA DESTINULUI

O concepție comodă și simplistă a interdependenței stilistice dintre diversele manifestări ale unei culturi, ar fi poate ispitită să atribue „a priori“, oricărui gânditor care a trăit cel puțin în copilărie, particularitățile românești ale credințelor despre lume și viață, o concepție cosmologică apropiată de fatalismul basmelor populare. Unei prejudecăți ca aceasta a cedat Vasile

Conta, intitulându-și scrierea cunoscută, „*teoria fatalismului*“, atunci când de fapt ea mărturisea toate atributele unui determinism mecanic.

Unei asemenea prejudecăți i s'ar închina și cititorul care ar vedea în titlul noii cărți ¹⁾ a filosofului vocației, C. Rădulescu-Motru, indicii de fatalism. Prezumția, normală dacă avem înaintea ochilor termenii bruți, și numai atât, se vedește pripită de îndată ce, cercând a pătrunde înțelesul pe care-l acordă autorul, acestor cuvinte, ne dăm seama că eram în fond, prada unor reminiscențe școlărești, despre un „*fatum*“ implacabil al antichității.

Adept al *unui* determinism, e adevărat, dar al unui *determinism teleologic* (ceea ce revine la afirmația aparent contradictorie a unui determinism finalist), gânditorul român a căutat în concepția personală, a unei naturi energetice al cărei rost final ar fi personalitatea, să îmbine determinismul necesității din lumea materiei cu finalismul libertății spiritului — în termenii de care uzau monismele sau dualismele anterioare lui — arătând, adică, neconținuta reciprocitate de influențe între conștiința subiectivă și mediu; substanțialitatea vieții sufletești situată dincolo de subiectiv și obiectiv, în sensul continuității dintre energia cosmică și personalitate, prin activitatea reciprocă.

„Personalismul energetic, așezând baza substanțială a vieții sufletești pe condiționarea reciprocă dintre finalitatea sufletească și evoluția întregii naturi, prezintă un orizont larg pentru înțelegerea destinului“ ²⁾. Mai mult decât atâta, problema destinului ni se pare, în ordine fiziologică, ceea ce în ordine anatomică era concepția personalismului energetic. Insinuând, acolo, viziuni de structură, filosoful e constrâns să demaște, aici, îmbinări funcționale. Un personalism energetic văzut sub unghiul statismului ar fi un non sens, tot așa cum problema destinului nu se poate pune fără perspectiva statică a unor rosturi gata împlinite, sau a viziunii rosturilor de împlinit.

Pornit dela încercarea de a. lămuri, conștiincios și modest, ce se poate și ce nu se poate *prevedea în lăuntrul științei experimentale*, C. Rădulescu-Motru nu caută să întemeieze metafizic problema destinului, deși investigația metafizică a problemelor nu-i e interzisă nici de posibilități interioare, nici de norme impuse sieși. „Elementele de Metafizică pe baza filoso-

¹⁾ C. Rădulescu-Motru, *Timp și destin*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“, 1940.

²⁾ *Op. cit.*, p. 48.

fiei kantiene“ ne-au dovedit-o, în privința problemei unei conștiințe transcendente. Tot ca simplă ipoteză de lucru fusese inițial susținută și teoria personalismului energetic, ceea ce n'a împiedecat-o să reprezinte curând după elaborarea ei, pentru conștiința istoricilor filosofiei, unul din modurile cele mai originale de a soluționa problema ontologică. Formulând : „ordinea destinului... nu este altceva decât tragedia umanizării vieții pe pământ“, teoreticianul tot atât de ferm convins de avantajele metodelor experimentale în știință pe cât de hotărât să refuze filosofiei alte metode decât cele ale științei, face o afirmație cu certe ecouri metafizice. Căutând să solicite perpetua confirmare empirică, Rădulescu-Motru se plasează într'un teritoriu al cunoașterii, în numele suveranității altuia.

Nu e însă, în spiritul genului de critică la care aderăm, obiecția din puncte de vedere exterioare autorului. Altfel, am încerca să demonstrăm — cu mijloace mai puțin strălucite decât Decanul filosofiei românești, însă la fel de siguri — superioritatea metodei fenomenologice în tratarea unei teme de felul celei abordate în „Timp și destin“. Sistemul intuiției verticale, cu ajutorul parantezărilor reducției, oricât ar repugna structurilor empiriste, n'ar conduce niciodată conștiința la desbinarea provenită din solicitarea echivocă a sufragiilor sale. De altfel, avantajul e simțit și de filosoful ce face obiectul discuției noastre ; numai că intuiția capătă la dânsul o puternică tinctură psihologistă.

De fapt, cel care are dreptate aici, e autorul și nu noi. Pentru că, într'adevăr, ceea ce-și propune e numai să descopere întrucât funcționează previzibilitatea științei experimentale, atunci când experimentul nu se mai desfășură în timp, în timpul cronometric, adică într'o durată omogenă reductibilă la elemente unitare, infinit repetate, ci în timpul fiziologic, în timpul istoric sau în timpul biologic diferit dela o entitate psihică la alta. Cu alte cuvinte, eficacitatea psihologiei experimentale este problema inițială a aceluia care a introdus-o la noi. Scopul acesta nu putea fi urmărit mai bine cu alte mijloace decât acelea alese de autor. Iată însă că structura de metafizician a gânditorului nostru își află încă o dată confirmarea în alunecarea discuției înspre problema dacă *destinul*, înțeles ca dezvoltare necesară și firească a posibilităților sufletești, cu concursul mediului cosmic, este sau nu dimensiunea proprie a entităților existențiale din regnul vital : indivizi, popoare, rase, specii.

Procedând prin clarificarea termenilor, cu ajutorul expunerii

istorice a înțelesului pe care-l capătă la diverși gânditori, oprindu-se la teoriile moderne asupra timpului, C. Rădulescu-Motru își delimitează punctul de vedere, luând poziție față de Bergson, Pierre Janet, Behaviorism, etc. Cercetarea problemei revine, după dânsul, și altor discipline decât psihologiei. Constatarea că în problematica filosofilor și oamenilor de știință preocupați de tema aceasta, intră mai mult interesul pentru explicarea cauzalității, a unei cauzalități înțelese mecanic, în cadrul unui determinism care implică o concepție ontologică stearpă, monismul materialist, (concepție care se face dela început vinovată de excluderea lumii sufletești din explicarea cosmosului), este pentru Rădulescu-Motru îndemn să pășească la expunerea concepției sale. În lăuntrul viziunii acesteia, înlăturându-se convenționalul elementelor care intră în noțiunea de *timp*, subiectul omenesc este un determinant în univers. Între subiectiv și obiectiv e o diferență de perspectivă, dar nu de realitate (p. 135). Având ca mediatori simțurile, subiectivul și obiectivul se contopesc într'o totalitate funcțională de esență psihică. Destinul ca dimensiune personală a lumii astfel generate, este o intuiție ferită de orice cultură rațională. (Raționalizarea lui înseamnă concepția *timpului*). Pasibil de presimțire, dar nu de prevedere rațională, destinul a însemnat în lumea antică o prezență implacabilă supranaturală, slujită de dinamica ireversibilității și de certitudinea demoniacă a stringenței cu care se impune conștiinței. În credințele morale, metafizice și religioase, în ideologiile politice, persistă această intuiție a destinului. *Monoteismul* n'ar fi, după filosoful român, decât o transfigurare a destinului. Iar rolul hotărîtor pentru viața individului acordat *inconștientului*, irațional, imprezizibil și ineluctabil, este o altă hipostazare a zeiței Moira. Repudiînd misticismul, Rădulescu-Motru decorează conceptul de *destin* cu toate atributele *vocației*. Realizare a fondului spiritual moștenit, este diferit, și el, după persoană și se impune ca un instinct.

Dacă termenii nu se suprapun, este numai pentrucă, în timp ce vocația implică o avântare dincolo de cadrul moștenirii, destinul este realizarea strictă și favorizată de mediu a posibilităților înnăscute. Previziunea în domeniul faptelor psihice ar putea fi asigurată numai în cazul cunoașterii deopotrivă de întemeiate, a mersului faptelor externe, și a desfășurării specifice a timpului personal, trăit. Postulatul unei cauzalități psihice acceptat de Wundt și moștenit de toți cei ce, alături de gânditorul nostru, i-au fost elevi, ignorează caracterul opus cronometrărilor, al timpului trăit : al felului adică în care se

integrează în durata proprie individului sau poporului anumit, faptele exterioare.

Colaborarea dintre faptele advenite și nevoia subiectivă de date *anumite*, cerute de desfășurarea vieții individuale, duce la structurarea personalității. Umplându-le cu actualitatea sa, individul integrează clipele într'un sens al său ; își trăește destinul. Linia destinului deși exprimă legătura necesară dintre substanțialitatea sufletească a unei vieți și manifestările ei, nu poate fi verificabilă pe dimensiunea omogenă, constituită din intervale egale ; ea e legată de dimensiunea relativă acordată individului. „Prevederea după legea individuală, scrie Rădulescu-Motru, este așa dar o prevedere de *finalitate fixă*, iar nu o prevedere *de oră fixă*“, (p. 173). Destinul este ceea ce trebuie să se întâmple după legea imanentă a substanței sufletești. Circumscrierea termenului la înțelesul de *prevedere în lumea viețuitoarelor* cere numaidecât înlăturarea sau acceptarea calculului probabilităților. Filosoful personalismului energetic argumentează împotriva lui, consecvent cu sine. Unicitatea vietăților individuale, abătându-se dela ordinea omogenității și a direcției lineare-infinit, *nu* cade sub legea colectivelor. Prevederea în ordine vitală, se bazează pe cunoașterea *totalității* din care izvorăsc manifestările vieții, precum și pe cunoașterea ordinii obiective, externe. Mai curând decât de o problemă teoretică, pare preocupat gânditorul de una etică, punându-și întrebarea posibilității omului de a-și făuri destinul.

Ambiția aceasta, socotită de autor oarecum endemică în atmosfera spirituală a timpului nostru, este departe încă, după dânsul, de realizare. Ideal himeric, stăpânirea rațională a destinului e întrevăzută de psihologul român, prin participarea individului la viața publică, prin mijlocirea căreia să făurească destinul generațiilor viitoare. Teoreticianul „*Uocației*“ face loc aici teoreticianului „*Românismului*“.

Uitând sau depășind voit intenția strict teoretică a cărții, problema prevederii în ordine sufletească, Rădulescu-Motru mărturisește final, preocupări etice și pedagogice. Alipirea sa de contingent, dacă răpește poate ceva din aura filosofică a lucrării, capătă semnificația unei trăiri acute a momentului, și adâncimea de sens a unei împliniri de destin.

Perspectivile deschise în filosofia culturii de concepția sa, merită să fie relevate. Aspirând la o eternitate de-o potrivă cu a universului, omul filosofiei lui C. Rădulescu-Motru este silit să constate adevărul dureros al vremelniceii destinului său. Perspectiva pesimistă nu poate fi înlăturată decât prin con-

știința — necesitând o energie sufletească titanică — a unei majestăți tragice pe care destinul omului — (posesor lucid al unui *sens*, într'o existență caducă, sens care lipsește timpului astronomic *chronometrat* al veșniciei moarte, inutilizându-i astfel eternitatea) — o acceptă ca pe un blazon ce-l distinge, înobilându-l, de rest.

Singularitatea omului îi conferă prețul său în schimbul durerii unei lucidități tragice. Antropologia lui Rădulescu-Motru se îmbină astfel cu cosmologia sa : numai datorită acestei compensații stenice, acceptă omul ajuns în stare de personalitate, să acționeze la rândul-i, eficient, asupra mediului cosmic, asigurând circuitul într'o evoluție care l-a prilejuit.

Sistemul filosofului român își găsește în „timp și destin“, astfel, rotunjirea cuvenită.

ION FRUNZETTI

REVISTA REVISTELOR

OMAGIUL ARDEALULUI

Familia — Seria III — Anul VII, nr. 5-6 — Oradea — Maiu-Iunie 1940

Vechea și veșnic tânăra revistă orădeană apare în același cunoscut format elegant, într'un număr dublu consacrat Restaurației. Pe copertă portretul M. S. Regelui, cu indicația : „*Uoevodul Culturii*“.

D. M. G. *Samarineanu* încheie „*Povestea unei Restaurații*“ cu următoarele cuvinte :

„Azi, România, sub cărma M. S. Regelui Carol II, e o țară nouă, cu nația înviorată și disciplinată și cu rost precis în ansamblul țărilor europene. Clocotul vremurilor, volbura apocaliptică a războiului european, cu lovituri de trăznet și cu fulgerătoare năruiri de hotare, ne găesc înarmați în credință și ostășește....

„Zece ani dela restaurație e un popas de verificare : am realizat mai mult decât omenește era posibil. Și accasta o datorăm numai marelui nostru Rege.

„Să ne trăești, Majestate“.

În „*Decenium Carolinum*“ d. Iosif I. Naghiu își închipue cum va fi privit acest deceniu de viitorul istoric :

„...Inima lui va tresălta de bucurie când va ajunge să încresteze pe răbojul istoriei actul epocal al restaurației din 8 Iunie 1930... Va însemna cu caractere mari în istoria românească a secolului al XX-lea, epoca luminoasă a M. S. Regelui Carol II....

„...din fragedă pruncie s'a manifestat ca o valoare cu totul excepțională. La vârsta de 8 ani a dedicat marei poete Carmen Sylva o poezie uitată de contemporani, dar pe care istoricul are s'o reproducă cu plăcere, ca un exemplu de precocitate :

„Eu pe calu-mi năzdrăvan
Viu de mult căci e un an
De-am plecat din depărtări
Trecând peste mări și țări
În ăst drum îndelungat
Mult avut-am de luptat

Cu balauri și cu smei,
 Dar fugiau ca vai de ei
 Când simțiam că sunt Șoiman
 Și mi-e calu năzdrăvan.
 Astfel am sosit cu bine....“

D. George Bota semnează un articol intitulat „Regele și sănătatea popo-
 rului“ iar d. Ioan Georgescu termină „La un deceniu dela Restaurație“ cu
 o rugăciune :

„De-apururi, Doamne să ne fie lege
 Credința, munca pentru Neam și Rege
 Și pe Acel ce 'ntoarse robii tăi
 Din drum greșit spre luminoase căi,
 Invrednicească-l milostiva-Ți vrede
 Să strălucească în a Sa putere“.

BANATUL ÎN DECENIUL RESTAURAȚIEI

Luceafărul — Timișoara — Anul VII — Nr. 5-6

Acest număr al revistei *Astrei* bănățene, închinat M. S. Regelui prezintă un interes deosebit prin informația largă ce dă asupra fenomenului cultural din regiunea Banatului în ultimii zece ani.

D-nii Traian Topliceanu, Nicolae Ursu, Grigore Bugariu, Aurel Cosma, Pavel P. Belu și Petre Șfetcu analizează pe rând diferitele aspecte a ceea ce, într'un articol de ansamblu d. Tr. Topliceanu numește „frământările culturale bănățene în ultimul deceniu“.

În articolul său panoramic d. Traian Topliceanu arată cu modestie ce s'a făcut și indică succint orientarea sistematică recentă, în urma căreia „va urma desigur fixarea adevăratelor valori“.

Numeroase activități răzlețite au căpătat o nouă viață prin coordonarea realizată de Regionala Bănățeană a *Astrei*.

„Indată au început să se organizeze cursuri pentru țărani la centrele diferitelor despărțăminte au dat rezultate remarcabile. O idee nouă a fost inaugurată și anume aceea a cursurilor pentru femei...“

Luceafărul, ca revistă centrală a *Astrei*, caută a prezenta tot ce este mai bun în Banat din punct de vedere literar, artistic și cultural. La acest efort mai contribuie „Seminicul“ din Lugoj, condusă de A. Peteanu, „Fruncea“ lui N. Ivan.

Pe lângă ziarele mari („Vestul“, „Dacia“), „țăranel român din Banat a avut la îndemână gazete redactate pe înțelesul lui“, cum sunt „Cuvântul Satelor“ și „Luminătorul“.

Teatrul „s'a lovit de mari greutăți, dintre care cea mai evidentă a fost

lipsa de educație a publicului... spectacolele de teatru s'au mărginit la ceea ce aduceau turneele pornite dela București sau Cluj“.

„De câțiva ani însă „Astra Bănățeană“ a organizat stagiuni de teatru și operă atât în Timișoara cât și în orașele și satele mai mari !

Autorul trece în revistă creația literară bănățeană, reprezentată de-un mănunchi apreciabil de scriitori a căror literatură „își trage vigoarea din elementele de creație folkloristică“ și încheie cu creația muzicală, (menționând în frunte pe Sabin Drăgoi), și cu celelalte aspecte ale artei.

Notăm în mod special studiul amplu al d-lui Aurel Cosma despre „Pictura bănățeană“, cea mai completă frescă ce-am întâlnit-o până acum asupra mănuiitorilor penelului din Banat.

ALBINA

Anul 43 — nr. 21 — 9 Iunie 1940

Este probabil prima oară când o „foaie pentru popor“ apare într'o asemenea strălucită haină, cu coperte polichrome reprezentând pe M. S. Regele, cu ilustrații și numeroase articole festive și evocatoare. Reamintim din „Manifestul către Tară al M. S. Regelui la Suirea Sa pe tron“, pe care-l reproduce revista :

„Astăzi am venit în mijlocul vostru cu inima plină de dragoste pentru toți Românii și cu singurul gând de a strânge împrejurul Tronului pe toți fiii Patriei dornici de muncă și de adevăr....

„In clipele grele prin care trece țara, fac cel mai cald apel tuturor fiilor săi, la cea mai sinceră și dezinteresată colaborare pentru dezvoltarea forțelor ei vii.

„Cer ca toți, fără deosebire de opinie politică, credință sau obârșie, să-Mi dea sprijinul pentru propășirea Țării prin cinste și demnitate“.

O REVISTĂ DE FOLKLOR

Isvorașul — Anul XXI — Nr. 3, 4, 5, 6 — Martie-Iunie 1940.

Modestă ca aspect, această revistă condusă de *Preotul Gh. N. Dumitrescu* intră în al 21-lea an de activitate (primul număr a apărut în 1919) și continuă să dea la lumină un material informativ excepțional de bogat, prețios pentru cunoașterea realității culturale românești în isvoarele ei vii.

În primele pagini găsim regulat notații muzicale : cântece, hore și alte jocuri — culese și transcrise de muzicologi specialiști, plini de dragoste pentru această ne'ntrecută muzică populară al cărei geniu inspiră pe compozitorii români cei mai de seamă.

Restul revistei este ocupat de însemnări despre tradițiile, credințele, legendele și celelalte creații populare, totdeauna inedite și prinse „pe

viu", autorii culegerilor indicând data, locul și circumstanțele manifestărilor înregistrate.

D. U. *Uircol* publică texte ale țăranilor din Mehedinți, care povestesc în graiul lor amintiri din războiul cel mare :

„Am pornit cu regimentu spe T-Jiu. După șasă zile ne-am întors la Căneni. Am mers până la Sâbiu, une dupe patru zile ne-am pomenit atâtcaț de inămic ș'am veni la Voineasa une am dat lupte mari. Ne-am retras și dincolo spe Călimănești. Am dat iar lupte grozave une s'a'necat a măi mare parte în 'Olt. Diacolo am trecut în Argeș ș'am mers pân'la Ploești. Iar am dat lupte. La Mizil ne-am întâlnit cu Ruși. Le-am dat fruntu în primire și pistă doao zile ne-a lăsat ș'a fugit. Ne-am întors înapoi până ne-a schimbat alte trupe ș'am mers spre Iași. In comuna Ilița ne-am făcut gata pintru luptă. Am mers pe vala Zăbrăuțului, iar muntile Muncel, une am dat lupte grozave. Ne-am dus iar pe frunt ș'am respins pe Nemț 20 de km.

Ne-a trimes spe Băsrabia. Am dat o luptă la Chișinău și deci am mers năninte la Bender ș'am trecut inămicu pestă Nistru dincolo.

Comandanți, săracii, a fos buni, că dacă nu era buni, nu mai ajungcam noi pân'acolo.

Pe 919 am fost dincolo la Tisa“.

(nr. 3 ,Martie 1940)

„Trecusă doao luni de zile de când să spunea să în cutare gară s'a văzut atâta armată rusească, că 'ntr'o stație di lingă noi ferb căzaccii ceaiu în căzane or că așteapă până coboară inămică la șes s'atunci să lupte, așa c'am dura cu speranțiia până am trecut de Mizil. Aici, întră Mizil și Buzău începe să vină armata rusească : Căzaccii cu nește cai mici da iuț, de mânca noori, ifănteria erca foarte bine îmbrăcată și înărmată iar foarte bine și erau foarte mulț. Când te uitai la iei și-i vedeai graș și așa bine făcuț cum ereau, credeai că mănâncă pe Neamț. Da cum a început lupta, a și rupt-o la fugă 'napoi.

In zăoa de Sfântul Ion Botezătoriu, pe 917, am făcut cântecu :

Sfinte Ioane, profet mare
Nu ț'ă milă, nu ț'ă jale ?
Ostași și lumea plânge,
Că de zăua ta cea mare
Ne botez iară cu sânge.
Botează cu pacea sfântă
Și cu apă din Iordan,
Nu cu vărsare de sânge,
Cum a fos acum un an !“

(nr. 5, Mai 1940).

RELAȚIILE DINTRE BARIȚIU, NEGRUZZI ȘI BOJINCA

Lucașfărul — Timișoara — Martie 1940 — Anul VI, Seria II — Nr. 1—3.

În revista din Timișoara, *Lucașfărul*, scoasă de Regionala Bănățeană a „Astrei“, d. Ioan Dimitrie Suci publică „Șase scrisori inedite ale lui Damaschin T. Bojinca către George Barițiu“ arătându-ne cum relațiile dintre acești doi intelectuali, care s'au cunoscut la Blaj, cu ocazia trecerii lui Bojinca în Moldova, au continuat și după stabilirea acestuia la Iași. Când Barițiu scoate în 1838 „Gazeta de Transilvania“ și „Foaia pentru minte, inimă și literatură“, acela care își iscălește unele scrisori : Pa(harnicul) D. Bojinca, jorisconsult“ îi va face cunoscute publicațiile la Iași, abonând la ele pe Mitropolitul Veniamin și pe o seamă de boieri, sperând să ridice la cincizeci numărul „prenumeranților“ dela „Eși“, unde pătura cultă este sub influența franceză. Într'altă scrisoare, se teme ca gazeta ardeleană să nu indisună cumva pe Ruși, care ar putea-o interzice în Moldova, unii abonați neprimind-o de loc. Într'a patra scrisoare se vorbește de Costache Negruzzi „vrednicul acel naționalist patriot și literator“. Bojinca fiind prieten cu Negruzzi, Barițiu este rugat să-l laude pe scriitorul moldovean în foaia lui „să i să dea mai mare îndemn spre lucrare ; căci acest bărbat este vrednic de toată lauda, are producturi literare, lucrute nu pentru vre-un interes, ci curat din râvna patriotică“. În sfârșit, din altă scrisoare, tot dela Iași, reiese că Bojinca și-a continuat relațiile cu Banatul, de unde plecase din pricina persecuțiilor ce le suferă clerul „daco-român“.

CARTEA CU MAI MULTĂ VIAȚĂ

Artă și Tehnică Grafică — Caietul 12 — Iunie—Septembrie 1940.

Profesorul C. Rădulescu-Motru, publică următorul articol intitulat „Cartea cu mai multă viață“ :

„Instrumentele cele dintâi, construite de om în scopul de a-și întinde puterea asupra naturii inconjurătoare, purtau pe ele semnele prin care era exteriorizată starea sufletească a constructorului lor. Toate erau acoperite cu figuri de animale și de simboale magice, prin care se indica dorința aceleuia care mânuia instrumentul. De multe ori chiar denumirea acestuia era reproducerea denumirii animalului care prin viața sa aducea aminte de scopul ce-l avea de realizat instrumentul. Astfel în limbile popoarelor care cunoșteau berbecii, instrumentul prin care se urmărea dărâmarea unui zid, sau adâncirea în pământ a unui stâlp, pe lângă că, pe bucata lui masivă de lemn sau metal, era încrustat capul unui berbec, avea și denumirea acestuia. Instrumentul purta pe el magia din sufletul constructorului său.

Primele semne grafice, adică primele instrumente inventate de om, în scopul de a-și comunica gândirea, la depărtări pe care prezența sa nu le

putea cuprinde, au fost încadrate în aceeași regulă. Semnele grafice reproduceau în mod simbolic imaginile intenționate de gândire. Pe pereții peșterilor preistorice, pe care civilizația le mai păstrează neatînse, ele nu se deosebesc de figurile de desemn. Semnele grafice caută să reproducă fidel plasticitatea sufletească a celui ce gândește.

Bine înțeles de această stare, de prime începuturi, suntem astăzi departe. Instrumentele toate au aruncat de pe ele haina magiei primitive; omul le întrebuițează, cu alt gând, deși în același scop. Dacă unele instrumente mai poartă pe ele figuri de animale sau desemnuri simbolice, aceasta se explică din alte motive. Constructorul lor a vrut să le decoreze, iar nu să le dubleze puterea de realizare. Omul modern având alt suflet, are și alte instrumente.

Prin această înnoire de suflet, cele care au suferit modificări mai radicale au fost semnele grafice. Nu numai că ele au scos din înfățișarea lor orice aderență cu primitivismul magic, dar aproape că au ajuns să se înstrăineze de natura însăși a gândirii, ca fapt sufletelesc. Au eliminat din corpul lor orice ar putea aminti de preferințele aceluia pentru care sunt destinate. Semnele grafice vor să fie curat obiective: instrumente de comunicare a unei gândiri pure, fără umbră de subiectivitate în înfățișarea lor. Dela un extrem la altul. Așa ceva, să fie oare de dorit?

Că un ferestruu de tăiat lemne, poate fi în același fel construit fie într'un atelier mecanic din Germania, fie într'un atelier mecanic din America de Nord, nu este de mirare. Aceia care îl vor întrebuința, fie că sunt dela oraș, fie că sunt dela sat, cer dela dânsul aceleași servicii, și îl întrebuițează în aceleași dispoziții sufletești. Nu tot așa este însă și cu o carte, prin care ne comunicăm gândirea. La o carte originea nu este indiferentă; nici destinația; poate mai ales destinația. Cartea, în înfățișarea căreia transpiră câte ceva din preferințele sufletești ale celui care a scris-o, sau în înfățișarea căreia se manifestă dorința de a fi pe placul cititorului, este în tot cazul mai interesantă, decât cartea rece, turnată după un model uniform. Este mai interesantă, fiindcă își îndeplinește mai bine scopul. Alți ochi, cu alt suflet în dosul lor, se plimbă pe filele unui abecedar, și alți ochi, cu un alt suflet, pe o carte de metafizică. De aceea ar fi o mare greșală dacă am continua să tipărim toate cărțile pe un singur model. De fapt, nici nu s'au tipărit până acum toate cărțile la fel. Greșala a fost numai, că s'au tipărit la fel mai multe decât trebuiau. Indreptarea ar fi, dacă pe viitor viața plastică a gândirii ar reveni din nou în înfățișarea cărții; bine înțeles, nu pentru a face din carte o imitație după desemnurile pe care le găsim pe pereții peșterilor preistorice, ci numai pentru a o apropia ceva mai mult de sufletul omului. Cartea pe care am dorit-o, ar fi o carte mai plină de viață. Să putem citi, din însăși înfățișarea ei, originea și destinația. Să păstreze încă o urmă de gest internațional. O carte de poziție să se recomande, prin format și caracter grafic, ca ceva deosebit de o carte de filosofie; o carte de filosofie ca

ceva deosebit de o carte de știință practică. Fiecare popor să-și facă o cinste, din a-și cultiva o înfățișare deosebită pentru tipăriturile sale. Dela secol la secol, în tipăriturile realizate de el, să fie continuitate de tradiție. Căci în carte, gândirea trebuie să-și găsească o formă adecvată, așa cum își găsește și sufletul în corp, dacă este ca viața culturală să se desfășure în chip normal. Cum popoarele aparțin, fiecare după origine, la tipul lor rasial, așa trebuie să aparțină și cărțile care văd lumina zilei în sfera spiritualității unei culturi. Cartea cu mai multă viață în înfățișarea ei, iată ce am dori.“

UN „PLAGIAT“ AL LUI TITU MAIORESCU

Viața Românească — Anul 32 — Nr. 4 — Aprilie 1940.

D. Tudor Vianu publică prelegerea sa ținută la Facultatea de filosofie și litere din București, cu prilejul centenarului lui Titu Maiorescu.

Transcriem un pasaj referitor la izvoarele estetice maioresciene :

„Mulți dintre cei care au scris despre Maiorescu au făcut afirmația că inspiratoarea ideilor estetice ale lui Maiorescu este renumita Estetică a lui Fr. Th. Vischer, apărută în trei volume dela 1846 până la 1857. Atât de mult s'a răspândit această afirmație, încât o vedem reapărând și în considerațiile unui istoric, altfel atât de informat, cum a fost G. Bogdan Duică, cu ocazia discursului său de recepție la Academia Română, rostit în ședința dela 25 Mai 1921. Dar nici aici, nici în alte părți, nu ni se dau apropieri de texte destul de concludente, pentru a putea vedea în derivarea primei estetice a lui Maiorescu din estetica lui Vischer, altceva decât o părere tradițională, dar a cărei justificare mai apropiată rămânea încă de făcut. La originea acestei păreri stă afirmația lui Aron Densusianu în articolul „Critica unei critice“, apărut încă din 1868 în revista „Federațiunea“ și reprodus mai târziu în volumul „Cercetări literare“, tipărit la Iași în 1887. Articolul lui Aron Densusianu era un răspuns la amintitul studiu al lui Maiorescu, publicat cu un an mai devreme în „Convorbiri literare“ și apoi în broșură separată. Neegațiunile lui Maiorescu iritaseră adânc pe Densusianu. Acesta îi prepară deci o execuție capitală, care nu se sfiește a pronunța împotriva tânărului autor învinuirea cea mai gravă: plagiatul. Cuvântul apare de mai multe ori în textul lui Densusianu și el trebuie respins ca o simplă violență sub pana unui polemist excesiv. Plagiatul este delictul literar cel mai ușor de dovedit. Alăturarea unor texte identice sau conținând puține și neesențiale deosebiri poate da loc la o concluzie neîndoelnică. În lunga ieșire polemică a lui Aron Densusianu metoda aceasta nu era aplicată, desigur pentru că nu era cazul de a o aplica și concluzia infamantă nu se formează cătuși de puțin în spiritul cititorului onest.

Dar dacă nu era plagiat, adică însușirea unor idei în forma lor ori-

ginală, existau cel puțin reminiscențe sau simple înrăuriri? Parcurgând cu atenție considerațiile lui Densusianu și textele vischeriene pe care le citează, întâmpinăm câteva apropieri posibile, pe care însă nu le putem primi înainte de a ne întreba dacă ideile indicate drept model sunt bunul exclusiv al lui Vischer sau dacă ele nu sunt mai degrabă un bun general al epocii sau chiar unul mai vechi. „D. Maiorescu, scrie Densusianu, după ce zice cu tot dreptul, că limba nu este material, ci numai un *vehicul* prin care ideea concepută de poet se exprimă și se comunică cu altul, care raționament dânsul dimpreună cu celelalte l-a decopiat din sus numitul estetic german, dar fără să ne spună, vine apoi și zice că materialul poetului sau mai bine al poeziei se cuprinde numai în conștiința noastră și se compune din imaginile reproduse, ce ni le deșteaptă auzirea cuvintelor *poetice*“ (Cercetări literare, p. 63). Ideea aceasta se găsește de sigur în Vischer (Aesthetik oder Wissenschaft des Schönen, § 836, 2 Aufl. 1932, vol. VI, p. 6), dar nu numai în el. Ceea ce este propriu lui Fr. Th. Vischer este termenul de vehicul aplicat cuvântului. Cuvântul, spune Vischer, nu lucrează în poezie ca sunet muzical, ci ca simplu vehicul al imaginilor fanteziei. Pentru a acuza apropierea posibilă dintre Maiorescu și Vischer, Densusianu afirmă că și pentru cel dintâi dintre aceștia cuvântul este *vehicul*. Termenul acesta nu se găsește însă în Maiorescu. În locul lui, Maiorescu întrebuițează expresia: *organ* sau *mijloc de comunicare*, adică tocmai acea expresie pe care o folosește Hegel, adevărata sorginte a teoriei pe care Densusianu n-o cunoaște decât din discipolul acestuia. În poezie, „spiritul, scrie Hegel, își devine sie însuși obiectiv pe propriul său teren, făcând din elementul verbal numai un mijloc... de comunicare... (Mitteilung) — (Vorlesungen über Aestetik, 1835—1838, vol. III, p. 227 și passim...). ...Cum s'ar putea susține deci că în acest punct Maiorescu apare ca un estetician vischerian când nu Vischer este creatorul teoriei în discuție? Nu este mai drept a spune că Maiorescu îl urmează pe Hegel, care, după cum îl inspirase pe Vischer, îl putuse determina și pe el însuși, mai ales că izvorul hegelian nu-i fusese închis tânărului discipol român în anii săi de studii la Berlin? Chiar dacă Maiorescu a putut reîntâlni teoria despre care vorbim la Fr. Th. Vischer, nu aici trebuie să fixăm locul și momentul în care el și-o apropie, deoarece este sigur că informația sa era mai vastă și urca mai departe în timp.“

COLECȚIA GASTER

Viața Românească — Anul XXXII, Nr. 5 — Mai 1940

În „Colecția de Manuscripte M. Gaster din Biblioteca Academiei Române“, d. Dan Simonescu arată cum au ajuns aceste manuscripte în posesia Academiei Române și schițează cuprinsul general al Colecției.

„Ideea de a câștiga pentru Biblioteca Academiei Române manuscriptele

Gaster a încolțit întâi în sufletul mare al bibliotecarului de atunci, Ion Bianu, prin anul 1928 și dorința a devenit realitate în luna Februarie, anul 1936...

„Colecția se compune din 206 manuscrise, cele mai multe dintre ele fiind manuscrise miscelane, încât fiecare manuscris cuprinde mai multe texte de un conținut foarte variat. Sunt legate și broșate toate, cele mai multe în legăturile vremii, bine păstrate. Există două cataloage alcătuite de Gaster și scrise la mașină: unul, într'un registru, descrie sumar manuscrisele număr cu număr și arată conținutul lor; al doilea, pe fișe, este un catalog alfabetic pe materii. Academia Română a respectat dorința lui Gaster și a lăsat ca manuscrisele lui să formeze un grup distinct de celelalte manuscrise, cu numele de „Colecția Gaster“

„Colecția este de o rară bogăție, întrucât, departe de a cuprinde manuscrise obișnuite, de cele mai multe ori copii după cărți bisericești tipărite, ea cuprinde *manuscrise selecționate de texte populare*, care-și au originea în literaturile îndepărtate ale vechiului Orient, în literatura bizantină, din care, apoi, s'au tradus în limba românească, uneori direct, alteori prin intermediul limbii slavone“.

AUGUST

Odată lichidate militar campaniile continentale, Germania s'a găsit față în față cu Anglia, în așteptarea încordată a lumii întregi. Problema esențială care se pune, ni se pare a fi următoarea: Ce va putea aduce Anglia nou peste ceea ce a adus în sprijinul aliaților săi continentali cu un atât de puțin succes? Ce elemente noi ar putea schimba o situație care pare pecetluită? Luna Iulie câștigată, nu însemna mare lucru deoarece era datorită voinței comandamentului german de a pregăti în amănunte și cu seriozitatea pe care a dovedit-o totdeauna, atacul viitor.

Dela 9 la 18 August a avut loc, probabil tot în cazul pregătirilor, un soi de repetiție generală a atacului german menită desigur în intenția comandamentului să ia un contact serios cu această necunoscută militară care e: apărarea engleză la ea acasă, comportarea poporului englez în luptă, pe propriul său teritoriu. Concluziile acestei repetiții generale sunt desigur de cel mai mare interes pentru comandamentul german și ele se vor vedea credem, în cursul atacului decisiv, care probabil că va fi dat înaintea de începerea toamnei. Un ecou, lateral cu să zicem așa, al acestei lupte aeriene de aproape zece zile, a fost acuzarea de egoism pe care ministrul de externe al Franței a adresat-o fostului său aliat, din pricină că Anglia dovedește că a păstrat în metropolă cea mai mare parte a aviației sale de vânătoare, lipsind unitățile combatante de ea, în Flandra și în Franța.

Se pare că o clipă comandamentul german s'a gândit la soluția unei blocaje care ar scuti armata care atacă de eventuale pierderi serioase, și anume s'a vorbit de încercarea de a obține capitularea engleză prin blocada economică, foarte posibilă acum când bazele aeriene îngăduie raiduri destul de îndepărtate.

Nouă ni se pare că vedem aci una din caracteristicile esențiale ale strategiei hitleriene, nota care o deosebește și de cea napoleoniană și de toate cele anterioare: grija de a cîuța cât mai mult viața, soldaților săi, sângele german. Toată această strategie bazată pe dislocarea psihologică, pe diplomație, pe o zdrobitorie superioritate de armament, pe viteză și hotărîre în ultimă instanță, (după îndelungi pregătiri) care a făcut ca armata germană să realizeze cele mai mari fapte de arme ale istoriei, cu pierderi neverosimil de

mici, nu putea ieși decât din acea sinteză rară, dintre experiența îndelungă a unui simplu caporal în războiul cel mare și o intuiție genială. Aci este cheia moralului care nu putea fi găsită în nici un caz de ofițerii care și-au făcut stagiul pe lângă statele majoare și aici este explicația că tinerii soldați germani au mers la asalt cu atâta ușurință, pe când adversarii lor s'au bătut când foarte bine și când mai puțin bine, după împrejurări. E probabil că Adolf Hitler a rezolvat pentru întâia dată metodic în istoria militară problema moralului, mai metodic probabil chiar decât Napoleon, care a procedat temperamental, nu științific.

Vorbim bine înțeles de o concepție strategică în cadrul strict al doctrinei războiului, adică dinamică, fiindcă îngroparea în pământ, statică, a întregii armate, cu confort și facilități distractive, nu mai e o concepție militară.

E însă de luat în considerare că acela care a catalizat oarecum strategia hitleriană e ducele Mussolini, care reprezintă o conjunctură istorică uimitor de analoagă, dar care nu a avut ocazia verificărilor în mare ca Führerul german. Toate celelalte concepțe strategice se bălbaie penibil în descifrarea formulei armament și moral, ignorând cu totul structura ei reală.

Un exemplu caracteristic de confuzie în această privință îl găsim în numărul recent din Revista Infanteriei (Anul LXXVII, Nr. 6) din care dăm pasajul următor :

„Sondele executate cu mare viteză în dispozitivul polon de către M. U. (mari unități N. R.) mecanizate germane în toamna anului 1939 au zdruncinat adeseori atât de profund moralul polon, încât căderea diferitelor rezistențe polone se făcea fără luptă și de cele mai multe ori numai la auzul că liniile de comunicații au fost interceptate de unitățile blindate germane.

Mai mul ca oricând s'a adevărit celebrul dicton al lui Napoleon, relativ la raportul dintre fizic și moral: „La război moralul este față de fizic, ca 3 la 1“.

Lăsând la o parte inexactitatea despre lipsa de rezistență și „moralul“ polonez, neînțelegerea problemei este din cauză că în „dictonul“ lui Napoleon „fizic“ înseamnă „număr“, iar în campania poloneză „fizic“ însemna armament și e aci o diferență astrală.

Această trăsătură a strategiei hitleriene va fi aceea care va decide de felul cum va fi atacată Anglia. Führerul vrea să cucerească insula, dar în același timp vrea s'o cucerească numai cu minimum de pierdiri posibile, căci își iubește cu fanatism toți soldații și de altfel ei simt acest lucru și tocmai de aceea își dau hotărâți viața.

Aliatul italian a avut în cursul lunii August o frumoasă acțiune cucerind Somalia engleză. Anglia după îndelungă vreme pierde întâia dată o colonie și își vede periclitată situația în golful de Aden.

O oarecare încordare s'a observat între Italia și Grecia, după ce un fruntaș albanez Hoge a fost ucis. A urmat o vie polemică de presă și radiograme.

In zilele când încheiem aceste note artileria cu tragere lungă germană bombardează portul Dover, iar cea engleză bombardează Calais, dar e greu de presupus că rezultatele vor fi altele, decât de ordin moral.

C. P.

Joi 22 August s'au împlinit cincizeci de ani dela moartea lui Vasile Alecsandri. Era firesc ca publicațiile ieșene să comemoreze mai amplu această dată, căci poetul a adus Iașului multă strălucire, fiind și ctitorul teatrului său. Primul supliment literar al noii publicații „Moldova“ a fost închinat poetului și dramaturgului. Printre articolele publicate, notăm pe acela al d-lui Octav Botez, care se ocupă de „Alecsandri și teatrul francez“. Autorul condamnă atitudinea acelor care și-au exprimat vehement nemulțumirea față de studiile lui Charles Drouhet, când a arătat apropierea dintre Cucoana Chirița și unele modele franceze. Departe de a-l scădea, înrăuirile stabilite îl arată pe Alecsandri un inițiator de preț. Influențați de alte literaturi, arată d. Botez, au fost până și Shakespeare și Molière. De altfel „deși modelată după unele tipuri ale comediei franceze clasice și moderne, Cucoana Chirița se mișcă într-un cadru specific românesc și rămâne o creație originală, după cum Lipitorile Satelor sau Boerii și Ciocoi, croite după tiparul unor piese pariziene... rămân niște comedii sociale proprii, în a căror abilită localizare se întrevede un ager simț de observație și vibrează pulsul vieții noastre naționale... Cum au remarcat cu pătrundere atâția critici în frunte cu Ibrăileanu, unele

personaje de politicieni și demagogi create de dânsul, un Răzvrătescu sau un Clevetici, anticipează pe Venturiano sau Cațavencu, după cum hilarianțele lor păreri asupra Convențiunei prevestesc pe acelea care se vor manifesta, cu trei decenii mai târziu, în jurul modificării Constituției“.

Inițiatorul comediei de moravuri a fost un înaintaș care a izbutit „să fixeze în trăsături de un relief uneori intens câteva aspecte esențiale ale acelei epoci de tranziție... în care societatea românească cu resturi încă de trecut medieval, aruncând giubeaua și ișlicul, începea să îmbrace, cu neîndemănare stângace și adesea ridicolă, haina nouă a civilizației occidentale“.

P. Com.

O remarcabilă istorie ideologică a conceptului de „monarhie“, reușește să ne dea d. Mihail Fărcășanu în volumul de curând editat de Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II“ și intitulat „*Monarhia socială*“. Tendința salutară a autorului de a considera tipologic și nu ca pe realități certe, lesne de capturat în concepte fixe, dogmele doctrinelor discutate de-a-lungul întemeiatelor considerațiuni care formează substanța celor șapte capitole de istorie politică și ideolo-

gică, permite să se surprindă permanența principiului monarhic — într'un înțeles cu mult mai larg decât cel etimologic, popular, — acolo unde aparențele ar concura să îndepărteze orice bănuială a cercetătorului, în privința putinții de a-i descoperi prezența. Curățarea conceptului de tot ce adversitățile ideologice temporale i-au pus în seamă, prezentarea esenței monarhiei în puritatea ei inițială, stabilirea unei mona-hologii bazate pe reducere și intuirea quiddităților, trădează în d. Fărcașanu un teoretician de formație fenomenologistă, oricât contingentele problemei ce-l preocupă, ar pleda să ni-l înfățișeze ca pe un tradițional doctrinar cu deficiențele normale unei culturi juridice. Că nu este așa, poate dovedi la nevoie bibliografia variată, mai mult decât covârșitoare, dela finele fiecărui capitol: toate sectoarele culturii sunt reprezentate, în proporția pe care-o necesită expunerea.

Partizan hotărît al *concentrării politice*, pe care-o socotește argumentat *lege*, autorul își susține convingerea din dubla perspectivă a omului de cultură și a partizanului claselor sociale de jos. „Cultura este în realitate o stare de tensiune spirituală produsă în momentul când comunitatea socială participă la un sistem unitar de convingeri și credințe similare asupra scopului vieții“ (p. 328), scrie d-sa, punând concentrarea spirituală, astfel, în direct raport cu concentrarea politică, datorită unei autorități în stare să producă spațiul ordonat și liber necesar culturii.

Pe de altă parte, „Monarhia apare... ca reprezentantă a principiului echilibrului, adică incarnează direct misiunea cardinală a statului: menținerea echilibrului între clasele sociale“. Facilitând o „forță etatică independentă“, monarhia constituie terenul favorabil pentru organizarea națiunilor, menținând în același timp raportul între stat și societate, la nivelul constant al unui liberalism raționalizat după necesitățile organice ale vieții statale.

Actualitatea cărții d-lui Mihail Fărcașanu este cu atât mai evidentă cu cât discuția poartă în egală măsură, asupra sistemelor monarhice realizate de programele totalitare, în afara tradițiilor instituționale. Coordonatele juridice, sociale și culturale ale acestei forme politice la care autorul restrânge existența politică însăși a societăților umane, ar putea fi, după d-sa, numite „permanențele apusene“. Reflexul întregii civilizații occidentale în monarhie, iată ce caută obstinția inteligentă a d-lui Mihail Fărcașanu.

Ion Frunzetti

Cu prilejul împlinirii unui deceniu dela Restaurație, poetul George Lesnea a scris o serie de poeme, publicându-le în volumul *Cântec pentru Regele Nostru*. Avem de a face cu o lucrare cu adevărat poetică, în care solemnă preamărire este realizată printr'un suflu de epopee, printr'o muzicalitate sincer conjugată cu ideea și imaginea, printr'o forță de evocare a trecutului și de proiectare a prezentului într'un viitor de mit.

Cele nouă poeme, scrise în forme diferite, când în stil popular, când într'un stil rar întâlnit la poeții noștri având accente și sonorități pline de forță lirică și de smerenie creștină, constituie o adevărată „poeză română“, în care mersul falnic al istoriei își poartă cu energie pașii și sensurile. Un anumit patetism sau, mai precis, o eroică duioșie față de trecut se împletește cu o nestăvilită încredere în prezentul și viitorul țării cărmuită de Regele nostru, Căruia poetul îi închină recunoștințele și nădejtile, murmurându-I la urmă:

Măria Ta, iartă că'n stih de duium
Să murmur găsit-am cu cale,
Că nici pe departe eu n'am știut cum
Să cânt strălucirile Tale.

Mi-ar fi trebuit pentru asta un veac,
Un har ca stejarii de teafăr,
Din stele hârtie să știu cum să-mi fac
Și până să-mi fac din luceafăr.

Și cartea de față, în care mă'ngân
Cu multă osârdia sloviu,
Spre slava Măritului nostru Stăpân,
Am scris-o în Iașii Moldovii.

P. Com.

Un studiu care accentuează și adâncește realități sociale românești în deobște puțin luate în seamă, deși ele merită o majoră atenție, a fost adus la lumina tiparului de d. Dr. C. Grofșorean, directorul „Revistei Institutului Social Banat-Crișana“ și unul dintre cei mai activi promotori ai cunoașterii bănățene, ca element specific constitu-

tiv al unității noastre naționale. Studiul se numește „In Țara Daciilor“ și interpretează natura dreptului cutumiar român din Valea Almajului (Banat). Prin amploarea și consecințele lui, este mai mult decât un studiu juridic, căci pornind de la cea mai însemnată instituție juridică a Banatului sudestic, instituția comunității familiale, prezentă de altfel și în alte părți ale provinciei, autorul ajunge la însuși stilul de viață al strămoșilor Geto-Daci și încearcă să dovedească necesitatea continuării acestui stil până în zilele noastre.

În organizația administrativă pe care Austriacii au dat-o în mai multe rânduri ținutului grăniceresc (1650, 1787, 1807, 1850, 1871) s'a respectat dreptul națiunii valahe de a trăi potrivit obiceiului ei străvechi, organizată pe chinezate și în jurul autorității unui pater familias. Spre deosebire de Sârbi, veniți ulterior acolo și având o organizație politico-teocratică, prezidată de mitropolitul lor, Românii conviețuiau pe comunități familiale, pe comunitatea de avere familială, având în frunte un șef. Frații, copiii și celelalte neamuri trăiau laolaltă pe aceiași avere, iar, la moartea capului familiei, membrii comuniunei își alegeau un nou pater familias. Statutele austriace menționau că aceste prescripții se întemeiază pe o tradiție veche, *tunc juxta antiquam consuetudinem* și ele nu se aplicau decât grănicerilor români. Patrimoniul familial era inalienabil și nu putea fi grevat, arendat sau urmărit.

Acest drept cutumiar, legiferat de

Austriaci, când era vorba de Români bănăteni, își trage obârșia de la Daci. Aceasta este teza d-lui Dr. C. Groșorean, care, după ce are grija de a deosebi sistemul comuniunii familiale, ce respectă proprietatea privată, de alte sisteme, ca acela al „zadrugei“ și „mirului“ (dreptul cutumiar slav bazându-se pe comunitatea proprietății sătești și nu pe proprietatea familială, ca entitatea socială și economică), — caracterizează această comunitate familială ca un drept cutumiar străvechi, aparținând popoarelor traco-dace. Acest drept nu este nici roman, nici german, nici slav, ci specific strămoșilor noștri și nouă. Pe când în comuniunea sătească a Slavilor se imprima principiul comunist, — în comunitatea familială rezidă principiul dreptului privat, însă nu individualist, ci familial-colectivist. Indeletnicirea pas-oral-agricolă a neamului nostru explică această tradiție a averii păstrate în comuniunea familială și către această formă ar trebui din nou să ne îndreptăm, conchide autorul, pentru a întări statul și a respecta, totodată, inițiativa individuală. „În domeniul agriculturii să se mențină principiul proprietății private, inserată în comunitatea familială. Înlesnind formarea fidei comisiilor țărănești, patrimoniu inalienabil, scutit de fărmițare în caz de moștenire și cu interdicția grevării ipotecare“.

Acest studiu al d-lui Dr. C. Groșorean se situează nu numai pe linia celor mai temeinice cercetări ale istoriei dreptului românesc, în care regretatul Ion Peretz a adus atâtea

lumini, ci el constituie un exemplu de chipul în care se cuvine să ne înțelegem trecutul și să-i întrebuițăm învățămintele pentru construirea unui viitor mai organic și mai propriu nouă. Menționăm că alături de juriști și istorici români, autorul a întrebuițat în bibliografia sa o seamă de constatări făcute recent de către unii cercetători germani care ne cunosc bine țara, ca Prof. E. Gamillscheg, Andreas Matthiae, Alfred Malaschofsky, H. Haufe și alții.

Acest studiu este încă o dovadă a seriozității și amplexului cu care intelectualii bănăteni caută să-și cunoască spiritul locului lor și să contribuie la ridicarea condiției românești.

P. Com.

În aceste zile de grea încercare ne-a fost dat să citim corespondența poetului G. Sion cu contemporanii săi, editată cu o dezvoltată introducere de către d. Ștefan Mețș, în Publicațiile Arhivelor Statului din Cluj. Am găsit acolo un cald patriotism, de largă perspectivă și stăruitor optimism. Dacă Gheorghe Sion nu a fost un creator artistic de primă însemnătate — motiv pentru care nu a putut pătrunde în cercul Junimii și al Convorbirilor Literare, chiar dacă a întreținut bune relații cu unii membri ai acestei mișcări — el rămâne un ilustru însuflețitor al conștiinței naționale, unul dintre eroii modești, dar exemplari al luptei pentru realizarea unității naționale. Autorul faimoasei poezii „Limba Românească“, tipărită

la 1854 și răspândită în cuprinsul adevăratelor graniți ale neamului nostru, a cunoscut toate provinciile românești, a participat la mișcarea de intensificare a conștiinței naționale, a cântat regiunile subjugate, a purtat corespondență cu personalități ca Alecsandri (cu care a fost prieten toată viața), Bolintineanu, Donici, Ion Ghica, frații Hurmuzaki (care l-au găzduit când s'a refugiat în 1848, după nereușita revoluției dela Iași), Nicolae Ionescu, Laurian, Ion Maiorescu, Mălinescu, C. Negri, Petrino, Iraclie Porumbescu, Ion Sbiera și alți bărbați din eroica generație. A fost și la adunarea dela Blaj și adeseori a preamărit prin scris patriotismul Ardelenilor, care, la rândul lor, l-au prețuit în deosebi, alegându-l membru de onoare al Asteii și cerându-i să scrie la publicațiile lor.

Urmărind corespondența primită și stimulată de Sion, cititorul poate să reconstituie, spre binele lui, atmosfera spirituală a unei întregi generații care a știut să sufere, să lupte și să nădăjduiască. Se găsesc acolo amănunte și stări aparent puțin însemnate, dar din care se ivește, impunător și categoric, dârzenia și devoțiunea unui neam întreg. Lucrarea d-lui St. Meteuș „Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi”, este mai actuală decât oricând.

P. Com.

Despre situația nu prea îmbucurătoare a Românilor din America, publică Episcopul Policarp al Americii o dare de seamă plină de sem-

nificații, în revista Sfântului Sinod, „Biserica Ortodoxă Română”, numărul de Iulie-August. Găsim acolo tot felul de date, îndeobște puțin cunoscute, și câteva fenomene îngrijorătoare. Episcopul Policarp apreciază la 70-75.000 numărul total al Românilor din America. Din aceștia numai 27-28.000 aparțin bisericii ortodoxe. Restul sunt înstreinați sau nepăsători față de credința tradițională a patriei lor. Și cum spiritualitatea și cultura merg totdeauna mână în mână, nu e de mirare că aceia care s'au depărtat sau au uitat religia nu promovează întru nimic nici cultura românească.

Chiar dacă își agonisesc un trai relativ prosper, bucurându-se de o bună răsplătire a muncii și de confortul american, Români bogați nu sunt în America. Cei mai mulți lucrează din greu în fabricile Statelor-Unite. Puțini au intrat în lumea afacerilor. „Bănățenii mai isteți și Macedonenii îndemânateci s'au prins de alte îndeletniciri, ferindu-se de greul fabricii”. Cei din Canada se ocupă și cu agricultura.

Din lipsă de conducători adevărați, imigranții și urmașii lor nu au propășit sufletește și cultural. Cei tineri nu mai învață românește. Bisericile ridicate odinioară au fost făcute în pripă, „nu de statornicie, ci să aibă oamenii unde se aduna la rugăciune, până când stau acolo”. Și cu preoții s'au întâmplat în trecut neajunsuri, nefiind îndeajuns de pregătiți pentru misionarism în țara misionarilor, unde se încrucișează atâtea curenți de idei și dogme.

În ultima vreme, lucrurile s'au îndreptat prin grija conducătorilor

spirituali din țară. Episcopul Policarp a început o adevărată operă de misionarism, care însă întâmpină destule piedici din partea unor organizații demagogice sau cu viziuni strâmte, căci organizațiile românești nu știu să coopereze, fiind stăpânite de un individualism anarhic. Există, totuși, excepții îmbucurătoare și adeverați patrioți, care nu-și uită neamul. De altfel, în America n'au imigrat decât Români din Transilvania, Banat și Bucovina, „sub povara sărăciei și în urma persecuțiilor streine“.

Concluziile autorului par a fi următoarele: se poate face mult pentru spiritualizarea și culturalizarea Românilor din America, dacă Statul nostru s'ar interesa mai mult de această problemă, căci mai avem acolo oameni care nu-și uită neamul și credința. Dar „de o repatriere în masă nu poate fi vorba. Cei rămași acolo sunt bun rămași, cu foarte răzlețe excepții. E o părere greșită că Români din America, repatriindu-se, ar putea forma clasa mijlocie românească, ce ne lipsește în țară“. Aceasta pentru motivul că ei trăiesc în alte condiții, căroro li s'au adaptat, iar energii de mare creativitate, care să poată alcătui un schimb de metode și valori între America și țara noastră nu există.

Situația descrisă de Episcopul Policarp lămurește, pentru noi, o seamă de caracteristici românești. Români sunt în genere prea legați de pământ și de țară pentru a emigra. Chiar sărăcia, dacă nu este întovărașită de asuprire morală și economică, nu constituie un motiv de a părăsi țara. Numai asuprirea din

Transilvania, Banat și Bucovina i-a putut sili să se deslipească de locul obârșiei. În al doilea rând, nu au plecat în general decât elementele robuste și puțin sentimentale, asupra căroro cultura tradițională nu a avut o influență hotărâtoare. Sau acelea care au fost împiedecate de a trăi valorile culturii noastre. Odată angajați la munci grele peste ocean, imigranții s'au arătat uituci față de cultura natală, dar și nepăsători față de bunurile culturii americane. Români din America au dat Americii foarte puține personalități pentru motivul că dela noi nu au emigrat energii spirituale excepționale. Neamul nostru a dat atâția oameni de seamă altor culturi, atâția Români strălucind în Franța, Germania și Anglia. Imigranții din America sunt de altă categorie. Oameni simpli, care nu au crezut în aventura spirituală și nici nu au avut parte de libera exprimare a datinelor locului. S'au dus peste ocean spre a strânge bani cu care să-și zidească sau să-și întrească gospodăria din satul lor, căci toți au plecat cu gândul de a se înapoia în satul lor.

Dar până și la acești oameni stăpâniți, din cauze vrăjmașe, mai mult de motive materiale, dragostea de țară a fost vie, ceea ce-i răscumpără și îi face vrednici să ne îngrijim de sufletele lor și ale urmașilor, dacă nu s'au mai putut înapoia.

Arborii cu rădăcini prea adânci nu se transplantează, iar când, din întâmplare, au fost totuși transplantați, ei tânjesc după pământul înce-

putului lor. De astfel de arbori se cuvine să avem toată grija.

P. Com.

Cimitirul și crucile de piatră din Ticvani, un sat bănățean, sunt evocate într'un duos eseu, în care se îmbină știința și emoția pentru a configura spiritul întreg al unui loc și al unei regiuni. „Cimitirul îmi pare imaginea vie a satului. E satul prins în eternitate, liberat de tot ce-i efemer... Crucile sunt oamenii. Rezumați la goliciumea esențialității, ei se diferențiază și aici. Cruci pompoase din lespezi mari de piatră, luptând sute de ani cu pieirea în anonimat și încercând să perpetueze tot ceea ce a însemnat ceva în viața satului... Cruci de lemn mai modeste, care după zece, douăzeci de ani nu se mai găsesc. Pitite umil în umbra celor mari, ele reprezintă mulțimea anonimă, despre care nu se știe nimic. Mulțimea care trăiește fără istorie și care merge fără scop spre viitor, dar pe spinarea căreia se fac istoria și viitorul. Mulțimea care nu are sfârșit niciodată. Sarea pământului. Și cum privesc la ele, crucile iau tot mai mult înfățișare omenească. Aceea din dreapta cu brațele în formă de flori, de bună seamă e o fată acum ieșită din școală... Cea de lângă ea, mai înaltă și mai semețată, e o femeie măritată. Se cunoaște după formele bogate, cap legat femeiește, piept împlinit și brâu încins subțire... Crucea moșului are liniile mai aspre, iar baba se fălește cu străvechi podobeli muieștești... Așa sunt crucile de piatră

din cimitirul Ticvanului... Ticvănenii așează cruci și la izvoare, la fântâni, la capătul satului, în piețe și la încrucișări de drum. Aici crucile sunt vesele. Toate sunt croite în tipar de femeie tânără. Poate pentru că prea multe femei mor pe aici înainte de vreme“.

După acest preludiu, autorul, d. Virgil Birou, porcede la o precisă descriere pe tipuri a crucilor, încercând să le arate vechimea și caracterul. E o încercare estetică făcută cu ascuțită intuiție, forma fiind tâlmăcită în funcție de „sufletul Cărășeailor, dornic după trăiri bogate“ și care nu s'a împăcat cu severitatea formală, căci pe Valea Cărășului „locurile sunt prea vesele, cerul prea luminos, pornirile de vedesc evoluția formeii, decorației și ornamentelor la crucile din cimitir.

Un eseu în care specificitatea iese la iveală odată cu dragostea locului și știința generală, astfel poate fi caracterizată lucrarea d-lui Virgil Birou, publicată de „Revista Institutului Social Banat-Crișana“, care ne-a deprins cu astfel de exemple lucrări, din care se încheagă o înaltă conștiință națională, prin cunoașterea elementelor specifice și a varietății proprii.

În același număr al revistei, d-na Elena Dr. Secoșan se ocupă de izvoadele almăjene, d. M. Bucătură de școala și educația poporului în Almaj, iar d. Ion Stoian-Udrea pune o însemnată problemă cu privire la realitatea românească a Banatului, cerând istoricilor să-și re-

vizuiască unele afirmații, pe care nu le susțin nici Ungurii.

P. Com.

Cunoscutul publicist bănățean, d. P. Nemoianu, a început să-și reediteze, cu ocazia împlinirii vârstei de 50 ani, toate scrierile publicate răzleț, dela Untre și până în prezent. Din acest prilej a apărut primul volum intitulat „Amintiri“, prefațat de Octavian Goga și care cuprinde următoarele părți: 1. Amintiri din copilărie; 2. Cassian R. Munteanu; 3. Prizonier la Ruși, Rob la Unguri

În partea I, autorul își descrie cu multă duioșie și sinceritate copilăria, cu necazurile și bucuriile tuturor acelor copii dați la școală sub „lăposata stăpânire ungurească“: ascensiunea copilului de țaran purtat în opinci și legănat în carul cu boi, ajuns la automobil; povestea jocului familiar purtat ca o zestre permanentă din tată în fiu și în care și-au înfășurat trupul și sufletul în vânturile naturii din Cioaca Petrilea — mai multe generații; cântecul celui mai drag prieten al copilăriei sale, câinele Curtu, care nu a fost numai un tovarăș ideal de copilărie, ci și un educator al autorului; „nebiruita sănătate de rasă, care fierbe ca o sevă de primăvară în vinele țaranilor noștri din Banat“, după cum spune însuși Octavian Goga în prefața amintită, și care se desprinde din fiecare pagină.

În partea a II-a, se descrie viața și activitatea poetului bănățean Cassian R. Munteanu, cu care autorul

a viețuit în bună parte anii de război, ca voluntar în armata română.

„...Cassian Munteanu apucase drumul pentru desăvârșirea unei opere întregi: Cu cuvântul, cu scrisul și cu fapta, care a mers până la jertfa totală de sine. A risipit talent, sănătate, viitor, toate pe altarul idealului național“.

În partea a III-a, autorul descrie viața trăită, începând cu vara anului 1914, pomenind de „Pajura cu două capete“ Austro-Ungaria; viața de prizonier la Krasnojarsk a Românilor bănățeni și ardeleni, cu întreg surghiunul suferit de aceștia din partea prizonierilor unguri de acolo și care se găseau într'un număr foarte mare față de Români, puși sub „carantină politică“.

Viața grea pe care au îndurat-o acești tineri prizonieri cu sufletul dornic de întregirea țării românești, ne-o descrie autorul aproape de sfârșitul volumului, când primise ordinul să plece la Kiev: „La orele unsprezece, iată că apare și locomotiva uriașă a trenului așteptat de noi, nu de două-trei ceasuri, ci de doi ani împliniți. Mușchiul alb de ghiață ce o acoperă îi dă o înfățișare impunătoare.... Acum când ea este aci, capul nostru cade obosit pe scândura fără așternut. Dar visurile noastre au rămas treze, și luându-se la întrecere cu viteza trenului transiberian, făureau cu îndrăzneală tinerească, o Românie mare și fericită. Visuri siberiene, legănați-ne până când veți deveni realitate, sau, dacă nu faceți să murim odată cu voi...“.

Toți aceia care au legănat „vi-

surile siberiene" ale autorului, și-au atins scopul în viață: au văzut cu ochii lor împlinite acele visuri.

Petre Rugeanu

Cele patru premii literare, din anul acesta, ale Academiei italiene au fost acordate unor scriitori cunoscuți și consacrați. (Un amănunt interesant ar putea fi acela că toți acești scriitori sunt trecuți de cincizeci de ani). Ceva apropie pe cei patru premiați, atât de diferiți în creația lor: credința lor puternică într'un ideal artistic.

Ettore Allodoli, scriitor florentin, cu o activitate foarte variată: povestitor, jurnalist, critic literar, istoric de artă, biograf și filolog. Operele, care l-au relevat îndeosebi ca scriitor original și matur, sunt cărțile de povestiri: *Il domatore di pulci* și *Amici di casa*, cărți care arată un adânc simț de umanitate și un ascuțit spirit de observație. În *Il domatore di pulci*, Ettore Allodoli se inspiră din viața florentină dela sfârșitul secolului trecut, fără însă a ne da o brută copie a realității, ci o totală transfigurare a acesteia, după un intim sentiment al său; într'un cuvânt, scriitorul se relevă poet. Spirit nobil, cu o accentuată coloratură melancolică în sentimentul său față de lume, el are afinități cu Leopardi.

Ca opere biografice și studii sunt de amintit: *Milton e l'Italia*, *Storia della letteratura italiana*, *Giovanni dalle Bande Nere*.

A scris o foarte bună gramatică și acum se ocupă, împreună cu Gio-

vani Papini, de *Centro di Studi sul Rinascimento*, dela Florența.

Nino Savarese e un scriitor care și-a început cariera făcând parte din cercul literar „*La Ronda*”. Scrie proză narativă, între roman și nuvelă. Și în opera lui Nino Savarese găsim inspirația provinciei natale, fără să fie un naturalist regionalist. Unește darul observației cu puternice calități de fantezie și gândire și arată o tendință spre satiră și alegorie. Cele mai bune cărți ale sale sunt: *La goccia sulla pietra*, *Storie e Fantasia*, *Operette*. În ele vedem calități de eleganță și îngrijire stilistică.

Mario Sobrero, piemontez, e romancier și jurnalist. Romanul care și-a stabilit reputația de scriitor: *Pietro e Paolo* e țesut pe fondul mișcărilor politice și sociale de după război. Romanul publicat anul trecut: *Di padre in figlio* e considerat ca una dintre cărțile narative cele mai bune din ultimul timp. Într'însul găsim câteva figuri care sunt urmărite dela sfârșitul secolului trecut până la 1914, pe fondul evenimentelor italiene din acei ani și mai cu seamă al vieții piemonteze. Sunt cărți inspirate din realitate, în care însă scriitorul a reușit să ridice la poezie ceea ce a fost fapt de cronică, prin lumina sufletului său calm, melancolic și gânditor care transfigurează totul, precum și prin cadența prozei sale armonioase.

Diego Valeri este poetul consacrat al Veneției de astăzi. În 1932 i s'a acordat premiul de poezie „*Città di Venezia*”. Este unul dintre cei mai fini, mai melodioși și

mai adevărați poeți ai Italiei de astăzi.

În poeziile sale s'ar părea că predomină descrierea. În realitate, niciodată poetul nu este pur descriptiv. E o atât de desăvârșită contopire între peisaj și sentimentul intim al poetului, încât nu poți să spui unde se oprește descrierea și unde începe exprimarea pur lirică. Peisajul devine mai curând pretext spre a exprima o stare sufletească; e mijloc, nu scop.

Poezia sa ar părea senină. Dar face această impresie, numai fiindcă poetul s'a putut ridica deasupra tulburii și imprecisei realității, în sfera rezervată celor puțini, aceea a artei. Poetul nu e senin. Cu discreție, Diego Valeri dă expresie artistică tocmai aceluși simț de neliniște ce-l avem toți în fața vieții, pentru că o simțim *caducă și inafesabilă*, inconsistentă și nesigură. E pururi ceva care amenință. Și de aceea din toate aspectele naturii furtuna și canicula sunt desăvârșit exprimate.

Urmărind opera de la primele volume (din care poetul a publicat o culegere: *Poesie vecchie e nuove*) și până la ultimul volum: *Scherzo e Finale*, din 1937, găsim mereu o cadență spontană a versului, o melancolie plină de rafinată muzicalitate. Pe de altă parte, însă, vedem pe *artist* în continuă căutare a exprimării celei mai desăvârșite pe care o realizează în acest ultim volum, atât de aristocratic ca simțire, atât de artistic ca vers și limbă. Limba sa subtilă și atât de transparentă o putem admira și în volumul său de proză: *Fantasia veneziane*,

care nu e mai puțin poezie decât versurile sale, și în studiile despre literatura franceză.

La noi, a fost întâia oară prezentat publicului românesc de Mia Frollo în revista *Preocupări literare*.

Alexandrina Mititelu

În conferința sa despre sistemul federal al Statelor-Unite, ținută la București, Profesorul Charles Upson Clark, — un bun prieten al țării noastre, cunoscându-ne limba și recenzând adesea în revistele americane de specialitate lucrările de seamă ale istoricilor și filologilor noștri, după cum, mai de mult, a publicat lucrări substanțiale despre statul și neamul românesc, devenite astăzi temeinice izvoare de informație asupra adevăratelor stări dela noi — amintim volumele *Greater Roumania* (1921) și *United Roumania* (1931), — a căutat să accentueze două caracteristici americane, care sunt mai puțin cunoscute la noi. Descriind sistemul organizării politice a Statelor-Unite, Profesorul Clark a amintit, de o parte, vechea și spiritul tradițional al constituției americane, iar, de alta, imensa varietate de obiceiuri și legislație a celor 48 de state.

Ocupându-se de Constituția americană, prietenul nostru ca și al marilor țări europene (și-a făcut studiile în Germania, iar în Italia a condus mulți ani un institut de știință) observă următoarele:

„Această Constituție a durat 152 ani, — ceea ce însemnează că astăzi Statele-Unite reprezintă cel mai

vechi guvernământ din lume. Însăși Marea Britanie a văzut schimbări în legea ei fundamentală, în răstimpul acestei perioade și nu mai trebuie să vă reamintesc că, în 'acel timp, Germania și Italia nu existau, că Franța a văzut apărând și dispărând republici și imperii și că Spania a fost regat, republică și diktatură. Nu vorbiți de Statele-Unite ca de o țară nouă sau tânără. Nicăieri un popor nu s'a dezvoltat atât de ferm sub unul și același guvernământ; nicăieri nu se poate găsi un popor cu o experiență de o atât de lungă durată a problemelor de guvernământ, cuprinzând tensiunea a șase războaie externe și a unui război civil, care a durat de două ori cât a durat acela pe care tocmai l-am văzut în Spania“.

A doua observație de care nu se ține, în genere, seama, când e vorba de judecarea realităților de peste ocean este următoarea: „Puțini Europeni își dau seama că și astăzi, cu toată creșterea puterii centrale în o sută cincizeci de ani, Statele-Unite sunt încă o federație de 48 de state suverane, fiecare cu mecanismul lui guvernamental elaborat de el însuși. Să luăm de pildă statul New-York. Are o populație de 12 milioane și jumătate — puțin mai mică decât cea a Jugoslaviei sau a Turciei — și cu o suprafață la fel cu aceea a Angliei. În New-York se votează nu numai pentru oficialii federali, dar și pentru guvernatorul statului, pentru senatori și deputați, pentru judecători, pentru primari și alte oficialități comunale și un număr de alți funcționari locali și județeni. Trăim sub legi di-

ferite de acelea ale statelor învecinate, Connecticut și New-Jersey. Divorțul, de pildă, poate fi obținut în New-York numai pentru adulter, pe când în statul Nevada pentru 3 luni de părăsire de domiciliu. Ceeace înscamnă cu un new-yorkez poate să se ducă la Reno, în statul Nevada, să trăiască acolo trei luni fără soție și să devină liber de a se căsători din nou în statul New-York, căci statele în genere își recunosc reciproc legile. În Carolina de Sud, însă, divorțul nu este admis pentru nici un motiv. În Louisiana este încă în vigoare codul Napoleon. În California, ipoteca și legea moștenirii spaniole au fost adoptate în legea fundamentală a statului. Unele state permit pedeapsa capitală, altele nu admit decât închisoarea pe viață.“ (Textul conferinței publicat în „Conferența“, Iunie 1940).

Am dat aceste citate și observații interesante, fără a discuta aici dacă tradiționalismul și varietatea accentuate de Profesorul Clark sunt preferabile sau nu unei înnoiri și unificări către care tinde Europa de astăzi. Fapte este că Statele-Unite nu sunt atât de lipsite de tradiționalism și atât de standardizate pe cât cred cei care nu le cunosc. Noutatea devine acum o caracteristică europeană; vechimea, una americană.

P. Com.

Versiunea românească a *Apolo-
giei lui Raimond Sebond*, datorită
d-nei *Mariella Seulescu*, apare pre-

fațată de severa până a d-lui Dan Bădăreanu, în editura Ramuri din Craiova. Departate de a încerca să negăm îndrăzneala laudabilă a întreprinderii, cunoscută fiindu-ne dificultatea transpunerii lui Montaigne într'o limbă cu — oricâte resurse lirice ar avea — mai puțină acuitate intelectuală decât cea franceză, căutăm dimpotrivă să semnalăm felul remarcabil în care traducătoarea se achită de sarcina-i voluntar acceptată, alegând firesc o înțeleaptă și molcomă vorbire, cronicărească în general, cu adaptările moderne impuse de caracterul înaintat al culturii franceze din epoca aceea, mai degrabă decât de limbajul actual al scrierilor teoretice. Numai că, procedând în felul acesta, traducătoarea își restrânge atenția la redarea efectelor literare mai curând decât la transmiterea nervozității, vioiciunii, vervei galice a gândirii pătrunzătorului cavaler al Marelui „Moy“.

Apologia lui Raimond Sebond, alcasă, după cât ni s'a părut, dintre celelalte „essais“, mai mult din rațiuni cantitative (încă o dată: e o simplă impresie!), este în stare să ofere cititorului intuiția tuturor calităților scrisului lui Montaigne.

Pentru cunoscătorii exclusivi ai limbii române, cărora traducerea le este — pare-se — adresată, folosul lecturii ei e de netăgăduit. Exigențele celor familiarizați cu subtilitățile stilului generos al scepticului castelan din Périgord, se mărturisesc însă satisfăcute numai parțial.

Numărul ultim al elegantei reviste „*Uerve*“, în cuprinsul căreia ne-am obișnuit să găsim, alături de articolele remarcabile de critică, reproduceri fără cusur, e dedicat seriei de „*enluminures*“ ale fraților de Limbourg, destinate cărților de rugăciuni ale ducelui de Berry.

Pentru cine a putut vedea în muzeul marelui Condé, dela Chantilly, paginile mirifice ale acestor „*Très riches heures du duc de Berry*“, exactitatea reproducerilor, ca proporții, detalii și tonuri apare impresionantă. Calitatea fototipiilor quadri-chrome depășește cu mult toate reproducerile anterioare, litografice, zincografice sau în offset, ale miniaturilor pomenite. Tiedruckul oferă avantaje vizibile. Confuzia cu originalele e adesea totală. Imprejurarea e cu atât mai fericită cu cât de posibilitatea studierii amănunțite a acestor miniaturi nu prea accesibile îndărătul ramelor care încadrează originalele la Chantilly, depinde înțelegerea unor serii de probleme ridicate de întreaga medievalistică franceză — revenită în urma cărții lui Charles Sterling în primul plan al preocupărilor istoricilor de artă.

Evidența filiației picturii nordice din miniaturi și diferențierea ei de pictura meridională scoborîtoare din frescele murale, devine în urma examinării atente a structurii acestor precursoare, neîndoioasă.

Uerve e însă. înainte de a fi un document; o admirabilă carte de bibliofie.

Dintr'un studiu asupra unei bande de copii vagabonzi (Dr. E. Weigel în *Asistența Socială*, Anul 8, nr. 1):

„Bică povestește: „Avem sistemele noastre. De pildă unul din noi intră într'o casă și întreabă de o adresă oarecare. În acest moment vine altul prin dos și strigă: Foc! Doamna sau servitoarea sunt curioase și fug afară. În timpul acesta unul din noi se strecoară în casă și fură ce poate“.

„Înăuntrul unei bande fiecare membru se specializează de obicei pentru anumite obiecte. Lache ne-a explicat aceasta odată cu multă în-sufletire, încercând să ne demonstreze că pentru furturi de buzunare, de pildă, este necesar ca hoțul să fie înzestrat dela natură cu renumitele „degete lungi“ O specialitate agreată mai ales de cei tineri este tăiatul genților.. Unui coleg dintr'o altă bandă i s'a întâmplat în această îndeletnicire, o mare nenorocire... În loc să taie cureaua genții briciul a alunecat tăind victimei o arteră dela mână...

„Un sistem special a fost practicat când Sandu a lucrat într'o fabrică de tricotate. În timpul lucrului acesta își băga în pantaloni una sau mai multe flanelle. În timpul pauzei unul din bandă, vânzător de covrigi, intra în fabrică să-și desfacă, foarte nevinovat, marfa printre lucrători. Sandu se prefăcea că îi cumpără ceva și trecea neobservat flanellele furate în coșul compicelui. Acesta dispărea imediat, în aparență pentru a mai aduce

marfă, și se întorcea repede pentru a lua în primire o nouă pradă...

„Banda... folosea la cerșit măi mult fetele. Una din ele, îmbrăcată cu o rochie foarte murdară, trebuia să stea pe stradă și să plângă. Unul din băieții bandei atrăgea atenția trecătorilor.. Povestea că moare de foame, că e orfană sau că tocmai i-a murit cineva din familie. Fata poate să păstreze o parte din banii cerșiți, cea mai mare parte însă se împarte între șefii bandei...

„Majoritatea vagabonzilor aveau epoci când voiau să iasă din bandă, fie că-și puteau, trecător, croi singuri drumul către o meserie, fie că găsiseră o muncă cinstită care îi satisfăcea... În relatările lor revin mereu formula: „și de acolo m'a scos iar banda“... L-au găsit totuși. Bică s'a ținut atât timp după dansul, încât a reușit să-i fure din marfa dusă unui client. „A trebuit să mă întorc la bandă fără voia mea“ povestește Gogu, „ce puteam să fac! Nu mă puteam întoarce la prăvălile fără marfă!“.

C. E. Gr.

Problema care a prilejuit necontenite controverse, poate tocmai din pricina covârșitoarei ei importanțe practice, a fost în psihologie mai mult decât oricare alta, aceea a „Fanteziei creatoare“. Să-i delimitați teritoriul de cel al memoriei și gândirii, să-i prezintați structura funcțională și determinanții, încercă într'o broșură de 80 pagini, (*Psihologia fanteziei creatoare*, Buc. Tiparul Universitar, 1940), d. 5t

Zissulescu. Bogata bibliografie studiată, cum și un material experimental respectabil, fac din lucrarea d-lui Zissulescu o sinteză de impresionante date documentare. Criteriul cantitativ nu e însă singurul după care poate fi apreciată. Raționalizarea problemelor, ce se pun în legătură cu imaginația și prezentarea lor justă, e numai unul din meritele autorului, căruia i se poate cu toate acestea imputa prea liber-deslănțuitul entuziasm pentru obiectul cercetărilor sale, ca și cum nu un breviar de probleme științifice asupra structurii, funcției și tipurilor fanteziei, ar fi urmărit să ne prezinte, ci o pledoarie pentru funcția aceasta psihică, al cărei curs se dezinteresează, în fapt, de aprobarea sau dezaprobarea noastră științifică.

I. Fr.

Ultimul volum de poezii al d-lui Ion Pillat, *Umbra Timpului*, (Colecția „Universul Literar“), conține o operă de maturitate, în care descrierile și evocările naturii sunt străbătute de un lirism plin de melancolic, ce adesea trece în meditații de resemnată înțelepciune. Potetul exprimă simțământul trecerii timpului, legându-se și căutându-se în oglinzile ce prind umbrele vieții, pe care timpul o împinge necontenit înspre moarte. Tema întregului volum, variat ca notații și bogat în limpezimi, pare a se strânge între sentimentul vremelniceii omului și acela al dăinuirii naturii, constituind, astfel, un fel de înțeleaptă resemnare stoică, pătrunsă pe alocuri de nădejdea creștinească.

Spumă, fulg, vânt, nisip și ploaie,
Clipe uitate, ceasuri pierdute, zile
[și ani
Totul se scurge, totul mă lasă, fugе
[și moare
În cuprinsul, în nesfârșitul tău ocean.

Cum s'opresc fața mea în oglindă?
Scara brumată, apa viorie, mi-o
[fură din ochi.
Vremea năluca mă prinde în tindă
Doruri uscate foșnesc prin vechile
[rochi.

Brațul iubitei, zâmbetu-i, păru-i,
Mâna le-atinge și trece prin fum.
Visul subțire în care mai stăru,
Vraja de astăzi, zorii, amurgul:
[flăcări și scrum

Versul acesta îl vrei pe piatra ve-
[ciei —
Ștearsă, tocită, nu ține nici vorbă,
[nici pas;
Ard numai ochii sfinți ai Mariei
Tainic pe-al lumilor iconostas.

(*Panta Rei*)

Marea și munții, cărora anotimpurile și, mai cu seamă, toamna cea aducătoare de fiorii declinului, le trec cea mișcare continuă nu pot înșela sufletul omenesc, care suferă și rodește și diucolo de ele. Inobilat de natură, fiind aproape un ecou al ei, așa cum este și un ecou „necunoscut al cărnii“, sufletul participă la mișcare, o depășește cu visul, căruia, pentru a rodi, „nu-i trebuie niciun plug“ (*Rod*), speră ca un scamator să-și recapete tinerețea (*Scamatorul*), dar în cele din urmă se simte firav ca o frunză uscată

și se leagă doar de nădejdea lumii
celeilalte.

Ecou necunoscut al cărnii mele,
Din care lumi pierdute vii zălog
Precum pe bălți coclite chiamă stele
Făr'de păcat. Și, tainic inorog,
Ce vrajă mi te-a dăruit să-mi fii
Sol și stăpân din mare pân'n munte,
Logodnic alb prin negre veșnicii
Și peste moartea trupului o punte.

(*Suflet*)

Poet al mării contemplații, pe
care sufletul românesc a exprimat-o
în atâtea feluri și rânduri, Ion Pil-
lat rămâne un clasic măsurat și
limpede, împăcat cu natura, de-
prins cu limitele puterii omenești,
vrăjit, dar nu amăgit de frumuse-
țile trecătoare ale anotimpurilor
schimbătoare 'n peisaje și ale păsă-
rilor ce 'nviază pomii și lanurile,

așa cum amintirile însoresc iatacu-
rile străbunilor (Primele poezii din
volum). Intr'o singură poezie, at-
mosfera aceasta a înțelepteii și lu-
minoasei priceperi a scurgerii tim-
pului este, oarecum, păgână și deci
mai puțin familiară față de măsu-
rata și intima contemplație româ-
ncască: în „Poetul“, poem cu su-
flu antic și în care notațiile, înde-
obște gingașe și simple ca de aqua-
relă, sunt dezvoltate în stil de ma-
re compoziție botticelliană.

P. Com.

In numărul viitor, revista va co-
memora pe Vasile Alecsandri prin
două studii, unul semnat de d. Ion
Pillat, iar celălalt de d. N. Cama-
riano, care se va ocupa de primul
număr al „României Literare“ din
1852.

ÎNCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATA CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, EVENTUAL, PRIMA CORECTURĂ.—AUTORII CARE DORESC SĂ LI SE TIPAREASCĂ EXTRASE VOR CERE ACEST LUCRU ODATA CU TRIMITEREA MANUSCRISULUI, ARATÂND NUMĂRUL DE EXEMPLARE DORIT, CARE SE VA IMPRIMA PE CHELTUIALA D-LOR.

IN CEL MULT DOUĂ LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE. MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE IN CEL MULT ȘASE LUNI DELA DATA CÂND LI S'A COMUNICAT ACCEPTAREA.

1006 PARTIA